

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKÛKU BİLİM DALI

**MEVSİLÎ'NİN el-İHTİYÂR'INDA MASLAHAT
DÜŞÜNCEİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH AVCI

İstanbul, 2017

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKÛKU BİLİM DALI

**MEVSİLÎ'NİN el-İHTİYÂR'INDA MASLAHAT
DÜŞÜNCEİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH AVCI

DANIŞMAN:

Doç. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN

İstanbul-2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Fatih Avcı'nın MEVSİLİNİN EL-İHTİYÂR'INDA MASLAHAT DÜŞÜNCESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10.01.2017 tarih ve 2017-1/36 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19/01/2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1. Tez Danışmanı	Doç. Dr. ERTUĞRUL BOYNUKALIN
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. HASAN HACAK
3. Jüri Üyesi	Doç. Dr. MUHARREM ÖNDER

İmzası

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Fatih Avcı
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: İslam Hukûku
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ertuğrul Boynukalın
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Ocak 2017
Anahtar Kelimeler	: el-Mevsılî, el-İhtiyâr, Maslahat, Hüküm.

ÖZET

Bu çalışma Hanefi mezhebindeki maslahat düşüncesini incelemek için, Hicri 7. yy'da Irak-Kûfe bölgesinde yaşamış Hanefi âlim Abdullah b. Mahmud el-Mevsılî'nin *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr* adlı eseri temel alınarak kaleme alınmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Mevsılî'nin hayatından kısaca bahsedildikten sonra maslahat düşüncesinin mahiyeti ve Hanefi fikhındaki yeri ele alınmıştır.

Birinci bölümde *el-İhtiyâr*'da kulların maslahatını te'min için kullanılan şer'î deliller ve yedi küllî kâide ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Mevsılî'nin *el-İhtiyâr* adlı eserinde verdiği örneklerden yola çıkarak Hanefi mezhebinde maslahat kavramı ve türleri incelenmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name-Family Name	: Fatih Avcı
Main Scientific Discipline	: Divinity
Programme	: Islamic Law
Thesis Advisor	: Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul Boynukalın
Thesis Type and Date	: M.A. thesis-January 2017
Keywords	: al-Mawsili, al-Ikhtiyar, al-Maslaha, Rule.

ABSTRACT

This thesis has been written to study and analyze the maslaha (the people's benefit) theory of a Hanafi doctrine based on Hanafi scholar who lived in the Iraqi-Kufa region in the 7th century of Hijra: Abdullah b. Mahmud al-Mawsili's important work *al-Ihtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*.

The work consists of introduction and three chapters. In the introduction, after a brief biography of Mawsili, the nature of maslaha thought in Islamic Law and its place in the Hanafi doctrine have been discussed.

In the first chapter the sources of Islamic law (*adilla al-shar'iyah*) which are used to enshure the peoples benefit in *al-Ihtiyar* and legal maxims (*al-qawaid al-kulliyah*) have been studied. In the second chapter the concept of maslaha in Hanafi doctrine and its various types have been examined based on the examples given in *al-Ihtiyar*.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
2.KONUNUN SINIRLANDIRILMASI, ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ ve KAYNAKLAR	2
3.Mevsilî'nin hayatı ve eserleri	3
4. el-Mevsilî ve eserleri el-Muhtâr ile el-İhtiyâr üzerine yazılmış tez ve makaleler.....	4
5. Hanefî fıkhında maslahat düşüncesi.....	5
6. İslam hukûkunda maslahat düşüncesi üzerine yapılmış çalışmalar.....	16
7. el-İhtiyâr'da maslahat ile ilgili terimleşmiş ifadeler.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM: el-İHTİYÂR'DA, FIKHÎ MESELELERDE MASLAHATI TE'MİN İÇİN KULLANILAN ŞER'Î DELİLLER ve FIKHÎ KAİDELER	22
1.1. Nass	22
1.1.1. İbâdat	22
1.1.2. Muâmelat	27
1.1.3. Ukûbat	40
1.2. İcmâ	42
1.2.1. İbadât	43
1.2.2. Muâmelat	43
1.2.3. Ukûbat	44
1.3. Kıyas.....	45
1.3.1. İbâdat	46
1.3.2. Muâmelat	47
1.3.3. Ukûbat	47
1.4. Örf ve Adet.....	48
1.4.1. İbâdat	48
1.4.2. Muâmelat	48
1.4.3. Ukûbat	51
1.5. İstihsân	52
1.5.1. İbâdat	52
1.5.2. Muâmelat	62
1.5.3. Ukûbat	86

1.6. <i>Sedd-i Zerâi</i>	89
1.6.1. İbâdat	90
1.6.2. Muâmelat	92
1.6.3. Ukûbat	99
1.7. <i>Maslahat-ı Mürsele</i>	100
1.7.1. İbâdat	101
1.7.2. Muâmelat	103
1.7.3. Ukûbat	137
1.8. <i>Hiyel ve Maslahat</i>	141
1.9. <i>el-İhtiyâr'da Maslahatı Te'mine Dair Fıkhi Kâideler</i>	142
1.9.1. Zarûretler memnû olan şeyleri mübah kılar. (21. madde)	143
1.9.2. Zarûretler miktarınca takdir olunur. (22. madde)	144
1.9.3. Umûmî fayda için husûsî zarara katlanılır. (26. madde)	145
1.9.4. İki şerden hafif olanı tercih edilir. (29. madde)	146
1.9.5. Örfen talep edilen şey nassan şart koşulmuş gibidir. (45. madde)	147
1.9.6. Nimet, külfet miktarıncadır. Külfet de nimet miktarıncadır. (87. madde)	150
1.9.7. Mükellefiyet kişinin tâkati nisbetindedir.	151
İKİNCİ BÖLÜM: el-İHTİYÂR'DA ELE ALINAN MASLAHAT TÜRLERİ	154
2.1. <i>Şâri'in Onayına Göre Maslahatlar</i>	154
2.1.1. Muteber Maslahatlar	154
2.1.2. Mülga Maslahatlar	162
2.1.3. Mürsel Maslahatlar	164
2.2. <i>Zaruret Derecesine Göre Maslahatlar</i>	174
2.2.1. Zarûriyyat	175
2.2.2. Hâciyyat	183
2.2.3. Tahsîniyyat	188
2.3. <i>Kesinlik Derecesi Bakımından Maslahatlar</i>	192
2.3.1. Kat'î Maslahatlar	192
2.3.2. Zannî Maslahatlar	194
2.3.3. Mevhum Maslahatlar	199
2.4. <i>Kapsadığı Kişiler Bakımından Maslahatlar</i>	200
2.4.1. Âmm Maslahatlar	200
2.4.2. Hâs Maslahatlar	205
2.5. <i>Etki Alanı Bakımından Maslahatlar</i>	212
2.5.1. Dini Maslahatlar	212
2.5.2. Dünyevî Maslahatlar	212
SONUÇ	214
KAYNAKÇA	218

KISALTMALAR

<i>(r.a.)</i>	: Radıyallahu anhu
<i>(s.a.v.)</i>	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>b.</i>	: bin
<i>by.</i>	: Basım yeri yok
<i>c.</i>	: Cilt
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>DİBY.</i>	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
<i>h.</i>	: Hicri
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>md.</i>	: Madde
<i>İFAV.</i>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<i>ö.</i>	: Ölümü
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>sy.</i>	: Sayı
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
<i>thk.</i>	: Tahkik
<i>ts.</i>	: Tarihsiz

ÖNSÖZ

Hz. Muhammed'in (s.a.v) son peygamber ve bize iletmiş Kur'an-ı Kerim'in de kıyamete kadar geçerli olacak son kutsal kitap olması hasebiyle İslam'ın iki ana kaynağını oluşturan Kur'an ve sünnet, zaman ve mekân üstü bir konuma sahiptir. Bu sebeple temel gayesi insanın mutluluk ve huzuru olan İslam, insanların maslahatını te'min edecek temel kurallar koymuş ve zamandan zamana, toplumdaki topluma değişecek olan fer'î meselelerin hükümlerini tespit amaçlı ictehad faaliyetlerinde maslahatın gözetilmesini talep etmiştir. Hanefî âlimleri hüküm verirken bu temel noktayı kaçırmamışlar ve daima temel kurallar çerçevesinde insanların yaşam standartlarını yükseltecek ve onlardan sıkıntı ve zararı uzaklaştıracak hükümler vermeye çalışmışlardır. Özellikle de adı Hanefi mezhebi ile birlikte anılan istihsân delilini kullanarak daima insanların maslahatını göz önünde bulundurmaya ve İslam hukûkunu canlı tutmaya çalışmışlardır.

Bu çalışmanın sonunda *el-İhtiyâr*'da Hanefî fukahâsı tarafından verilmiş maslahat/makâsîd içerikli fetvaları bir bütün halinde ortaya koyarak Hanefi mezhebindeki maslahat düşüncesi hakkında bir fikre ulaşmış olmayı amaçlamaktayız.

Çalışmamız giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmakta olup giriş bölümünde Mevsilî'nin hayatı ve eserlerinden, Hanefî mezhebinde maslahat düşüncesinden ve İslam hukûkunda maslahat düşüncesi üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilmiş, birinci bölümde *el-İhtiyâr*'da maslahatı te'min için kullanılan şer'î deliller ve maslahat içerikli yedi fikhî kâide, ikinci bölümde ise yine *el-İhtiyâr*'daki meselelerden yola çıkarak Hanefi mezhebindeki fikhî anlayışına yön veren maslahat kavramı ve türleri ele alınmıştır.

Çalışmamda bana daima destek olan ve yanımda durup moral veren eşim Şeyma Avcı'ya, en zor zamanlarımda bana yardımcı olan abim Mücahit Avcı'ya ve son olarak hocam Doç. Dr. Ertuğrul Boynukalın'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Allah (c.c), insanların dünya ve ahiret saadetini te'min etmek için onların uymaları gereken bir takım kurallar koymuştur. İslam hukukunda başta ibadet bahsi olmak üzere, muâmelat ve ukûbat bahislerinde zikredilen bu kurallar dikkatlice incelendiği zaman, insanların sıkıntıya düşmemesi ve taşıyabileceğinden fazlasını yüklenmemesi için Şâri tarafından gerekli önlemlerin alındığı görülecektir. Allah (c.c) verdiği hiçbir hükümde kullarının zarar görmesini amaçlamamış, nasslardaki bu inceliği fark eden müctehidler de daima verdikleri hükümlerde şer'î ilkeler çerçevesinde insanların refah ve mutluluğunu sağlamayı hedeflemişlerdir.

Her ne kadar maslahat düşüncesi Maliki mezhebi ile özdeşleşmişse de ilk dönemden itibaren Hanefi mezhebi kaynakları incelendiğinde görülmektedir ki Hanefi fukahâsı da ictihadlarında maslahat düşüncesine geniş yer vermiştir. Çalışmamızda amaçladığımız şey, Hanefi mezhebindeki maslahat düşüncesinin fikhî meselelere nasıl uygulandığını Mevsilî'nin *el-İhtiyâr* adlı eseri özelinde incelemektir. Hicri yedinci yüzyılda yaşamış olan Hanefî mezhebinin önde gelen fakihlerinden Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî'nin telif etmiş olduğu *el-Muhtâr li'l-Fetvâ* adlı eser Hanefî mezhebinde "mütûn-ü erbaa" olarak bilinen dört temel eserden biridir. Müellifin *el-Muhtâr*'a yine kendisinin yazmış olduğu şerhi olan *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*, mezhepteki temel görüşlere delilleriyle birlikte yer vermiş ayrıca umûmü'l-belvâ haline gelmiş güncel meselelere de çözümler getirmiş bir eser olup Hanefi şerh literatüründe önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda bu eseri tercih etmemizin en önemli sebebi budur. Eserin Hanefi literatüründeki önemi ortada olmakla birlikte, eser hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olması bu eseri incelememizde ikinci sebeptir. Bu eseri baştan sona incelemekle Hanefi mezhebi müctehidlerinin meselelere makâsıd yönünden yaklaşımını genel olarak görmüş olacağız.

2. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI, ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ ve KAYNAKLAR

Çalışmamızda Hanefi mezhebinde maslahat düşüncesini incelemeyi amaçladık. Fakat tüm Hanefi mezhebini incelemek mümkün olmayacağı için Hanefi şerh literatüründe önemli bir yeri olan Mevsilî'nin *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtar* adlı eserini tercih ettik. Eserde herhangi bir bölüm seçerek sınırlandırmaya gitmedik ve tüm eseri çalışmanın kapsamına aldık. Araştırmamızdaki yöntem şöyle olacaktır:

Birinci bölümde *el-İhtiyâr*'da fikhî meselelerde zikredilen maslahat içerikli şer'î deliller incelenecek. Bunu yaparken kitaptaki bütün fikhî babları tek tek ele alınmak yerine şer'î deliller (edille-i şer'iyye) ana başlık kabul edilip her şer'î delil "ibâdat-muâmelat-ukûbat" şeklinde üç kısma ayrılacak ve her kısmın altında ilgili şer'î delili içeren bab başlıkları örnek meselelerle birlikte zikredilecektir. Bu şekilde eserin fazla hacimli olması engellenmiş olacaktır. Her babda zikredilen ilk görüş genellikle mezhepte tercih edilen görüş olup İmam A'zâm, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer'in görüşleri isimleri ile birlikte zikredilmiştir. Bazen de "biz deriz ki", "bize göre" gibi ifadelerle Hanefi mezhebinde tercih edilen görüş belirtilmiştir. Bu bölümde ayrıca "hiyel" yöntemi ile ilgili zikredilmiş örneklere yer verilecek, son olarak da Hanefi mezhebinde hüküm verirken kullanılan maslahat/makâsîd içerikli yedi fikhî kâide ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise *el-İhtiyâr*'da Hanefi fukahâ tarafından verilmiş olan maslahat içerikli fetvalar, maslahatın türleri çerçevesinde incelenecektir.

Daha önce belirttiğimiz gibi *el-İhtiyâr*'ın kendinden önceki Hanefi fukahâsının görüşlerini derleyen bir eser olması hasebiyle çalışmamızda Hanefi mezhebindeki maslahat düşüncesini ele alırken sadece *el-İhtiyâr*ı temel almayı yeterli gördük. Ayrıca çalışmanın *el-İhtiyâr*'ın tamamını konu alması sebebiyle, diğer eserlerden de alıntılar yapmamız halinde çalışmanın bir hayli geniş ve faydalanılamaz hale geleceğini düşündük. Bu sebeple diğer eserlerden alıntıya gitmedik.

3. Mevsilî'nin hayatı ve eserleri

Çalışmamızda eserini incelemiş olduğumuz İmam Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmud Ebû'l-Fadl Mecdüddin el Mevsilî 599/1203 yılında Musul'da doğmuş, 683/1284 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. İlk olarak babası Şeyh Mahmud'dan ders almış sonra Bağdat ve Dımaşk'ta tahsil görmüştür. Cemâlüddin Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî (ö.636/1238), Şihâbüddin es-Sühreverdî (ö.632/1234), Abdurrahim b. Abdülkerim es-Sem'ânî (ö.618/1221), İzzüddin İbnü'l-Esîr (ö.630/1233), İbnü'l-Hacîb (ö.646/1249) ve Abdülkâdir er-Ruhâvî (ö.612/1215) gibi âlimlerin derslerine devam etmiştir. Bir müddet Kûfe'de kadı olarak görev yapmış, daha sonra müderris olarak Bağdat'a yerleşmiş ve Meşhedü Ebû Hanîfe'de ders vermiştir. Hafız Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî (ö.705/1306) ve İbnü'l-Füvâtî (ö.723/1323) gibi çeşitli mezheplerden talebeleri olmuştur. 19 Muharrem 683 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Mevsilî usûlu fıkıh ve fûrûu fıkıhta Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerindendi. Mezhepte kuvvetli görüşleri zayıflarından ayırabilecek derecede ilmi yeterliliğe sahip "ashâb-ı temyîz"den sayılmıştır. Nassların hepsi ezberinde olduğu ve tatbikat durumlarını da çok iyi bildiği için fetvâ verme zamanında onlara müracaat etmeğe ihtiyaç duymazdı. Dindar, hayır ve verâ sahibi, melik ve âyana karşı azametli, fukara ve talebeye karşı mütevazı bir kişilikti.¹

Başlıca eserleri şunlardır:

1. *El-Muhtâr li'l-Fetvâ*: Ebû Hanife'nin (ö.150/767) fikhını derleme isteği üzerine gençlik yıllarında mübtedîler için hazırladığı bu eser Hanefî mezhebinin "mütûnu erbaa" olarak bilinen dört temel metninden biridir. Ebû Yusuf (ö.182/798), İmam Muhammed (ö.189/805), İmam Züfer (ö.158/775) ve İmam Şâfiî'nin (ö.204/820) muhalefetlerinin rumuzlarla gösterildiği bu kitap Ebû Hanife'nin görüşleri esas alınarak kaleme alınmıştır. Eserde, İmam Muhammed (م), İmam Ebu Yusuf (س), İmam

¹ Abdulkadir el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye*, 1993, II, 349; İbn Kutluboğa, Ebû'l-Adl Zeynüddîn Kâsım, *Tâcü't-Terâcim fî men Sannefe mine'l-Hanefiyye*, Şam: Dâru'l-Kalem, 1413/1992, s. 176-177; Leknevî, Muhammed Abdü'l-Hayy, *el-Fevâid'ü'l-behiyye*, Kahire, 1324, I, 106, 107; el-Bağdadi, İsmail b. Mehmed Emin b. Selim el-Babani, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951, I, 462; Zirikî, Hayreddîn Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fârisî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dâru'l-İlim, 2002, IV, 135; Abdüllatif Muhammed Abdurrahman, (*el-İhtiyâr Mukaddimesi*), Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, I-V, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009, I, 5; Yaylalı, Davut, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 487; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 113.

Muhammed ve Ebu Yusuf'un ittifak ettiği görüşler (سم), İmam Züfer (ز), İmam Şafi (ف) rumuzuyla gösterilmiştir. Eseri Ebû'l Abbas Ahmed b. Ali ed-Dımaşkî önce kısaltmış (*et-Tahrir*) ardından şerh etmiştir. Ebû İshak Cemaleddin İbrahim b. Ahmed el-Mevsilî, *Tevcîhü'l-Muhtâr* adıyla hazırladığı şerhi sonuncusu 652 (1254) yılında olmak üzere müellife defalarca okumuştur. Kitap üzerinde Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi (ö.954/1547) (*el-İş'âr li Hâlli'l-Muhtâr*), Zeylâî (ö.762/1360), Ömer b. İshak el-Gaznevî (ö.773/1372), İbn Emîr-i Hac (ö.879/1474), İbn Kutluboğa (ö.879/1474) gibi âlimlerin de şerhleri vardır.²

2. *El-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*: *el-Muhtâr*'ın yine Mevsilî tarafından hazırlanmış şerhi olup Hanefî fıkının orta hacimdeki müteber kaynakları arasında yer alır. Müellifin ifadesine göre *el-Muhtâr* ders kitabı olarak benimsenip talebe tarafından ezberlenmeye başlanınca hükümlerin delillerini ve illetlerini aktaran, diğer mezheplerin görüşlerini kısaca açıklayan, umûmü'l-belvâ haline gelmiş bazı güncel meselelere dair fetvâlara yer veren, ihtilaflı konularda esas alınan icthadlara işaret eden bir şerh yazması yönündeki talep üzerine bu şerhi hazırlamıştır. İçindeki hadisler İbn Kutluboğa tarafından *et-Ta'rif ve'l-İhbâr bi-Tahrîci Ehâdîsi'l-İhtiyâr* adıyla tahrîc edilmiştir.³

Mevsilî'nin diğer eserleri "*Kitabü'l-Müştemil ala Mesaili'l-Muhtasar*" ve "*Şerhu'l Cami'i'l-Kebir li Şeybânî*"dir.⁴

4. el-Mevsilî ve eserleri *el-Muhtâr* ile *el-İhtiyâr* üzerine yazılmış tez ve makaleler.

1. "Mâverâunnehir âlimlerinden Merginânî'nin *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı eseri ile Mevsilî'nin *el-Muhtâr* adlı eserinin mukayesesi." (Haz. Gurbansahed Annamammedov, 2004, yüksek lisans tezi/Uludağ Üniversitesi)

2. "Mevsilî'nin *el-Muhtâr* isimli eserinde İmam Şâfi'ye ait görüşlerin tahkiki." (Haz. Hilal Dirican, 2006, yüksek lisans tezi/Cumhuriyet Üniversitesi)

---

² Yaylalı, "Mevsilî", s. 487.

³ Yaylalı, "Mevsilî", s. 487

⁴ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1941, II, 1622-1623; Yaylalı, "Mevsilî", s.487;

3. “Mevsîlî’nin *el-Muhtâr*’ında Züfer’e ait görüşlerin tahkiki.” (Haz. Ayşe Çeşme, 2010, yüksek lisans tezi/Selçuk Üniversitesi)

4. “Mevsîlî’nin *el-İhtiyâr* adlı eserinde örf ve adet.” (Haz. Ayhan Kurt, 2014, yüksek lisans tezi/Hitit Üniversitesi)

5. “*el-İhtiyâr* adlı eserde mezheplere yapılan atıflar ve kaynak değerleri.” (Haz. Murat Peçe, 2015, yüksek lisans tezi/Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

6. “el-Mevsîlî’nin *el-İhtiyâr* adlı eserindeki fıkıh konularının temel kaynakları-Nikâh örneği-” (Haz. Muhammed Hafız Karamustafaoğlu, 2016, yüksek lisans tezi/Marmara Üniversitesi)

7. “el-Mevsîlî’nin *el-İhtiyâr* adlı fıkıh kitabında geçen şevâid beyitlerin çözümlenmesi.” (Haz. Ahmet Gemi, *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2015, c. II, sy. 1, s. 59-69)

8. “Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsîlî’nin eseri *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*’daki yöntemi.” (Haz. Fatıma Mahmud Atıyye es-Selman, *Câmiatü Âli’l-Beyt*, 2000, tez.)

منهج عبد الله بن محمود بن مودود الموصلي في كتابه الاختيار لتعليل المختار (السلمان، فاطمة محمود عطية، جامعة آل البيت، 2000)

5. Hanefî fıkıhında maslahat düşüncesi

Allah (c.c) kişileri mükellef tutarken onlardan takatini aşan şeyleri istememiştir. Nitekim Kur’ânda buyurmuştur ki: “Allah (c.c) hakkınızda kolaylığı murad eder, güçlüğü murad etmez.”⁵ Şer’î hüküm ister direkt olarak Kur’an, sünnet veya icmâ yoluyla konulmuş olsun; isterse kıyas, istihsân, maslahat, örf gibi aklî istidlal yollarıyla konulmuş olsun her zaman gayesi kulların maslahatının te’min edilmesi olmuştur. Aslî deliller olan Kur’ân, sünnet, icmâ ve kıyas bazı tartışmalarla birlikte çoğu mezhep tarafından kabul edilmekle birlikte, istihsân, maslahat-ı mürsele, sedd-i zerâi gibi fer’î delillerin kabulü ve

⁵ Bakara, 2/185.

meselelere uygulanmasında bazı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Hanefî mezhebi kişilerin maslahatını te'min için sadece âyet ve hadislerle dayanan hükümlerle yetinmemiş kıyası ve gerektiği zaman istihsânı hakkıyla kullanmış, ilk zamanlar müstakil bir delil olarak işaret edilmese de maslahat-ı mürsele'ye istihsân yöntemi içinde bolca yer vermiştir.⁶

Hanefîlerin hukûkî meselelerde maslahatı te'mine yönelik sıkça başvurmuş olduğu delillerden biri mesâlih-i mürseledir. Çoğu zaman fikhî olaylara bağlanan şer'î hükümlerin konulmasına âmil kabul edilebilecek durumlar bulunur. Bu durumlara usûlcülerin dilinde hükme uygun düşen manalar (vasıflar) denilir. Bu vasıflar Şâri'in muteber sayıp saymamasına göre üç çeşittir.⁷

Dikkate alınması gerektiğine dair belirli bir şer'î delil bulunan manalara usûlcüler "mesâlih-i mu'tebere (muteber maslahatlar)" adını verirler. Şer'î hükümlerin gerçekleştirmeyi hedeflediği her türlü maslahat bu nev'îye girer. Hırsızlık cezasının malın korunması için, kasten adam öldürene verilen kısas cezasının canın korunması için tertip edilmesi gibi.⁸

Belirli bir şer'î delilin, muteber sayılmayacağını gösterdiği maslahatlara, usûl dilinde "mesâlih-i mülğa (geçersiz sayılmış maslahatlar)" denir. Bilginler bu maslahatlara göre ta'lîl yapılamayacağı ve bunlar üzerine hüküm kurulamayacağına ittifak etmişlerdir. Örneğin düşmana teslim olmak da bazen faydalı bir çözüm olarak düşünülebilir. Zira bu çözüm öldürülmeyi ve hatta bazen esir edilmeyi, malların telef olup gitmesini önleyen bir yoldur. Fakat Şâri' Teâlâ bu faydaya itibar etmemiş, düşmanla savaşılmasını ve ülkenin savunulmasını emretmiştir. Çünkü bu daha üstün bir faydayı te'min etmektedir. O da Müslümanların varlık ve şerefine korunmasıdır.⁹

"Mesâlih-i mürsele (ictihada bırakılmış maslahatlar)" ise muteber veya geçersiz sayıldığına dair herhangi bir delil bulunmayan manalara denir. Şâri' ne bunlara uygun ne

---

⁶ Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukûk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 21. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, s.45-50. Konuya örnek teşkil etmesi bakımından Hanefî âlim Mustafa ez-Zerkâ'nın güncel fikhî meselelere yaklaşımını incelemek için bkz. ez-Zerka, Mustafa Ahmed, *İslam Hukûk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007, s. 46-58.

⁷ Şa'ban, s.168.

⁸ Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, Kahire, 1322/1904, I, 284; Şa'ban, s.168-169.

⁹ Gazzâlî, I, 284; Şa'ban s.169.

de bunların aksine bir hüküm koymuştur. Yani mesâlih-i mürsele Şâri'in hükmünü açıklamadığı ve kendisine kıyas edilebilecek nassla yahut icmâ ile sabit bir hükmün bulunmadığı durumlarda söz konusu olabilir. Ayrıca kendisinde, bir şer'î hükmün gerekçesi olmaya elverişli ve üzerine hüküm bina edilebilecek münasib bir vasıf bulunmalıdır.¹⁰

Makâsîd/Maslahat merkezli hüküm verebilmek, bir meselede fark edilen maslahatın muteber mi yoksa mülga mı olduğunu ayırdedebilmek için bazı yöntemler kullanmak gerekir.¹¹ Öncelikli olarak nasslar ve hükümler zâhirlerine, lafızlarına ve sîgalarına takılıp kalınmadan maksatlarına göre değerlendirilmelidir. Örneğin Hanefî âlim Debûsî (ö.430/1039), altının zekâtının buğday veya başka bir şey cinsinden verilmesinin maksad hâsıl olduktan sonra sorun oluşturmayacağını, fakat İmam Şâfiî'nin lafza bağlı kaldığı için buna cevaz vermeyeceğini söylemiştir.¹²

İkinci olarak, genel küllî yaklaşımlar (Kur'ân ve sahih sünnetin ortaya koyduğu tümel ifadeler) ile özel deliller (konuyla ilgili falanca ayet, hadis ya da cüz'î çıkarımlar) beraber değerlendirilmelidir. Şâtıbî (ö.790/1388); cüz'îler, küllî esaslardan elde edilen şeriat çözümlenmeleri olduğu için, tıpkı her türün küllîsi ve cüz'îsi arasındaki ontolojik ilişki gibi, kitap, sünnet, icmâ ve kıyastan özel bir delil getirme sırasında bu cüz'îlerin küllîler ile bağının kurulması zarûrîdir demiştir. Zira cüz'îlerin kendisinden türediği küllîlerden ayrı tutulması mümkün değildir.¹³

Üçüncü olarak, hüküm verirken maslahatın sağlanıp mefsedetın giderilmesi bir kural olmalıdır. Yani konuyla ilgili özel bir nass yoksa bile, maslahat fark edildiği zaman alınmalı, mefsedet fark edildiği zaman uzak durulmalıdır.¹⁴

---

¹⁰ Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-İ'tisâm*, Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyye, ts. II, 115; Hallâf, Abdü'l-Vehhâb, *İlm-ü Usûl'l-Fıkh*, Kuveyt, 1968, s. 84; Şa'ban, s. 170-172.

¹¹ Makasîd merkezli hüküm verebilmek için izlenmesi gereken yöntemleri anlatan bu yazının ilk yayımı: Reysûnî, Ahmed, *Nazariyyetü'l-Makâsîd inde'l-İmam eş-Şâtıbî*, Maryland, 1995, s. 351-384; Reysûnî, Ahmed, "Makasîd ve İctihad", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIX/3, 2003, s. 65-86; Çalışma ayrıca Ahmet Yaman'ın makâsîd ve icthad konulu derlemesinde de yer almıştır. bkz. Reysûnî, Ahmed, "Makasîd ve İctihad", *Makasîd ve İctihad-İslam Hukûk Felsefesi Araştırmaları*, çev. Ahmet Yaman, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010, s. 153-178.

¹² Yaman, s. 154-162.

¹³ Yaman, s. 162-168.

¹⁴ Yaman, s. 168-174.

Dördüncü olarak, bir konuda maslahatı te'mine yönelik hüküm verirken, sonucun nereye varacağı düşünülmeli, vehmî maslahatlardan uzak durulmalıdır. Müctehid şeri hükümlerin hedeflerine ulaşması için çalışıp, şer'î yükümlülüklerin en iyi şekilde sonuçlanmasını sağlamalıdır.¹⁵

Yine maslahatlar kuvvet derecesi bakımından da “zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât” olarak üçe ayrılır. “Zarûrî maslahatlar”, gerek âhîret saadetinin kazanılması gerekse dünya hayatında insana yaraşır biçimde ve düzeyde dirlik-düzenlik ve esenliğin sağlanması ve korunması bakımından toplum ve bireyler için vazgeçilmez olan değerlerin ve bunların korunmasıyla elde edilen yararların toplu ifadesidir. İslâm âlimleri din, can, akıl, nesil ve malın muhafazası şeklinde beş (bazı eserlerde ırz eklenerek altı) maddede özetlemişlerdir. Allah'ın (c.c), dinin varlığının devam edebilmesi için bazı ibadetleri farz kılması, dine zarar veren amillerin ortadan kalkması için cihadı farz kılması, canın ve vücut bütünlüğünün varlığını te'min için kısas ve hadd cezasını koyması bunlara birer örnektir.¹⁶

“Hâcî maslahatlar” insanın zarûret derecesine varmayan ihtiyaçlarını karşılayan maslahatlardır. Suyun bulunmadığı veya kullanılmadığı durumlarda teyemmüm edilmesi, ramazanda hasta veya yolcu olan yükümlünün orucunu erteleyebilmesi hükümleri hâciyyâtın ibadetler alanındaki, avlanmaya ve av etinin yenmesine müsaade edilmesi helâl-haramlar alanındaki, kira, selem vb. sözleşmelerin meşrû kılması hukûkî ilişkiler alanındaki örnekleri arasında sayılır.¹⁷

“Tahsînî maslahatlar” ise bir ihtiyaçtan dolayı olmayıp, en iyiyi en güzeli te'mine yönelik, hayatı güzelleştirmeyi hedefleyen ve insanı mükemmeli aramaya teşvik eden-zarûriyyât ve hâciyat düzeyine çıkmamış-düzenlemeleri ve bunların sağladığı yararları ifade eder. Bunların ortak özelliği bireyi ve toplumu erdemli, seçkin ve uygar olmaya, bu açıdan başka kişileri ve toplumları imrendirecek bir düzeye çıkma gayreti göstermeye yönelten düzenlemeler olmasıdır. İbadetlerdeki temizlik hükümleri, israftan

---

¹⁵ Yaman, s. 174-178.

¹⁶ Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Rukneddîn, *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Abdülazîm Dîb, Katar, 1978, II, 923-925; Gazzâlî, I, 286-290; ez-Zerkâ, 161-162; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, 10. Baskı, İstanbul: MÜFV Yayınları, 2013, s.119; Dönmez, İbrahim Kâfî, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 82.

¹⁷ Cüveynî, II, 923-925; Gazzâlî, I, 286-290; ez-Zerkâ, 161-162; Dönmez, “Maslahat”, s.82; Atar, s.119.

kaçınma gereği, yeme-içme âdâbıyla ilgili hükümler, henüz sonuçlanmamış akit görüşmesine katılmanın tasvip edilmemesi, savaşta kadın, çocuk ve din adamlarının öldürülmesinin yasaklanması tahsîniyyâtın örneklerindedir.¹⁸

Bazı yazarlar, maslahatların uhrevî ve dünyevî şeklinde ikiye ayrılıp inanç ve ibadetlerle ilgili hükümlerin birinci, muâmelâtla ilgili hükümlerin ikinci grup maslahatlar için konduğunun belirtilmesini, birinci gruba girenlerin akılla açık bir biçimde kavranabilecek gerekçelere dayanmaması, ikinci gruptakilerin ise yeni olaylara geçiş yapmayı sağlayacak açık illetlere dayalı olması yönüyle isabetli bulmuşlardır.¹⁹

İbn Âşûr (ö.1284/1868), maslahatı toplumu veya bireyi hedeflemesi açısından “maslaha amme” ve “maslaha hâssa” şeklinde ikiye ayırır ve Kur’ânî teşrîin büyük çoğunluğunda gözetilen maslahatın, yine farz-ı kifâyelerin çoğunun birinci, Kur’ânî teşrîin bir kısmı ve sünnetteki teşrîin büyük kısmının ise ikinci türden olduğunu belirtir.²⁰

Ayrıca toplumun tamamını, belli gruplarını veya fertlerini ilgilendirmesi açısından da maslahatı küllî ve cüz’î şeklinde bir ayırımı tâbi tutar; ancak maslahat-ı amme tamlamasını kullanarak açıkladığı küllî maslahatlardan ümmetin tamamını ilgilendirenlerin sayısının az olduğunu ifade eder.²¹

Kendisine duyulan ihtiyacın kesin olup olmaması açısından da maslahatları kat’î, zannî ve vehmî kısımlarına ayırır. Hacc farızası gibi te’vile açık olmayan, nassla sabit hükümlerin yanı sıra, daha önce zarûriyyât olarak nitelenen temel değerlerin korunması gibi tümevarım yoluyla pek çok delilin ortak noktası olarak belirlenen hükümlerin, yine zarurî kapsamında olup aklen elde edilmesinin büyük yarar sağlayacağına, aksinin ise büyük zarar getireceğine hükmedilen durumların içerdiği

---

¹⁸ Cüveynî, II, 923-925; Gazzâlî, I, 286-290; ez-Zerkâ, 161-162; Dönmez, “Maslahat”, s.82; Atar, s. 119; Boynukalın, Ertuğrul, “İslam Hukukunda Gaye Problemi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1998), s.92-97.

¹⁹ Dönmez, “Maslahat”, s. 84; Bu ayrımı yapan Amidî’ye göre dünyevi faydalar için konulan hükümler, ya faydanın meydana gelmesini, ya devam etmesini, ya da tamamlanmasını sağlarlar. Ör. Satım akdi mülkiyetin meydana gelişini, kısasın meşruiyeti hayatın devamını, nikâhta şahitlerin şart koşulması da nikâhın tamamlanmasını sağlar. Uhrevî fayda ise mükâfatın kazanılması ve cezadan kurtulmadır. İbadetlerin farz kılınması ve günahların haram kılınması bu gayeye yöneliktir. Bkz. Boynukalın, s.91.

²⁰ İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsîdû’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, Tunus, 1985, s. 86-87; Dönmez, “Maslahat”, s. 84.

²¹ İbn Aşûr, s. 86-87; Dönmez, “Maslahat”, s. 84.

yararlar birinci gruba; aklî veya naklî olsun zannî bilgi sağlayan delille sabit hükümlerin, - meselâ yargıcın kızgın iken karar vermemesi hükmünün-sağladığı yararlar ikinci gruba; uyuşturucu kullanma örneğinde olduğu gibi kişinin hoşuna gitmesini ölçü olarak yararlı saydığı, fakat iyi incelendiğinde zararlı olduğu anlaşılan fiillerden beklenen maslahatlar üçüncü gruba girer.²²

Usûlcüler genel olarak Hanefilerin mürsel maslahatı delil olarak kabul etmediğini düşünürler. Ancak görülmektedir ki Hanefiler ismen zikredilmese de maslahat-ı mürsele delilini çokça kullanmışlardır. Hatta diyebiliriz ki Hanefi metodolojisindeki zaruret istihsânı, maslahat-ı mürsele delilini kapsayacak şekilde geniştir.²³

Hanefiler kıyas bölümünde illeti ele alırken, bir vasfın illet olabilmesi için hem hükme münasip olması hem de hükme tesir etmesi şartını ortaya koymuşlardır. Onlar tesiri, hükme münasip ve müessir olan vasıfla birlikte mürsel maslahatı da içine alacak şekilde açıklamışlardır. Mürsel maslahatı da mülâim mürsel olarak isimlendirmişlerdir.²⁴

Bir müctehid sadece vasıf ile hüküm arasındaki münasebete dayanarak o vasfı şer'î hükme illet olarak belirlese Hanefilere göre bu yeterli değildir. Yeterli olması için ayrıca vasfın hükme tesirinin açık olması gerekir. Hanefiler tesir ile, bir nassın veya icmânın belirli bir nassın belirli bir hükmün illeti olduğuna delalet etmesini kastetmektedirler. Mesela bir hadiste kedinin dolaşması artığının temiz olmasına illet gösterilmiştir. Çünkü çok dolaşmak vasfı ile temiz olmak hükmü arasında bir münasebet vardır. Zira insanlar arasında çokça dolaşan bir hayvanın artığına temiz hükmü verilmesinin sebebi bundan sakınmanın zor ve meşakkatli olmasıdır. Ayrıca Şâri dolaşmanın temizlik hükmünün illeti olduğunu bizzat bildirmiştir. Bu konuda Hanefiler derler ki: Dolaşma vasfının bizzat kendisinin temizlik hükmünün bizatihi illeti olduğu nassla sabit olmuştur.²⁵

---

²² İbn Aşûr, s. 86-87; Dönmez, "Maslahat", s. 84.; Boynukalın, s.91-92.

²³ Önder, Muharrem, *Hanefi Mezhebinde İstihsân Anlayışı ve Uygulaması*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014, s.289.

²⁴ Önder, s.289.

²⁵ Önder, s.290.

Tesirin bir başka çeşidi de Şâri'in bir vasfın cinsini bir hükmün cinsi için muteber saymasıdır. Örneğin kalabalık bir yolda eğri duvarın insanların üzerine yıkılması korkusu o duvarın yetkililerce yıkılması için bir illettir. Burada hüküm ve vasıf arasında açık bir uyum vardır. Bu meselede daha önceki kedi meselesindeki gibi vasıf ve hüküm arasındaki münasebeti gösteren bir nass yoktur. Fakat Şâri aynı cinsten olan bu vasfa benzeyen başka bir vasfı yine aynı cinsten olan benzer başka bir hükme illet olarak kabul etmiştir. O da şudur: Şâri çarşıdaki halkın zarar görmemesi için satıcıların pazar dışında karşılanmasını yasaklamıştır. Buradaki zararla yolda üzerine bir şey devrilme tehlikesi içinde olanların karşılaşacakları zarar birbirine benzer. Aynı şekilde ticaret kafilelerinin yolda karşılanmaması yasağı ve duvarın yetkililer tarafından yıkılması hükmü de benzer. Bu benzerlik de zararın giderilmesidir.²⁶

Hanefilerin tesir tanımına bakarak söyleyebiliriz ki mürsel maslahat Hanefilerce muteberdir. Çünkü onlar mülayim mürseli, “hükmün kendisiyle herhangi belirli bir esasa dayanarak sabit olmadığı vasıf” diye tanımlamışlar ve bunu: “Nass ve icmânın, belirli bir vasfın muayyen bir hükmün illeti olduğuna delalet etmemekle beraber, bir vasfın cinsinin bir hüküm cinsinin illeti olduğunu göstermesi” şeklinde açıklamışlardır. Yukarıdaki örnekten ve Hanefi usûlcülerin açıklamalarından anlıyoruz ki Hanefiler Şâri'in bizzat kendisi olmasa da cinsini itibara aldığı maslahatları kabul etmektedirler. Dolayısıyla Hanefiler mürsel maslahatı kabul etmiyor denilemez. Ancak Hanefiler de açıkça bu delile başvurduklarını dile getirmemekte ve mürsel maslahat deliline daha çok örf ve zaruret istihsânı içinde yer vermektedirler.²⁷

Hanefi doktrininde kıyasın çok gelişmiş olması ve hukuki düşüncenin merkezini kıyasın oluşturması onların mürsel maslahata ayrıca bir isim verme ihtiyacı hissetmemelerine yol açmış olabilir. Yahut Hanefilerin illetleri istidlal ve ictihad yoluyla külli kâideler veya şer'î illet haline dönüştürüp hükümleri doğrudan bu illetlere bağlamaları dolayısıyla, onlar mürsel maslahata ayrı bir isim verme ihtiyacı hissetmemiş olabilirler. Hanefilerin bazıları mürsel maslahatı diğer kıyaslar gibi bir kıyas olarak görürken bazıları “aslı” olmayan bir kıyas olarak görmekte, bazıları da akli istidlal yoluyla

---

²⁶ Önder, s.290.

²⁷ Önder, s.290-291.

elde edilmiş bir illet olarak görmektedir. Mürsel maslahat ister kıyas kapsamında ele alınsın isterse ayrı bir delil olarak görülsün şurası kesindir ki Hanefî usûlcüler şer’i hükümlerin belirlenmesinde onu dikkate almışlardır.²⁸

İstihsân yöntemi zikredilince akla ilk Hanefî mezhebi gelir. Hanefî imamları istihsânı ictheadlarında pek çok kullanmalarına rağmen, kendilerinden bu kavramın mahiyetini ortaya koyacak bir tanım aktarılmamıştır. Bu sebeple istihsân üzerine birçok tartışma dönmüş, hatta bazı mezhep imam ve tabileri İmam Ebu Hanîfe ve tabilerini epey tenkit etmişlerdir. Çünkü onlar Hanefîlerin uygulamış olduğu istihsân yöntemini, heva ve hevâye uyarak hüküm vermek olarak anlamışlardır. Fakat Hanefîler istihsânla keyfî ve nefsi arzulara uyup mücerred akılla meselelere çözüm bulmayı değil, Kitap, sünnet, icmâ, sahabe kavli, zaruret, örf, maslahat, zorluğu kaldırma, zararı giderme, kolaylaştırma ve kıyasın bir türü olan gizli kıyas delillerine dayanmak suretiyle hüküm belirlemeyi kastetmişlerdir.²⁹ Bunun üzerine Hanefî usûlcüleri muhalif tarafın da kabul edeceği istihsân tanımları yapmışlardır. Bu tanımlardan en çok kabul gören ve istihsânın tüm türlerini kapsayan Ebû’l Hasan el Kerhî’nin (ö.340/952) tanımıdır: “İstihsan, müctehidin bir meselede o meselenin benzerlerine verdiği hükümden vazgeçmeyi gerektiren kuvvetli bir gerekçeyle, o hükmü bırakıp aksine bir hüküm vermesidir.” Daha sonra gelen Hanefî usûlcülerin genelde kabul ettiği başka bir tanım da Debûsî’nin yapmış olduğu tanımdır: “İstihsan celî kıyasa muarız ve mukabil olan bir delildir.” Bu tanımda geçen “celî kıyas” tabiri, küllî delil, küllî hüküm, küllî kâide anlamında kullanılmıştır.³⁰

Hanefî usûlcüleri genel anlamda istihsânı iki ana kısma ayırmışlardır. Bunlar gizli kıyas ve delile dayanan istisna istihsânıdır. Onlara göre kıyas da açık (celî) ve gizli (hafî) olmak üzere ikiye ayrılır. Açık kıyas müctehidin aklına ilk anda düşünmeden gelen kıyasken, gizli kıyas iyice üzerinde düşünerek illeti tespit edilebilen kıyastır. Açık kıyas

---

²⁸ Önder, s.292.

²⁹ Önder, s.351.

³⁰ Pezdevî, Ebu’l-Hasan Fahrulislam, Ali b. Muhammed, *Kenzü’l-Vusûl ilâ Ma’rifeti’l-Usûl*, Kahire, ts., IV, 3; Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed, *Keşfü’l-Esrâr*, Kahire, ts., IV, 3; Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, *DİA*, XXIII, s. 340-341; Önder, s. 349-350; Atar, s. 109-110.

kapalı kıyas ile çatışırsa, kapalı kıyas illeti daha kuvvetli olduğu için açık kıyasa tercih edilir ve bu da kapalı kıyas istihsânı olarak adlandırılır.³¹

Hanefi usûlcüler, açık bir delile dayanan istihsân türleri olarak nass veya eseri, icmâ ve zarureti zikretmişlerdir. Fakat Hanefi doktrininde yer alan istihsân örnekleri incelendiğinde, bunların yanı sıra sahabe sözü, örf, maslahat, zararın giderilmesi, zorluk ve sıkıntının kaldırılması gibi gerekçelere dayanan istihsân türleri de bulunur. Ancak bu istihsân sebeplerinden bazılarını diğerlerinin kapsamına almak mümkündür.³²

Hanefi mezhebinde müteahhir dönem fakihleri de daha önce mezhep imamlarının kıyas ve genel kurala göre hüküm verdiği birçok meselede zamanlarında oluşan, ihtiyaç, örf ve zaruret sebebiyle istihsâna başvurmuşlardır.³³

Hanefiler çeşitli sebeplerle istihsâna başvurmuşlardır. Bunlardan bir kaçını şu şekilde zikredebiliriz:

1. Kıyas karşısında daha kuvvetli delilin bulunması.³⁴

2. Kıyasın istenmeyen olumsuz sonuçlara yol açması: Hanefiler çokça kullandıkları kıyas metodunun bazen olumsuz sonuçlar doğurduğunu, Şâri'in hükümlerini va'z ederken gözettiği "insanların maslahatını gerçekleştirme, onlardan zararı kaldırma" ilkesine ters düşen durumlar ortaya çıkarıp insanları sıkıntıya düşürdüğünü fark edince kıyası terk etmişler ve başka delillere dayanarak, insanlardan sıkıntı ve zorluğu kaldıran, onları rahatlatan yeni hükümler koymuşlardır.³⁵

3. Güçlük ve zorluğu kaldırma, kolaylığı sağlama ve zararı giderme: İstihsân özünde kolaylık ve genişlik esaslarını barındırır. Serahsî (ö.483/1090) istihsân prensibindeki bu özellikleri şu veciz sözlerle ifade etmiştir: "İstihsân kıyası terk edip insanlar için en uygun ve faydalı olanı almaktır."; "Özel ve genelde karşılaşılan zorluklarda hükümler için kolay olanı almaktır."; "Genişliği ve kolaylığı esas almaktır.";

³¹ Bardakoğlu, "İstihsan", s. 342; Önder, s.352; Atar, s. 109-110.

³² Bardakoğlu, "İstihsan", s. 343-344; Önder, s. 352-353; Atar, s. 11-115.

³³ Bardakoğlu, "İstihsan", s. 343-344; Önder, s. 353.

³⁴ Önder, s. 113.

³⁵ Önder, s. 115-116.

“Müsamaha ve kendisinde kolaylık olanı esas almaktır.” Serahsî, istihsânın daha çok hikmetini ve maksadını ortaya koymaya yönelik olan bu tanımları aktardıktan sonra, bütün bunların özeti mahiyetinde “Kolaylık için zorluğu terk etmektir ve dinde esas olan da budur.” demekte ve şu örneği vermektedir: “Kıyas ve genel kurala göre kadın başından ayağına kadar avrettir, kapanması gerekir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) şu sözü bunun delilidir: “Kadın örtülmesi gereken avrettir.”³⁶ Sonra ihtiyaç ve zarûrete binaen onun bazı yerlerine bakmak mübah kılındı. Bu da insanlara daha uygun olan istihsânın hükmüdür.³⁷

Kıyas karşısında ister gizli (hafî) kıyas adı verilen istihsân olsun, isterse nass, icmâ, zaruret gibi delillere dayanarak yapılan istihsân olsun, her iki durumda da Hanefî imamlarından, “biz bu konuda kıyası terk ettik, istihsânla amel ettik” veya “bu konuda kıyas hükmü şöyle, istihsân hükmü böyle, biz istihsânı alıyoruz” gibi ifadeler nakledilmiştir. Hatta bazen “kıyas hükmü böyle fakat ben onu çirkin buluyorum” denilerek istihsân hükmünün tercih edildiği görülmüştür. Hanefî usûlcüleri bu ifadelere bakarak, istihsân hükmüyle amel edilip kıyasın terkedilmesinin zorunlu olduğunu söylemişlerdir.³⁸

Hanefî usûlcüleri hafî kıyas istihsânın hükmünün başka meselelere taşınabileceği konusunda ittifak etmişlerken, nass, icmâ ve zaruret gibi deliller sebebiyle yapılan istihsânın başka olaylara uygulanamayacağını belirtmişlerdir.³⁹

Hanefîlerin istihsân yöntemine dayanarak verdiği hükümlerden birkaçını burada zikrederim. Mesela müşterek alacaklılardan biri müşterek borçtan⁴⁰ hissesi kadar miktarı kabzetse, müşterek alacaklı olduğu ortağın, ondan, alınan şeyden hissesi kadarını talep etme hakkı vardır. Eğer alınan bu miktar alanın elinde helak olacak olursa açık kıyasın gereği olarak zararın ortaklar arasında bölüşülmesi gerekir. Çünkü bu durum teslim edildiği zaman kaybedilen şeyin zararının taksimi gibidir. Helak olduğu zaman da zararı ortakların ikisinin birden yüklenmesi gerekir. Fakat istihsânen, helak kabzedenin elinde

³⁶ Tirmîzî, “Rada”, 18.

³⁷ Önder, s. 116-118

³⁸ Önder, s. 351.

³⁹ Önder, s. 351.

⁴⁰ Aynı sebepten doğan borç ilişkisinde borçlular veya alacaklılar birden fazla ise müşterek borç teşekkül eder. (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye: Madde 1091) Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, Mehmet Akif, “Borç”, *DiA*, VI, 290.

sadece hissesi kadar gerçekleşmiş kabul edilir ve henüz kaybedilmemiş hisse ikinci ortağa ait olur. Çünkü o şahsın diğer ortağın kabzettiği şeydeki ortaklığı bağlayıcı olmamıştır. Belki onun o kabzedilen şeyi kabzedene terk etmeye ve borçluya hissesi kadar ile müracaata hakkı vardır.⁴¹

Yine taşınır malların vakfedilmesi caiz değilken bu örf haline geldiği için istihsânen caiz görülmüştür.⁴²

Son olarak zarûret sebebiyle yapılan istihsâna bir örnek verecek olursak; Şer'an keylî ve veznî mallar, riba'l-fadl (fazlalık faizi) cereyan eden ribevî mallardan sayılır. Yani bu kabil mallardan bir şey borç verip fazlasını almak caiz değildir. Aynı şekilde aynı cinsten olan malların, kendi aralarında miktar farkı ile satımı da caiz değildir. Fakat Hanefî hukukçular, komşular arasında sayı ile ekmek alınmasının ekmeklerin ağırlıkları farklı olsa dahi istihsânen caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü zaruret ve ihtiyaç vardır.⁴³

Hanefîler kişilerin maslahatını te'min ve kötülüğü onlardan savuşturmak adına sedd-i zerâi deliline de uygulamada geniş bir yer vermiştir. Sedd-i zerâi, usûlde şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mübah fiillerin yasaklanması anlamına gelir.⁴⁴ Mefsedete götüren fiillerin bir kısmı mahiyeti itibariyle mefsedete götürürken bir kısmı mefsedete yol açan bir sonuca vasıta teşkil eden fiillerdir. Birinci kısım fiillerin haram olduğunda şüphe yoktur. İkinci kısmın haramlığı ise bilginler arasında ihtilaflıdır. Şâri hüküm koyarken sedd-i zerâi prensibine uygun hareket etmiştir. İslam hukukunda içki içme gibi kötülüğe yol açacağı kesin olan davranışlar haram kılınmıştır. Şâri'in bu tutumunu dikkate alan fakihler de ictihadlarında sedd-i zerâi prensibini dikkate almışlardır. Bu nedenle kötülüğe yol açmasında az veya çok şüphe bulunan davranışlar fakihler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu konuda kıstas, bir davranışta bulunan fayda ile onun yol açtığı zarar arasında mukayese yapılmasıdır.⁴⁵

---

⁴¹ ez-Zerkâ, s. 147-148.

⁴² Karaman, Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukûku*, İstanbul: Ensar Neşriyat: 2013, I, 117.

⁴³ ez-Zerkâ, s. 152-153.

⁴⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Seddi Zerâi, *DiA*, XXXVI, 277.

⁴⁵ Boynukalın, s.170.

Fıkıh usûlü ıstılahında “hîle” amel ve tasarrufları şeklen ve zâhiren fıkha uygun düşürmek, memnû olan hususları meşrû olarak yapabilmek için bulunan yollar, çareler, çıkış noktalarıdır. Çoğulu hiyeldir. Hiyel meşrû olup olmamasına göre ikiye ayrılır. Meşrû olanını en çok Hanefîler kullanmıştır. Bu sebeple bu sahada en çok eser onlar tarafından yazılmıştır. Meşrû olana örnek verecek olursak; kefarete orucu tutan bir şahsın, kefarete orucunu bitirmeden Ramazan ayının gelmesi halinde sefere çıkması bir hîledir. Ebû Hanife misafirin Ramazan orucundan başka vâcip bir oruca niyet ederse niyetinin sahih olduğunu ifade etmiştir. Meşrû olmayan hîle ise zekât vermemek için kişinin üzerinden bir sene geçmeden malını hibe edip sonra geri almasıdır.⁴⁶

Şu ana kadar anlattıklarımızdan Hanefî mezhebinin, kulların maslahatını te'min konusunda ne kadar hassas ve duyarlı olduğunu, Hanefî âlimlerin bir meselede hüküm verirken fayda-zarar ilişkisini ne kadar gözettiğini biraz olsun gördük. Şimdi İslam hukûkunda maslahat düşüncesi üzerine günümüze kadar yapılmış olan çalışmalardan bahsedecek daha sonra Hanefî mezhebinin başucu kitaplarından Mevsilî'nin *el-İhtiyâr* adlı eserini ve bu eserde Hanefî mezhebinin fikhî meselelere maslahat-mefsedet ilişkisi açısından yaklaşımını ele alacağız.

6. İslam hukûkunda maslahat düşüncesi üzerine yapılmış çalışmalar

Makâsîd ve maslahat konusundan ilk defa söz eden ve bu konuda ilk değerlendirmeleri yapan kişinin Cüveynî (ö.478/1085) olması hasebiyle eserleri Cüveynî öncesi ve sonrası şeklinde sıralamak uygun olacaktır.⁴⁷

---

⁴⁶ Atar, s.141.

⁴⁷ Burada zikredilen isimler makasîd literatürünün kısa bir özeti mahiyetindedir. Literatürün tamamı için Bkz. Pekcan, Ali, *Makâsîd literatürüne dair*, İslam Hukûku Araştırmaları Dergisi, 2008, sy. 11, s. 417-437; yine bkz. Pekcan, Ali, *Makâsîd/Maslahat eksenli bibliyografya*, Bilimname: Düşünce Platformu, 2005/1, c. III, sy. 7, s. 143-152.

Cüveyni öncesi dönem:

- Hakimü't-Tirmizi (ö.285/898), klasik bir usûlcü ve fakih sayılmasa da şu anki tespitlere göre onun "makâsîd"sözcüğünü eserlerinde ilk kullanan kimse olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki eserlerinden birinin adı *es-Salâtü ve Makâsiduhâ*'dır

- Cüveynî'nin görüşlerinin oluşmasında etkili olan şüphesiz ki eserleriyle kendisine hocalık etmiş olan Ebûbekir Bakıllânî (403/1012)'dir. *et-Takrîb ve'l-İrşâd fî Tertîbi Turuki'l-İctihâd* onun fıkıh usûlü alanında yazdığı önemli bir eserdir.

Cüveyni - Şâtıbî arası dönem:

- İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Bürhân fî Usûli'l-Fıkh* ve *et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh* adlı eserleri makâsîd konusunu sistematik olarak ele alan ilk eserlerdir.

- Ebû Hamid el-Gazzalî (ö.505/1111) "zarûriyyat-hâciyyat-tahsîniyyat" şeklinde bize ulaşan formülün kurucusudur. Eserleri *Şifâü'l-Ğalîl* ve *el-Mustasfâ*'da makâsîd konusu geniş biçimde yer alır. Özellikle birincisi bu konuya has olarak kaleme alınmıştır. *Esâsü'l-Kıyas* adlı eserinde kıyas ve ta'lil kavramını genişçe ele almıştır. Yine Gazzalî'ye *Esrâru'l-Fıkh* adlı bir eser nisbet edilmektedir.

- İzz b. Abdüsselam (ö.660/1262) makâsîd konusunu aynı adlı bir eser yazarak bütün yönleriyle değerlendiren kişidir. İslam hukûk tarihinde hâssaten maslahat-makâsîd kavramları ekseninde yazılmış ilk düzenli eser onun *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm* adlı eseridir.

- İzz b. Abdüsselâm'ın ünlü talebesi Şihâbüddin el-Karâfî (ö.684/1285)'nin *el-Furûk*'u bu alanda yazılmış nadide eserlerdendir

- Necmüddîn et-Tûfî (ö.716/1316)'in *Maslahat Risalesi* konuyu başlı başına ele alması yönüyle önemlidir.

Şâtıbî sonrası dönem:

- Şâtıbî'nin *el-Muvâfakat* adlı eseri konuyu bütün yönleriyle ele alan bir şaheserdir. Şâtıbî eserleriyle sadece usûl değil makâsîd konusunu da dâhice ele almış ve klasik usûl sistematiğini yer yer aşmıştır.

• *İbn Aşûr'un Makâsîdü's-Şer'îati'l-İslâmiyye'si*: İslam hukûk felsefesi konusunda çağımızda kaleme alınmış en önemli eserlerden biridir. İslam hukûkunda gâye problemini en geniş manasıyla irdelemeye ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. (Tunus, 1945-1946; Cezayir, 1985). Eser Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz tarafından *İslam Hukûk Felsefesi-Gâye Problemi* adıyla Türkçemize kazandırılmıştır. (İstanbul, 1988; 1996).

• *İbn Aşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr'i*: Eserin tam adı *Tahrîru'l-Ma'nâ's-Sedîd ve Tenvîri'l Aklî'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* olup otuz cilt halinde Tunus'ta yayımlanmıştır.(1987). Çağımızda yazılan en önemli tefsirlerden sayılan bu eserde İbn Aşûr'un makâsîdu's-şer'îa konularındaki hâkimiyetini hemen fark etmek mümkündür.

• *İbn Aşûr'un Usûlü'n-Nizâmî'l-İctimâ'î fi'l-İslâm'ı*: Eser İslâm'a göre toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğini değerlendiren bir İslam hukûk sosyolojisi denemesidir. (Tunus, 1945-1946; Cezayir, 1985). Eser Vecdi Akyüz tarafından *İslam, İnsan ve Toplum Felsefesi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

• “İslam Hukûkunda gâye problemi.” (Haz. Doç. Dr. Ertuğrul Boynukalın, 1998, doktora tezi/Marmara Üniversitesi)

7. el-İhtiyâr'da maslahat ile ilgili terimleşmiş ifadeler

Eserdeki maslahat düşüncesini irdelerken sadece “el-maslaha” (المَصْلَاحَة) ifadesinin geçtiği yerlere odaklanmadık ayrıca konuyla ilgili bize bilgi sağlayacak aynı ve yakın anlamda “el-menfaa” (الْمَنْفَعَة), “et-tahfif” (التَّخْفِيف), “el-hâce” (الْحَاجَة), “et-teysîr”, (التَّيْسِير), “el-hikme” (الْحِكْمَة), “el-hakk” (الْحَقُّ), “el-maksad” (الْمَقْصَد), “el-murâd” (الْمُرَاد) ve zıt anlamda “ez-zarar” (الضَّرَر), “el-meşakka” (الْمَشَقَّة), “el-harac” (الْحَرَج), “ez-zarura” (الضَّرُورَة), “el-eza” (الأذى), “ez-zulm” (الظُّلْم), “el-fesâd” (الْفَسَاد), “fesadü'z-zaman” (فَسَادُ الزَّمَان) gibi ifadeleri de incelemeye aldık.

Yine kimi yerde pasajda direkt bu terimler geçmemekle birlikte verilen hükmün içerik olarak maslahatı te'min etmeye yönelik olduğunu belirledik Bunu yaparken de bazı ipuçlarından faydalandık. Bunlardan bazılarını zikrederim:

- Pasajda, maslahata uygun hükme uymamakla yapılan yanıltan duyulan pişmanlığı ifade eden “en-nedm” (النَّدْم) gibi kelimelerin geçmesi ve devamında bu

pişmanlığın nasıl giderileceğinin açıklanması. (Bid'î talâkla boşanıp sonra çocuğu olacağını öğrenen adamın pişmanlığının zikredilmesi ve kişilerin bu talak çeşidinden men edilmeleri gibi.)

- Kişinin bir şeyi yapmaya güç yetiremediğini bildiren anlatımların yer alması ve bu acziyeti giderici hükümlerin verilmesi. (Ramazan ayı başlangıcında bulutlu havada hilalin görülememesi veya misafirin ev sahibinden utanmasından dolayı yemek yiyememesi ve bu sorunlara sunulan çözümler gibi.)
- Kişide var olan hastalık, körlük, topallık, fakirlik gibi vasıfların zikredilmesi ve ardından bu kusurların sebep olduğu zorlukları giderici hükümler verilmesi. (Hastanın oruçtan muhaf tutulması gibi.)
- Pasajda, yapılan bir işin zararlı sonuçlar doğuracağına ifade edilmesi ve bundan uzak durulmasının istenmesi. (Örneğin buyu' bölümünde satım akdi yaparken akdin konusunun belirlenmesi gerektiği, yoksa bunun insanlar arasında anlaşmazlığa yol açacağı ["...fe yüeddî ile'l-münâzaa" (فَيُؤَدِّي إِلَى الْمُنَازَعَةِ)] ve tarafların bu sebeple akidden beklenen faydayı sağlayamayacağı söylenir. Ayrıca böyle anlaşmazlıkların artması, dâvalaşmaların çoğalmasına ve kamu düzenin bozulmasına da sebep olacaktır. Bu sebeple akitte belirsizliklerden uzak durulması emredilmiştir.
- Bir şeyden sakınmanın mümkün olmadığını belirtilmesi ve bu sebeple kişinin bundan sorumlu tutulmayacağını söylemesi. "lem yekün el-ihiraz anhü" (لَمْ يَكُنْ (الإِحْتِرَازَ عَنْهُ) gibi.

Bu ve benzeri durumların arkasından da daima problemi çözücü, insanlara fayda sağlayan hükümler verilmiştir. Şimdi de yukarıda bahsettiğimiz terimlerin el-İhtiyâr'daki dağılımına biraz bakalım:

el-Maslaha (المَصْلَحَةُ): 49 defa "el-maslaha" (المَصْلَحَةُ), 18 defa "el-aslah" (الأَصْلَحُ), 5 defa "saleha" (صَلَحَ), 72 kez "yasluhu" (يَصْلُحُ), 5 kez de "yuslahu" (يُصْلِحُ) formunda geçmiştir.⁴⁸

⁴⁸ Mevsilî, II, 151; III, 137; IV, 125; IV, 128-129; IV, 23; IV, 80; IV, 133; IV, 117; II, 101-102; III, 94; II, 73; II, 75; II, 78; II, 80; III, 7; III, 20; III, 37; III, 42; III, 51; III, 106; III, 109-110; III, 127; III, 128; IV, 131; IV, 159; V, 41; Mevsilî, II, 69; Mevsilî, IV, 128-129; I, 102; III, 37; I, 50; III, 72; III, 51, III, 74; IV, 14; IV, 133; IV, 162.

el-Menfaa (الْمَنْفَعَةُ): 59 defa “el-menfaa” (الْمَنْفَعَةُ), 4 kez “nef’u” (نَفْعُ), 8 defa “enfa’a” (أَنْفَعُ), 1 defa nâfiun” (نَافِعُ) formunda geçmiştir.⁴⁹

el-Meşakka (الْمَشَقَّةُ): 14 kez “el-meşakka” (الْمَشَقَّةُ), 3 kez “şekka” (شَقٌّ) ve 7 kez “yeşukku-yuşekku ” (يَسُوقُ) formunda geçmiştir.⁵⁰

Et-Tahfif (التَّخْفِيفُ): 21 kez “et-tahfif” (التَّخْفِيفُ) , 6 kez fiil halinde (حَفَّفَ) ve 4 kez de “muhafteren” (مُحَفِّفًا) formunda geçmiştir.⁵¹

el-Harac (الْحَرَجُ): 45 kez “el-harac” (الْحَرَجُ), 1 kez “tuharracü” (تُحَرِّجُ), 1 kez “yuhracü” (يُحْرَجُ), 3 kez “lâ harac” (لَا حَرَجَ) formunda geçmiştir.⁵²

ez-Zarar (الضَّرَرُ): 167 kez “ez-zarar” (الضَّرَرُ), 25 kez “tezarrara” (تَضَرَّرَ) ve 6 kez “et-tezarrur” (التَّضَرَّرُ) formunda geçmiştir.⁵³

el-Hâce (الْحَاجَةُ): 162 kez “el-Hâce” (الْحَاجَةُ), 80 kez “yahtêcü” (يُحْتَأَجُّ), 16 kez “yuhtêcü” (يُحْتَأَجُّ), 15 kez “el-muhtac” (الْمُحْتَأَجُّ) formunda geçmiştir.⁵⁴

⁴⁹ Mevsilî, I, 110; I, 18; III, 123; Mevsilî, IV, 3; IV, 128-129; IV, 184; V, 14; IV, 108; I, 182; II, 7; III, 71; III, 72; III, 80; IV, 6; IV, 39; IV, 118; II, 54; II, 60; II, 103; IV, 133-134; IV, 91; I, 131; II, 10; II, 49; II, 58; II, 73; II, 77; II, 80; II, 104; II, 109; III, 4; III, 33; III, 34. III, 37; III, 44; III, 51; III, 55; III, 81; III, 82; III, 84; III, 107; III, 110; IV, 5; IV, 48, IV, 50; IV, 78; IV, 136; IV, 101; V, 33; V, 50; IV, 154; III, 83; III, 179; IV, 132; IV, 162.

⁵⁰ Mevsilî, I, 39; I, 108; I, 135-136; I, 119; I, 76; I, 81; I, 82; I, 84; I, 89; I, 182; I, 63; I, 9; I, 14; I, 24; I, 29; II, 57; II, 58; I, 109.

⁵¹ Mevsilî, II, 55; V, 66; I, 112; I, 121.

⁵² Mevsilî, I, 135-136; II, 27; IV, 171; I, 109; V, 11; V, 48; I, 14; IV, 11; IV, 173; I, 144; I, 38; III, 42; IV, 163-164.

⁵³ Mevsilî, I, 39; II, 27; II, 27; II, 18; II, 46; III, 3; III, 112; III, 123; III, 137; IV, 10; IV, 15; IV, 171; I, 144; II, 90; I, 129; I, 143; I, 156; I, 187; II, 44; II, 52. III, 159; IV, 168; IV, 92; V, 51; II, 101-102; II, 103; III, 127; IV, 131; IV, 144; IV, 85; I, 9; I, 14; I, 26; I, 29; II, 4; II, 5; II, 17; II, 19; II, 20; II, 42; II, 47; II, 49; II, 55; II, 58; II, 65; II, 79; II, 80; II, 82; II, 109; II, 111; II, 113; II, 169; II, 174; III, 4; III, 8; III, 16; III, 25; III, 30; III, 26; III, 56; III, 61; III, 64; III, 65; III, 68; III, 69; III, 70; III, 75; III, 81; III, 84; III, 89; III, 96; III, 93; III, 106; III, 109-110; III, 123; III, 128; IV, 5; IV, 10; IV, 11; IV, 16; IV, 16; IV, 23; IV, 50; IV, 127; IV, 133; IV, 89; IV, 122; V, 31; V, 50; I, 30; II, 18; IV, 125-126; IV, 154; III, 83.

⁵⁴ Mevsilî, I, 50; I, 108; I, 147; II, 11; II, 29; II, 178; II, 179-180; III, 58; IV, 3; IV, 4; IV, 125; IV, 181; V, 77; IV, 110; II, 35; I, 81; I, 152; II, 35; II, 35; II, 162; IV, 133; IV, 169; V, 20; I, 63; II, 92-93; IV, 102; I, 150; II, 3; II, 4; II, 77; II, 97; II, 105; II, 106; II, 146; II, 168; II, 169; II, 169; III, 25; III, 51; III, 61; III, 82; III, 96; III, 107; IV, 13; IV, 50; IV, 136; IV, 166; V, 93; II, 61; IV, 125-126.

ez-Zarûra (الضَّرُورَة): 106 kez “ez-Zarûra” (الضَّرُورَة), 6 kez “ez-zarûriyye” (الضَّرُورِيَّة) şeklinde geçmiştir.⁵⁵

el-Fesâd (الْفَسَادُ): “el-yevm kesüra el-fesâd” (اليَوْمُ كَثُرَ الْفَسَادُ), “fesâdü’z-zaman” (فَسَادُ الزَّمَنِ), “fîhi mine’l-fesâd me lâ yahfe” (فِيهِ مِنَ الْفَسَادِ مَا لَا يَخْفَى) gibi ifadelerin devamında da genel olarak maslahatı te’mine yönelik istihsân kâidesi işletilir.⁵⁶

el-Ezâ (الْأَذَى): “el-Ezâ” (الْأَذَى) 22 yerde geçmiştir. Sıkıntı ve bazen kir manasında da kullanılmıştır. Sıkıntı manasında kullanıldığında devamında sıkıntıyı gideren bir hüküm verilmiştir.⁵⁷

el-Hikme (الْحِكْمَة): “el-Hikme” (الْحِكْمَة) lafzı 6 yerde geçmiştir. 4’ünde hükümlerdeki maslahat hakkında bilgi verir.⁵⁸

ez-Zulm (الظُّلْمُ): 40 defa “ez-Zulm” (الظُّلْمُ), 5 kez de “zaleme” (ظَلَّمَ) şeklinde geçmiştir.⁵⁹

el-Maksud (الْمَقْصَدُ): 53 kez “el-Kasd” (الْقَصْدُ), 34 kez “el-Maksûd” (الْمَقْصُودُ), 53 kez “kasede veya yaksudu” (يَقْصُدُ-قَصَدَ) formunda geçmiştir.⁶⁰

el-Murâd (الْمُرَادُ): 122 kez “el-Murâd” (الْمُرَادُ), 86 kez “erâde” (أَرَادَ), 23 kez (يُرِيدُ), 12 kez de “el-Îrade” (الْإِرَادَة) formunda geçmiştir.⁶¹ Kimi yerde, şârinin koyduğu hükümde amaçladığı şeyi belirtmek için, bazense insanların fiillerinde gözettikleri amaç için kullanılmıştır.

⁵⁵ Mevsilî, I, 20; II, 37; III, 30; III, 193; IV, 164; V, 166-167; I, 50; IV, 125; IV, 128-129; IV, 110; IV,108; I, 67; I, 182; II, 22; III, 164.; IV, 168; IV, 169-170; IV, 108; I, 62; II, 115; III, 45; III, 56; IV, 81; IV, 163-164; I,30; IV, 77; V, 4; V, 6; I, 95.

⁵⁶ Mevsilî, III, 37; IV, 144; II, 80; V, 31; IV, 83; V, 25-26; IV, 110; I, 105; IV, 91; II, 109; , IV, 101.

⁵⁷ Mevsilî, I, 100; I, 156.; I, 175; II, 122; IV, 193; IV, 15; IV, 161.

⁵⁸ Mevsilî, IV, 83; V, 25-26; V, 39;

⁵⁹ Mevsilî, II, 96; V, 25-26; I, 105; III, 94.

⁶⁰ Mevsilî, I, 108; I, 133; I, 149; I,152; I, 154; II, 22; III, 193; III, 28; 17; IV, 23; IV, 137; IV, 122; V, 41; IV, 125; IV, 185; IV, 8; III, 110; IV, 23; IV, 63; IV, 97; IV, 101; IV, 107; IV, 125-126; IV, 127; IV, 127; V, 13-14; V, 26; V, 75; V, 80; V, 83-84.

⁶¹ Mevsilî, I, 10; I, 12; I, 23; I, 45; I, 85; I, 118,119; I, 153; I, 154; I, 155; I, 178-179; II, 5; II, 6; II, 8; II, 16-17; II, 18; II, 19; II, 141; III, 3; III, 22; III, 43; III, 52; III, 55; III, 97; III, 133; III, 140; IV, 5; IV, 19; IV, 35; IV, 45; IV, 98; IV, 121; V, 92; V, 95; ; V, 40.

BİRİNCİ BÖLÜM

el-İHTİYÂR'DA, FIKHÎ MESELELERDE MASLAHATI TE'MİN İÇİN KULLANILAN ŞER'Î DELİLLER ve FIKHÎ KÂİDELER

Hanefî mezhebindeki maslahat düşüncesini tespit edebilmemiz için Hanefî âlimlerin maslahat düşüncesini inşa ederken yardım aldığı şer'î delilleri bilmemizde fayda vardır. Hanefî fakihler kişilerin maslahatına yönelik hüküm verirken çoğu zaman bu hükmün kaynağını da zikretmişlerdir.

Biz bu bölümde “Nass” başlığı altında, *el-İhtiyâr*'da zikredilen, Hanefî mezhebinde hüküm verirken kişilerin menfaatini sağlamak ve onlardan zararı def etmek için delil olarak kabul edilmiş ayet ve hadisleri ele aldık.

1.1. Nass

1.1.1. İbâdat

Temizlik:

Müellif “*Su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin*”⁶² ayetini zikrettikten sonra, kişi suya uzaklığından, hastalığından, soğuktan, düşman korkusundan, elindeki suyu abdest için kullanırsa susuz kalma korkusundan veya suyu çıkarmak için gerekli edevatın yokluğundan dolayı suyu kullanamazsa teyemmüm eder demiştir.⁶³

Mevsilî, Hz Âişe'den rivayet edilen şu hadise eserinde yer vermiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında aybaşı halinde kadınlar orucu kaza ederler fakat namazı kaza etmezlerdi.”⁶⁴ Bunun sebebini de şöyle açıklamıştır. Namaz her gün ve her ay tekrar eder ve onun kazasında zorluk vardır. Fakat oruç senede bir defadır ve kazası zor olmaz.⁶⁵

---

⁶² Nisa, 4/43.

⁶³ Mevsilî, I, 23.

⁶⁴ Buhârî, “Hayz”, 20; Müslim, “Hayz”, 15; Ebû Dâvud, “Taharet”, 106; Tirmîzî, “Taharet”, 97.

⁶⁵ Mevsilî, I, 31.

“Sizden birinizin mestine veya ayakkabısına pislik bulaşırsa onları yere sürsün ve onlarla namaz kılsın. Çünkü yere sürmek onları temizler.”⁶⁶ Ebû Yusuf bu hadisi rivayet ederek umûmî zaruret sebebiyle ve hadisin manasının genelliğine dayanarak yaş kuru tüm pisliklerin bu kapsama girdiğine hükmetmiştir. Fakat Mevsilî, Ebû Hanife'nin görüşüne uyarak sadece ovalanınca çıkan kuru pisliklerin bu kapsama alınabileceğini söylemiştir.⁶⁷

Müellif, tamamının giderilmesi meşakkatli olan pisliğin temizlendikten sonra kalan izin, kişiye zarar vermeyeceğini söylemiş ve Peygamberimizin hayız kanıyla ilgili söylemiş olduğu şu hadisi delil göstermiştir: “Onu yıka, kalıntısının sana zararı olmaz.”⁶⁸

Peygamberimiz Bilal'e (r.a) dedi ki: “Ey Bilal sabah ezanında tesvib yap diğer ezanlarda yapma.”⁶⁹ Mevsilî şöyle ekledi: Çünkü sabah namazı vakti uyku ve gaflet vaktidir. Diğerleri böyle değildir.⁷⁰

“Görünen kısımlar hariç ziynetlerini göstermesinler.”⁷¹ Mevsilî bu ayetin yorumunda İbn Abbas'tan alıntı yaparak: “Görünen ziynetlerden kasıt sürme ve yüzüklerdir, bu ziynetlerin görülmesiyle ziynetlerin takılı olduğu yerde görülür. Sürme yüzün ziyneti, yüzük de elin ziynetidir. İnsanlar arası ilişkilerde ve yapılan işlerde buraların açılmasında zarûret vardır.”⁷² demiştir. Yine kol için bilezik ziynetinin takıldığı yer olduğunu, yemek ve ekmek pişirirken açılmasına ihtiyaç olduğunu söylemiş ve onun için namaz sırasında kadının kolunun açılmasının namazı bozmayacağı görüşünün tercih edildiğini vurgulamıştır.⁷³

Namaz:

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Sizden biriniz farz namazını bitirdikten sonra nafilisini kılmak için bulunduğu yerden öne veya geriye gitmekten aciz

---

⁶⁶ Ebû Dâvud, “Taharet”, 140-141.

⁶⁷ Mevsilî, I, 37.

⁶⁸ Mevsilî, I, 39. Ebû Dâvud, “Taharet”, 131.

⁶⁹ Tirmîzî, “Salât”, 145.

⁷⁰ Mevsilî, I, 47.

⁷¹ Nûr, 24/31.

⁷² Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, 137, 7 (Had. no: 13494)

⁷³ Mevsilî, I, 50.

mi? ”⁷⁴ Mevsilî de bu hadis gereğince, farzı tamamlayan cemaatin, farz namazdan sonra içeri yeni giren cemaat onların farzda olduklarını sanıp onlara dâhil olmasın diye safları bozması müstehabdır demiştir.⁷⁵

Ramazan bayramı günü kişi, fitır sadakasını vereceği yere verdikten sonra namaza gitmelidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de böyle yapardı. Çünkü böylece fakir, zihni düşüncelerden kurtulmuş olarak namaza gitmiş olur. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “ Bu günlerde onları dilenme ihtiyacından kurtarın.”⁷⁶ buyurmuştur.⁷⁷

Zekât:

Allah (c.c) şöyle buyurdu: “Onların mallarından sadaka al. Bununla onları (günahlardan) temizlersin ve arıtıp yüceltirsin.”⁷⁸ Mevsilî açıklamaya ihtiyaç duymaksızın bu ayeti zikretmekle yetinmiş ve zekât vermenin sağlamış olduğu manevi arınmayı vurgulamıştır.

Mevsilî zekâtın tanımında geçen “insanın aslî ihtiyaçlarından fazla olan malı” tabirini açıklarken şöyle demiştir: “Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kişi kendi kazancı üzerine daha fazla hak sahibidir.”⁷⁹ Yine efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “İlk önce kendinden başla.”⁸⁰ Bu da kişinin aslî ihtiyaçlarına öncelik vermesi gerektiğine delalet etmektedir. Bunlar da ev, elbise, ev eşyaları, kullandığı silahları, bindiği hayvanları, fakihlerin kitapları, mesleki aletleri ve yaşamını idame ettirebilmesi için diğer gerekli malzemelerdir. İhtiyaç fazlası mallarının nisap miktarına ulaşması halinde üzerinden bir sene geçmesiyle zekât gerekir. Yalnız in’ikad şartı olarak senenin başında ve eda şartı olarak senenin sonunda nisab miktarının bulunması yeterlidir. Çünkü insanların nafaka harcamaları zamana göre artar veya azalır.

⁷⁴ İbn Mace, “İkametü’s-Salât”, 203.

⁷⁵ Mevsilî, I, 72.

⁷⁶ Darekutnî, *Sünen*, II, 153.

⁷⁷ Mevsilî, I, 91.

⁷⁸ Mevsilî, I, 106. Tevbe, 9/103.

⁷⁹ Müsned, XXXIII, 324. (Had. no: 20149)

⁸⁰ Müslim, “Zekât”, 13; Nesâî, “Zekât”, 60.

Tüm seneyi itibara almak büyük bir zorluk çıkarır. Ve bu meşakkati gidermek için senenin başı ve sonu dışındaki mal miktarı dikkate alınmaz.⁸¹

Zekât verirken malın yerine kıymeti verilirse caizdir. Hz Muhammed (s.a.v) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman Muaz (r.a) onlara şöyle söyledi: "Arpa ve darı yerine bana hamis ve lebis⁸² getirin. Bu sizin için daha kolay, Medine'deki ensar ve muhâcir için daha faydalıdır." Bu olay Peygamberimize iletili ve Peygamberimiz bunu tenkit etmedi.⁸³ Yine Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: "Deveden (zekât olarak) deve al."⁸⁴ Bu hadis de kolaylığa hamledilir. Çünkü deve sahibine zekâtını deve cinsinden eda etmek diğer cins mallara nazaran daha kolaydır. Buradaki fikhî amaç vad edilen rızıkı fakire ulaştırmaktır ki o da hâsıl olmuştur.⁸⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: "Sâime olan beş devede zekât vardır."⁸⁶ Mevsilî zekât hayvanlarında olması gereken "sâime" vasfını açıklarken şöyle söylemiştir: "Sâime hayvan, senenin çoğunda otlanarak yetinen hayvandır." Senenin çoğu dikkate alınmıştır çünkü tüm hayvan sahipleri, kışın karlı günlerde hayvanlarını yemlemek zorundadır ve genel bir kâide olması için burada çoğunluğa itibar edilir. Sâime olması masraflarının azlığı ve üremeyi de gerçekleştirmesi sebebiyle zekâtı gerektirir. Hayvan daima yemlenirse masraf artar ve bu da zekâtın düşmesine sebep olur.⁸⁷

Yağmur suları ve akarsuyla sulanan üründen, az olsun çok olsun onda bir alınır. Dolap ve dalya ile sulanan ürünlerde, yirmide bir alınır. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Göğün suladığında öşür vardır. Kovalarla ve dalyalarla sulanan üründen öşrün yarısı alınır."⁸⁸ Çünkü bu şekilde masraf artar ve bu da sâime ve yemlenen hayvan arasındaki ilişkiye benzer. Eğer ürün hem akarsu hem kovayla sulanıyorsa

---

⁸¹ Mevsilî, I, 108.

⁸² Hamis, 5 zira (240 cm) uzunluğunda bir elbise, lebis ise uzun elbisedir. bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, "hms" md. ve "lbs" md., VI, 69-202-203.

⁸³ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, IV, 190 (Had. no: 7373).

⁸⁴ İbn Mâce, "Zekât", 16; Ebû Dâvud, "Zekât", 11.

⁸⁵ Mevsilî, I, 110.

⁸⁶ Ebû Dâvud, "Zekât", 4; Tirmizî, "Zekât", 6.

⁸⁷ Mevsilî, I, 112-113.

⁸⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 552-558 (Had. no: 1447-1458).

senenin çoğu itibara alınır. Eğer senenin yarısına denk geliyorsa sâimedeki gibi öşrün yarısı alınır.⁸⁹

Oruç:

İbn Abbas'tan rivayetle, İnsanlar yevmi şekk günü sabahladıklarında bedevinin biri gelip hilali gördüğüne şehâdet etti. Peygamberimiz ona: "Allah'tan (c.c) başka ilah olmadığına ve benim onun Rasûlü olduğuma inanıyor musun?" diye sordu. O da evet dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: "Allahu ekber! Kendilerinden birinin hilali görmesi bütün Müslümanlar için yeterli olur." Bunu söyledikten sonra Peygamberimiz oruç tuttu ve insanlara tutmalarını emretti ve şöyle seslendi: 'Şimdiye kadar yiyenleriniz günün geri kalanında yemesinler, yememiş olanlarınızda oruç tutsunlar.'⁹⁰ Mevsilî bu meseleyi şöyle açıklamıştır: Peygamberimizin orucu emretmesi şer'an oruç tutulabileceği anlamına gelir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) şer'î hükümleri açıklamak ve emretmek için gönderildi. Eğer oruca geceden niyet şart olsaydı bu emri veremezdi. Bu da böyle bir şart olmadığını gösterir. Geceleyin niyet edilmeden oruç tutulamayacağını bildiren hadisler o orucun faziletinin olmayacağı manasına hamledilerek yukarıda naklettiğimiz hadislerle uzlaştırılabilir. Oruca başlama anında niyet şart değildir, öyle ki geceden niyet etmekle de caiz olur. Bu da meşakkatten kurtulmak içindir. Çünkü orucun başlangıç vakti fecr-i sadıktır. Fakat o fecr-i kâzıb'a benzer. İnsanların çoğu güneşin ne zaman doğduğunu bilemez. Bu vakit aynı zamanda uyku ve gaflet vaktidir. Yine teheccüd kılanlar için gecenin sonunda uyumak müstehab olduğu için bu vakitte uyuyanlar olur. Bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için niyeti fecirden önceye almak caizdir. Ayrıca insanlardan hayız ve nifas kanı gecenin sonunda kesilenler, sabaha kadar uyuyup kalanlar vardır. Bunlar için oruca tam fecir vakti niyet etmede hep meşakkat vardır. Yine yevmi şekk te insanlar geceden niyet edemezler. Biz deriz ki: İnsanlardan sıkıntıyı kaldırmak için bu durumda da fecirden sonra niyet etmek caizdir.⁹¹

Kim hasta olmaktan veya hastalığının artmasından korkarsa orucunu bozar. Allah (c.c) buyurdu ki: "Sizden her kim hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler kadar)

---

⁸⁹ Mevsilî, I, 120-121.

⁹⁰ Ebû Dâvud, "Savm", 14-15; Nesâî, "Savm", 8.

⁹¹ Mevsilî, I, 135-136.

diğer günlerde oruç tutar.”⁹² Sonradan tuttuğu oruç kaza orucu gibi değil, Ramazanda edâ edilmiş bir oruç gibi değerlendirilir. Çünkü hastalık ve yolculuk kazayı gerektirmez.⁹³

İtikâfta bulunan bir kimse itikâfta bulunduğu yerden ancak insânî ihtiyaçları ve Cuma sebebiyle çıkabilir. Çünkü Hz. Âişe’den (r.a) şöyle rivayet edilmiştir: “Peygamber Efendimiz (s.a.v) itikâfta bulunduğu yerden ancak insani ihtiyaçlarını gidermek için çıkardı.”⁹⁴ İhtiyaçtan kasıt, küçük ve büyük abdest ile gusül abdestidir. Bu ihtiyaçlar mutlaka giderilmelidir ve bunların mescitte giderilmesi mümkün değildir. Bunlar zarûfî istisnalardandır. Cumaya gelince o da önemli ihtiyaçlardandır ve mutlaka kılınması gerekir. Çünkü itikâfa Allah’a (c.c) yakınlaşmak ve ma’siyetten uzaklaşmak için girilir ve Cuma’yı terk ma’siyettir.⁹⁵

Hacc:

“Kurbanınız yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyiniz. Sizden kim hastaysa veya başında bir rahatsızlık varsa oruç, sadaka veya kurban ile fidye versin.”⁹⁶ Bu ayet başından rahatsızlığı varsa tıraş olsun ve fidye versin şeklinde takdir edilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de böyle tefsir etmiştir.⁹⁷

1.1.2. Muâmelat

Büyu’:

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim yaptığı akitten pişman olup dönmek isteyene destek olursa ve onlar karşılıklı olarak akdi feshederlerse (ikâle akdi) Allah da (c.c) kıyamet günü onu düşmekten kurtarır.”⁹⁸ Çünkü insanlar akdi

---

⁹² Bakara, 2/184.

⁹³ Mevsilî, I, 143.

⁹⁴ Tirmîzî, “Savm”, 805.

⁹⁵ Mevsilî, I, 147.

⁹⁶ Bakara, 2/196.

⁹⁷ Mevsilî, I, 176

⁹⁸ İbn Mâce, “Ticarât”, 26; Ebû Dâvud, “İcârât”, 18; İbn Hibban, *Sahih*, XI, 404 (Had. no: 5029); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VI, 44-45 (Had. no: 11128-11129-11131).

yapmaya ihtiyaç duydukları gibi akdi bozmaya da ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple bu akit meşrû kılınmıştır.⁹⁹

Şehirlinin tarladaki adına satım yapması mekruhtur. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Şehirdeki tarladaki adına satım yapmasın.”¹⁰⁰ buyurmuştur. Bu da şöyle olur. Tarladaki ürünü hasat eden, malı getirir. Şehirli, ürünün fiyatı aldığı zamanki piyasa fiyatının oldukça üzerine çıkıncaya kadar bekletmek üzere ürünü ondan alır. Bu da şehir halkının zararına olur. Eğer şehir halkı bundan zarar etmez tarla sahibi de bir menfaat elde ederse bu işlemde bir sakınca yoktur.¹⁰¹

Neceş¹⁰² ve pazara gelen malı pazardaki alım-satım fiyatını bilmeyen sahibinden pazarın dışında karşılayıp toptan almak mekruhtur. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Alıcısı olmadığınız halde başkasını teşvik için malın fiyatını yükseltmeyin.”¹⁰³ Kişi, eğer alım-satım fiyatını daha pazara girmeden belirleyerek satıcı kafileyi zor duruma sokarsa bu caiz değildir. Eğer fiyat şehir dışında belirlenmez veya belirlenir de belirlenen fiyattan dolayı kafiye ve pazar halkı zarar görmezse o zaman bunda bir sıkıntı yoktur.¹⁰⁴

Tevliye satışı malı aldığı fiyata satmak demektir. Hz peygamber (s.a.v), hicret etmek istediği zaman, iki deve almış olan Ebû Bekir’e: “Onlardan birini aldığın fiyata bana sat.”¹⁰⁵ buyurdu. Böylece bu akdin cevazını ortaya koydu. Ayrıca insanların bu tarz satıma ihtiyaçları vardır. Çünkü onların içinde satın alacağı malın kıymetini bilmeyenler vardır ve bunlar bilenlerden yardım isterler. Bu şekilde aldıkları malı iç huzuruyla satın alabilirler.¹⁰⁶

“Peygamber Efendimiz (s.a.v), Hâkim b. Hüzzam’a kurbanlık koyun alması için bir dinar verdi. Hâkim onunla bir koyun aldı ve onu iki dinara sattı. Dinarların biriyle bir koyun aldı ve diğer dinar ve koyun ile birlikte Peygamberimizin yanına geldi. Peygamber

---

⁹⁹ Mevsilî, II, 11.

¹⁰⁰ Buhârî, “Buyû”, 64-68-70; Müslim, “Buyû”, 6; Ebû Dâvud, “İcarât”, 11.

¹⁰¹ Mevsilî, II, 27.

¹⁰² Alma niyeti olmadığı halde malın fiyatını artıran bir teklifte bulunma. Bkz. “Necesh”, *DİA*, XXXII, 488.

¹⁰³ Buhârî, “Buyû”, 64-70; Müslim, “Nikâh”, 6.

¹⁰⁴ Mevsilî, II, 27.

¹⁰⁵ Buhârî, “Buyû”, 57.

¹⁰⁶ Mevsilî, II, 29.

Efendimiz (s.a.v) onun yaptığını tasdik etti ve ona bereket için dua etti.”¹⁰⁷ Hâkim, burada fuzûlîdir. Çünkü Peygamberimizin izni olmadan koyunu satmış ve başka bir koyun almıştır. Fuzûlînin tasarrufları, asıl sahibinin onayını bekleyen mevkuf ve sahih akitlerdir. Çünkü tasarrufları yapan, akit yapmaya ehil akıl baliğ bir kişidir ve akit bir mekâna izafe edilmiştir. Ayrıca fuzûlînin yaptığı akdin malın sahibine de bir zararı yoktur. Çünkü fuzûlînin tasarrufları onun için bağlayıcı değildir. Akdin mâlike faydalı olma ihtimali de vardır. Muhtemel menfaati sağlamak ve akıllıca akit yapan kişinin akdini onaylayabilmek için akit geçerlidir.¹⁰⁸

Şuf'a:

Şuf'a (ön alım) hakkı¹⁰⁹, önce akarda hissesi olanın, sonra akarda hakkı olanın sonra da akara komşu olanındır. Peygamber Efendimiz (s.a.v), şöyle buyurmuştur: “Eve komşu olan ev ve arazi üzerinde daha fazla şuf'a hakkına sahiptir.”¹¹⁰ Yine “Komşu (şuf'a konusu mala) yakınlığı sebebiyle şuf'a malında daha fazla hak sahibidir.”¹¹¹ Çünkü şuf'a hakkı, yakınlığı sebebiyle komşudan gelebilecek ateş yakmak, toz savurmak ve duvar yükseltmek gibi zararların engellenmesi için verilmiştir.¹¹²

Farklı oranlarda hisselerle sahip ortaklardan biri payını satmak isterse şuf'a hakkı diğer ortaklar arasında eşittir. Çünkü şuf'a hakkının verilme sebebi hepsi için aynıdır. O da akarı alacak yabancı kişinin verecek olacağı zarardır ve bu her ortak için aynıdır.¹¹³

Edebü'l-Kâdî:

“Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan, Allah (c.c) için şahitlik eden kimselerden olun.”¹¹⁴ Yani adil olun. Adalet de ancak tarafları eşit tutmakla olur. Hz.

¹⁰⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 28; Ebû Dâvud, “Buyû”, 28; Tirmîzî, “Buyû”, 34.

¹⁰⁸ Mevsilî, II, 18.

¹⁰⁹ Satım veya bu hükümdeki bir akidle alınmış taşınmaz veya taşınmaz hükmündeki özel mülkiyete konu bir malı müşteriye mal olduğu bedelle cebren alıp mülkiyetini elde etme hakkını ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dönmez, İbrahim Kâfi, “Şuf'a”, DİA, XXXIX, 248-252.

¹¹⁰ Ebû Dâvud, “İcarât”, 39; Tirmîzî, “Ahkâm”, 31.

¹¹¹ Müsned, XXXII, 212 (Had. no: 19461); Buhârî, “Edeb”, 66; İbn Mâce “Şuf'a”, 2; Ebû Dâvud, “İcarât”, 39; Nesâî, “Buyû”, 110.

¹¹² Mevsilî, II, 46.

¹¹³ Mevsilî, II, 46.

¹¹⁴ Nisa, 4/135.

Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “ Biriniz hâkimlik vazifesine talip olursa mecliste oturmada, işaret ve bakışlarda hasımlara eşit davranın.”¹¹⁵ Hz. Ömer (r.a) bir mektubunda şöyle diyordu: “Meclisinde oturmada, onlara bakışında, adaletinde onlara aynı ölçüde davran.”¹¹⁶ Sonra bunun sebebini şöyle açıkladı: “ Adaletli ol ki eşraftan olan kimse senin onu kayırmanı arzulamasın, zayıf kimse de senin haksızlık etmeden korkmasın. Onlardan birine daha yakın davranırsan diğerinin kalbi kırılır, dâvasını rahatça anlatamaz ve cevabını rahatça veremez.” Hasımlar kadının önünde diz üstü oturmalı, kadının yanlarında oturmamalıdır. Biri sağında biri solunda da oturmamalıdır.¹¹⁷

“Varlıklı kimsenin borcunu geciktirmesi zulümdür. Bu sebeple onun ırzı ve cezalandırılması helaldir.”¹¹⁸ Onun cezalandırılması hapse atılmasıdır. Seleften böyle nakledilmiştir. Çünkü kadı hakları sahiplerine vermek için görevlendirilmiştir.¹¹⁹ Bu sayede alacaklının haksız ve gereksiz yere zarar görmesi engellenmiş olur.

Şahitlik:

Kim şahitlik etmek için seçilip de şahadet etmek için çağrılırsa bundan geri durması caiz değildir. Çünkü böyle yaparsa hak sahiplerinin hakları zayi olur. Eğer çağrılmamışsa muhayyerdur. Şahitliği üstlendiği zaman ve şahitlik yapması istendiğinde bu üzerine farz olur. “Şahitler çağrıldıkları vakit gelmezlik etmesinler.”¹²⁰, “Kim onu gizlerse; bilsin ki onun kalbi günahkârdır.”¹²¹

Erkeklerin vâkıf olamayacağı doğum, bekâret, kadın hastalıkları gibi konularda kadınların tek başlarına şahitlik etmeleri caizdir. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Erkeklerin vakıf olamayacakları konularda kadınların şehâdeti caizdir.”¹²² buyurmuştur. Çünkü bu gibi konularda hüküm verilmesi gerekir ve erkekler bunu yapamaz, sadece kadınlar böyle meselelere vakıf olabilir ve maslahatı gerçekleştirebilmek adına onların

¹¹⁵ Dârekutnî, *Sünen*, V, 366. (Had. no: 4466)

¹¹⁶ Dârekutnî, *Sünen*, V, 367-369 (Had. no: 4471-4472).

¹¹⁷ Mevsilî, II, 91-92.

¹¹⁸ *Müşned*, XXIX, 465 (Had. no: 17946); İbn Mâce, “*Sadakât*”, 18; Ebû Dâvud, “*Ekziye*”, 29.

¹¹⁹ Mevsilî, II, 96

¹²⁰ Bakara, 2/282.

¹²¹ Mevsilî, II, 150. Bakara, 2/283.

¹²² İbn Ebî Şeybe, IV, 329 (Had. no: 20712)

tek başlarına şahitliği kabul edilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de tek bir kadının şahadetini doğum için yeterli saymıştır.¹²³

Kefalet:

Kefalet başkasının borcunu üstlenme, garantiye alma akdi olup, ihtiyacı gidermek için caiz kılınmıştır. Bu ihtiyaç da alacaklının hakkını ihya etmesidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kefil ödemekle mükelleftir.” Mevsilî ilk zamanlardan beri insanların kefalet akdini yaptığını belirtmiş ve insanların bu akde ihtiyaçları olacağını zikretmiştir.¹²⁴

Havâle:

Havâle, bir borcu borçlunun zimmetinden onu kabullenenin zimmetine nakletmek olup meşrû bir akittir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) konuyla alakalı: “Kim, borcu ödeyebilecek birine havâle edilirse kabul etsin.”¹²⁵ buyurmuştur. Eğer havâle caiz olmasa Peygamber Efendimiz (s.a.v) böyle emretmezdi. Bizce bu hadisteki emirden kasıt ibâhadır. Çünkü kişinin alacak hakkının gayri ihtiyârî başkasının zimmetine geçmesi onun için zarardır.¹²⁶

Lakât:

“Kim bir canı kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur.”¹²⁷ Atılmış çocukları kurtarmak için kaldırıp almak; eğer ıssız yerlerde, kuyuda veya yırtıcı hayvanların yanında helak olmak üzereyse, kişiye farzdır. Eğer kişi çocuğu almasa bile ölmeyeceğinden eminse-mesela çocuk şehir veya kasabadaysa-o zaman onu alması mendûbdur. Çünkü böylece kişi, saygı değer insan hayatını ihya etmiş olur.¹²⁸

---

¹²³ Mevsilî, II, 151.

¹²⁴ Mevsilî, II, 178 İbn Mâce, “Sadakât”, 5; Ebû Dâvud, “İcarât”, 52; Tirmîzî, “Buyû”, 39-“Vesâyâ”, 5.

¹²⁵ Müsned, XVI, 48 (Had. no: 9973); Buhârî, “Havalât”, 1; Müslim, “Müsakât”, 22.

¹²⁶ Mevsilî, III, 3.

¹²⁷ Mâide, 5/32.

¹²⁸ Mevsilî, III, 32.

Hibe:

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hediyeleşin, birbirinizi seversiniz.”¹²⁹ Mevsilî bu hadisi zikrederek hediyeleşmenin faydalarına değinmiş ve bu sünneti teşvik etmiştir.

Yine Peygamberimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Babanın kendi çocuğuna ettiği hibeyi geri alması hariç, hibe edenin hibe ettiği şeyi geri alması caiz olmaz.”¹³⁰ Bu hadisi şöyle te’vil edebiliriz: Hibe edenin, mahkeme kararı veya hibe alanın rızası olmadan hibesinden dönmesi caiz değildir. Yalnız babanın çocuğuna yapmış olduğu hibeden ihtiyaç sebebiyle dönmesi caizdir.¹³¹ Çünkü küçük çocuğun malı ihtiyaç anında babasının gibidir ve çocuğun ve babasının ihtiyaçlarını karşılamak için ondan faydalanmak babanın bir hakkıdır.

Âriyet:

Âriyet şer’an müstehab bir akittir. İnsanlar iğreti olarak ihtiyaçlarını giderdikleri için teşvik edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “İyilik ve takva üzerine yardımlaşın.”¹³² Peygamber Efendimiz (s.a.v) de şöyle buyurmuştur: “Müslüman kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da (c.c) ona yardım eder.”¹³³

Gasp:

Gasp iki çeşittir. Birincisi günaha sebep olmayan gasptir. Bu bilmeden yapılan gasptir. Mesela kendi malı sanarak başkasının malını tüketmesi veya bir malı elinde bulduran şahıstan mülk olarak alıp onu tükettikten sonra o malın aslında başkasına ait olduğunu öğrenmesi. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Ümmetimden hata ve unutmama (nın günahı) kaldırıldı.”¹³⁴

¹²⁹ Mevsilî, III, 54. *Muvattâ*, “Hüsnu’l-Huluk”, 16; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VI, 280 (Had. no: 11946).

¹³⁰ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VI, 296 (Had. no: 12010-12011).

¹³¹ Mevsilî, III, 58.

¹³² Mâide, 5/2.

¹³³ Mevsilî, III, 62. Müslim, “Zikr”, 11.

¹³⁴ Mevsilî, III, 68. İbn Mâce, “Talâk”, 16.

Müzâraa:

Müzâraa, çıkan ürünün belli bir miktarı karşılığında ziraatçılık üzerine yapılan bir akittir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre caizdir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) Hayber ehliyle, üretilen ürün ve hurmanın yarısı karşılığında müzâraa akdi yapmıştır.¹³⁵ Çünkü insanların bu akde ihtiyacı vardır. Arazi sahibinin çalışmaya gücü yetmeyebilir. Çalışmaya gücü yetenin de arazisi ve ekim malzemesi olmayabilir. İhtiyacı gidermek adına mudârebe akdi gibi caiz olması gerekir.¹³⁶ Fetvâ da İmameyn'in kavline göredir. Selef de bununla amel etmiştir.¹³⁷

Nikâh:

Başkasının eşiyle veya başkasından boşanıp iddet bekleyen kadınla nikâhlanmak caiz değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “ Sperm suyu başkasının ekinini (başkasının zevcesinin rahmindekini) sulayan kimse lanetlenmiştir.”¹³⁸ Çünkü bu durum neseplerin karışmasına sebep olur. Bunun için hiçbir dinde bir kadının iki erkek ile evlenmesi caiz değildir.¹³⁹

Nikâhta denkliğe itibar edilir. Nikâhta denklik kadınlar hakkında gerektiği için erkeğin kadına denk olması gerekir. Çünkü şerefli bir kadın, kadri düşük bir erkeğin yatağına girmekle utanç ve gazap duyar. Ama erkek, kadını kendi yatağına aldığı için kadının erkeğe denk olmaması ona bir zarar vermez. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Bilesiniz ki kadınları ancak velileri evlendirebilirler ve kadınlar da ancak denkleri olan erkeklerle evlensinler.”¹⁴⁰

Kölenin, müdebber kölenin, ümmü veled'in, efendisinin izni olmaksızın evlenmesi caiz değildir. Bu hükmün aslı şu hadis-i şeriftir: “Efendisinin izni olmaksızın evlenen köle zinâkardır.”¹⁴¹ Zevcelerine verecekleri nafaka kendi kazançlarına taalluk

¹³⁵ Buhârî, “Müzâraa”, 7; Müslim, “Müsâkât”, 1; İbn Mâce, “Ruhûn”, 14; Ebû Dâvud, “Buyû”, 35; Tirmizî, “Ahkâm”, 41.

¹³⁶ Mevsilî, III, 85

¹³⁷ Mevsilî, III, 86 İbn Mâce, “Zekât”, 18-“Ruhûn”, 14; Ebû Dâvud, “Buyû”, 35.

¹³⁸ Tirmizî, “Nikâh”, 35.

¹³⁹ Mevsilî, III, 100.

¹⁴⁰ Mevsilî, III, 112 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 215-392 (Had. no: 13760-13761-14383)

¹⁴¹ İbn Mâce, “Nikâh” 43; Tirmizî, “Nikâh”, 21; Dârimî, “Nikâh”, 40.

ettiğinden ve verecekleri mehir de kendi bedenlerine taalluk ettiğinden, köle ve müdebber için evlenmek bir kusurdur. Kendisine gelen zararı bertaraf etmek için, efendiden başkası onları evlendirmeye ehil değildir. Çünkü kölenin menfaati efendiye aittir ve efendinin izni olmadan onu kimse alamaz.¹⁴²

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah katında helallerin en kötüsü boşanmadır.”¹⁴³ Nikâhın maslahatları zarara dönüşebilir. Eşler arası uyum nefrete dönüşebilir. Bu durumda evliliğin devamı; kin, nefret, buğz ve düşmanlık duygularını ve bir takım bozuklukları içine alır. Bu zararları def etmek için talâk caiz kılınmıştır. Eğer gereksiz yere boşanma vuku bulursa bu çirkin görülmüştür. Çünkü böylece evlilikten elde edilecek faydalar yok edilmiş olur.¹⁴⁴

İbrahim en-Nehâî’den (ö.96/714) nakledildiğine göre, Peygamber Efendimizin ashabı onun sünnetine uymak için sadece bir talâkla boşanırlardı. Sonra kadın iddetini tamamlamadıkça, bir kere daha boşamazlardı. Bir rivayette de bu tarz; sahabeye göre, üç temizlik döneminde birer defa boşayarak yapılan boşamadan daha güzeldi. Çünkü eşler cimâ ettiği zaman erkek eşinin hamile kalıp kalmadığından emin olamaz. Boşandıktan sonra bunu öğrenirse ise pişman olur. Zikrettiğimiz boşanmada ise bu pişmanlık yoktur.¹⁴⁵

Nafaka:

“Onların (anne ve çocukların) örfü uygun olarak beslenmesi ve giyimi babaya aittir.”¹⁴⁶ Peygamber Efendimiz (s.a.v), Ebû Süfyan’ın karısı Hind’e şöyle buyurdu. “Kocanın malından (o vermese bile gizlice) örfen sana ve çocuğuna yetecek kadarını al.”¹⁴⁷ Eğer onların nafakası kocaya farz olmasaydı Allah Rasûlü (s.a.v) Hind’e almasını emretmezdi. Kocaya kadının nafakası, kadını cinsel faydalanma ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak ya da nikâhları sonlandıktan sonra (iddet döneminde) spermını korumak için

---

¹⁴² Mevsilî, III, 123.

¹⁴³ İbn Mâce, “*Talak*”, 1; Ebû Dâvud, “*Talak*”, 4.

¹⁴⁴ Mevsilî, III, 137.

¹⁴⁵ Mevsilî, III, 137.

¹⁴⁶ Bakara, 2/233.

¹⁴⁷ Buhârî, “*Nafakât*”, 9; Müslim, “*Ekziye*”, 4.

evde tuttuğundan dolayı gerekir. Çünkü kocanın ihtiyaçları için evde tutulan kadın kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kalır.¹⁴⁸

Kadın kendisini kocasına kocasının evinde teslim ettiği zaman, onun nafakasının, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının kocası tarafından karşılanması gerekir. Kadının nafakası kocanın maddi durumuna göre takdir edilir. “Eli geniş olan genişliğine göre infak etsin. Rızkı dar olan da Allah’ın (c.c) verdiği kadar infak etsin.”¹⁴⁹ Yani zengin olan zenginliğine göre, eli dar olan da fakirliğine göre nafaka versin.¹⁵⁰ Bu şekilde hem kadının ihtiyaçları görülmüş olur hem de erkeğin mağdur olması ve zarara uğratılması engellenmiş olur. Allah Teâlâ kimseye kaldırmayacağından fazlasını yüklemeyiz.

Anne ücretle evladını emziremez. Fakat boşandıktan sonra ve iddeti bittikten sonra yabancı bir kadının emzirmesinden ücret karşılığı da olsa onun emzirmesi evlaktır. Çünkü o çocuğuna karşı daha şefkatlidir ve bu çocuk için daha iyidir. Fakat anne ecr-i misl’den daha fazla ücret isterse ona ödenmez. Ama ecr-i misil karşılığında çocuğunu emzirmeye razı olduğu halde bu ücreti kendisinden esirgenerek zarara uğratılmamalıdır. “Hiçbir anne çocuğu sebebiyle zarara uğratılmamalıdır. Hiçbir baba da çocuğu sebebiyle zarara uğratılmamalıdır.”¹⁵¹

Fakirleştikleri zaman baba ve dedenin nafakaları erkek ve kadın evlatlara aittir. Allah (c.c) buyurdu ki: “Onlara öf bile deme.”¹⁵² Allah onlara bu kadar olsa bile verilecek zarardan menetmiştir. İhtiyaçları halinde onlara nafaka yardımında bulunmamak ise anne-babaya bundan daha fazla zarar verir. Bununla ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sen ve malın, babana aitsiniz.”¹⁵³

Efendinin de kölelerinin nafakalarını vermesi gerekir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin, ey Allah’ın kulları azab etmeyin.”¹⁵⁴ Çünkü (hanımların eşlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için evde

---

¹⁴⁸ Mevsilî, IV, 3.

¹⁴⁹ Talâk, 65/7.

¹⁵⁰ Mevsilî, IV, 4.

¹⁵¹ Mevsilî, IV, 10 Bakara, 2/233.

¹⁵² İsrâ, 17/23.

¹⁵³ Mevsilî, IV, 10. *Müsned*, XI, 503, (Had no: 6902); İbn Mâce, “*Ticarât*”, 64; Ebû Dâvud, “*İcârât*”, 43.

¹⁵⁴ İbn Mâce, “*Edeb*”, 10.

durdukları gibi) kölelerin de efendilerine hizmet etmek için evde durması gerekir. Açlıktan ölmemeleri için de nafakalarının te'min edilmesi gerekir.¹⁵⁵

Hidâne:

Hidâne hakkı olan kadın yabancı bir erkekle evlenince bu hakkı düşer. Peygamber Efendimiz (s.a.v), bir hanım sahâbiye: “Evlenmediğin sürece sen (çocuğun bakımında) daha çok hak sahibisin.”¹⁵⁶ buyurmuştu. Çünkü küçük çocuk annesinin evlendiği adamdan cefa görür ve çocuğun göreceği zarar sebebiyle annenin hidâne hakkı düşer. Zaten hidâne hakkı da çocuğa olan şefkatinden dolayı ona verilmişti. O yok olduğu zaman, hakkı da yok oldu.¹⁵⁷

Siyer:

Seferberlik halinde cihad farzı ayndır. Seferberlik dışında ise farzı kifâyedir. “Gerek hafif gerekse ağır olarak savaşa çıkın.”¹⁵⁸ Genel seferberlikte tüm Müslümanlara ihtiyaç duyulur. Dini aziz kılmak ve müşrikleri kahretmek maksadına ancak tüm Müslümanlar yekvücut olursa ulaşılır. Bu sebeple tüm Müslümanlara, ihtiyaç anında savaş tıpkı namaz gibi farzı ayndır. Eğer savaş, zarûret olmayan durumlarda da farzı ayn olsaydı Müslümanların ziraat ve sanayi ile ilgili maslahatları te'min edilemez o zaman savaş için gerekli silah ve at gibi malzemeler üretilemez, mücahidler savaşamaz ve cihad yapılamaz hale gelirdi.¹⁵⁹

Kâfirlerle savaşmak akıllı, sıhhatli, hür ve kuvvetli olan her erkeğe farzdır. Çünkü köle efendisinin kadın da kocasının hizmetiyle meşguldür. Kul hakkı Allah hakkından önce gelir. Çocuk ve deli cihad emrine muhatab değildir. Gücü olmayan kimseye gelince; hasta, âmâ, kötürüm olan veya benzeri rahatsızlığı bulunan kimseleri cihadla mükellef kılmak çirkindir. Bu hususta şu ayeti kerime nazil olmuştur: “Köre vebal yoktur, topala vebal yoktur.”¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ Mevsîlî, IV, 13.

¹⁵⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 7 (Had no: 15763).

¹⁵⁷ Mevsîlî, IV, 15.

¹⁵⁸ Tevbe, 9/41.

¹⁵⁹ Mevsîlî, IV, 125.

¹⁶⁰ Mevsîlî, IV, 125 Nûr, 24/61.

Müslümanlar kuvvetli oldukları zaman düşmanla anlaşma yapmaları gerekmez. Çünkü böylece cihad sûraten ve mânen terkedilmiş veya geciktirilmiş olduğu için bunda Müslümanlar için bir maslahat yoktur. “Üstün durumdayken gevşeyip barışa çağırmayın.”¹⁶¹ Ama Müslümanlar zayıfsa, anlaşma yapmada bir sakınca yoktur. Çünkü bu, Müslümanların hayrınadır. “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş.”¹⁶² Barışta esas olan İslam’ın ve Müslümanların faydasıdır. Fayda varsa barışmak caiz, fayda yoksa caiz değildir. Çünkü barışta Müslümanlar kendi canlarını korurlar. Düşmanla sulh ettikten sonra savaşmanın daha uygun olduğu görülürse, antlaşmanın bozulduğu karşı tarafın devlet reisine bildirilir ve onlarla savaşılır. Evvelce de açıkladığımız gibi düşmanla antlaşma yapmada esas olan Müslümanların maslahatıdır. Durum değişince antlaşmayı bozmak da cihad olur. “Sen de aynı şekilde antlaşmayı bozduğunu kendilerine bildir.”¹⁶³ Maslahatı terk etmek maddeten ve manen cihadı terk etmektir. Müslümanların faydasına olacaksa ve onların da mala ihtiyacı varsa mal veya diğer şeyler karşılığında düşmanla sulh etmek caizdir. Zarûret halinde de mal vererek düşmanla sulh yapmak caizdir. Zarûret ölüm korkusudur. Hangi yolla olursa olsun ölümü savmak vâciptir. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Malını kendine siper et.”¹⁶⁴ buyurmuştur.¹⁶⁵

Mekruh olan işler:

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Bir yiyecek maddesini kırk gün stok eden kimse Allah’tan (c.c) uzaklaşmış olur ve Allah da ona yakınlık göstermez.”¹⁶⁶ ve “Müslümanların gıda maddesini saklayıp stok eden kimseyi Allah (c.c) cüzzam ve iflas ile vurur.”¹⁶⁷ İhtikâr insanları sıkıntıya düşürür bu sebeple caiz değildir. İhtikâr; şehirden veya ürünleri şehre gidecek olan yerden, yiyecekleri satın alıp bunları pahalanaacağı vakte kadar depolamaktır. Şartı ise saklanıp depolanan yerin halkın ihtikârdan zarar göreceği bir yer olmasıdır. Çünkü bu yiyeceklerde halkın hakkı vardır.¹⁶⁸

---

¹⁶¹ Muhammed, 47/35.

¹⁶² Enfâl, 8/61.

¹⁶³ Enfâl, 8/58.

¹⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 447 (Had. no: 21992).

¹⁶⁵ Mevsilî, IV, 128-129.

¹⁶⁶ *Müşned*, VIII, 481 (Had. no: 4880).

¹⁶⁷ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 246.

¹⁶⁸ Mevsilî, IV, 171.

Muhammed b. Hasan, ilim peşinde koşmak gibi kazanç peşinde koşmak da farzdır demiştir. Bu söz doğrudur. Çünkü İbn Mes'ud, Peygamber Efendimizden (s.a.v) şöyle nakletmiştir: “Kazanç talep etmek her Müslüman üzerine farzdır.”¹⁶⁹ Yine Peygamber Efendimiz, farz namazdan sonra kazanç talep etme farzının geldiğini buyurmuştur. Çünkü insan, kazancı yoksa farızlarına yönelemez. İbadetleri yerine getirebilmek için beden gücüne, beden gücü için de kazanca ihtiyaç vardır. Yine abdest alabilmek için su kabına, namaz kılabilmek içinde avret yerlerimizi örtecek giysiye ihtiyaç duyarız. Bütün bunlar da kazançla olur.¹⁷⁰

Kişinin; kendisi, ailesi ve borçlarını ödeyebilmesi için yeterli miktarda para kazanması farz iken fakirlere ve düşkünlere yardım edebilmek için bunun fazlasını kazanması müstehabdır. Ayrıca bu, nafile namaz kılmaktan da efdaldır. Çünkü nafile namaz sadece kişinin kendisine fayda sağlarken nafile kazanç hem kendine hem de başkalarına fayda sağlar. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.”¹⁷¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah (c.c) her şeyde insana sevap ihsan eder. Kul, kaldırıp ağzına götürdüğü lokmadan dahi sevap kazanır.”¹⁷² Yemeyi-içmeyi bırakıp ölen kimse ise isyan edip günahkâr olur. Çünkü böyle yapmakla kendisini tehlikeye atmış olur. İnsanın böyle yapması Kur'ân-ı Kerim'in muhkem ayetleriyle yasaklanmıştır.¹⁷³

Doyduktan sonra yemek haramdır. Çünkü fazla yemekle mal zayi edilmiş, beden de hastalığa sürüklenmiş olur. Bu ise israf ve savurganlıktır. “Âdemoğlu, karnından daha kötü bir kap doldurmuş değildir. Şayet bu mutlaka yapılacaksa, karnın üçte biri yemeğe, üçte biri içmeğe, üçte biri de soluk alıp vermeye ayrılmalıdır.”¹⁷⁴ Ancak ertesi günkü oruçta dayanıklı olabilmek veya eve gelen misafiri utandırmamak maksadıyla yemeğe devam etmek haram sayılmaz. Çünkü biraz daha yemesi oruç tutacak kimseye gün içinde

¹⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 272. (Had. no: 8610).

¹⁷⁰ Mevsîlî, IV, 181.

¹⁷¹ Mevsîlî, IV, 183-184. M. Kuzaî, *Müsned-i Şihâb*, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risale Yayınevi, 1986, I, 108. (Had. no: 128)

¹⁷² Tirmizî, “*Vesâyâ*”, 2116.

¹⁷³ Mevsîlî, IV, 184.

¹⁷⁴ *Müsned*, XXVIII, 422-423 (Had. no: 17186); Tirmizî, “*Zühd*”, 47.

kolaylık sağlayabilir. Yine belki de eve gelen misafir, aç olduğu halde utandığından yiyemiyordur ve ev sahibi ona yemekte eşlik etmezse aç kalabilir.¹⁷⁵

Hayvanların kesimi:

Kesim esnasında bıçağı iliğe ulaştırmak veya (daha ölmeden) hayvanın başını kesip koparmak mekruhtur. Keserken başını koparmak hayvana azap verir ve bunun bir faydası yoktur. Ama yine de maksat hâsıl olduğu için bu hayvanın eti yenilir. Burada kerahet zâid bir mana dolayısıyladır. Bu da hayvana acı verilmesidir. Fakat bu mana kesilen etin haramlığını gerektirmez. Yine hayvan ölmeden, onu yüzmek veya boynunu kırmak da duyacağı acı sebebiyle mekruhtur. Kurbanlık hayvanına merhamet edene Allah da merhamet eder.¹⁷⁶

Vasiyetler:

Rivayet edildiğine göre Sad b. Ebî Vakkas Mekke’de rahatsızlandığında üç gün sonra Rasûlullah (s.a.v) onu ziyarete gitmiş ve bu ziyaret esnasında Sa’d da Rasûlullah’a (s.a.v) şöyle sormuştu: “Ya Rasûlullah, ben geride sadece bir kız evlat bırakıyorum. Malımın tamamını başka yerlere ve şahıslara verilmesini vasiyet edeyim mi?”

-“Hayır.”

-“Üçte ikisini vasiyet edeyim mi?”

-“Hayır.”

-“Yarısını?”

-“Hayır.”

-“Üçte birini...?”

-“Üçte bir de çoktur. Mirasçılarını zengin olarak bırakman, onları insanlara el açan yoksullar olarak bırakmandan daha hayırlıdır.”¹⁷⁷ Yine Peygamber Efendimizden (s.a.v) bir rivayette şöyle buyrulur: “Vasiyette haksızlık ve kayırma büyük

¹⁷⁵ Mevsîlî, IV, 185.

¹⁷⁶ Mevsîlî, V, 13-14. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 214. (Had. no: 25361).

¹⁷⁷ Buhârî, “*Vesâyâ*”, 3; Müslim, “*Vesîyye*” 1; İbn Mâce, “*Vesâyâ*”, 5; Nesâî, “*Vesâyâ*”, 3.

günahlardandır.”¹⁷⁸ Malın üçte birini aşan vasiyette bulunmak, mirasçı için vasiyette bulunmak büyük günahlardandır. Bunun yasaklanması diğer mirasçıların o malda haklarının bulunmasındandır.¹⁷⁹

Mirasçılar fakir olup kendilerine düşecek hisse ile zenginleşmeyeceklerse vasiyette bulunmamak daha iyi olur. Çünkü böyle yapmakla mirasçılarına iyilik etmiş ve onlara sadaka vermiş olur. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sadakanın en iyisi (sana karşı) içinde düşmanlık gizleyen akrabaya verilen sadakadır.”¹⁸⁰ Yine Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Akraba muhtaç iken başkasına sadaka verilmez.”¹⁸¹

Vasî, vesayeti altındaki yetimin malından ihtiyacı olduğu zaman yiyebilir. Onun ihtiyacı için bir yere gidiyorsa, bineğine binebilir. Allah Teâlâ (c.c) şöyle buyurmuştur: “Yoksul olan da, (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin.”¹⁸²

1.1.3. Ukûbat

Haddler ve Kısas:

İnsan tabiatı ve nefsânî arzular; şehvetini gidermeye ve farklı lezzetleri tatmaya, sevdiği ve arzuladığı içkiyi içmeye, zinâ etmeye, adam öldürüp başkalarının malını alarak rahatlamaya meyillidir. Özellikle; kuvvetli zayıfın, üst tabakadaki alt tabakadakinin üzerinde, döverek, söverek hâkimiyet kurmak ister. Hikmet-i İlâhî bu fesadı engellemek ve bu günahların işlenmesinden sakındırmak, böylece âlemin düzeninin devamlılığını sağlamak adına haddleri (ve kısası) koymuştur. Eğer insanlar bu müeyyideleri uygulamazsa düzen bozulur ve bunda açık bir fesad vardır. Allah Teâlâ ayetinde buna işaret etmiştir: “Kısasta sizin için hayat vardır.”¹⁸³

¹⁷⁸ Mânen: Said b. Mansur, *Sünen*, “*Vesâyâ*”, 344.

¹⁷⁹ Mevsilî, V, 70.

¹⁸⁰ *Müşned*, XXXVIII, 510-511 (Had. no: 23530).

¹⁸¹ Mevsilî, V, 71.

¹⁸² Mevsilî, V, 77. Nisa, 5/6.

¹⁸³ Mevsilî, IV, 83. Bakara, 2/179.

Zinâ:

Şahitler hâkim huzurunda şehâdette bulununca, hâkim şahitlere; zinânın ne demek olduğunu, nasıl yapıldığını, ne zaman ve nerede zinâ edildiğini, kendisi ile zinâ edilen kadının kim olduğunu sorar. Çünkü sorgulamada Peygamber Efendimizin (s.a.v) buyurmuş olduğu; “Elinizden geldiği kadar haddi tatbik etmeyin.”¹⁸⁴ hadis-i şerifiyle teşvik edilen, haddi mümkün olduğunca uygulamamanın çaresi aramaktır. Zinânın ne olduğunun ve nasıl yapıldığının sorulmasının sebebi suçlunun zinâ olmayan bir işi zinâ zannetmiş olabilmesidir. Çünkü zinâ olmayan bir işe mecazen zinâ denebilir. “Gözler zinâ ederler, ayaklar zinâ ederler. Zinâyı ferc taahhüt ettirir.”¹⁸⁵ Nerede ve ne zaman yaptığının sorulmasının sebebi ise zâninin fiili belki dâru’l-harpte veya çok eskiden yahut çocukken yapmış olmasıdır. Kimle yaptığı sorulur ki belki kendisine helal olan biriyle ilişkiye girmiştir. Bu durumlarda da hadd gerekmez.¹⁸⁶ Bu şekilde suçlunun bile hakkı gözetilmiş ve onun belki de haksız yere canından olması veya toplum önünde cezalandırılarak küçük düşmesi engellenmiş olur.

İçki:

Peygamberimiz buyurdu ki: “Sirke ne güzel azıktır.”¹⁸⁷, “En hayırlı sirkeniz, şaraptan dönen sirkenizdir.”¹⁸⁸ Çünkü sirkeleştirme şaraptaki müfsid vasfı izale eder ve içmeye elverişli vasfı sabit kılar. Ve onda safrayı giderme, gıdalanma ve daha birçok fayda vardır.¹⁸⁹

Cinayetler:

Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) salahiyet verdik.¹⁹⁰ Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Öldüreni öldürürüz.”¹⁹¹

¹⁸⁴ Tirmîzî, “Hudûd”, 2.

¹⁸⁵ *Müşned*, XVI, 531 (Had. no: 10911).

¹⁸⁶ Mevsilî, IV, 84.

¹⁸⁷ *Müşned*, XXII, 132 (Had. no: 14225); Müslim, “Eşribe”, 30; İbn Mâce, “Et’ime”, 33; Ebû Dâvud, “Et’ime”, 40; Tirmîzî, “Et’ime”, 35; Nesâî, “Eymân”, 20.

¹⁸⁸ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VI, 63 (Had no: 11203).

¹⁸⁹ Mevsilî, IV, 108.

¹⁹⁰ İsrâ, 17/33.

¹⁹¹ Ebû Dâvud, “Diyât”, 7; Tirmîzî, “Diyât”, 18.

İnsan tabiatı ve kötü nefisler, özellikle bedeviler, akıl ve adaletin yolundan yüz çevirmiş cahiller zulme ve düşmanlığa meylederler. Başlangıçta kendilerine yapılan kötülüğü fazlasıyla cezalandırmak isterler. Eğer düşmanlıktan sakındıracak cezalar ve ne eksik ne fazla suçun tam karşılığı olan kısas meşrû olmasaydı cehalet, hamiyet ve asabiyet sahibi insanların cinayet işlemeye ve kendine yapılanın kat kat öcünü almaya cüret etmesinin önü kesilemezdi. Bu da insanların telef olmasına yol açardı. Bunda gizlenemez bir fesad vardır. Hikmet, suçları ve suça karşı kat kat öç almayı önleyecek kısas ve cezaların meşrû olmasını gerektirir ki böylece kargaşa ve zulüm kapısı temelli kapansın. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.”¹⁹²

Diyet:

Öldürme olaylarında diyet ödemenin vâcib olmasının hikmeti derindir, o da insanın binasını yıkımlara karşı korumak ve kanının heder olmasını engellemektir. Allah (c.c) buyurdu ki: “Maktulün ailesine belli bir diyet vardır.”¹⁹³ Peygamberimiz de: “Öldürülen mümin bir kimse için yüz deve verilir.”¹⁹⁴ buyurmuştur.¹⁹⁵

1.2. İcmâ

İcma, İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer‘î delildir. İslâm fikhının Kur’ân ve Sünnet’ten sonra üçüncü kaynağıdır. Her ne kadar ümmetten bu delili benimsemeyenler olmuşsa da ümmetin çoğunluğu bu delili kabul etmiş ve icmâ ile verilen hükümlere karşı çıkmamışlardır. Bu sebeple icmâ delili kullanılarak çözüme kavuşturulmuş meselelerde tartışmaya rastlamak pek mümkün değildir.¹⁹⁶ Bu sebeple Mevsilî, eseri *el-İhtiyâr*’da icmâ delili ile sabit genel geçer meseleleri çok sık zikretmemiş, daha çok mezhep içinde ve mezhebler arası tartışmaya mevzu bahis olmuş meseleleri zikretmiştir. Onun için biz de bu bölümde icmâ delili

¹⁹² Mevsilî, V, 25-26. Bakara, 2/179.

¹⁹³ Nisa, 4/92.

¹⁹⁴ Ebu Davud, “*Diyât*”, 18; Tirmizi, “*Diyât*”, 1.

¹⁹⁵ Mevsilî, V, 39.

¹⁹⁶ Dönmez, İbrahim Kâfi, “İcma”, *DiA*, XXI, 417.

kullanılarak maslahatın te'min edilmesinin amaçlandığı bir kaç meseleyi vermekle yetineceğiz.

1.2.1. İbadât

Temizlik:

Mevsîlî, *el-Muhtâr*'ında geçen “kuyuya bir pislik düştüğü zaman pislik çıkarılır ve kuyunun suyu tamamen boşaltılır ve böylece kuyu temizlenmiş olur” hükmünü *el-İhtiyâr*'da şöyle açıklamıştır: “Kıyasa göre bu kuyu temizlenmiş sayılmaz. Çünkü su kirlendiği zaman dipteki çamur da kirlenir ve su boşaltılsa bile çamur kirli kalır. Ve çamur yerden kaynakayan temiz suyu da kirletir. Fakat biz selefin icmâıyla ve onlardan gelen manası akledilemeyecek rivayetlerle kıyasa muhalefet ediyoruz. Görülen o ki selef semâî delillerle böyle hükmetmiştir.”¹⁹⁷

Namaz:

Kişinin güç yetirebilmesine rağmen oturarak nafilâ namaz kılması caizdir. Hz. Âişe'den (r.a) bu konuda şu hadis rivayet edilmiştir: “Peygamberimiz oturarak namaz kılardı. Sonra rükûa varmak istediğinde kalkıp birkaç ayet okur sonra rükû ve secde yapar sonra tekrar otururdu.”¹⁹⁸ Mevsîlî, bu hadisi açıklarken namazın mümin için en hayırlı mesele olduğunu, kişiye bazen ayakta durmanın zor gelebileceğini ve hayrı elde edebilmesi için oturarak namaz kılmasının caiz olacağına hükmedildiğini söylemiştir. Bu görüş üzerinde ihtilaf olmadan nakledile gelmiştir.¹⁹⁹

1.2.2. Muâmelat

Selem:

Selem akdi şeran caiz olup kıyasa muhalif bir akittir. Çünkü elde olmayan şeyin satımıdır. Fakat biz kıyası kitap, sünnet ve icmâ delilleriyle terk ediyoruz. Ayet: “Ey iman edenler belirli bir vadeyle birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.”²⁰⁰ Sünnet:

---

¹⁹⁷ Mevsîlî, I, 20.

¹⁹⁸ Müsned, XXXIII, 24 (Had. no: 25826).

¹⁹⁹ Mevsîlî, I, 73.

²⁰⁰ Bakara, 2/282.

“Sizden kim selem akdi yapıyorsa belli bir ölçek ve tartıyla belli zamana kadar selem yapsın.”²⁰¹ Selem in meşrûiyeti icmâ ile de sabittir. Seleme müflislerin akdi denmiştir. Onların sermayeye ihtiyaç duyması sebebiyle caiz kılınmıştır. Çünkü bu işi yapanların çoğu ellerinde olmayan şeyleri satmaktadırlar. Zaten mal ellerinde bulunsa onu daha fazla fiyata satma imkânları olur ve seleme ihtiyaç duymazlardı.²⁰²

Mekruh olan işler:

Uzatma ipleri ipek ve dokuma ipleri pamuk veya yünden olursa böyle bir kumaştan elbise giymekte bir mahzur yoktur. Çünkü kumaş dokumayla, dokuma da dokuma ipiyle olur. Burada uzatma ipi değil de dokuma ipi dikkate alınır. Uzatma iplikleri ipek, dokuma iplikleri ipekten başka bir şeyse böyle bir elbisenin savaşta da başka zamanlarda da giyilmesi icmâen caizdir. Ama bunun tersi olursa böyle bir elbisenin hususi olarak savaşta giyilmesi zarûret dolayısıyla icmâen caiz olur. Böyle bir elbiseyi savaşta giyen daha heybetli görünür ve silahın zararı daha fazla bertaraf edilir.²⁰³

Kısmet:

Hisselerin paylaşılmasının caiziyeti icmâ ile de sabittir. Çünkü müşterek maldan tam anlamıyla faydalanmak mümkün değildir. Ve her pay sahibinin payından tam olarak faydalanabilmesi için hisselerin paylaşılmasına ihtiyaç vardır. Paylaşmanın dışında ancak mühâyee ile faydalanmak mümkündür ki bu durumda da bazı zamanlar maldan faydalanmak mümkün olmayacaktır. Paylaşınca ise menfaat tamamen kişiye ait olur.²⁰⁴

1.2.3. Ukûbat

Hırsızlık:

Ümmet ne kadar miktarda mal çalmanın hırsızlık kapsamına girdiğinde ihtilaf etseler de hırsızlık cezası olarak el kesmenin vücûbunda ittifak etmişlerdir. Çünkü mal insana sevimli gelir ve insan tabiatı ona özellikle ihtiyaç ve zarûret halinde meyleder.

²⁰¹ Buhârî, “Selem”, 2; Müslim, “Müsâkât”, 25.

²⁰² Mevsilî, II, 35.

²⁰³ Mevsilî, IV, 168.

²⁰⁴ Mevsilî, II, 77.

Kendini ne akıl ne de nakil durduramayan, diyanet, emânet ve mürüvvet kendisini kötülükten sakındırmayan insanlar vardır. Eğer onlar için asma, el kesme gibi sakındırıcı şer'î cezalar olmasa bu, onları göz göre göre zorla insanların mallarını almaya veya gizlice mallarını aşırıya iletir. Bunda gizlenemez bir fesad vardır. İnsanların ahvalini düzene koymak ve fesad kapısını kapatmak için hırsızlık ve yol kesme suçundan caydırıcı şer'î müeyyidelerin konulması münasip görülmüştür.²⁰⁵

Hırsızlık yapanın sağ eli bilekten kesilir ve dağlanır. Eğer tekrar hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Eğer tekrar hırsızlık yaparsa kesim yapılmaz ve tövbe edene kadar hapsedilir. Hırsızlık haddi hırsızı telef etmek için değil bu suçtan sakındırmak için konulmuştur. Çünkü haddler muhterem insan hayatını telef etmek için değil insanları büyük günahlardan sakındırmak için konulmuştur. Her kesim, kesilen bölgenin ve bir yünden canın telefine götürür. Sol elin ve sağ ayağın da kesilmesi tutma ve yürüme maslahatının tamamen yok olmasına sebebiyet vereceği için meşrû değildir. Hz. Ömer (r.a) bir hırsızlık olayında sağ eli ve sol ayağı kesilen adamın tekrar hırsızlık yapması sonucu, diğer elini de kesmek istediğinde Hz. Ali (r.a) buna karşı çıkmış, Hz. Ömer de (r.a) onu hapsedmiş ve bu görüş icmâ ile istihsânen günümüze kadar gelmiştir.²⁰⁶

1.3. Kıyas

Fıkıh usulünde kıyas, “hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek” anlamına gelir.²⁰⁷ Kıyas şer'î delillerin en önemlilerindedir. Bir konu hakkında karar verirken insanoğlunun en çok müracaat ettiği aklî metodlardandır. İslam hukûkunun, hitab ettiği kitle bakımından evrensel olduğu için her çağa ayak uydurabilmesi gerekir. Bu da ancak, her çağda mevcut olan hükümlere ihtiyaç duyulan yeni hükümlerin eklenmesiyle olur. İşte kıyas, Kur'an ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) sünnetinden faydalanarak yeni hükümler vermemizde bize yardımcı olur. Mevsilî el-*İhtiyâr* 'da kıyas deliline sıkça yer verse de bizim konumuz olan insanların maslahatını te'mine dair verilen hükümlerde kıyas delilini çok da fazla zikretmemiştir.

²⁰⁵ Mevsilî, IV, 110.

²⁰⁶ Mevsilî, IV, 117. Abdürrezzak San'ânî, *Musannef*, X, 186. (Had. no: 18766)

²⁰⁷ Apaydın, Yunus, “Kıyas”, *DîA*, XXV, 529.

Bunun sebebi ise maslahatı te'mine yönelik hükümlerin daha çok ayet ve hadislerle sabit olması, hakkında nass bulunmayan meselelerin ise örf, adet ve maslahatı mürsele delilleri ile hükme bağlanması olsa gerektir. Mevsîlî kıyas delilini zikrettiği maslahat içerikli meselelerde ise genellikle kıyasa muhalif olan istihsân delilinin tercih edildiğini belirtmiştir. Yine kıyasın ikinci bir çeşidi olan hafi kıyasa (kapalı kıyas) Mevsîlî tarafından eserde sıkça yer verilmekle birlikte bu tür kıyas istihsâna dâhil olduğu için bununla ilgili örnekleri istihsân bahsinden zikrettik.

1.3.1. İbâdat

Zekât:

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “İki yüz dirhemde beş dirhem zekât verilir. Her kırk dirhemde bir dirhem zekât vardır.”²⁰⁸ İkinci cümle başlangıç cümlesi değildir ve “İki yüz dirhemden sonraki her kırk dirhemde bir dirhem zekât vardır.” anlamındadır. Çünkü tek başına kırk dirhem nisabı tamamlamaz. Bu sebeple söylenmek istenen iki yüz dirhemden sonraki kırk dirhem olmalıdır. Kırktan da az olursa sâimedeki olduğu gibi hesaba katılmaz. Çünkü zerrenin, habbenin, danikin (dirhem altıda biri), dirhem kırkta birini hesaplamak meşakkat ortaya çıkarır ve dinde meşakkat defedilmiştir.²⁰⁹

Oruç:

Hamile olan veya bebeğini emziren kadın, kendinin veya çocuğunun zarar göreceğinden korkuyorsa orucunu bozar. Sonradan sadece tutamadıklarını kaza eder. Bu hüküm hastaya kıyâsen verilmiştir. Hastayla ortak noktası zorluk ve zararın ortadan kaldırılmasıdır. Oruç tutamayan yaşlı da orucunu bozar ve onun yerine fakirleri doyurur. Çünkü o orucunu kaza etmekten acizdir, kaza etmesi istenmez ve tıpkı ölüde olduğu gibi onun borcu fakir doyurmaya çevrilir.²¹⁰

²⁰⁸ *Müşned*, XVII, 409 (Had. no: 11307).

²⁰⁹ *Mevsîlî*, I, 119.

²¹⁰ *Mevsîlî*, I, 144.

1.3.2. Muâmelat

Büyu':

Dilsizin satım ve diğer akitlerdeki anlaşılır işaretleri ile akit caizdir. Yazması da aynı şekilde geçerlidir. Çünkü gâibin yazısı hazır bulunanın hitabı gibidir.²¹¹ Peygamber Efendimiz (s.a.v) İslam'ı tebliğ ile görevlendirilmiştir ve bazılarına yazarak tebliğ etmiştir. Acziyet durumunda bu caizdir ve dilsizin durumunda acziyet olduğu ortadadır. Aynı şekilde körün alım-satımı da caizdir. Çünkü insanlar ilk zamanlardan günümüze kadar bu tür akitler yapmışlardır. Sahabeden de körler vardı ve onlar bu işlemleri itirazsız yürütüyorlardı.²¹²

Edebü'l-kâdi:

Zâlim devlet başkanının kadılığa tayin teklifini kabul etmek caizdir. Çünkü sahabe Hz. Ali (r.a) varken Muaviye'ye uymuş, Tâbi'un zâlim Haccâc'a tabi olmuş. Çünkü bu görevi kabul etmekle kişi hakkı idame edebilir ve zararları def edebilir. Eğer bu mümkün olmayacaksa görevi kabul etmesi caiz değildir.²¹³

1.3.3. Ukûbat

İçki:

Kim susuzluktan ölmekten korkar ve sadece şarap bulursa ondan ölemeyecek kadar içer sonra bırakır. Çünkü Allah (c.c) açlıktan ölmek üzere olan için leş, kan ve domuz eti yemesini helal saymıştır. Şarap haramlıkta ve zarûret halinde mübahlıkta bunlara benzer.²¹⁴

---

²¹¹ Dilsizin bilinen işaretleri, diliyle yaptığı açıklama hükmündedir. Onun el, kaş, göz ve başıyla yaptığı işaretlerin ne anlama geldiği, onunla birlikte yaşayan kimseler tarafından bilinir. Bu bilgiler doğrultusunda işaretlere hüküm bina edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, s. 159 (Mecelle'nin Külli Kâideleri/70. madde)

²¹² Mevsilî, II, 10.

²¹³ Mevsilî, II, 90.

²¹⁴ Mevsilî, IV, 108. Bakara, 2/173.

1.4. Örf ve Adet

Hanefi mezhebi âlimleri, bir mesele hakkında hüküm verirken halktan soyutlanmamış, aksine halkın örfünü, sosyal ve iktisadi yaşantılarını, mevcut şartlar altında onlar için neyin iyi neyin kötü olabileceğini dikkate alarak hükümlerini ona göre vermeye çalışmıştır. Bunu yaparken halkın menfaatini temel kıstas kabul ederek gerektiğinde Ebu Hanife'nin gerektiğinde diğer müctehid imamların örf ve âdete dayanan görüşlerini tercih etmişlerdir. *el-İhtiyâr*'da bu tarz örnekleri ibadetle ilgili hükümlerden ceza hukûkuna kadar her alanda görmek mümkündür.

1.4.1. İbâdat

Namaz:

Kürtler, Türkmenler gibi göçebe halkın (her ne kadar sürekli ikamet ettikleri bir yer olmasa da) sahralarda, meralarda ikamet niyetiyle yerleşmeleri sahihtir. Çünkü oralar onlar için örfen ikamet mevkileridir. Şehir ve köylerin, ahalisi için ikamet mekânı olduğu gibi buralar da onlar için ikamet mekânıdır (ve ibadetlerini bu hükme göre ifa ederler).²¹⁵

Zekât:

Zekât verilmemesi gereken kimseleri sayan Mevsîlî zengin küçük çocuğunu da ekledi ve şöyle dedi: “ Çünkü o örfen zengin sayılır. Öyle ki onun nafaka yükümlülüğü sadece baba üzerinedir. Fakat büyük evlat küçüğün aksine babasının zenginliğiyle zengin sayılmaz. Öyle ki onun nafaka yükümlülüğü babasına değil oğluna aittir.”²¹⁶

1.4.2. Muâmelat

Büyu':

Sıfatları ve miktarı belirlenebilen her şeyin selem akdiyle satılması caizdir. Çünkü bu tür satım tartışmaya mahal bırakmaz. Ebû Hanife'ye göre aralarındaki kalınlık, incelik, pişkinlik farkı sebebiyle ekmeğin taneyle satımı caiz değilken İmameyne göre bu

---

²¹⁵ Mevsîlî, I, 86

²¹⁶ Mevsîlî, I, 127.

caizdir. Çünkü insanlar bunu âdet haline getirmişler ve buna ihtiyaçları vardır. Bu sebeple Mevsilî hükmün buna göre verildiğini belirtmiştir.²¹⁷

Mudârebe:

Seferde bulunduğu müddetçe, şehre dönünceye kadar mudâribin nafakası mudârebe sermayesinden karşılanır. Mudârebe, örfe göre emsallerine verilen nafaka verilir.²¹⁸ Çünkü kölenin efendisi için, kadının kocası için kısıtlandığı gibi mudârib de, mudârebe akdi yapılan işi bitirmek için kısıtlanmıştır ve geçimini başka şekilde te'min etmesi mümkün değildir. Kadının ve kölenin nafakayı hak ettiği gibi nafakasını hak eder ve örfe göre belirlenen miktarda alır.²¹⁹

Lukata:

Dâlle, yolunu şaşırıp bağlanacağı yere gidemeyen hayvandır. O hayvanı alması orada bırakmasından daha efdaldir. Çünkü zamanımızda umûmîyetle böyle şeyler zayi olur. Almak müstehabdır.²²⁰

Bir kimse elbiseyi gasp edip kırmızıya boyar veya kavutu gasp edip onu yağla karıştırırsa bunların mâliki, isterse elbise ve kavutu alarak fazlalıklarını gasp edene öder, isterse de elbisenin beyaz halinin ve kavutun kıymetini alır. Ebû Hanife, siyah rengin kavut için değer eksikliği olduğunu söylemiştir. Bunun çağa ve zamana göre değişeceğini söyleyenler de vardır. Başka bir görüşe göre de eğer siyah renk kavutun değerinde bir eksiklik meydana getiriyorsa bu bir eksiklik.²²¹

Ölü araziyi ihya etmek:

Ölü arazi²²² Müslüman veya gayrimüslimin sahip olmadığı, bir kişi kasabanın ucunda durup olanca gücüyle bağıracağı zaman, ölü araziye ihya eden şahsın sesi duyamayacağı kadar kasabadan uzaktaki arazidir. Çünkü âdete göre insanlar, kasabaya

---

²¹⁷ Mevsilî, II, 35.

²¹⁸ Mevsilî, III, 25.

²¹⁹ Mevsilî, IV, 13.

²²⁰ Mevsilî, III, 35.

²²¹ Mevsilî, III, 73.

²²² Şahıs veya kamu malı olmayan, sahipsiz ve işlenmemiş durumdaki arazi. Bkz. "Mevat", *DİA*, XXIX, 427.

yakın yerleri ortak menfaatleri için kullanır, orada harman dövüp savurur, davalarını otlatırlar. Yine halk ölü araziden odun kesip götürüyorsa kimsenin gelip burayı ihya etmesi caiz olmaz. Çünkü o arazi halkın hakkıdır.²²³

Mekruh olan işler:

Âlimler camilerin kapılarının kapatılmasını mekruh görürlerdi. Ama zamanımızda namaz vakitleri haricinde kapıların kapatılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü zamanımızdaki insanlar bozulmuşlardır ve biz camideki eşyaların güvenliği hususunda emin değiliz.²²⁴

Teri ve sümüğü silmek için ipek mendil kullanmak mekruhtur. Çünkü bu kibirden sayılan işlerdendir. Müslümanlar öteden beri âdet haline getirdiklerinden, abdestten sonra ipek mendille kurulanmanın bir sakıncası yoktur. Bunu kibirlenmek için yapıyorsa bağdaş kurup duvara dayanmaktaki gibi mekruh olur, ama ihtiyaçtan dolayı yapıyorsa mekruh olmaz demişlerdir.²²⁵

Vasiyetler:

Bir kimsenin komşularına ettiği vasiyet, o kimsenin evine evleri bitişik olanlarıdır. Ebû Hanife ve Züfer bu görüştedir ve kıyasa uygun olan da budur. Çünkü bu mücâvereden yani evlerin bitişik olmasındandır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Komşu, bitişik komşusu üzerinde daha fazla hak sahibidir.”²²⁶ İmameyn’e göre ve Hasan’ın Ebû Hanife’den naklettiği bir görüşe göre komşular evleri birbirine bitişik olan ve aynı mahalle mescidinde namaz kılanlardır. Örfeye göre bunlar komşudur. Bu istihsân kâidesine de uygundur. Peygamberimiz (s.a.v) bir hadisinde mescide komşu olanın evde kıldığı namazın namaz olmadığından bahsetmiştir.²²⁷ Mescitte komşuluk orada okunan ezanı duyacak kadar yakınlık olarak açıklanmıştır.²²⁸

²²³ Mevsilî, III, 76.

²²⁴ Mevsilî, IV, 177.

²²⁵ Mevsilî, IV, 169.

²²⁶ Buhârî, “Şu’fa”, 2; Ebû Dâvud, “İcârât”, 39.

²²⁷ Dârekutnî, Sünen, II, 292 (Had. no: 1552-1553)

²²⁸ Mevsilî, V, 84.

1.4.3. Ukûbat

Hırsızlık:

Hırsızlıkta el kesme cezasının verilebilmesi için çalınan malın korunuyor olması gerekir. Malın korunması mekân ve bekçi ile olur. Malın bekçinin yanında veya altında olması aynıdır. Çünkü bütün durumlarda o örf'e göre mala bekçilik ediyor demektir.²²⁹

Eğer hırsız, malı evin içinden dışarı atıp sonra evden çıkarak onu alırsa el kesme cezasına çarptırılır. Züfer'e göre o iki fiil başka kişilerden neşet etmiş gibidir ve hadd gerekmez. Bize göre hırsız malı yola attıktan sonra olaya başka fiil karışmadığı için bunların hepsi tek fiil gibi kabul edilir. Bu hırsızların âdetidir. Çünkü çaldıkları mallar ile dışarı çıkmakta zorlanabilirler. Hem de görülürlerse kendilerini savunmak ve kaçmak için de böyle yaparlar. Hırsızın çaldığı malı ilkönce dışarı atıp sonra aşağı inerek almasıyla hırsızlık fiili tamamlanmış olur. Atar ama sonra almazsa durum bunun hilâfinadır.²³⁰

Yol kesme cezasının oluşabilmesi için yol kesenin silahlı olması, yol kesmenin iki şehir arasında yapılması hem de kendileriyle şehir arasında sefer mesafesi olması gerekir. Bu Ebû Hanife'nin görüşüdür. Ebû Yusuf'tan bir rivayete göre bu fiil gece, şehirde veya şehre sefer mesafesinden yakın bir yerde yapılmışsa da bu fiil yol kesme sayılır. Düzeni bozan zorbalara şerrini bertaraf etmek ve insanların maslahatını te'min etmek için fetvâ bu görüşe göre verilmiştir. Ebû Hanife kendi zamanında gözlediklerine göre cevap vermiştir. Çünkü onun zamanında şehirlerde yaşayan insanlar silah taşırlardı ve yol kesen insanların onları alt etmeleri mümkün değildi. Ama şehirliler bu adetlerini terk edince ve yol kesiciler onları alt etme imkânı bulunca faillere, onları caydırabilmek için hadd tatbik edilmesi gerekti. Bu sebeple Ebû Hanife Hire ile Kûfe arasında yol kesme cezası gerçekleştirilemez demiştir. Çünkü onun zamanında şehirler bu mntıkalara bitişikti. Daha sonra buralar çöl haline geldi ve oralarda yol kesme fiili gerçekleştirildi.²³¹

---

²²⁹ Mevsîfî, IV, 111.

²³⁰ Mevsîfî, IV, 113.

²³¹ Mevsîfî, IV, 123.

1.5. İstihsân

İctihadlarında ayet ve hadisleri temel kabul eden Hanefî âlimler, bazen hükümlerin mevcut şartlar altında insanlar için beklenen faydayı sağlamayacağını düşünmüş ve istihsân yöntemine göre hüküm vermiştir. Birazdan inceleyeceğimiz örneklerde de göreceğimiz gibi bu yöntem, ibadetle ilgili meselelerde insanların daha kolay ve huşu içinde ibadet edebilmelerini sağlamak, muâmelatla ilgili meselelerde insanların birbiriyle olan ilişkilerinde gerek maddi gerek ise manevi açıdan zarar görmelerini engellemek ve feraha ermelerini sağlamak, ukûbat ile ilgili meselelerde ise insanları suçtan sakındırmak ve toplum düzenini sağlamak için kullanılmıştır.

1.5.1. İbâdat

Temizlik:

Kuyuya koyun, keçi veya deve tersi düşerse bakan, bunu çok görmedikçe o su temiz sayılır. Çünkü çöllerdeki kuyuların ağızlarında engelleyici bir set yoktur. Kuyuların yakınında pisleyen hayvanların dışkıları, rüzgârın etkisiyle kuyulara girer. Onun için kuyuya düşen dışkının azı, zaruret gereği mazur görülür. Çoğu ise, bunun dışındadır. Kuyuya düşen dışkının ıslak veya kuru olması, kırık veya kırık olmaması önemli değildir. Ayrıca şehir kuyuları da zarûreten bu kapsamdadır.²³² Ve yine kirlenmiş kuyudan tüm suyun çıkarılması mümkün olmadığı zaman, ondan 100-300 kova arası su çıkarılması gerekir. Çünkü kuyudaki su genellikle bu miktarı aşmaz ve bu insanlara daha kolaydır. Bu İmam Muhammed'den nakledilen görüştür.²³³

Mevsîlî, necaset meselesinde hayvanların dışkılarını, Ebû Hanife'nin görüşüne uyarak necis olarak değerlendirmiş fakat sakınılmasının zorluğundan dolayı ayakkabılara bulaşan pisliklerin, hafif pisliklerden sayıldığını belirtmiştir ki böylece silmekle temiz sayılsın.²³⁴ Yine eti yenmeyen kuşların tersinin de sakınılmasındaki zorluktan dolayı hafif pislikler kategorisinde olduğunu zikretmiştir.²³⁵

---

²³² Mevsîlî, I, 20.

²³³ Mevsîlî, I, 21.

²³⁴ Mevsîlî, I, 36.

²³⁵ Mevsîlî, I, 37.

İğne başı kadar idrarın elbiseye sıçramasından dolayı bir şey gerekmez. Çünkü bundan sakınmak mümkün değildir. Ve bunun kirliliğine hükmedilmesinde insanlar için zorluk ve sıkıntı vardır. Bu sebeple necislik hükmü kaldırılmıştır. Aynı şekilde yarasa dışkısı ve idrarı, bit ve pire kanı da sakınılmasındaki zorluk sebebiyle necis değildir.²³⁶

Namaz:

Eğer bir kadın, cemaatle kılınmakta olan bir namazda bir adamın yanına durursa adamın namazını bozar. Kıyasa göre kadının namazının bozulmadığı gibi erkeğinkinin de bozulmaması gerekir. Fakat tercih edilen görüşe göre kadının geride durmasından sorumlu olan erkektir ve erkek kendisine uyan cemaatin nerede durması gerektiğini onlara bildirmemiştir. Bu sebeple sadece erkeğin namazı bozulur.²³⁷

Kıyasa göre oturak olan kimse, ayakta namaz kılabilen kimseye namaz kıldırılmaz. Bu imam Muhammed'in de görüşüdür. Fakat Mevsilî Peygamber Efendimizin (s.a.v), son namazında oturarak arkasındaki cemaate imamlık yapması hakkındaki rivayeti zikretmiş²³⁸ ve bu meselede istihsân yapıldığını söylemiştir.²³⁹

Kişi namazda imamdan başkasına hatırlatma yaparsa namazı bozulur. Çünkü bu fiil, öğretme-öğrenmedir. Aslında imama hatırlatmada da kıyasa uygun olan budur. Fakat Mevsilî, Hanefilerin bu görüşü “İmam senden yemek isterse ona yedir.”²⁴⁰ hadisi sebebiyle terk ettiğini belirtmiştir.²⁴¹

Kişinin; namazda elbisesiyle oynaması, parmak çıtlatması, ellerini böğrüne koyması, saçlarını toplaması, elbisesini sarkıtması, köpek oturuşuyla oturması, sağa sola bakınması, özürsüz bağdaş kurması mekruhtur. Fakat özür halinde bağdaş kurması mübahtır. Yine normal şartlarda namazda çakıl taşlarını düzeltmek mekruhtur. Fakat zarûret halinde Peygamberimizin (s.a.v), “Ey Ebû Zer! Bunu ya bir defada yap, ya da

---

²³⁶ Mevsilî, I, 38.

²³⁷ Mevsilî, I, 64.

²³⁸ Manen: *Müsned*, XX, 460 (Had. no: 13260).

²³⁹ Mevsilî, I, 66.

²⁴⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 301-302. (Had. no: 5792-5793-5794-5795) Bu hadis Hz. Ali'den rivayet edilmiş olan mevkuf bir hadistir.

²⁴¹ Mevsilî, I, 66.

birak.”²⁴² sözüyle serbest bırakılmıştır.²⁴³ Yine namazda yılan ve akrep öldürmede de bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Namazda da olsa o ikisini öldürün.”²⁴⁴ buyurmuştur.²⁴⁵

Namazın kazasında tertip; unutma, o vaktin zamanın kaçırılma korkusu ve kazaya bırakılan namaz vaktinin beşi aşması durumunda düşer. Unutmanın mazeret olmasının sebebi Peygamberimizin “Ümmetimden hata, unutma ve zorlanmadan meydana gelen suçların mesuliyeti kaldırılmıştır.”²⁴⁶ hadisidir.²⁴⁷

Güneş tutulması namazı, toplu halde veya tek tek kılınırken; ay tutulması namazını herkes kendi başına kılar. Çünkü ay tutulması gece olur ve gece toplanmak meşakkatlidir. Aynı şekilde gündüz aşırı karanlığın olduğu durumlarda, kasırga veya düşmandan korku halinde diğer namazlar da tek başına kılınabilir.²⁴⁸

İmamın gizli okuması gereken vakitte açıktan, açıktan okuması gereken vakitte gizli okuması halinde sehiv secdesi yapması gerekir. Secdenin yapılması için okunması gereken miktar, kendisiyle namazın caiz olacağı miktarda okumadır. Daha azı sakınılması mümkün olmayan durumlardan olduğu için nazarı itibare alınmaz.²⁴⁹

Kim bir secde ayetini tek bir yerde tekrarlırsa onun için bir tilavet secdesi yeterli olur. Böylece meşakkat giderilmiş olur. Çünkü öğrenciler ve öğretmenler, secde ayetlerini tekrar etmeye ihtiyaç duyarlar ve her tekrarlarında tilavet secdesi ile mükellef tutulmaları onlar için meşakkat doğurur.²⁵⁰

Hasta eğer ayakta duramıyorsa veya durursa hastalığının artacağından korkuyorsa oturarak namazını kılar, rükû ve secdelerini yapar. Onu da yapamıyorsa imayla kılar. Oturarak imayla kılamıyorsa uzanarak imayla kılar. Peygamber Efendimiz

---

²⁴² Bu hadis farklı lafızlarda rivâyet edilmiş. Mânen: Ebû Dâvud, “*Salât*”, 174; Tirmîzî, “*Salât*”, 279.

²⁴³ Mevsîlî, I, 67.

²⁴⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübra*, I, 318 (Had. no: 899).

²⁴⁵ Mevsîlî, I, 68.

²⁴⁶ İbn Mâce, “*Talâk*”, 16.

²⁴⁷ Mevsîlî, I, 70.

²⁴⁸ Mevsîlî, I, 76.

²⁴⁹ Mevsîlî, I, 78.

²⁵⁰ Mevsîlî, I, 81.

(s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hasta namazını ayakta kılar, yapamazsa oturarak kılar, onu da yapamazsa arka üstü yatarak ima ile kılar, onu da yapamazsa Allah (c.c) onun özrünü kabul etmeye en layık olandır.”²⁵¹ Eğer başı ile ima yapamayacak durumdaysa namazını erteler ve bu durumda ölürse ona bir şey gerekmez. İyileşirse, delide ve bayılında olduğu gibi, onun sadece bir gün ve bir gecelik namazını kaza etmesi gerekir. Çünkü fazlasını kılmak ona zor gelir.²⁵² Yine yaralı hasta, her altına temiz bir şey serildiğinde hemen onu kirletiyorsa bulunduğu hal üzere namazını kılar. Altına serilen şeyi kirletmiyorsa bile yaralıyı kıpırdatmak ona gözünden yaş getirecek derecede acı veriyor, hastalığını artırıyorsa yine bulunduğu hal üzere namazını kılar.²⁵³

Mevsîlî, gemi yolculuğunda namazın ayakta mı yoksa oturarak mı kılınması gerektiği ile ilgili görüşleri zikrederken şöyle devam etmiştir: Gemi yolculuğunda genellikle baş dönmesi olur. Genelde meşakkatin görülmesi her zaman varmış gibi kabul edilmesini gerektirir. Bu sebeple her yolculukta ruhsat vardır. Fakat bağlı gemi, yeryüzü hükmünü alır. Hareket halindeki geminin kiblede şaşması durumunda ise kişi olduğu yerde kibleye doğru döner. Bunda bir meşakkat yoktur. Karada binek üzerinde namaz kılan kimse gibi üzerinden bu sorumluluk düşmez. Karada binek üzerindeki kimsenin kibleye yönelmesi onu yoldan çıkaracaksa ondan kible sorumluluğu kalkar.”²⁵⁴

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Dört kimse için Cuma namazı yoktur: Köle, hasta, yolcu ve kadın.”²⁵⁵ Çünkü köle efendisine hizmetle meşguldür. Kadın kocasına hizmetle meşguldür. Hasta aczinden dolayı istisna edilmiştir. Kör içinse ihtilaf vardır. Ebû Hanife köre Cuma gerekmez derken İmameyn, götüren biri olursa köre Cuma farzdır demiştir.²⁵⁶

Cuma namazında cemaatin sayısı bahsinde geçtiği üzere İmam Muhammed’e göre bir beldede iki veya üç yerde Cuma namazı kılınabilir. Çünkü eğer şehrin sınırları genişse şehrin bir tarafındaki insanların diğer tarafındaki camiye yürüyerek gitmesi zor

---

²⁵¹ Zeylâî, *Nasbu’r-Râye*, II, 176.

²⁵² Mevsîlî, I, 82

²⁵³ Mevsîlî, I, 83

²⁵⁴ Mevsîlî, I, 84.

²⁵⁵ Ebû Dâvud, *“Tefrî’u Ebvâbi’l-Cuma”*, 9.

²⁵⁶ Mevsîlî, I, 87.

olabilir. Onun için meşakkati engellemek adına caiz kılınmıştır. İmam Ebû Hanife'ye ve Ebû Yusuf'a göre Cuma, bir şehirde sadece tek camide geçerlidir. Fakat Ebû Yusuf'a göre arasından nehir geçen bölgenin iki yanı iki ayrı şehir statüsündedir.²⁵⁷

Mevsîlî Cuma namazını kaçırın bir kimsenin öğle namazını kaza ile mükellef tutulmasıyla ilgili şöyle söylemiştir: “Bize göre mükellefiyet kişinin güç yetirebildiği ile sınırlıdır. Kişi öğle namazını tek başına eda edebilecekken Cuma namazını eda edebilmesi başkalarının inisiyatifinde olan bazı şartlara bağlıdır. Bunun için Cuma'yı kaçırsa Cuma'yı değil öğleyi kaza etmekle emrolunur.²⁵⁸

Eğer cenaze namazı kılındıktan sonra ölünün yıkanmamış olduğu anlaşılırsa ölü yıkanır, namazı iade edilir. Fakat ölü gömüldükten sonra yıkanmadığı anlaşılırsa mezarından çıkarılmaz. Çünkü bunda ölüye eziyet vardır. Bu sebeple yıkanmaz.²⁵⁹

Âdemoğlunda aslolan, ölünce yıkanmasıdır. Fakat biz bu görüşü, şehidin kanı günahlarına kefarete olduğu için, (şehit cenazesinin yıkanması meselesinde) terk ettik. Bu mana çocuklarda olmadığı için çocuklarda hüküm asla göredir.²⁶⁰

Zekât:

Zekâtın edâsı ancak zekât için seçilen mal ayrılırken veya zekât edâ edilirken yapılan niyet ile caiz olur. Çünkü niyet, namaz bahsinde geçtiği gibi ibadetin edâsı için gereklidir. Zekât parça parça da eda edilebilir. Biz, her seferinde tek tek niyet etmek zor olabileceği için kolaylık açısından, sadece zekâtlık malı ayrılırken niyet edilmesini yeterli gördük.²⁶¹

Kim de bütün malını zekâta niyet etmeksizin tasadduk ederse zekât sorumluluğu ondan düşer. Kıyasa göre düşmemesi gerekir. Bu İmam Züfer'in görüşüdür. Çünkü ortada niyet yoktur. İstihsâna göre ise vâcip olan nisabın bir kısmıdır. Zekâtın rüknü de iyilik

---

²⁵⁷ Mevsîlî, I, 89.

²⁵⁸ Mevsîlî, I, 89.

²⁵⁹ Mevsîlî, I, 100.

²⁶⁰ Mevsîlî, I, 104.

²⁶¹ Mevsîlî, I, 108.

maksadıyla karşıdakine mülk edindirmektir. Bu da vâcip olan kısmı eda ile gerçekleşir. Tamamını eda ettiğinde bir kısmını da eda etmiş olur.²⁶²

Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Zekât malının üzerinden bir sene geçmedikçe zekâtı verilmez.”²⁶³ buyurmuştur. Fakat çalışılmaksızın hibe, miras, vasiyet gibi yollarla ele geçen aynı cinsten müstefâde mallar ana mala dâhil edilir ve zekâtları birlikte verilir. O da sene başındadır. Çünkü yukarı da ki hadis genel bir hadistir. Ve bu konuda bir hadis daha vardır: “Biliniz ki senede zekâtların verildiği bir ay vardır. O aydan sonra elde edilen malların zekâtı bir dahaki sene başı gelmeden verilmez.” Ve yine tüm müstefâde mallar için bir sene bekleme şartının aranmasında zorluk ve sıkıntı vardır. Çünkü bu mallar çoğalabilir ve hepsinin süresinin başlangıç ve bitiş tarihini takip etmek zor olur. Oysa malın üzerinden bir sene geçmesi şartı kolaylık içindir.²⁶⁴

Kişi zekât ve fitır sadakası borcuyla ölürse, vârisleri bağışlamadığı sürece terekeden bir şey alınamaz. İbadet manasında olduğu için o veya vekili, borcunu eda edebilir. Vârisler ise zorla onun yerine geçtiği için, kıyâsen onun yerine zekât borcunu ödeyemez. Fakat biz bunu istihsânen caiz gördük. Ve dedik ki vârislerin ödemesiyle borç düşer. Çünkü Hz. Peygamber Hasamiye hadisinde şöyle buyurmuştur: “ Allah’ın (c.c) borcu önce gelir.”²⁶⁵

Mevsilî zekâtın sarf yerleri ile ilgili bölümde ilgili ayeti zikrettikten sonra müellefe-i kulûb’un onlardan istisna edildiğini eklemiş ve sebebini açıklarken şöyle demiştir: “Allah (c.c) İslam’ı aziz kılmış ve bizi onlara muhtaç durumdan kurtarmıştır. Hz. Ömer (r.a), Hz. Ebûbekir (r.a) zamanında müellefe-i kulûb’a ayrılan payı reddetmiş ve şöyle söylemiştir: “Dinimizi alçaltacak işler yapmayız. Bu Rasûlullah’ın (s.a.v), sizin kalplerinizi İslam’a ısındırmak için vermiş olduğu bir şeydi. Fakat Allah (c.c), bugün İslam’ı aziz kıldı. Eğer bugün İslam’a olan bağlılığınızı sürdürürseniz ne âlâ, yoksa

---

²⁶² Mevsilî, I, 108.

²⁶³ İbn Mâce, “Zekât”, 5; Dârekutnî, *Sünen*, II, 467-469-470 (Had. no: 1887-1889-1894)

²⁶⁴ Mevsilî, I, 109.

²⁶⁵ Mevsilî, I, 112. Buhârî, “Savm”, 41; Müslim, “Sıyâm”, 27.

aramıza kılıç girer.”²⁶⁶ Sahabe ve Ebû Bekir (r.a) bunu tasdik etti ve bunun üzerine icmâ oluştu.”²⁶⁷

Kişi fakir sandığı kimseye zekâtını verir, o da zengin çıkar; yanlışlıkla Hâşimî’ye, harbîye, zimmîye zekâtını verirse veya karanlıkta zekâtı yanlışlıkla oğluna ya da babasına verirse, Ebû Yusuf’a göre tekrar vermesi gerekir. Çünkü hatası ortadadır. Fakat tercih edilen görüşe göre mükellef üzerine vâcip olanı yapmıştır. Ona vâcip olan, ictihadına göre fakir gördüğü kimseye zekâtını vermesidir. Çünkü o hakikate tam anlamıyla vakıf olmaya muktedir değildir. İctihad ettikten sonra verdiği zekât, tıpkı kible yönü hakkında ictihad ettikten sonra yanlış tarafa dönerek kıldığı namaz gibi caiz olur. Mevsîlî bu görüşü desteklemek için Ma’n b. Yezid’den nakledilen şu hadisi zikretti: “Babam zekâtını, fakirlere dağıtması için bir adama verdi. O da bir kısmını bana verdi. Babam bunu öğrenince onu benden almak istedi. Ben de vermedim. Peygamberin huzurunda davalastık. Peygamberimiz: Ey Ma’n! Aldığın senindir. Ey Yezid! Niyet ettiğin senindir.” buyurdu.²⁶⁸

Oruç:

Eğer kişi unutarak yer, içer, cimâ ederse, uyur da ihtilam olursa, bir kadına bakarak ihtilam olursa, boğazına sinek veya toz kaçarsa veya cünüp olarak sabahlarsa orucu bozulmaz. Unutarak yiyip içmek ve cimâ etmek kıyasa göre oruca aykırı bir durum olması hasebiyle orucu bozar. Fakat Peygamberimizin (s.a.v) unutarak yiyip içen oruçlular için söylemiş olduğu “Orucunu tamamla, seni Rabbin yedirip içirmiştir.”²⁶⁹ hadisine binaen istihsânen orucu bozamaz. Boğaza sinek ve toz kaçmasına gelince, ondan sakınmanın mümkün olmaması sebebiyle orucu bozamaz.²⁷⁰

Kadının oruçluyken bebeği için ağzında lokma ezmesi, orucu bozmaya sebep olabileceği için mekruhtur. Fakat çiğnemesi mecbur ise sakınca yoktur. Çünkü çocuğun

²⁶⁶ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VII, 32. (Had. no: 13189)

²⁶⁷ Mevsîlî, I, 125

²⁶⁸ Mevsîlî, I, 130. Buharî, “Zekât”, 15.

²⁶⁹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 144 (Had. no: 2251).

²⁷⁰ Mevsîlî, I, 141-142.

zarar görmesinden korktuğunda orucunu bozması caiz ise, onun için ağzında lokma ezmesi haydi haydi caizdir.²⁷¹

Hacc:

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz ihrama girmedikçe mîkât mahallini geçmesin.”²⁷² Mevsilî bu bahiste şu görüşü zikrediyor: “Mîkât mahallinin içinde bulunan, ihtiyaçları sebebiyle Mekke’ye ihramsız girebilir. Çünkü ihtiyaçları sebebiyle Mekke’ye girip çıkması devam eder. Mekke’den çıkıp tekrar girdiğinde Mekke gibi olur. Fakat bu kişilerin Mekke’ye hacc için gelmeleri farklıdır. Çünkü hacc, senede bir kere olur. O halde girdikten sonra Mîkât sınırı dışına çıkamaz. Umre için de durum aynıdır.”²⁷³

Hacı için kendisine saldırdığı zaman; pire, tahtakurusu, sinek, yılan, akrep, fare, kurt, karga, delice kuşu ve diğer yırtıcı hayvanları öldürmesi caizdir. Pire, tahtakurusu ve sinek av değildir ve av hayvanından doğmamışlardır. Onları öldürmek saçtaki veya vücuttaki bir dağınıklığı düzeltmek için değildir. Onlar insana eziyet verir. Karınca ve kene de böyledir. Diğerlerine gelince, Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Beş şey vardır ki bunlar Hill bölgesinde de, Harem bölgesinde de öldürülebilir: Delice kuşu, yılan, akrep, fare ve azgın köpek.” Bazı rivayetlerde bunlara karga ve kurtta eklenmiştir.²⁷⁴ Çünkü bu hayvanlar insanlara eziyet verirler. Yırtıcılara gelince, onlar saldırdıklarında öldürülür. Fakat şeriat, yukarıdaki beş hayvanı zarar verme ihtimaline binaen öldürmeye izin verdiğine göre, yırtıcı hayvanları öldürmeye haydi haydi izin verir. Çünkü yırtıcılardan gelecek zarar ihtimaline binaen onların öldürülmesi daha evladır.²⁷⁵

Ziyaret tavafı farzdır ve onu yürüyerek yapmak gerekir. Öyle ki kişi onu özürsüz olarak bir binek üzerinde veya başkası tarafından taşınarak yaparsa Mekke’de olduğu süre içerisinde onu iade eder. Eğer iade etmeden Mekke’den ayrılırsa ona bir dem gerekir. Eğer bir özrü sebebiyle tavafını yürüyerek yapamadıysa ona bir şey gerekmez.

---

²⁷¹ Mevsilî, I, 143

²⁷² İmam Şâfiî, *el-Ümm*, II, 118; Mîkât mahalleri için bkz. Buhârî, “*Hacc*”, 7; Müslim, “*Hacc*”, 2.

²⁷³ Mevsilî, I, 152.

²⁷⁴ Buhârî, “*Bedu'l-halk*”, 16; Müslim, “*Hacc*”, 9.

²⁷⁵ Mevsilî, I, 156.

Peygamber Efendimizin (s.a.v) binek üzerinde tavaf yaptığına dair rivayet²⁷⁶ yaşlılığından kaynaklanan özüne hamledilmelidir.²⁷⁷

İhramlı başının dörtte birini tıraş ederse ona bir koyun gerekir. Ellerin ve ayakların veya bunlardan sadece birinin tırnaklarını kesmekle de bir koyun gerekir. Başın dörtte birini tıraş etmek bazı insanların adetlerindedir. Fakat başın dörtte birinden azını tıraş etmek tam bir yararlanma değildir ve sadece yarım sa buğday sadaka gerektirir. Yine eğer ihramlı, beşten az tırnak keserse her tırnak için yarım sa buğday tasadduk etmesi gerekir. Çünkü birkaç tırnağı keserek, amaçlanan güzel görünüm ve temizliği sağlamak mümkün değildir. Hatta tırnakların yarısının kesik olması, kaşınırken insana eziyet verir. Yine farklı elden toplamda beş tırnağı kesse, İmam Muhammed'e göre bir elden kesilmiş gibi sayılıp dem gerekirken, tercih edilen görüşe göre tam yararlanma ve süslenme olmadığı için ve bu durum insana eziyet verdiği için sadece sadaka gerekir.²⁷⁸

Harem bölgesindeki bitkilerin koparılması yasaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Haremin otu koparılmaz, dikenini kesilmez.”²⁷⁹ Fakat bizzat insanların yetiştirdiği veya insanların yetiştirdiği cinsten olan ağaçların koparılması ve kesilmesinde sakınca yoktur. Çünkü insanlar, Rasûlüllah'ın (s.a.v) zamanından günümüze kadar tartışmasız bir şekilde ziraat ve hasadı adet edinmişlerdir. Ebû Yusuf'a göre hayvanların Harem bölgesinde yayılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü hayvanların bundan sakındırılmasında zorluk vardır. Fakat Mevsilî yukarıdaki hadisi delil göstererek bu görüşün tercih edilmediğini belirtmiştir.²⁸⁰

Bir zaruret sebebiyle haccını (veya umresini) eda edemeyecek olan ihramlı kimse, Harem'e bir koyun veya onun bedelini yollayarak ihramdan çıkar. Zamanından önce ihramdan çıkmak, ihramlı olarak kalmaktan meydana gelebilecek meşakkati def etmek için caiz kılınmıştır. Eğer kurbanını Harem'e yollar, daha sonra hacc (veya umre) yapmak için engeli ortadan kalkarsa ve yolladığı kurbanını geri alabilecek ve haccını eda edebilecek durumdaysa, menâsikini tamamlaması gerekir. Sadece bu ikisinden birine

---

²⁷⁶ Buhârî, “Hacc”, 58-61; Müslim, “Hacc”, 85; Ebû Dâvud, “Menâsik”, 47; Tirmîzî, “Hacc”, 40.

²⁷⁷ Mevsilî, I, 166.

²⁷⁸ Mevsilî, I, 175.

²⁷⁹ *Müşned*, IV, 133 (Had. no: 2279).

²⁸⁰ Mevsilî, I, 180

muktedirse ihramdan çıkar. Kurbanını geri alabiliyor ama haccına devam edemiyorsa zaten ihramın bir faydası yoktur. Ama kurbanını geri alamıyorsa fakat haccını eda edebilecek konumdaysa kıyâsen ihramdan çıkmaması ve hacc menâsikini en güzel şekilde yerine getirmesi gerekir. Çünkü aslı uygulamaya imkânı vardır. Fakat istihsânen ihramdan çıkması caiz görülmüştür. Çünkü o kurbanına-boğazlayanın tazmin etmeyeceği şekilde-ulaşamadığı için, hükmen onu boğazlamış gibidir ve ihramdan çıkar. Mal için korkmak, can için korkmak gibidir ve can için korkulduğunda nasıl ihramdan çıkılabiliyorsa mal için korkulduğunda da çıkılabilir.²⁸¹

Kıyasa göre, bir kimse vasiyet etmedikçe, öldükten sonra vârislerinin onun yerine hacc yapması ile ondan borç düşmez. Çünkü hacc bir ibadettir. Ya bizzat kendisinin yapmasıyla eda olunur ya da başkasını vekil tayin etmesi gerekir. Fakat Mevsîlî'nin aktardığına göre kişinin vârisleri onun yerine hacca giderse veya bir başkasını gönderirlerse istihsânen sorumluluk ondan düşer. Bir sahabi Peygamber Efendimize (s.a.v): “Annem hacc farızasını yerine getirmeden öldü, onun yerine haccetsem olur mu?” diye sorduğunda Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Evet.” cevabını vermişti.²⁸² Yine ölünün nâibi hacc için, ölünün memleketinden yola çıkar. Ama nafaka yetişmezse yetiştiği yerden yola çıkar. İstihsânın gereği budur. Çünkü onun amacı hacc farızasının yerine getirilmesidir. Tam olarak yerine getiremediğinde imkân dâhilinde yerine getirir.²⁸³

Hedy kurbanına mecbur kalmadıkça binilmez, sütü de sağılmaz. Çünkü sütü onun bir parçasıdır. Sütü varış yerine ulaşmadan tasadduk da edilmez. Memeleri sütün gitmesi için soğuk suyla yıkanır. Denilmiştir ki bu hayvanın kesiminin yakın olduğu zamandır. Uzak olduğu zaman hayvana zarar vermemek adına sütü sağılır ve tasadduk edilir. Çünkü o süt kurbandan bir parçadır.²⁸⁴

---

²⁸¹ Mevsîlî, I, 182.

²⁸² Buhârî, “*Cezâü's-Sayd*”, 33.

²⁸³ Mevsîlî, I, 184.

²⁸⁴ Mevsîlî, I, 187.

1.5.2. Muâmelat

Büyu':

Meyveler tam olgunlaşmadan, yenmede ve yemlemede faydası varsa satılabilir. Meyvelerin bir kısmı veya tamamı çıkar fakat sadece bir kısmı faydalanabilir durumda olursa mevcut olan ve olmayan, değerli olan ve olmayanın birlikte satılması caiz değildir. Bu satışta mevcut olanın kıymeti meçhul kalır. Fakat Şemsü'l-Eimme el Hulvâni (ö.456/1064) bu tarz satımın meyve ve patlıcan gibi şeylerde caiz olduğunu söylemiştir. Âdetin dışına çıkarak zorluğu ortadan kaldırmak için mâdumun mevcuda tabi olarak satımı caiz görülmüştür.²⁸⁵ Burada amaçlanan şey alıcı ve satıcının yapılan işten fayda sağlaması ve akdi, zorluklara mahal bırakmadan en kolay şekilde tamamlamaktır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v), Evtas esirleri hakkında şöyle buyurmuştur: “Hamile olanlara çocuklarını doğuruncaya kadar el sürmeyin. Hamile olmayanlara bir hayız dönemi geçirerek rahimlerini temizlemedikleri sürece el sürmeyin.”²⁸⁶ Mevsilî meseleyi şöyle sürdürmüştür: Fakat kişi esir düşen karısını cariye olarak satın alırsa onun bir hayız dönemi geçirmesini beklemek zorunda değildir. Çünkü karısının rahmini, kendi spermine karşı koruması gerekmez. Çünkü sonuçta oraya girecek olan yine kendi suyudur.²⁸⁷ Akliselim de bunu gerektirir. Çünkü sebepsiz yere, kişinin hakkı olan hazlardan mahrum kalması İslam hukûkunun aklî ilkelerine uygun değildir. Bu durum kişinin gereksiz yere kendisine yasaklar koymasından başka bir şey değildir.

Akitte tarafların muhayyerlik şartı koşmaları caizdir. Taraflardan biri için üç günden çok olmamak kaydıyla muhayyerlik hakkı vardır. Delili Peygamber Efendimizin (s.a.v), Hibban b. Munkiz için şöyle buyurmasıdır: “Akit yaptığın zaman şöyle de: Aldatma yok ve benim üç gün muhayyerlik hakkım var.”²⁸⁸ Ebû Hanife’ye göre aslolan alışverişte şart muhayyerliğinin olmamasıdır. Çünkü içinde akdin gereği olan mülkiyetin sübutuna bir engel vardır. Dolayısıyla akdin diğer gereklerinde olduğu gibi bu da sahih

---

²⁸⁵ Mevsilî, II, 7.

²⁸⁶ Mânen: *Müsned*, XVIII, 341 (Had. no: 11823); Müslim, “*Ridâ*”, 9; Ebû Dâvud, “*Nikâh*”, 45; Tirmizî, “*Nikâh*”, 36.

²⁸⁷ Mevsilî, II, 9.

²⁸⁸ Buhârî, “*Buyû*”, 48-“*İstikrâz ve Edêü'd-Duyûn*”, 19-“*Husûmât*”, 2; Ebû Dâvud, “*İcârât*”, 32; Tirmizî, “*Buyû*”, 28.

olmaz. Şart muhayyerliğini nass da nehyetmektedir. Bu nass Peygamberimizin (s.a.v), Attab b. Useyb'i Mekke'ye gönderirken söylediği şu sözdür: “Onları şartlı alışverişten ve olmayan şeyi satmaktan men et.”²⁸⁹ Fakat Mevsilî, Hibban hadisinde rivayet edildiği gibi üç gün muhayyerlik hakkının cevazına hükmedildiğini dile getirmiştir.²⁹⁰ Alıcı ve satıcının aldanmasına mani olma ihtiyacı, bu üç günlük muhayyerliği gerektirmiştir. Üç günden sonrası için ise aslolan akit kuralları geçerlidir.²⁹¹

Kim yaptığı akitte, bir başkası adına şart muhayyerliği koyarsa bu caizdir ve muhayyerlik, hem şartı koyan hem de kendisi adına şart koyulan için geçerlidir. Züfer'in kavline göre muhayyerlik caiz değildir. Çünkü akdi yapan kendisidir. Nasıl ki bedeli başkasının vermesi gerekmiyorsa muhayyerliğe de başkası sahip olamaz. Fakat istihsânen muhayyerlik, başlangıçta akdi yapan ve sonra muhayyerliği vekâleten devrettiği-akdin sıhhatini kontrol edecek olan-kişi için geçerlidir.²⁹² Tıpkı tevliye akdi gibi başkası adına şart muhayyerliği koyma da, ticâretten anlamayan kişiler için oldukça kolaylık sağlar. Tевliye akdinde işten anlayan kişi işi bilmeyen adına alışveriş yapıp malı aldığı fiyata ona satarken, yukarıdaki durumda da işi bilmeyen kişi alışveriş yaptıktan sonra işten anlayana danışma imkânı bulur ve fahiş bir zarara girdiğini anlarsa üç gün içinde akitten cayar. Bu büyük bir kolaylıktır.²⁹³

Kişi muhayyerlik hakkıyla aldığı şeye biner, onu giyer veya kullanırsa muhayyerlik hakkı sona ermez. Çünkü onu tercih edebilmesi için önce kullanıp denemeye ihtiyacı vardır. Fakat daha sonra tekrar biner veya giyerse buna ihtiyacı olmadığı için ürünü kullanmış sayılır ve muhayyerlik hakkı sona erer.²⁹⁴

Telcie, insanın kendi ihtiyârı olmaksızın bir şey yapmak zorunda olmasıdır. Bu akit, zarûret anında yapılıp ve ikrâh manası taşıdığı için telcie akdi olarak isimlendirilir. (Mevsilî üç çeşit telcie zikretmiştir.) Bunlardan üçüncüsü, taraflar bin dirhem üzerine anlaşır fakat akdi yüz dinar üzerine yaparlarsa İmam Muhammed'e göre akit kıyâsen batıl

²⁸⁹ Mânen: İbn Mâce, “*Ticârât*”, 20; Ebû Dâvud, “*Harâc*”, 34; Tirmîzî, “*Buyû*”, 19.

²⁹⁰ Buhârî, “*Buyû*”, 48-“*İstikrâz ve Edêü'd-Duyûn*”, 19-“*Husûmât*”, 2; Ebû Dâvud, “*İcârât*”, 32; Tirmîzî, “*Buyû*”, 28.

²⁹¹ Mevsilî, II, 13.

²⁹² Mevsilî, II, 15.

²⁹³ Mevsilî, II, 29.

²⁹⁴ Mevsilî, II, 15.

olur. İstihsânen ise yüz dinar ile akit sahih olur. Kıyasa göre, tarafların içlerinden karar verip uygulamış olduğu yüz dinarlık miktar akitte zikredilmemiş, tarafların zikrettiği bin dirhemlik miktar ise aslında onlar tarafından kastedilmemiştir. Bu sebeple bedel düşer ve akit bedelsiz gerçekleşir ve bu da sahih değildir. İstihsânen ise burada amaçlanan batıl akit değil caiz akittir. Akit de ancak zikredilen bedelle caiz olur.²⁹⁵ İnsanlar bir akdi yaparken boş yere uğraşmak değil bir sonuca varmak, fayda sağlamak isterler. Fakat bazen çok ayrıntılı düşünmedikleri için veya düşündüklerini doğru dile getiremedikleri için akdin sıhhatine zarar vermeyecek, tarafların çok da önemsemeyecekleri bazı hatalar yapabilirler. Bu gibi durumlarda bütün emekleri heba etmek yerine bazı kusurları görmezlikten gelerek taraflar için kolaylık sağlamak en iyisidir.

Selem akdi şeran caiz olup kıyasa muhalif bir akittir. Çünkü elde olmayan şeyin satımıdır. Fakat biz kıyası kitap, sünnet ve icmâ delilleriyle terk ediyoruz. Ayet: “Ey iman edenler belirli bir vadeyle birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.”²⁹⁶ Sünnet: “Sizden kim selem akdi yapıyorsa, belli bir ölçek ve tartıyla, belli zamana kadar yapsın.”²⁹⁷ Selem akdinin meşrûyeti icmâ ile de sabittir. Seleme müflislerin akdi denmiştir. Onların sermayeye ihtiyaç duyması sebebiyle caiz kılınmıştır. Çünkü bu akdi yapanların çoğu ellerinde olmayan malları satmaktadırlar. Zaten mal ellerinde bulunsa onu daha fazla fiyata satabilirler ve seleme ihtiyaç duymazlardı.²⁹⁸

Ebû Hanife’ye göre ekmeğin, taneleri arasındaki ağırlık ve kızarmışlığındaki büyük farklardan dolayı tane ile satımı caiz değildir. İmameyn’e göre ise caizdir. Çünkü insanların buna ihtiyaçları vardır. Tercih edilen görüş de budur.²⁹⁹

Selem akdinde sermayenin, akit meclisi dağılmadan satıcıya teslim edilmesi gerekir. Eğer sermaye mal ise, kıyasa göre malın hemen teslim edilmesi gerekmez. Çünkü ödenmesi gereken şey belli olmuştur ve borca karşı borç değişimi meselesinden farklıdır. Ama istihsânen, selem akdinin lafzı gereği ve bu konuda gelen haberler ile amel ederek

---

²⁹⁵ Mevsîlî, II, 22.

²⁹⁶ Bakara, 2/282.

²⁹⁷ Buhârî, “*Selem*”, 2; Müslim, “*Müsâkât*”, 25.

²⁹⁸ Mevsîlî, II, 35.

²⁹⁹ Mevsîlî, II, 35.

sermaye olan malın, akdin yapıldığı meclis dağılmadan teslim edilmesi gerekir.³⁰⁰ Meselede kolaylığa yer yoktur.

Selem akdinin bir başka şartı da, satılan mal ve sermayede ribâ vasıflarının ikisinden birinin bulunmamasıdır. Öyle ki Herat kumaşı ile Herat kumaşını satmak caiz değildir. Buğday ve arpa gibi ölçekle satılan mallar, yine ölçekle satılan mallarla karşılıklı olarak selem aktine konu edilemez. Demir ve tunç gibi tartıyla satılan, tartıyla satılan ile selem yapılamaz. Peygamberimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Cinsleri farklı olmak üzere peşin olarak istediğiniz gibi satım yapın. Veresiyede hayır yoktur.”³⁰¹ Bu umûmî bir kâidedir. Fakat paralar bundan istisna edilmiştir. Paranın tartıyla satılan mallarla selemi insanların ihtiyacına binaen, zarûreten caiz kılınmıştır. Çünkü paralar, diğer tartılanlardan, tartılma vasfı sebebiyle farklıdır. Paralar, dirhem ve dinarları tartan ağırlık demirleriyle tartılırken diğerleri, rıtıl ve menler ile tartılırlar. Yine paralar tayin ile belirlenirken diğerleri belirlenemezler.³⁰²

Elbiselerin selem ile satımı; eni, boyu ve inceliği açıklandıktan sonra caizdir. Çünkü kumaşın cinsini, türünü, özelliklerini söyledikten sonra ortaya çıkabilecek aldanma dikkate almaya değmez. Ve bu insanların ihtiyacına binaen istihsânen caizdir.³⁰³

Bir zanaatkâra verilen sipariş istihsânen caizdir. Kıyâsen elde olmayan şeyin satımı caiz değildir. İmam Züfer'in kavli bu yöndedir. Fakat insanların itirazsız uyguladığı, âdet haline gelmiş, üzerine icmâ olan bir akit olduğu için biz (Hanefiler) istihsânen caiz saydık.³⁰⁴

Şuf'a:

Şuf'a hakkı, alıcı ve satıcı razı olsa da olmasa da mülkün, satıcının sattığı fiyattan şuf'a sahibine verilmesidir. Bu sebeple kıyasa muhaliftir. Fakat biz bu konuda vârid olan nass gereği onu istihsânen caiz gördük: “Komşu şuf'a sebebiyle daha fazla hak

---

³⁰⁰ Mevsılî, II, 37.

³⁰¹ Müslim; “Müsâkât”, 15

³⁰² Mevsılî, II, 37.

³⁰³ Mevsılî, II, 39.

³⁰⁴ Mevsılî, II, 40.

sahibidir.”³⁰⁵ ve “ Evin komşusu şuf’a hakkı sebebiyle evi satın almada daha fazla hak sahibidir.”³⁰⁶ Şuf’a hakkı sadece gayrimenkulde olur. Devamlı olarak bitişik bir mülke sonradan dâhil olmak isteyen kimsenin zararını engellemek için akarda sabit olmuştur. Taşınabilir mallarda ise bu illet yoktur. Çünkü onlarda akardaki gibi devamlılık yoktur.³⁰⁷

Şuf’a hakkı mahkeme kararıyla sabit olduktan sonra müşteri eğer akara bir şey bina ettiyse, ya onun ücretini alır ya da inşa ettiği şeyi söker. Eğer tarlaya ekin ektiye kiyâsen karardan sonra onu sökmesi gerekirken istihsânen ürünü kira karşılığı arazide kalır. Çünkü ürünün arazide kalmasının bir bitiş tarihi vardır ve bunda, bina edilen şeyin aksine şuf’a sahibine bir zarar yoktur.³⁰⁸ Akar sahibi belki kısa süreliğine de olsa zarar görecektir ama ekin sahibinin zararı onun göreceği zarardan kat kat fazla olacaktır. Daha hafif olan zarar daha büyük olan zarara tercih edilir.

Müşteri, üzerinde meyvesi olan hurma ağacını alırken üzerindeki meyveleri de şart koşarsa, şuf’a hakkı sahibinin de meyveler üzerinde hakkı vardır. Kiyâsen meyveler ağaçla ilintili değildir ve satım akdine dâhil olmazlar. Fakat istihsânen satım akdinde şart koşulmasıyla meyve ve ağaç arasında bağlantı kurulur ve meyvelerde de şuf’a hakkı doğar.³⁰⁹ Çünkü ağacı satan meyveleri gözden çıkarmıştır zaten ve onlardan, biri faydalanacaksa komşunun faydalanması daha evladır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) komşunun neredeyse akraba gibi olduğunu çoğu yerde vurgulamıştır.³¹⁰

İcâre:

İcâre menfaatlerin satışdır. İnsanların ihtiyacı dolayısıyla kıyasa aykırı olarak caiz kılınmıştır. Çünkü menfaatler elle tutulamazlar ve elde bulunmayan şeyin satımı caiz değildir. Fakat biz buna insanların ihtiyacı sebebiyle cevaz verdik. Kiranın caizliğine delil olarak Allah (c.c) şöyle buyurdu: “Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin.”³¹¹ Ve diğer bir ayet şöyle başlar: “Birbirlerine iş gördürmeleri için...”³¹² Yani

³⁰⁵ İbn Mâce, “Şuf’a”, 2; Ebû Dâvud, “İcârât”, 39; Tirmîzî, “Ahkâm” 32; Nesâî, “Buyû”, 109.

³⁰⁶ Ebû Dâvud, “İcârât”, 39; Tirmîzî, “Ahkâm”, 31.

³⁰⁷ Mevsîlî, II, 44.

³⁰⁸ Mevsîlî, II, 52.

³⁰⁹ Mevsîlî, II, 52.

³¹⁰ Buharî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140-141; İbni Mâce, “Edeb”, 4; Tirmizî, “Birr”, 28.

³¹¹ Talâk, 65/6.

³¹² Zuhruf, 43/32.

ücretle çalıştırarak birbirlerine iş gördürmeleri için. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de kira akdini onaylayarak şöyle buyurdu: “Ücretle işçi tutan, ona ücretini bildirsin.”³¹³

Bina inşa etmek, ekin ekmek için bir araziyi kiralayan ve kira süresi dolanın, araziyi teslim aldığı gibi boş bir şekilde teslim etmesi gerekir. Hurma gibi ağaçlar da sökülür. Çünkü ağacın toprak üzerinde kalması uzundur. Ekinler ise malum bir süreye kadar kalacağı için (toprak sahibine zarar vermez ve) iki tarafın hakkı gözetilerek ecr-i misille hasat edilene kadar toprak üzerinde kalır.³¹⁴ Böylece hem tarla sahibi kira hakkını almış olur hem de ekin sahibi ürününü hasat etmiş olur.

Bazı son dönem âlimlerimiz, ücretle öğretmenlik ve imamlığı caiz görmüşlerdir. Mevsilî'nin tercih etmiş olduğu fetvâ da buna göredir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır. Dini işlerde ağırdan alma ve tembellik ortaya çıkmıştır. Eğer buna cevaz verilmezse Kur'an öğrenimi ve ezberlenmesi durur.³¹⁵ Bu örnekte de Hanefi mezhebinin değişen hayat şartlarına nasıl ayak uydurduğunu görmekteyiz. Öyle ki Hanefiler, dine ve Kur'an'a olan bağlılığın azalmasını engelleyebilmek için bu hükmün verilmesi gerektiğini düşünmüş ve uygulamıştır.

Rehin:

Bir kimse, bir malı satın alırken ona karşılık başka bir malı rehin bırakacağını söyler fakat sonra cayarsa, satıcı dilerse ücreti alır, dilerse akdi fesheder. Çünkü rehin alma akitte arzulanan bir vasıftır ve satıcı onu alamamıştır. Kıyâsen akit içinde akit olacağı için bu akit caiz değildir. Ortada akdin gerektirmediği bir şart vardır. İstihsânen satıcı rehin şartıyla alacağını garanti altına almak istediği için sunduğu şart akde uygun görülmüş ve akde cevaz verilmiştir.³¹⁶ Bu sayede satıcının gönlü huzurlu olacak ve belki de karşısındakine güvenmediği için akdi yapmaktan vazgeçecekken bu şart, onu akde tekrar ısındıracak. Böylece hem alan hem de satan fayda sağlamış olacak.

³¹³ Mevsilî, II, 53. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 198 (Had. no: 11651).

³¹⁴ Mevsilî, II, 55.

³¹⁵ Mevsilî, II, 62.

³¹⁶ Mevsilî, II, 71.

Kısmet:

Mühâyee³¹⁷ istihsânen caizdir. Kıyasen caiz olmaması gerekir. Çünkü o menfaatin cinsi cinsine vadeli olarak mübadelesidir. Böylece ortaklardan biri hakkını daha geç kullanır. Fakat biz Allah'ın (c.c) şu buyruğuyla istihsânen caiz görüyoruz: “Onun bir gün içme hakkı vardır. Ve sizin belli bir gün içme hakkınız vardır.”³¹⁸ Menfaatler aylar gibi bedelli ve bedelsiz şekilde elde edilebilir. Hisselerin paylaşımı mallarda olduğu gibi menfaatlerde de mümkündür. Ki bu da sûraten ifraz (araziyi parsellere bölme) manasındadır.³¹⁹

Mühâyee akdi ile köle edinilirse, köle hangi ortağa hizmet ediyorsa yemeği de onun vermesi şart koşulabilir. Fakat elbise için bu geçerli değildir. Çünkü bu işlem âdete göre yiyecekte geçerli iken giyecekte geçerli değildir. Çünkü giyecekte bilinmezlik çok iken yiyecekte azdır. Eğer belirli bir elbise tespit edilirse istihsânen caiz olur. Çünkü vasıflarının zikredilmesiyle elbisede belirsizlik ortadan kalkar veya az miktarda kalır.³²⁰

Edebu'l Kâdî:

Kadı davadan önce kendisine hiç hediye almayan birinin davadaki hediyesini kabul etmemelidir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Ümeraya verilen hediyeler ganimetten mal çalmak gibidir.”³²¹ Açıkça hediye veren bunu mahkeme için vermiş alan da hüküm için almış olur ve rüşvete benzer. Fakat aralarında davadan önce hediyeleşme adet olduysa alışılmışın dışına çıkılmadıkça caizdir.³²² Çünkü onların hediyeleşmesi bir rüşvet sebebiyle değil aralarında davadan önce de var olan yakınlık sebebiyledir. Böyle kimselere hediyeleşme veya görüşme yasağı koymak onların sosyal hayatlarına engel olmak ve onları darlık ve sıkıntıya sokmak demektir.

³¹⁷ Paydaşların ortak maldan yararlanma usulü hakkında anlaşmalarını ifade eden fıkıh terimi. Bkz. Dönmez, İbrahim Kâfi, “Mühâyee”, *DİA*, XXXI, 509.

³¹⁸ *Şuarâ*, 26/155.

³¹⁹ *Mevsîlî*, II, 84.

³²⁰ *Mevsîlî*, II, 85.

³²¹ *Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra*, X, 233 (Had. no: 20474)

³²² *Mevsîlî*, II, 92.

Hacr:

Hacr altındaki kimsenin kıyâsen vasiyette bulunması caiz değildir. Çünkü vasiyet, bir teberru ve hibedir. Fakat istihsânen caizdir. Çünkü vasiyet Allah'a (c.c) yaklaşmanın bir aracıdır ve kısıtlı kişi özellikle bu durumdayken buna muhtaçtır.³²³

Dâva:

Bir dâvada dâvacı, beyyinem şehirde hazırır deyip dâvalının yemin etmesini isterse dâvalıya yemin teklif edilmez. Dâvalının kendisine karşı üç günlük bir kefil alınır. Dâvalının, beyyinenin ortaya konmasından evvel kaybolacağı ihtimaline binaen kadı, dâvacının bu isteğini istihsân gereği kabul eder.³²⁴ Bu sayede hem dâvalının ortada bir delil olmaksızın yemine zorlanmaması ve hiçbir delil bulunmazsa vebal altında kalmaması sağlanmış olur, hem de dâvacı gerçekten beyyinesi varsa beyyinesi gelene kadar mühlet kazanmış olur. Kefil sayesinde de hasmının ortadan kaybolması engellenmiş olur. Bu sayede iki taraf da fayda elde etmiş olur.

Eğer bir adam cariyesini satsa ve altı aydan az bir süre içinde cariyesi doğursa ve onun kendi çocuğu olduğunu iddia etse cariye, onun ümmü veledi olur. Akit fesh olur ve aldığı parayı geri iade eder. Bu istihsân hükmüdür. Kıyasa göre var olan çelişki sebebiyle iddiası batıldır. Çünkü onun cariyeyi satması, çocuğun köleliğine delildir. Ama istihsâna göre çocuk, cariye onun mülkündeyken ana rahmine yerleşmiştir. Zâhir olan, helal bir ilişkinin varlığı ve çocuğun ondan olduğudur.³²⁵ Bu sayede çocuk, köle olmaktan kurtulmuş ve hür bir birey olmuştur. Bundan elde edilecek faydayı da zikretmeye gerek yoktur.

İkrar:

Bir kişi borç ikrar ederken “yüz ve bir dirhem” derse bunun tamamının dirhem olduğu anlaşılır. Yani yüzbir dirhem olur. Tüm ölçülerek ve tartılarak satılanlarda durum aynıdır. Ama yüz ve bir elbise derse bunun sadece bir elbise olduğu anlaşılır ve “yüz”ün

---

³²³ Mevsîlî, II, 105.

³²⁴ Mevsîlî, II, 122.

³²⁵ Mevsîlî, II, 134.

de tefsiri gerekir. Dirhemde kıyasın hükmü budur. Çünkü yüz sayısı belirsiz kalmıştır. Dirhem kelimesi de “ve” bağlacıyla ona bağlandığı için onu açıklamaz. İstihsânen ise durum farklıdır. Çünkü dirhem çokça kullanıldığından ve her sayıyla birlikte sürekli zikredilmesi gerektiğinden zor gelir ve bir defa zikredilmesiyle yetinilir. Tüm dirhem, dinar, ölçü ve tartı ile satılanlarda durum böyledir. Elbise ve tartılıp ölçülmeyen mallarda ise kullanım aslolanına göre devam eder. Çünkü onun çokça zikredilmesi zarûriyeti yoktur.³²⁶

Bir kimse, “Falanın bende bin, hayır bilakis, iki bin dirhemi var” derse istihsân kâidesine göre iki bin dirhem vermesi gerekir. Kıyasa göre ise üç bin dirhem vermesi gerekir. (Çünkü iki ikrarda bulunmuştur.)³²⁷ İstihsân kâidesinin işletilmesiyle kişinin bir yanılısamadan dolayı bin dirhem zarara girmesi engellenmiş olur. Bu da gözetilmesi gereken bir yarardır.

Şehâdet:

Miras için değil de, cenaze namazının kılınması için, doğar doğmaz ölen çocuktan ses çıktığına dair kadınların ettikleri şahitlik kabul edilir. Namaz için bu durum icmâ ile geçerlidir. Çünkü o dînî meselelerdendir. Fakat miras meselesinde Ebû Hanife aksi görüştedir. İmameyn’e göre ise kadınların şahitliği miras meselesinde de caizdir. Çünkü çocuk doğarken ses çıkarır ve erkekler bu duruma vakıf olamaz. Bu sebeple kadınların şahitliğinin kabulü zarûrîdir. Ebû Hanife’ye göre ise erkeklerin yeni doğan çocuğun sesine kulak vermesi helaldir. Bu sebeple nesep, miras ve mehir konularında kadınların şahitliği zorunlu değildir.³²⁸ İmameyn, erkeklerin doğum gerçekleşirken orada olmaması sebebiyle nesep, miras ve mehir dâvalarında sadece erkeklerin şahitliğinin kabulünün bu tür dâvaları çıkmaza sokacağını düşünmüş ve hükümde esnetme yoluna gitmiştir. Fakat bu esnekliğe gerek olmadığı düşünülmüş ve Ebu Hanife’nin görüşü tercih edilerek bu meselede istihsân yönteminin kullanılmaması tercih edilmiştir.

Kıyas ve hadd cezalarıyla alakalı dâvalar dışında, şahitler adil olarak kabul edilirler. Hasım, şahitlerin yalancı olduğunu iddia ederse araştırılır. İmameyne göre bütün

³²⁶ Mevsîlî, II, 140.

³²⁷ Mevsîlî, II, 143.

³²⁸ Mevsîlî, II, 151.

hukûk dâvalarında hâkim şahitlerin durumunu araştırır. Fetvâ da son görüşe göredir. Ebû Bekir er-Râzi (ö.370/981) dedi ki; hakikatte Ebû Hanife ve İmameyn arasında bir fark yoktur. Ebû Hanife adaletin zâhir olduğu bir zamanda hüküm vermiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Nesillerin en hayırlısı benim neslimdir. Sonra onların ardından gelen nesildir. Sonra da yalan yaygınlaşacaktır.”³²⁹ Ebû Hanife Peygamberimizin (s.a.v), içinde bulunduğu toplumu adil saymasıyla yetinmiştir. İmameyn zamanında ise yalan yaygınlaşmış ve insanların soruşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Eğer İmameyn Ebû Hanife'nin zamanında yaşasalar, bu kadar çok soruşturmazlardı. Ebû Hanife de, onların devrinde yaşasa soruştururdu. Fetvâ İmameyn'in görüşüne göredir.³³⁰

Açıkça görmedikçe kişinin şahitlik etmesi caiz değildir. Ancak nesep, ölüm, cinsî münasebet, kadının velayeti, vakfın aslı gibi dâvalarda caizdir. Kıyâsen hiçbirinde caiz değildir. Çünkü şahitlik müşahede kökünden türemiştir ve bu da gözle görmek demektir ki bu da gerçekleşmemiştir. Fakat yukarıda istisna olarak zikredilmiş meseleler sadece belli grupların nezaretinde vuku bulabileceği için herkesin görmesi mümkün değildir ve bunlara devamlı olarak bazı hükümler taalluk eder. Bu hükümlerin uygulanabilmesi için şöhret ve yaygınlık gözle görme yerine geçer. İnsanlar arasındaki teâmül ilk zamanlardan beri böyledir. Ölüm hususunda bir kişinin şahitliği yeter diyenler vardır. Çünkü kişi ölürken genelde yanında birden fazla kişi bulunmaz. Yine vakıflarda sahih olan bizim anlattığımız gibidir. Vakfın şartı üzerine değil de aslı üzerine şahitlik caizdir. Çünkü meşhur olan aslıdır. Eğer vakfın aslı üzerine şahitlik caiz olmasaydı, eski vakıflar yok olur giderlerdi.³³¹

Tâbî durumundaki şahitlerin şehâdeti, asıl şahitlerin özür sebebiyle gelememesi halinde kabul edilir. Aslolan caiz olmamasıdır. Fakat ihtiyaç dolayısıyla buna cevaz verdik. Asılların varlığı durumunda ihtiyaç hâsıl olmaz. Çünkü tâbîler asıl yerine bedeldir. Asıl varken bedele gerek yoktur. Özür de; hastalık, ölüm veya yolculuktur.³³²

³²⁹ Buhârî, “*Ashâbü'n-Nebî*”,1; Müslim, “*Fedâilu's-Sahâbe*”, 52.

³³⁰ Mevsîlî, II, 153.

³³¹ Mevsîlî, II, 154.

³³² Mevsîlî, II, 162.

Müvekkilin hasta ve yolcu olması müstesna, hasmın rızası olmadan dâvaya vekil tayin etmek caiz değildir. Müteahhirun uleması, örtünme çağına gelmiş kızın da hasmın rızası olmadan mahkemeye vekil olarak başkasını göndermesini müstahsen görmüşlerdir. Zira bu kız utandığı için mahkemeye rahatça gelip duruşmalara katılamaz.³³³ Bu durumlarda hasmın rızasını aramak müvekkili zor durumlara sokacağı için hasmın rızası gözetilmemiş ve hasmın karşılaşılabileceği küçük aksilikler ve memnuniyetsizlikler göz ardı edilmiştir.

Dâva açmaya vekil olan-İmam Züfer'in hilâfına-dâvalıdan malı kabzetmeye de vekildir. Bize göre dâvadan kasıt borcu hasımdan almaktır. Vekilin görevi de dâvayı kazanıp borcu teslim almaktır. Fakat fetvâ Züfer'in kavline göredir. Çünkü zaman bozulmuş, insanlar arasında hıyanet çoğalmıştır.³³⁴ Mevsilî ilkönce kıyâsen olması gerekeni belirtmiş fakat gününün şartları gereği fetvânın Züfer'in görüşüne göre verildiğini belirtmiştir.

Sulh:

Miras bırakanın borçları ödenmeden, mirası pay edilmez. Eğer pay edilirse ve borçları mirasın tamamını kapsıyorsa taksim geçersizdir. Ama kapsamıyorsa taksim kıyâsen olmasa da istihsânen geçerlidir.³³⁵

Ortaklık:

Sanai ortaklığında (şirket-i ebdân)³³⁶, ortaklardan kabul ettiği bir iş diğerini de bağlar. İşveren bu durumda ortakların her birinden işi yapmasını isteyebilir. Ortaklardan her biri de ücreti işverenden isteyebilir. Bu istihsânen böyledir. Kıyâsen ortağın aldığı iş diğer ortağı bağlamaz. Çünkü bu mecburiyet mufâvada şirketinde vardır. Sanayi ortaklığı

---

³³³ Mevsilî, II, 169.

³³⁴ Mevsilî, II, 176.

³³⁵ Mevsilî, III, 11.

³³⁶ İki veya daha fazla kişinin belli bir iş yapmak üzere kurdukları iş gücü ortaklığı demek olan ebdân İslâm hukukunun klasik sistematığı içinde akid şirketlerinin bir türünü teşkil eder. Bu ortaklığa ebdân (bedenler) şirketi denilmesi, ortaklığın genelde terzilik, tamircilik, demircilik gibi bedenî çalışmaya dayanması sebebiyledir. Bu nevi şirkete iş gücüne dayalı olduğu için a'mâl, bir sanatın icrasına dayandığından sanâî', ortaklık adına iş kabulünden dolayı tekabbül şirketi de denir. Bkz. Çeker, Orhan, "Ebdân", *DİA*, X, 71.

ise mutlak bir ortaklıktır. İstihsân kâidesine göre ise alınan işin yapılmasından tüm ortaklar mesuldür. Aynı şekilde ortak, diğerinin kabul ettiği işin ücretini hak eder. Bu ortaklık, işi kabul ve ücreti talep bakımından mufâvada ortaklığına benzer.³³⁷

Mudârebe:

Mudârebe akdi şu şekilde yapılır: Şu malı al ve kârın yarısı veya üçte biri senin olmak üzere çalıştır. Veya “Şu bin dinarı al, yarısı veya üçte biri senin olmak üzere çalıştır” der. Bu istihsânen geçerlidir. Zira işlet demekle alım ve satım da söylenmiş sayılır. “Yarı” kelimesi alım veya satımdan sonra zikredildiği zaman örfü göre kârın yarısı demektir. Örfen şart koşulan ise nassan şart koşulmuş gibidir. “Şu malı yarı ile al” deme durumunda örfen ve istihsânen mudârebe kastedilmiş olur.³³⁸ Örfen halk arasında geçerli olan lafızları yok saymak, halkın ticari faaliyetlerini zora sokmaktan başka bir şey değildir ve bu sebeple aslında taraflar arasında sağlıklı bir şekilde kurulan akitler gereksiz yere bozulmuş olur. Hanefi âlimler, istihsân kâidesini devreye sokarak akitleri Kur’ân lafızlarda esneklik sağlamış ve tarafların zaten anlaşığı meselelerde problem çıkmasına mahal vermemişlerdir.

Eğer bölünebilen bir mal iki kişiye emânet olarak bırakılırsa, mal yarı yarıya paylaşılır ve her ikisi de kendi payından sorumlu olur. Ama mal bölünemeyen cinstense ikisinden biri diğerinin adına o malı korur. Aslında emâneti koruma fiilinin onlara izafe edilmesi, mülk edinmede olduğu gibi bölünmeyi gerekli kılar. Ancak biz bölünemeyen mallarda, malın bölünmemesi ve her ikisinin de sürekli malın başında beklemesinin mümkün olmaması sebebiyle bunu zarûreten caiz gördük. Ayrıca mûdi, böyle bir malı emânet ederek zimnen buna cevaz vermiştir.³³⁹

Lukata:

Deve, inek, koyun ve benzeri hayvanları bulup sahibine teslim etmek üzere almak caizdir. Çünkü bu mallar zayi olmasından korkulan mallardır ve insanların mallarını korumak için bunları almak müstehabdır. Peygamberimize (s.a.v) kaybolan

---

³³⁷ Mevsilî, III, 18.

³³⁸ Mevsilî, III, 20.

³³⁹ Mevsilî, III, 30.

deve hakkında sorulduğunda şöyle buyurdu: “Senin onunla işin ne? Pabucu üzerinde (ayağında), su kabı beraberindedir. Suyu gelir ve ağaçtan gelip otların.”³⁴⁰ Buna cevaben deriz ki; bu hüküm Peygamberimizin zamanına hastır. Günümüzde ise fesat ve hıyanet çok, güven azdır. Bu sebeple alması evladır.³⁴¹

Vakıf:

Akarların vakfedilmesi caiz iken menkul malların vakfedilmesi caiz değildir. İmam Muhammed; mushaf, balta, keser, testere, kazan, tabut ve kitap gibi halk arasında örfen vakfedilen şeylerin vakfedilmesi caizdir demiştir. Çünkü böyle bir teâmül vardır ve kıyas istisna akdinde olduğu gibi terk olunur. Fakat halk arasında örfen vakfedilmeyen menkul malların vakfedilmesi caiz değildir. Fetvâ İmam Muhammed’in kavline göredir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır ve teâmül de buna göredir.³⁴² Yine atların ve silahların vakfı da caizdir. Çünkü Halid b. Velid zırhını Allah yolunda vakfetmiş Peygamberimiz (s.a.v) de bunu onaylamıştı.³⁴³ Yine bir adam devesini Allah yolunda vakfetmiş diğeri de o deveyle hacca gitmek istemiş, bu durum Peygamberimize sorulduğunda “Hacc Allah yolundadır.”³⁴⁴ buyurmuştu. Talha (r.a) da atını ve silahını Allah yolunda vakfetmişti. Çünkü Araplar at ile savaşır, silahlarını da onunla taşırlardı.³⁴⁵

Mütekaddimin Hanefî uleması vakıf bir süreliğine kiraya verilebilir demişlerdir. Müteahhirun Hanefî uleması ise bir seneden fazla kiraya verilemez demiştir. Çünkü kira süresinin uzunluğu sebebiyle zâlimler vakfı mülk edinmesin ve vakıf alameti silinip mülkiyet alameti yerleşmesin istemişlerdir. Günümüzde zâlimler çoğalmış, zorbalanmış ve vakıf malını kendilerine helal saymışlardır.³⁴⁶ Bu sebeple tercih edilen görüş bir seneden fazla verilmemesidir.

---

³⁴⁰ Buhârî, “Müsâkât”, 13-“Lukata”, 2-4-“Talak”, 21-“Edeb”, 75; Müslim, “Lukata”, 1; Tirmîzî, “Ahkâm”, 35.

³⁴¹ Mevsîlî, III, 37.

³⁴² Mevsîlî, III, 48.

³⁴³ Buhârî, “Zekât”, 49; Müslim, “Zekât”, 3.

³⁴⁴ Ebu Davud, “Menasik”, 79.

³⁴⁵ Mevsîlî, III, 49.

³⁴⁶ Mevsîlî, III, 53.

Hibe:

Bağışın yapıldığı mecliste bağışı yapanın izni olmadan hediye almaya caizdir. Fakat taraflar birbirlerinden ayrıldıktan sonra hibe yapılan kişinin onu alması hibeyi yapanın iznine bağlıdır. Kıyâsen her iki durumda da izinsiz alması caiz değildir. Çünkü kabzdan önce mülkiyetin hibe edene ait olması hasebiyle alma fiili onun mülkünde yapılan bir tasarruftur. İstihsân kâidesine göre, hibe yoluyla mülk etme, kendisine hibe edileni o mala sahip kılmak demektir. Şu halde malı kabzetmesi için kendisine hibe edilen şahsa dolaylı olarak izin verilmiş olmaktadır. İcab, yapıldığı meclise mahsustur.³⁴⁷ İstihsân kâidesi işletilerek icabda bulun icabını iki kere yapma külfetinden kurtarılmıştır. Bu sayede hibeyi kabul edecek olan da istediği an malına kavuşmuş olur.

Âriyet:

Âriyet olarak alınan hayvan, sahibinin ahırına geri götürülürse alan istihşânen sorumluluktan kurtulur. Kıyâsen sahibine vermediği için sorumluluktan kurtulmaz. İstihsânen ise adet gereği ahıra koymak, sahibine vermek demektir. Eğer onu sahibine teslim etseydi o da ahıra koyacaktı. Örfen sabit olan şey nassan şart koşulmuş gibidir. İğreti elbisenin eve bırakılması, iğreti malın hususi işçiye, kölesine, ailesinden birisine, sahibinin evine gönderilmesi de sorumluluktan kurtarır.³⁴⁸ Eğer emânet veren art niyetli olur da, ahırına konulmuş olan, hususi işçisine veya kölesine verilmiş olan malının telef olması halinde bu malı emânet verdiği kişiye tazmin ettirmeye çalışırsa istihşân kâidesi işletilir ve emânet alan mağduriyetten kurtarılır.

Gasp:

Eğer gasp edilen mal gasp eden tarafından ismi ve menfaatleri değişecek şekilde bozulsa gâsıp ona mâlik olur ve onu tazmin eder. Fakat bedelini ödemediği ondan faydalanamaz. Kıyâsa göre ise ödeme yapmadan da faydalanabilir. Çünkü gasp etmekle mülkiyeti sabit olmuştur. Faydalanması, satması ve hibe etmesi caizdir. Bu Züfer'in kavli ve İmam Ebû Hanife'den bir rivayettir.³⁴⁹ Fakat günümüz şartları gereği insanlara güven

³⁴⁷ Mevsîlî, III, 55.

³⁴⁸ Mevsîlî, III, 65.

³⁴⁹ Mevsîlî, III, 71.

duymak zordur. Hele ki malı tazmin edecek kişi, daha önce onu gasp eden kimse olunca, bedelini ödemediğinden ondan faydalanmasına izin vermek malı ona hibe etmek gibi olur. Bu sebeple kıyas terk edilmiştir.

Kitâbu 'ş-şirb:

Arazi olmadan sadece sulama hakkını dâva etmek istihsânen caizdir. Çünkü arazi olmaksızın sadece sulama hakkının olması caizdir. Bu da arazi ve sulama hakkını birlikte satın alıp sonra araziyi satıp sudan faydalanma hakkının kalmasıyla veya miras yoluyla olur.³⁵⁰

Müsâkât:

Müsâkât akdi kıyâsen içinde kiralama manası da bulunduğu için süre belirtilmeden yapılmaz. Ancak istihsânen süre belirlenmese de caizdir ve müddet ilk meyve çıkana kadardır. Çünkü meyvelerin çıkış zamanı bellidir ve çoğu zaman değişmez. Müzâraanın aksine bu konuda yakîn bilgi oluşmuştur.³⁵¹ Meyvenin çıkış zamanı belliye aslında süre konuşulmasa da zımnen süre belirlenmiş gibidir. Bu sebeple kargaşa ve münâzaaya mahal yoktur. Bu akitte süre belirleme şartı koymak süre belirlenmeden gerçekleştirilmiş müsâkat akitlerini feshetmekten başka bir işe yaramaz.

Nikâh:

Mehrin en azı, on dirhem gümüş veya o kıymetteki bir maldır. Mehir ancak mal sayılan şeylerden gerekir. Gerdekten evvel boşanma durumunda kadına mehrinin yarısının verilmesi, kıyasa aykırı olarak nass ile sabit olmuştur.³⁵²

Erkek kadının mehrini ödedikten sonra onu dilediği yere götürür. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Onları kendi barındığınız yerde barındırın.”³⁵³ Denilmiştir ki hayır

---

³⁵⁰ Mevsîfî, III, 80.

³⁵¹ Mevsîfî, III, 91.

³⁵² Mevsîfî, III, 114.

³⁵³ Talâk, 65/6.

dilediği yere götüremez. Çünkü zamanımızın insanları bozulmuşlardır ve gurbet de kişiye eziyet verir. Fetvâ buna göredir.³⁵⁴

Talâk:

Kim, karısını hastalığı sırasında bâin talâkla boşar da iddet bitmeden ölürse kadın ona vâris olur. İddet bittikten sonra ölürse vâris olmaz. Ölümcül hastalık sırasındaki karı-koca ilişkisi, çoğu zaman mirasçı olmaya yol açar. Bu sebebin iptali diğer eşe zarar verir. Bu zararı gidermek için-ric'î talâkta olduğu gibi-iddet hali devam ettiği müddetçe miras hakkı bakımından evlilik sebebinin iptalini reddetmek vâcib olur.³⁵⁵

Kadın hastayken, kendinin buluğa ermesi veya azâd edilmesi gibi sebeplerden dolayı muhayyerlik hakkını kullanarak kocasından boşanırsa, iddeti bitmeden öldüğünde kocası ona mirasçı olur. Çünkü o kocasının hakkını iptal etmekten men edilmiştir. Kocanın zararını engellemek için nikâh, mirasçılık konusunda aynen devam eder. Ancak zekerin kesikliği ve iktidarsızlık bunun dışındadır. Çünkü bu ikisi birer boşama sebebidir ve kocaya dayandırılır.³⁵⁶ Zâhiren boşanmalar gerçekleşse de Mevsilî birinci durumda kadının mağdur olmasını engellemek, ikinci durumda da erkeğin mağdur olmasını engellemek için zâhire itibar edilmediğini ve iki durumda da boşamayı gerçekleştiren tarafın art niyetli olabileceğinin düşünülerek işlemlerin geçersiz sayılacağını dile getirmiştir. İstihsân kâidesi bunu gerektirir.

Adam; boşamayı, kadının yapması lazım gelmeyen bir işine bağlar, kadın da bu işi yaparsa boş olur ve hiçbir durumda kocasına mirasçı olamaz. Çünkü kadın kendi rızasıyla bu fiilleri işlemiştir. Ama boş olma, eğer namaz kılmak, akrabaları ile konuşmak, yemek ve alacağını tahsil etmek gibi yapması zarûrî bir şarta bağlanmışsa kadın kocasına mirasçı olur.³⁵⁷ Çünkü kadının bu fiilleri yapmama gibi bir lüksü yoktur. Onun için bu fiilleri işlemesi boşanmaya istekli olduğu anlamına gelmez.

---

³⁵⁴ Mevsilî, III, 122.

³⁵⁵ Mevsilî, III, 158.

³⁵⁶ Mevsilî, III, 159.

³⁵⁷ Mevsilî, III, 160.

Kocanın-üç talâkla boşamadığı-bâin talâkla ayrıldığı karısına iddet içinde ve iddet sonrası dönmesi caizdir. Çünkü iddet kadın başkaları ile evlenirken nesillerin karışmasını engellemek için konmuştur. Kocasıyla tekrar evlenmesinde ise böyle bir sakınca yoktur.³⁵⁸

Zihar:

Zihar kefareti olarak iki ay oruç tutan kimse iki ay içinde gece veya gündüz, kasten veya unutarak, mazeretli veya mazeretsiz olarak karısıyla cimâ ederse kefarete için yeniden iki aylık oruca başlar. Çünkü Allah (c.c): “Temastan evvel iki ay art arda oruç tutar.” buyurdu.³⁵⁹ Ebû Yusuf’a göre ise eğer geceleyn kasten veya gündüz unutarak karısıyla cinsi münasebette bulunursa, bununla oruç bozulmadığı ve araya fasıla girmedeği gerekçesiyle iki aylık oruca yeniden başlamaz. Buna cevap olarak deriz ki: Nass cinsi münasebetten önce tutulmasını şart koşmuştur. Tutulmaya başlanan oruç cinsel ilişki sebebiyle bozulur ve tekrar baştan başlanır. Oruç kefaretindeyken kadın âdet görürse yeniden başlamaz ama hastalıktan dolayı oruca ara verirse yeniden başlar. Çünkü hastalık çok sık meydana gelmez.³⁶⁰

Zihar kefareti olarak atmış fakiri doyuracak kimse, onun yerine bir fakiri atmış gün doyursa caizdir. Çünkü burada itibar edilen, fakirlerin ihtiyacını gidermektir ve her günün yenilenmesiyle o fakirin ihtiyacı da yenilenmektedir. Ama tüm yiyeceği bir günde fakire verirse caiz değildir.³⁶¹

İddet:

Kocası ölen veya ondan ayrılan kadın iddet beklerken güzel kokular sürünmez, süslenmez, sürme çekmez, başa yağ sürmez ve kına sürünmez. Ancak bir mazeret sebebiyle bunları kullanabilir. Mesela bir tek elbisesi varsa o da boyalıysa zarûreten onu giyebilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), daha önceden bunu yasaklamış olmasına rağmen³⁶² tedavi maksadıyla zarûraten gözüne sürme çekebilir. Aynı şekilde üç talâkla

---

³⁵⁸ Mevsîlî, III, 165.

³⁵⁹ Mücâdele, 58/4.

³⁶⁰ Mevsîlî, III, 180.

³⁶¹ Mevsîlî, III, 181.

³⁶² Ebû Dâvud, “Talâk”, 46.

boşanıp iddet beklemekte olan bir kadın, daha evvel alışkanlık haline getirdiği için, sürme çekmeyi ve başına yağ sürmeyi bıraktığı takdirde bir hastalık meydana gelmesinden korkarsa, sürme çekmesi ve yağ sürmesi mübah olur.³⁶³

Kocasından üç talâkla ayrılıp iddet bekleyen kadın hakkındaki ayette buyruluyor ki: “Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.”³⁶⁴ Kocasının ölümü sebebiyle iddet beklemekte olan kadın ise gündüz dışarı çıkabilir. Gecenin bir kısmında da çıkabilir. Kendisine nafaka verecek biri olmadığından, nafakasını te'min için gündüz dışarı çıkmak zorunda kalır da dışarıda kalışı bazen geceye kadar uzayabilir. Ama geceyi evinde geçirir.³⁶⁵ Evi de kocasından ayrılığın vuku bulduğu sırada kaldığı evdir. Ama ev yıkılır, evden çıkarılır veya evin ücretini ödeyemezse evden taşınır.³⁶⁶ Ölüm iddeti bekleyen kadının kocasının evinde kalmasının bazı sebepleri vardır. İddet beklediğini herkesin bilmesi ve görmesi, kadının hamile olduğunu öğrenmesi halinde çocuğun başkasından olduğunun düşünülmemesi ve kadının zan altında kalmaması bunun bir sebebidir. Fakat kadın evin kirasını ödeyemiyorsa veya ev yıkılmak üzereyse bu gibi sebeplere itibar edilmez ve kadın için hangi hüküm faydalıysa ona göre hükmedilir.

Nafaka:

Kadın, kocasının evinde hastalanırsa nafakası verilir. Hasta halde gelin gelen kadın için de durum aynıdır. Çünkü kadın, kocasının evinde tutulmaktadır ve kocası onunla ünsiyet bulur. Yine koca, dokunarak ve başka şekillerde karısından faydalanır. Cinsel ilişkiden men olunması, hayız ve nifas durumundaki gibi ârîzî bir durumdur. Kıyâsen ise küçük çocukta olduğu gibi kendisinden cinsel yönden faydalanılmadığı için nafaka gerekmez.³⁶⁷

Gâib adamın; başkasının yanında malı bulunur, hâkim durumu bilmez, elinde mal bulunan da (malın sahibinin) evliliğini veya malı inkâr ederse gâibin karısının ona karşı beyyinesi kabul edilmez. Erkeğin malı yoksa kadın da hâkim tarafından kendisine

---

³⁶³ Mevsîlî, III, 193.

³⁶⁴ Talâk, 65/1.

³⁶⁵ Mevsîlî, III, 194.

³⁶⁶ Mevsîlî, III, 194.

³⁶⁷ Mevsîlî, IV, 6.

nafaka farz edilsin veya ihtiyacını gidermek maksadıyla kocası adına borç almasını emretsin diye beyyine getirmek isterse, bu isteği gâibdeki bir kimse aleyhine hüküm vermek olduğu için kabul edilmez. Fakat Züfer'e göre kabul edilir ve kadına nafaka verilmesi hükmedilir. Âlimler ihtiyaca binaen bu görüşü müstahsen bulmuşlar. Günümüzde kadılar bu görüşe göre hüküm vermektedirler.³⁶⁸

Babanın, nafakası için gâib oğlunun malını satması caizdir. İmameyne göre ise oğlu yanındayken satamıyorsa oğlu yokken hiç satamaz. Ebû Hanife'ye göre ise istihsânen satabilir. Çünkü oğlunun yokluğunda baba, vasî gibi onun malını korur. Hatta onun vesayeti diğerlerinden daha evladır. Çünkü oğluna karşı en şefkatli olan odur. Oğlunun taşınır mallarını, yokluğunda korumak için satabilir. Sattığında da parası hak ettiği nafaka cinsinden olduğu için nafakasını ondan alır.³⁶⁹

Mukâtebe:

Mukâtebe akdi yapılan köle, ticâret faaliyetleri sırasında efendisi tarafından engellenemez. Çünkü engellenmesi kitabet akdinin feshi demektir. Efendisi, mukâtebe akdinde, kölenin beldeden dışarı çıkmamasını şart koşarsa istihsânen köle çıkabilir. Çünkü bu şart akdin gereklerine terstir. Akdin gereği de kölenin ticâretinde serbest ve bağımsız olmasıdır.³⁷⁰ Serbestçe ticâretini yapıp parasını kazanamayan kölenin ise bağımsızlığını elde etmesi mümkün değildir ve bu kölenin zararındır.

Yine mukâtebe, kendi kölesi ile mukâtebe akdi yapabilir. Çünkü bu, kazanç sağlama babında alış veriş gibi, hatta daha faydalıdır. Zira efendinin mukâtebe üzerindeki mülkü ancak bedel kendisine ulaştıktan sonra kalkar. Alış verişte ise akit yapılıncaya kadar kalkar. Kıyasa göre mukâtebin kendi kölesi ile mukâtebe anlaşması yapması caiz olmaz. Çünkü bu, sonuçta mal karşılığı azâd etmeye benzer.³⁷¹ Ama istihsânen caizdir. Çünkü kölesinden gelecek para kendi bağımsızlığını elde etmesini de sağlayacaktır.

---

³⁶⁸ Mevsîfî, IV, 8.

³⁶⁹ Mevsîfî, IV, 13.

³⁷⁰ Mevsîfî, IV, 38.

³⁷¹ Mevsîfî, IV, 39.

Yemin:

Bir kimse evinde oturmayacağına yemin etse, kendisinin, ailesinin ve eşyalarının tümünü evden çıkarması gerekir. Evde eşyaları kalırsa hâlâ oturuyor sayılır. Ebû Hanife'den bir rivayetle süpürge ve çivi gibi önemsiz şeyler kalırsa, Ebû Yusuf'a göre ise eşyanın yarısından azı kalırsa ikamet etmiş sayılmaz. İmam Muhammed'e göre ise evde kullanması zarûrî olan aletlerin varlığıyla ikamet var, yokluğuyla yok sayılır. Âlimler bunu mustahsen saymışlardır. Çünkü insanlar için daha fazla kolaylık sağlayan bir görüştür.³⁷²

Bir kimse konuşmamaya yemin etse ve Kur'ân okursa veya tesbihatta bulunursa ya da "La İlahe illallah" derse yemini bozulmaz. Kıyâsen bozulur. Çünkü bunlar da birer kelimedir. Dilsizlik ve sükûta ters her şey kelimedir. Fakat istihsânen yeminlerin şartları, örf'e göre belirlenir ve örfen Kur'ân okumak ve tesbihat konuşmak değildir.³⁷³

Taam satın almamaya yemin eden kimse; buğday, un ve ekmek satın almadıkça, yemini bozulmaz. Bu hüküm istihsânen verilmiş olup örf'e uygundur. Bizim örfümüze göre bu kişi arpa, darı vb. şeyleri almakla da yeminini bozmuş olur.³⁷⁴ Bu iki örnekte istihsân kâidesinin uygulanmasının faydası, kişinin yemin ederken niyet ettiğiinden fazlası ile mükellef tutulmasının önüne geçmektir. Çünkü bu, yemin eden için meşakkatten başka bir şey doğurmaz. Aşağıda bununla ilgili bir kaç örnek daha zikredilecektir.

İmam Muhammed'den nakledildiğine göre bir kimse bütün meyveleri yemeyeceğine dair yemin etse, eğer yemin zamanı meyvenin kurusunun zamanına denk geliyorsa, kurusunu yemesi yasaktır; yaşının zamanına denk geliyorsa, yaşını yemesi yasaktır. Çünkü örfen insanların kastettikleri şey budur. Kıyasa göre yeminden sonra hem yaşını hem de kurusunu yemesi yasaktır. Çünkü yemin ikisini de kapsar. Fakat o istihsân yapmıştır.³⁷⁵

---

³⁷² Mevsilî, IV, 62.

³⁷³ Mevsilî, IV 64.

³⁷⁴ Mevsilî, IV, 67.

³⁷⁵ Mevsilî, IV, 69.

Et yemeyeceğine yemin eden de balık veya koyun kuyruğu yemekle yeminini bozmuş olmaz. Bir nehirden içmemeye yemin eden, o nehirden ağızıyla içmediği sürece yeminini bozmuş olmaz. Kahvaltı yapmayacağına yemin eden kimse, bedevi gibi âdeten kahvaltıda süt içen biri değilse süt içmekle yemini bozulmaz. Yine ekme yemedikçe kahvaltı yapılmış olmaz. Eti ekmezsiz yerse örfen yemini bozulmuş olmaz.³⁷⁶

Borcunu tek seferde alacağına yemin eden kişi, iki ölçekle alırsa yeminini bozulmaz. Çünkü hepsini birden tek ölçekte alamayabilir. Onun için bu kadarı istisna edilmiş olur. Ama iki ölçek arasında başka bir işle uğraşırsa o zaman yemini bozulur. Çünkü meclis değişmiş ve ödemeler birbirinden ayrılmıştır.³⁷⁷

Adak:

Adak, ancak adanan şeyin cinsinden bir ibadet varsa sahih olur. Hasta ziyareti, ölü kefenleme, cami yapma gibi. Bunda asıl kâide şudur: Kulun îcabı Allah'ın (c.c) îcabı ile muteber olur. Çünkü işin başında kulun îcabında bulunma salahiyeti yoktur. Ancak biz adakla alakalı maslahatı tahsil etmek için Allah'ın (c.c) vâcip kıldığı şeylerin emsalinde kulun îcabını, yani kendisine vâcip kılmasını sahih gördük.³⁷⁸

Siyer:

Kâfirler bir şehir veya kalede kuşatıldıklarında, onlara karşı mancınıklar kurulur. Ekin ve ağaçları ifsâd edip yakılır ve onlara atış yapılır. Müslümanları kendilerine siper ederlerse, Müslümanlar kâfirleri kastederek o tarafa atış yaparlar. Sahih rivayette Peygamberimiz (s.a.v), aralarında Müslümanların bulunduğu Tâif halkını muhasara etmiş ve mancınıkla üzerlerine taş yağdırmıştı.³⁷⁹ Kâfirlerin ülkesinde daima esir Müslümanlar, ticâret için orada bulunanlar veya çocuklar olacaktır. Bu yüzden düşmanlara cihad yasaklanacak olursa, onlarla hiçbir zaman cihad edemeyiz. Müslüman askerler mümkün olduğunca kâfir askerleri hedef almalı, Müslümanları vurmamaya çalışmalılardır.³⁸⁰

³⁷⁶ Mevsîlî, IV, 70-71.

³⁷⁷ Mevsîlî, IV, 80.

³⁷⁸ Mevsîlî, IV, 80.

³⁷⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, IX, 144. (Had. no: 18120)

³⁸⁰ Mevsîlî, IV, 127.

Anlaşmadan önce veya sonra düşmana silah, savaşta kullanılacak hayvan satmak ve düşmanı teçhiz etmek mekruhtur. Kıyâsen yiyecek ve içecek satmak da mekruhtur. Ancak Peygamber Efendimiz (s.a.v), bizimle harp halinde olan Mekkelilere erzak te'min etmesini Sümame'ye (r.a) emretmişti.³⁸¹ Zira biz de onların ülkesinde bulunan silah gibi bazı şeylere muhtacız. Biz onlara erzak vermezsek onlar da bize ilaç vermez. O sebeple biz istihsânen erzak satımını caiz gördük.³⁸²

İhtiyaç olmadıkça savaşta alınan esirler fidye karşılığında geri verilemez. Bedir harbinde Peygamber Efendimiz (s.a.v) esir aldığıında Allah (c.c) onu kınamıştı: “Allah (c.c) tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı (aldığınız fidyeden dolayı mutlaka size bir azab dokunurdu.)³⁸³ Ama ihtiyaç halinde cihada hazırlanmak için fidye karşılığında esirleri bırakmak caizdir. Zira esas olan maslahattır. O da bizim anlattığımızdadır.³⁸⁴

Sarhoşun irtidadı istihsân delili bakımından bir hüküm ifade etmez. Onun Müslüman olması sahihtir. Çünkü bir inançtan kaynaklandığı muhtemeldir. İslamiyet'in isbatı için çare aranırken küfrün reddi için çare aranır. Kıyasa göre, sarhoşken irtidad edenin de karısının bâin talâkla boşanması gerekir. Çünkü talâk gibi küfür de ayrılık sebebidir. İstihsân cihedi göz önüne alındığında irtidad ayrılık sebebi değildir. Eşlerinin dinlerinin ayrı olması durumunda irtidad vuku bulur. Sarhoşun irtidadı sahih değildir. Şu halde sarhoşken irtidad eden kimse dinden çıkmış değildir ki dini karısınınki ile farklı olsun.³⁸⁵ Böyle hüküm verilerek evlilik gibi ulvi bir müessesenin bir sarhoşun lafına bakılarak sona erdirilmesi engellenmiş olur. Daha da önemlisi sarhoş şahsın irtidad etmesi engellenmiş olur.

Mekruh olan işler:

Rivayet edildiğine göre Kulab savaşında ashabdan Arface (r.a) burnunu kaybetmiş, o da gümüşten bir burun yaptırmış, ne var ki bu da pis koku vermişti. Bunun

---

³⁸¹ İbn Hibban, *Sahih*, IV, 42. (Had. no: 1239)

³⁸² Mevsilî, IV, 130.

³⁸³ Enfâl, 8/68.

³⁸⁴ Mevsilî, IV, 133.

³⁸⁵ Mevsilî, IV, 157.

üzerine Rasûlüllah (s.a.v) ona, altından bir burun yaptırmasını emretmişti. Bu bir zarûret olduğu için caizdir.³⁸⁶

Tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak sünnettir. Fakat dârı harbde, düşmanın gözüne heybetli görünmek ve silahsızken tırnakları silah olarak kullanabilmek için bunları uzatmak mendubdur.³⁸⁷

Hamamda kişinin vücudunu ovdurup masaj yaptırması mekruhtur. Çünkü bu nimet içinde şımarma manasına gelir. Ama yorgunluktan veya bir özür sebebiyle yapılırsa bir sakınca yoktur.³⁸⁸

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Yalan söylemek şu üç yerde uygun olur: İki kişiyi barıştırmakta, savaşta ve erkeğin karısını razı etmesinde.”³⁸⁹ Zâlimi zulmünden alıkoymak için yalan söylemek sulh babından olduğu için caiz görülmüştür.³⁹⁰

İnsanlara söz ve fiilleriyle eziyet eden zâlimin kötülüklerini anlatmak, gıybet sayılmaz. Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Fâcir kimsenin vasıflarını anlatın ki insanlar kendilerinden sakınsınlar.”³⁹¹ Böyle bir kimseyi sakındırmak için devlet reisine ihbar etmek günah değildir. Böyle yapmak kötülükleri nehyetmek ve zulmü defetmektir.³⁹²

Hayvanların Kesimi:

Hayvanı boğazlarken besmele çekmek gerekir. Ama unutarak besmele çekmeyen kimsenin kestiği hayvan helaldir. Eğer haram sayılıyorsa bunda büyük sıkıntı olurdu. Çünkü insan, çoğu zaman unuttur ve buna itibar edilirse büyük sıkıntı çıkar.³⁹³

Kıyasa göre bir hayvanı yalnızca bir kişi adına kesmek caizdir. Çünkü onun kanını bir kişi akıtır. Fakat bu konuda rivayet ettiğimiz “sahabenin Peygamberimizle

³⁸⁶ Mevsîfî, IV, 169-170. Nesâî, “Ziyet”, 41. (Had. no: 5161-5162).

³⁸⁷ Mevsîfî, IV, 178.

³⁸⁸ Mevsîfî, IV, 179.

³⁸⁹ *Müşned*, XXXV, 574 (Had. no: 27597)

³⁹⁰ Mevsîfî, IV, 193

³⁹¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 354. (Had. no: 20914)

³⁹² Mevsîfî, IV, 193.

³⁹³ Mevsîfî, V, 11.

birlikte-yedi kişi-bir ineği kesmesiyle ilgili hadis³⁹⁴ sebebiyle biz bunu yedi ile sınırladık. Bunun üzerine ekleme yapılamaz.³⁹⁵

Kişi, kurbanlık bir inek alır ve daha sonra ona altı kişi daha katılırsa istihsânen caizdir. Kıyâsen o hayvan Allah'a (c.c) yakınlaşmak için alınmıştır ve ona ortak edinmek demek, onu satmak demektir. Ama ineğin sahibi kurban için sadece inek bulabilmiş, ona ortak da bulamamıştır. Daha sonra diğerleri ona ortak olmak istemişlerdir. Bu da ihtiyaç dolayısıyla istihsânen caizdir.³⁹⁶

Ebû Burde'nin (r.a) şöyle bir rivayeti vardır: “Ya Rasûlallah (s.a.v), ben kurbanımı bayram namazından evvel kestim. (Bunun kurban olmayacağını buyurdunuz. O halde) bende sekiz dokuz aylık bir keçi vardır. Eti iki koyununkinden daha fazladır. Onu kurban etmem yeterli olur mu? dedim. Buyurdu ki: Bu senin için yeterli olur ama senden sonra hiçbir kimse için yeterli olmaz.”³⁹⁷ Kıyasa göre bir yaşını doldurmayan koyun da kurban edilemez. Ancak “Koyundan altı aylık olanı ne güzel kurbandır.”³⁹⁸ hadis-i şerifinden dolayı biz kıyasın hükmünü terk ettik.³⁹⁹

Sahibinin izni olmadan, bir kimse başkasının kurbanını keserse istihsânen caiz olur. Ama kıyâsen caiz olmaz. Bu da Züfer'in kavlidir. Çünkü o izni olmaksızın başkasının koyununu kesmiştir ve değerini tazmin etmesi gerekir. Ama istihsânen bir kimse kurbanlık için bir hayvan satın alınca, artık onun kurban olarak kesilmesi belirlenmiştir. Onu kurban etmesi vâcib olur. O hayvanı kesme hususunda, delâleten ona ehil olan herkesten yardımcı olmaları istenmiş ve onlara izin verilmiş sayılır. Çünkü herhangi bir arıza veya engel dolayısıyla onu kesmekten aciz kalabilirler.⁴⁰⁰ Yine yanlışlıkla birbirinin kurbanlarını kesenlerin kurbanı da istihsânen caiz olur.⁴⁰¹ Böylece hem maddi zarara girmemiş hem de ibadetlerini yerine getirmiş olurlar. Aksi durumda ise bir anlık karışıklık gereği zarara uğramış olurlardı.

³⁹⁴ Ebû Dâvud, “*Dahâyâ*”, 7; Tirmîzî, “*Edâhî*”, 8.

³⁹⁵ Mevsilî, V, 20.

³⁹⁶ Mevsilî, V, 20.

³⁹⁷ Buhârî, “*İydeyn*”, 10; Müslim, “*Edâhî*”, 1.

³⁹⁸ *Müsned*, XV, 461 (Had. no: 9739); Tirmîzî, “*Edâhî*”, 7.

³⁹⁹ Mevsilî, V, 21.

⁴⁰⁰ Mevsilî, V, 23.

⁴⁰¹ Mevsilî, V, 24.

1.5.3. Ukûbat

Zinâ:

Şahitlerin hâkimden uzak olmaları onları şahitlikten men etmedikçe, eski bir zinâyâ şahitlik etmeleri kabul olunmaz. Allah haklarında, üzerinden uzun zaman geçmesi şahitliği engeller. Ama şahitler, hâkimden uzaklık, hastalık gibi özürler sebebiyle şahitliklerini geciktirmişlerse şehâdetleri kabul olunur.⁴⁰²

Eğer adam orada bulunmayan bir kadınla zinâ ettiğini ikrar ederse, istihsânen ona had uygulanır. Kıyâsen, iddiasının doğruluğunun ortaya çıkması için, hadd cezasının düşebileceği şüphesine binaen, kadın gelene kadar cezalandırılmaz. Fakat sahabeden Maiz (r.a), o an orada olmayan bir kadın ile zinâ yaptığını ikrar etmiş ve Peygamberimiz de (s.a.v) kadının gelmesini beklemeden onu recmetmiştir.⁴⁰³ Bu sebeple istihsânen cezalandırılır.⁴⁰⁴ Hanefiler hadis-i şerifi dikkate alarak, adamın zinâ cezasından kurtarılma ihtimalini dikkate almamış ve var olduğu düşünülen maslahata göre değil rivayete göre hükmü vermiştir.

Muhsan olmayan zânî eğer hastaysa iyileşmeden celde cezası verilmez. Çünkü belki hemen cezalandırılırsa bu onun ölümüne sebep olur. Böyle bir şey meşrû değildir. Yine hamile kadın, çocuğunu doğuruncaya kadar hadd cezasına çarptırılmaz. Çünkü bu, çocuğunun zarar görmesine sebep olabilir. Yine el kesme cezası çok soğuk ve çok sıcakta uygulanmaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v), çok kan akmasın diye hırsızın kesilen elini dağlamıştır.⁴⁰⁵ Çünkü her biri suçlu da olsa ölmeyi hak etmemiştir. İslam hukûku suçlunun da hakkını gözeten adil bir düzendir.

Kim susuzluktan ölmekten korkar ve sadece şarap bulursa ondan ölmeyecek kadar içer, sonra bırakır. Çünkü Allah (c.c), açlıktan ölmek üzere olan için leş, kan ve

---

⁴⁰² Mevsilî, IV, 86.

⁴⁰³ Buhâri, "Ahkâm", 21.

⁴⁰⁴ Mevsilî, IV, 88.

⁴⁰⁵ Mevsilî, IV, 92. el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 422. (Had. no: 8150); Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağir*, III, 313. (Had. no:2626)

domuz eti yemesini helal saymıştır. Şarap haramlıkta ve zarûret halinde mübahlıkta bunlara benzer.⁴⁰⁶

Hırsızlık:

Daha önce icmâ bahsinde de zikrettiğimiz bir mesele: Hırsızlık yapanın sağ eli bilekten kesilir ve dağlanır. Eğer tekrar hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Eğer tekrar hırsızlık yaparsa kesim yapılmaz ve tövbe edene kadar hapsedilir. Hırsızlık haddi hırsızın telef etmek için değil bu suçtan sakındırmak için konulmuştur. Hz. Ömer (r.a), bir hırsızlık olayında sağ eli ve sol ayağı kesilen adamın tekrar hırsızlık yapması sonucu diğer elini kesmek istediğinde Hz. Ali (r.a) buna karşı çıkmış, Hz. Ömer de (r.a) onu hapsedmiş ve bu görüş icmâ ile istihsânen günümüze kadar gelmiştir.⁴⁰⁷

Hırsızın sol eli kesilmiş veya çolak; sol elin başparmağı veya başparmağından ayrı iki-başka bir rivayette üç-parmağı kesilmiş olsa yahut sağ ayağı kesilmiş bulunsa veya felç olsa veya sağ ayağı yürümesine mani derecede topal olsa, sağ eli ve sol ayağı kesilmez. Çünkü bu halde olanın sağ eli kesilirse, sol elinden faydalanamaz. Kesimden önce meydana gelen bir afetten dolayı sağ ayağından faydalanamayacak durumdaysa hadd cezası uygulanmaz. Uygulanırsa yürüme ve tutmayla ilgili menfaatler tamamen yok olur.⁴⁰⁸

Hırsızlıktan eli kesilen kişi, aynı malı tekrar çalarsa eli tekrar kesilmez. Kıyâsen kesilmesi gerekir. Bu Hasan b. Ziyad'ın (ö.204/819) Ebû Yusuf'tan rivayetidir. Çünkü tekrar çaldığında, tazmin sorumluluğu açısından başka bir malı çalmış gibidir. Kesme bakımından da öyle olur. Ama istihsânen o mal onun hakkında gayri mütekavvimdir. Eğer onu tüketmiş olsaydı tazmin etmesi gerekmecekti. O zaman onun için o mal değersizdir ve eli kesilmez.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁶ Mevsilî, IV, 108. Bakara, 2/173.

⁴⁰⁷ Mevsilî, IV, 117. Abdürrezzak San'ânî, *Musanef*, X, 186. (Had. no: 18766)

⁴⁰⁸ Mevsilî, IV, 118.

⁴⁰⁹ Mevsilî, IV, 119.

Cinayetler:

Boğazı sıkarak veya suda boğarak öldürmede kısas yoktur. Bu, birini ağır bir cisimle vurup öldürmeye benzer. Eğer cânî bunu tekrar tekrar yaparsa devlet reisi, onu siyaseten öldürme salahiyetine sahip olur. Çünkü o yeryüzünde bozgunculuk yapmıştır.⁴¹⁰

Bir kişiye karşı bir topluluk öldürülür. Rivayet edildiğine göre San'a halkından yedi kişi bir adamı öldürmüşlerdi. Hz Ömer de onların hepsini kısâsen öldürmüş ve eğer maktulü bütün San'a halkı öldürmüş olsa hepsini öldürürdüm demişti.⁴¹¹ Bu, cinayette maktulün canının çıkması ve canın parçalara ayrılamaması sebebiyle müşterek katillerin hepsinin, o maktulün canını yalnız başına almış gibi olmalarındandır. Ama birkaç kişinin birleşip bir adamın elini kesmesi bu durumun hilâfıdır. Hepsinin eli kesilmez.⁴¹²

Başkasının elini kesenin, bu yaradan affedildikten sonra yaraladığı kişi ölürse, diyet vermesi gerekir. Kesen, yaradan ve yaranın doğuracağı şeylerden affedilmişse bu, yaralının ölmesi halinde de affedilmesi demektir. Ebû Hanife; katil, bir kişiyi kasten öldürdüğü için kıyâsen kısas tatbik edilmesi gerekir demiştir. Ancak biz (Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş) istihsân kâidesine uyararak dedik ki, affin sûreti mevcut olduğu için katilin malından diyet verilmesi gerekir. Bu da hadisede bir şüphenin mevcut olmasını gerektirir. Şüphe ise kısasa mani olur.⁴¹³

Diyetler:

Bir kimse bir kadının karnına vurur da kadın ölü bir cenin düşürürse, bu fiilden dolayı caninin akrabalarının bir gurru, yani erkek veya kadın bir köle ya da elli dinar vermesi gerekir. Düşen ceninin erkek veya kız olması fark etmez. Kıyasa göre bu durumda bir şey gerekmez. Çünkü düşen ceninin sağ olup olmadığı bilinmemektedir. Zâhiri durum ilzam için uygun değildir. Ancak biz, burada kıyasın hükmüne uymadık. Zira rivayet edildiğine göre, bir kadın kumasının karnına çadır direği ile vurmuştu.

---

⁴¹⁰ Mevsîlî, V, 33.

⁴¹¹ *Muvattâ*, "Ukûl", 13.

⁴¹² Mevsîlî, V, 33.

⁴¹³ Mevsîlî, V, 37.

Kuması da ölü bir cenin düşürünce davalaşmak üzere Rasûlüllah'ın (s.a.v) huzuruna varmışlardı. Rasûlüllah da (s.a.v) vuran kadının ailesinin bir gurre-köle veya cariyeye-ya da beş yüz dirhem vermesine hükmetmişti.⁴¹⁴ Burada erkek kız ayrımı yapılmamıştır. Çünkü ceninin kız mı erkek mi olduğunu ayırt etmek imkânsızdır. Zorluk ve sıkıntıyı bertaraf etmek için erkek veya kız olması nazarı itibara alınmamıştır.⁴¹⁵

Bir kimsenin duvarı umûmî yola doğru meyleder ve Müslüman olsun zımmî olsun, bir kimse ondan duvarını yıkmasını ister de yıkılması mümkün olan bir zaman içinde yıkmaz, duvar da devrilip zarara yol açarsa bu zarar tazmin edilir. Kıyasa göre duvar sahibinin tazmin etmesi gerekmez. Çünkü duvarın meyledip yolu işgal etmesi duvar sahibinin fiili değildir. O, maktulü direkt olarak öldürmediği gibi ölümüne sebebiyet de vermiş değildir. Dolayısıyla tazminat ödemesi gerekmez. Ama tazminat ödemesini gerekli gören istihsân kâidesine göre yol, onun duvarı ile işgal edilmiştir. İnsanlar o yolda müşterek hakka sahiptir ve kendisinden, işgal edilen o yolu boşaltması istenmişse boşaltması gerekir. İmkân bulunduğu halde boşaltmazsa müteceviz olur. Ama boşaltması istenmeden önce yıkılmışsa müteceviz olmaz. Çünkü duvar onun elindeyken, tesir ve dahli olmaksızın meyletmiştir.⁴¹⁶

Hayvana binen, onun ön ve arka ayaklarıyla basıp telef ettiği şeyi tazmin eder. Çünkü ondan sakınılması mümkündür. Fakat kuyruğu veya arka ayakları ile vurup telef ettiğini tazmin etmez. Yürürken hayvanın arkadan tekme atmasına binicinin mani olması mümkün değildir. Dolayısıyla ondan arkasındakileri kontrol altında tutması beklenmez. Yine hayvan yolda giderken dışkısını bırakır veya bunun için durdurulursa; dışkı sebebiyle telef olan şeyi ödeme mecburiyeti yoktur. Çünkü bundan sakınılmasına imkân yoktur.⁴¹⁷

1.6. Sedd-i Zerâi

Sedd-i zerâi, şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mübah fiillerin yasaklanması anlamına gelir. Özellikle Mâliki

---

⁴¹⁴ Müslim, "Kasame", 11.

⁴¹⁵ Mevsilî, V, 48.

⁴¹⁶ Mevsilî, V, 51.

⁴¹⁷ Mevsilî, V, 52.

usulünde edille-i şer'iyeden birisidir. Hanefi mezhebinde de kullanım alanı yaygındır.⁴¹⁸ Birazdan örneklerde de göreceğimiz gibi, sakıncalı sonuçlara götürebilecek fiiller, ibadet bahsinde; insanları ibadetten soğutacak, ibadetin huşu içinde ve kusursuz bir şekilde ifa edilmesini engelleyecek fiiller olabilirken, muâmelat bahsinde; insanlar arasında niza çıkaracak, problemlere yol açacak fiiller olabilir. Ukûbat bahsinde de cezalar uygulanırken, suçluların haddinden fazla zarar görmesine sebep olacak uygulamalar olabilir. Böyle durumlarda Hanefiler zararı engellemek için sedd-i zerâi delilini kullanma yoluna gitmiştir.

1.6.1. İbâdat

Namaz:

Mevsîlî, hangi vakit namazında hangi sûrelerin kaçar ayet şeklinde okunması gerektiğinden bahsettikten sonra şöyle devam etmiştir: Bunun temel ölçüsü imamın cemaatin sayısını azaltmayacak miktarda okumasıdır. Yalnız başına namaz kılan kimsenin ise seferde değilse daha çok sevap kazanmak için daha çok okuması evlâdır. Zarûret durumunda ve yolculukta ise meşakkati gidermek için gerektiği miktarda okuması yeterlidir.⁴¹⁹

Yine imamın cemaati nefrete düşürecek şekilde namazı uzatması uygun değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) namaz kıldırırken kıraati çokça uzatan Muaz (r.a) için şöyle buyurmuştur: “Sen fitneci misin ey Muaz? Cemaatındekilerin en zayıfına göre namaz kıldır. Onların içinde küçükler, yaşlılar ve ihtiyaç sahipleri var.”⁴²⁰

Kölenin, bedevinin, körün, fâsığın, zinâdan doğan kimsenin ve bid'at ehlinin imamlık yapmaları, cemaati azaltabilecekleri sebebiyle mekruhtur. Çünkü kölenin statüsü düşük, bedevinin ilmi az, fâsığın günahı çok, körün necasetten sakınması zordur. Veledi zinâ da halk arasında küçümsenir ve kendisine öğretenin olmaması sebebiyle cahildir.⁴²¹

⁴¹⁸ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Seddi Zerâi”, *DİA*, XXXVI, 277.

⁴¹⁹ Mevsîlî, I, 62.

⁴²⁰ Mevsîlî, I, 63. Buhârî, “Ezan”, 63.

⁴²¹ Mevsîlî, I, 63.

Kadınların cemaate katılmaları mekruhtur. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Evleri onlar için daha hayırlıdır.”⁴²² buyurmuştur. Çünkü onların cemaate katılmalarında fitne vardır. Bu yasağın genç kadınlar için olduğunda icmâ vardır. Yaşlılar ise sabah, akşam ve yatsı namazlarında cemaate katılabilirler. Çünkü Ebû Hanife’ye göre bu vakitlerde fâsiklar kendi işleriyle meşguldürler. Günümüzde tercih edilen görüşe göre, kadınların bu vakitlerden hiçbirine çıkmamalarıdır. Çünkü zaman bozulmuş ve fuhşiyat yaygınlaşmıştır.⁴²³

İmamın, gizli okunan namazlarda secde ayeti okuması mekruhtur. Çünkü okur ve secdeye giderse kimi cemaat, bu ayeti duymadığı halde imama uymak için secdeye gider, kimi de yanılır ve rükûa gider, böylece karışıklık meydana gelir.⁴²⁴

Oruç:

Oruçlunun sakız çiğnemesi, bir şeyin tadına bakması, nefesine güvenemiyorsa birini öpmesi mekruhtur. Sakız çiğnemek ile oruç fesada uğrayabileceği için sakız mekruhtur. Bir şeyin tadına bakarken de onun bir kısmının mideye gitmediğinden emin olunamaz. Öpmeye gelince, Peygamber Efendimiz (s.a.v), bir genç ona oruçluyken birini öpme hakkında sorduğunda ona izin vermemiş fakat bir yaşlıya izin vermişti. Genç, onun diniyle benimki aynı değil mi diye sorduğunda Peygamberimiz: “Evet ama yaşlı nefesine hâkim olabilir.” diye buyurmuştu.⁴²⁵ Çünkü belki genç kendine hâkim olamayacak ve cimâ yapacak, orucu bozulacak ve kefareti ödemesi gerekecek.⁴²⁶

Hacc:

Kişiler (cimâ sebebiyle) haccını kaza ederken, eşlerinden ayrı durmak zorunda değildir. Çünkü haccını kaza eden çift, girdiği yorgunluğu ve harcadığı parayı düşündüğünde, diğer çiftlere nazaran, tekrar cimâ yasağını işlemek konusunda daha

---

⁴²² *Müsned*, IX, 337 (Had. no: 5468).

⁴²³ *Mevsîlî*, I, 65.

⁴²⁴ *Mevsîlî*, I, 81.

⁴²⁵ *Müsned*, XI, 351 (Had. no: 6739).

⁴²⁶ *Mevsîlî*, I, 143.

ihtiyatlı davranır. Fakat eğer çiftler bu yasağı tekrar işlemek konusunda kendilerine güvenmiyorlarsa, onlar için ayrı durmaları müstehabdır.⁴²⁷

Harem bölgesinde hayvan öldürmek yasaktır. İhramlı, bir hayvan avlar veya avlayana işaret ederse ona da ceza gerekir. İhramlı, bir hayvanı öldürmek niyetindeki kişiye bıçak ödünç verirse, eğer öldürenin kendi bıçağı yok ise bundan dolayı cezalandırılır. Çünkü o ihramlının verdiği bıçak sayesinde öldürebilmiştir.⁴²⁸

1.6.2. Muâmelat

Büyu':

Taşınabilir malların teslim alınmadan satımı caiz değildir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v) bunu nehyetti.⁴²⁹ Çünkü elinde olmayıp sattığı mal helak olabilir ve bu da alışverişte garara yol açar. Sulh bedeli ve icâre gibi yok olmasıyla akdi fesh eden her şey bu kategoridedir. Mehir, hul bedeli, kasten adam öldürmede sulh bedeli gibi yok olmasıyla akdi fesh etmeyen her şey üzerinde, ele geçirmeden tasarruf yetkisi vardır. Sebebi de bu akitlerde gararın⁴³⁰ olmamasıdır.⁴³¹

Sıfatları ve miktarı bilenebilen her şeyde selem akdi yapmak caizdir. Çünkü bu durumda insanlar belirsizlik nedeniyle anlaşmazlığa düşmez. Belirsizlik halinde ise selem caiz değildir. Çünkü bu durum insanları anlaşmazlığa sürükler. Selem akdinin şartları: Malın cinsini, vasfını, miktarını, teslim zamanını, eğer taşınan bir şeyse teslim mekânını; ölçülen, tartılan veya adetle satılan bir malsa ücretini belirlemek ve malın bedelini meclis dağılmadan önce müşteriden almaktır. Çünkü bu şekilde cehalet ortadan kalkar ve tartışma ortamı oluşmaz.⁴³²

---

⁴²⁷ Mevsîlî, I, 177

⁴²⁸ Mevsîlî, I, 178.

⁴²⁹ Müslim, "Buyû", 8; Ebû Dâvud, "İcârât", 31; Tirmîzî, "Buyû", 56.

⁴³⁰ Garar: Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşınmasını ifade eden fıkıh terimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dönmez, İbrahim Kâfî, "Garar", *DİA*, XXXIII, 366-371.

⁴³¹ Mevsîlî, II, 8.

⁴³² Mevsîlî, II, 35.

İcâre:

Kira akdinde, faydalanılacak şeyin ve ücretin belirlenmesi gerekir. Bu şekilde anlaşmazlıkların önü kapanmış olur.⁴³³

Satım akdinin akde faydası olmayan şartlarla ifsâd olması gibi kira akdi de bu tip şartlarla ifsâd olur. Satım akdini fasid kılan her türlü cehalet, kira akdini de fâsid kılar. Akdi yapanları anlaşmazlığa düşürecek, kira konusu mal, ücret ve süreyle ilgili her türlü cehalet bu kapsamdadır.⁴³⁴

Edebu'l Kâdî:

Devlet başkanı, bir kadıyı bir sene için görevlendirir. Çünkü kadı mesleğiyle uğraşırken ilme fırsat bulamaz ve öğrendiklerini unuttur. Başkan da tekrar ilimle meşgul olması için kadıyı görevden alır.⁴³⁵ Bu görüş Ebu Hanife'den aktarılmıştır.

Eğer kadının bir kederi varsa, uykusuzsa, sinirliyse, aç veya susuzsa, insânî ihtiyaçları varsa dâvadan çekilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hâkim sinirliyken hüküm vermez.”⁴³⁶ Başka bir rivayette “tokken (aşırı)”⁴³⁷ diye rivayet edilmiştir. Çünkü onun muhakemeye ihtiyacı vardır ve bu illetler onu sağlıklı düşünmekten alıkoyar ve o, hükümde yanılır. Yine dâva günü hâkimin nafîle oruç tutması mekruhtur. Çünkü açlığını bastıramaz. Ayrıca hâkim, kaza meclisinde uzun müddet oturup kendini yormamalıdır. Çünkü böyle yaparsa büyük ihtimalle bıkkınlık hisseder.⁴³⁸

Hacr:

Hacr belli vasıftaki şeyleri belli şekilde yapmaktan menetmektir. Sebebi küçüklük, delilik ve köleliktir. Çünkü küçük ve deli maslahatlarını bilemezler ve ne şekilde elde edeceklerini kestiremezler. Kölenin de tasarrufları efendisine bağlıdır. Akli eren çocuğun tasarrufları, velisi izin verirse veya daha önceden onaylamışsa geçerlidir.

⁴³³ Mevsilî, II, 54.

⁴³⁴ Mevsilî, II, 60.

⁴³⁵ Mevsilî, II, 90.

⁴³⁶ Buhârî, “Ahkâm”, 13; Müslim, “Ekziye”, 7; Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 32.

⁴³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 36 (Had. no: 4603).

⁴³⁸ Mevsilî, II, 92-93.

Çünkü zâhir olan, velinin eğer çocuğun fiilinde kendisine göre ağır basan bir maslahat fark ederse ona onay vereceğidir.⁴³⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Çocuğun ve bunağın boşaması hariç tüm boşamalar geçerlidir.”⁴⁴⁰ Çünkü boşama fiili bağışlama gibidir ve mahza zarardır. Onlar buna ehil değildir. Yine ikrar da içinde bulundurduğu zarar sebebiyle geçerli değildir. Sefihlikleri ve çıkarlarına matuf şeylere yönelmeyişleri sebebiyle, kendilerine zarar verecek olan tercihleri yapabilecekleri için çocuk ve bunağın diğer akitleri de aynıdır. Peygamberimiz (s.a.v): “Köle, sadece boşama hakkına sahiptir.”⁴⁴¹ buyurmuştur. Çünkü o (çocuk ve bunağın aksine) boşamaya ehildir ve yaptığı işlemde efendisine bir zarar yoktur. Bu sebeple boşaması geçerlidir.⁴⁴²

Hür ve akil baliğ bir kimse malını faydasız işlerde harcayan bir sefihi bile olsa kısıtlılık altına alınamaz. Bu Ebû Hanife'nin tercih ettiği görüştür. İmameyn, durumuna bakar ve mali tasarruflarını kısıtlarız demiştir. Çünkü çocuğu malını saçıp savurması sebebiyle kısıtlayabiliyorsak, sefihi haydi haydi kısıtlayabiliriz. Çünkü kısıtlanmayan malın ona bir faydası yoktur ve o sonucu açık bir şekilde kayıp olan akitlerde parasını çarçur edebilir. Ebû Hanife'ye göre ise reşid bir kimseyi kısıtlamak insanlığını yok sayarak onu hayvan sınıfına katmaktır ki ona bu şekilde verilecek zarar, malını saçıp savurmasıyla uğrayacağı zarardan daha büyüktür. Bu akıllı ve âli cenap kimselerin bildiği şeylerdendir. Daha küçük bir zararı def etmek için daha büyük bir zarara katlanılamaz. Ama utanmaz, hilekâr müftünün, cahil doktorun, müflis kervancının kısıtlanması gibi kısıtlama, genel zararı def edecekse o zaman kişi kısıtlanır. Çünkü birincisi dine, ikincisi cana, üçüncüsü de mala kasteder.⁴⁴³

Kitabü'l Me'zûn:

İzinli kölenin borçları, malını veya kendi kıymetini aşarsa efendisi, onun malında hiçbir tasarrufta bulunamaz. Bu durumda efendi yabancı kimse gibidir. Ama

---

⁴³⁹ Mevsilî, II, 101-102.

⁴⁴⁰ İbn Mace, “*Talâk*”, 15; Tirmizi, “*Talâk*”, 15.

⁴⁴¹ Mânen: İbn Mâce, “*Talak*”, 31.

⁴⁴² Mevsilî, II, 101-102.

⁴⁴³ Mevsilî, II, 103.

kölenin, elindeki maldan ve kendi kıymetinden daha az borcu bulunuyorsa hüküm bunun hilâfıdır. Çünkü insanlar özellikle tüccarlar, çoğu zaman az da olsa borç sahibidirler. Eğer aza itibar edecek olsak, efendiye karşı tasarrufların kapısının kapanmasına yol açılır ki o zaman efendi köleye tasarruf izni vermeye yanaşmaz.⁴⁴⁴

Şahitlik:

Kişinin, çocukları ve aşağı doğru torunları lehine, anne-babası ve yukarı doğru dede-nineleri lehine şahitlik yapması kabul edilemez. Öyle ki bunların birbirlerine zekât vermeleri caiz değildir. Bunlardan birinin diğerine şahitliği, kendi lehine şahitlik gibidir.⁴⁴⁵ Zamanın bozulması sonucu bunların birbiri lehine yalancı şahitlik yapabileceklerinden şüphelenilir. Bu sebeple bu kişiler normalde şahitlik yapma salahiyetine sahipken birbirleri lehine şahitlikleri kabul edilmez.

Lukata:

Eğer kişi lukata malı aldığı zaman duyurmayıp, ona tamah ederek sahiplenmekten korkarsa harama düşmemek adına onu bulduğu yerde bırakması daha efdaldır.⁴⁴⁶

Vakıf:

Vakfın gelirlerinin tamamını sadece belli zamanlarda, vakıftan yararlananlara vermek gerekir. Eğer her zaman verilirse olur ki gün gelir bazıları onu mülk edinirler.⁴⁴⁷ Başka bir misalde de zamanın değişmesi ve insanların bozulması hasebiyle eskiden vakıflar süre belirlenmeden kiraya verilebiliyorken günümüzde sadece bir seneye mahsus kiralanabildiğini zikretmiştik.⁴⁴⁸ Hepsinin ortak amacı art niyetli kimselerin vakıfları kendi mülkü edinmesini engellemektir.

---

⁴⁴⁴ Mevsîlî, II, 112.

⁴⁴⁵ Mevsîlî, II, 158.

⁴⁴⁶ Mevsîlî, III, 35.

⁴⁴⁷ Mevsîlî, III, 52.

⁴⁴⁸ Mevsîlî, III, 53.

Hibe:

Yabancıya yapılan hibeden dönülebiliyorken yakın akraba, karı veya koca için yapılan hibeden dönmek caiz değildir. Çünkü bu kimselere yapılan hibenin amacı akraba arasındaki bağı güçlendirmek ve karı-koca arasındaki ülfet ve muhabbeti artırmaktır. Bunlara yapılan hibeden dönmeye ise ülfet ve bağı yok edilmesi vardır. Çünkü hibeden dönmek hibe eden ile kendisine hibe edilen arasında nefret ve vahşet peyda eder. Akrabalık bağlarını kopmaktan korumak, karı-koca arasındaki ülfet ve muhabbetin devamını sağlamak adına bu hibeden dönmek caiz değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Hibe, mahrem bir akrabaya yapılmış ise ondan geri dönülmez.”⁴⁴⁹

Nikâh:

Şiddetli şekilde şehvi taşkınlık ve arzu hissetme durumunda, kişinin haram olan zinâ fiilini işlemekten korkması ve bu fiili işleyeceğini kuvvetle zannetmesi durumunda evlenmesi vâciptir. Çünkü haramdan sakınmak yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Ancak evlendiği kadının haklarını yerine getirememekten ve haksızlığa meyletmekten korkan kimse için evlenmedeki maslahatlar geçerli değildir, bu sebeple onun evlenmesi haram olur.⁴⁵⁰ Burada dikkat edilmesi gereken evliliğin mahiyetinden çok evlenecek kişinin aile reisi ve iyi bir koca olmaya uygun olup olmadığıdır. Hüküm ona göre verilir.

Zinâ, hısımlık mahremiyetini gerektirir. Erkek veya kadından birinin diğerine şehvetle yapışması veya şehvetle tenasül organına bakması da hısımlık mahremiyetini gerektirir. Ellemek ve bakmak, cinsi münasebete yol açan şeyler olduğundan dolayı, harama karşı ihtiyatlı olmak için cinsi münasebet yerine kaim oldular.⁴⁵¹

Fâsîd nikâhla evlenen kadının, nikâhın feshinden sonra neseplerin karışmasını engellemek için ihtiyaten iddet beklemesi gerekir. İddet tefrik ile başlar.⁴⁵²

Temyiz sahibi iki evli çocuktan biri Müslüman olursa İslamiyet diğerine de teklif edilir. Çünkü çocuk, bir kul hakkı olarak İslamiyet’le muhataptır. Öyle ki o, kul

⁴⁴⁹ Mevsîfî, III, 58. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 60 (Had. no: 2324)

⁴⁵⁰ Mevsîfî, III, 94

⁴⁵¹ Mevsîfî, III, 101.

⁴⁵² Mevsîfî, III, 118

haklarından dolayı mesul tutulur. Eğer İslamiyet'e girmezse eşinin zararını def ve hakkını ifâ için araları ayrılır.⁴⁵³ Belki çocuklar şu an için İslamiyet ile mükellef değildirler fakat eşlerden birinin İslam inancına sahip olmaması ileriki zamanlarda ergenlikten sonra, Müslümanlığı tercih etmiş olan eş için telafisi mümkün olmayan zararlara yol açabilir. Belki de diğer eş onu İslâmiyetten döndürebilir.

Talâk:

Kocanın, ric'î talâkla boşadığı karısının yanına, ric'at niyeti yoksa izinsiz girmemesi gerekir. Olur da karısını çıplak görürse ric'at gerçekleşmiş sayılır ve karısını yeniden boşaması gerekir ve kadının iddeti uzar.⁴⁵⁴

Zimmînin, esirin, düşman içinde kalan tüccarın, düşman safındayken Müslüman olup, henüz onlar arasında bulunan Müslümanın emân vermesi sahih olmaz. Çünkü zimmî Müslüman değildir ve emâna hakkı yoktur. Diğerleri de onların yanında kahra uğramış olan kimselerdir. Onlardan korkmazlar. Eğer bu kapı açılacak olursa, fetih kapısı kapanır. Çünkü onlar her zora düştükçe mutlaka yanlarında bulunan bir esir veya taciri vesile ederek onun sayesinde kurtulurlar. Bundan da Müslümanlar için apaçık bir zarar vardır.⁴⁵⁵

Devlet reisi, cepheden geri dönmek istediğinde beraberinde hayvanlar bulunur ve onları nakletmekten aciz kalırsa, onları boğazlayıp yakar ki düşmanlar bu hayvanların etinden yiyip faydalanmasınlar. Silahları da yakar, yakamadıklarını da düşmanın faydalanmaması için ulaşılamayacağı bir yere gömer. Esirlerden ise kadınlar, çoğalmasın; çocuklar da büyüüp bize düşman olmasın diye ıssız bir yerde açlıktan ve susuzluktan ölmek üzere bırakılır. Dârı harbdeki akrep ve yılanlar da öldürülmez ki soyları tükenip kâfirler feraha ermesin.⁴⁵⁶

Harbîler İslam ülkesine girebilir. Onların İslam ülkesine girişleri yasaklanırsa ticâret malları, davarlar ve erzak İslam ülkesine gelmez olur, ticâret kapısı kapanır. Bu

---

⁴⁵³ Mevsîfî, III, 127.

⁴⁵⁴ Mevsîfî, III, 165.

⁴⁵⁵ Mevsîfî, IV, 131.

⁴⁵⁶ Mevsîfî, IV, 133-134.

yüzden onlar da tüccarlarımızın dâri harbe girmesine bazen mani olur. Bunda gizlenmeyecek derecede fesat ve zarar vardır. İslam ülkesinde bir sene kalarak zımmî olan kişi de dâri harbe dönemez. Çünkü zımmîlik akdi bozulursa zımmînin çocuğu bize düşman olur ve onlardan alınan cizye de kesilir.⁴⁵⁷

Mekruh olan işler:

Erkek, erkeğin avret yerleri dışında her yerine bakabilir. Kadın ise kadın ve erkeğin, erkeğin erkeğe bakması haram olmayan yerlerine (göbek ve diz kapağı arası hariç her yerine) bakabilir. Kadın, şehvet duymaması ve hamam gibi yerlerde gerekmesi sebebiyle kadının avret yerleri dışında kalan bölümüne bakabilir. Erkekler topluluk içinde sadece izarla⁴⁵⁸ dolaşırlar. (Bu sebeple kadınlardan erkeklerin göbekten yukarısına bakmamalarını istemekte kadınlar için zorluk vardır.) Kadınlar, erkeklerin göbek ve diz kapağı arasında kalan kısımları hariç tüm vücuduna bakabilirlerken eğer şehvete kapılmaktan korkarlarsa fitneden sakınmak için, onların helal olan yerlerine de bakamazlar.⁴⁵⁹

Mahrem bir kadın âdeten şehvet uyandıracak bir durumda değilse erkek makamında olur. Ama bir kimse şehvetleneceğinden korkar veya şehvetleneceğini kuvvetle zannederse bu gibi şeyleri yapmaması, aksine bunlara sırt çevirmesi uygundur. Çünkü koruluğun etrafında yayılan, yakın zamanda korunun içine girer. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyen şeye yönel.”⁴⁶⁰

Testisleri alınmış buruk kimselerin hizmetçi olarak alınması mekruhtur. Bu gibi kimselerin hizmetçi olarak kullanılması mekruh olmazsa, insanların testislerinin burulmasına teşvikte bulunulmuş olur. Oysa bir işkence olduğu için, testislerin burulması dinen yasaklanmıştır.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁷ Mevsîfî, IV, 144.

⁴⁵⁸ İzâr veya mi'zer, erkeklerin vücutlarının göbeklerinden dizlerinin bir karış altına kadar olan kısmını kapatan bir etek örtüsüdür. Hamamlarda bele sarılan peştemal ile erkek ve kadınların iç gömleklerine de bu ad verilir. Bkz. Bozkurt, Nebi, “Kıyâfet”, DîA, XXV, 509.

⁴⁵⁹ Mevsîfî, IV, 164.

⁴⁶⁰ Mevsîfî, IV, 165. Tirmîzî, “Sıfatü'l-Kıyâme”, 60; Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 11.

⁴⁶¹ Mevsîfî, IV, 174.

Camilerde dilenenlere yardım edilmez. Ancak insanları ezip çiğnemez ve namaz kılanların önünden geçmezlerse yardım edilebilir. Ama bunları yaparlarsa onlara yardım etmek mekruhtur. Çünkü bu durumda onların insanlara zarar vermesine yardımcı olunmuş olur. Hatta denilir ki ona verilen bir kuruş için yetmiş kuruş kefarete vermek gerekir.⁴⁶²

Eğlenceli ve oyunlu bir davete çağrılan kişi, eğlence olduğunu bilmeden oraya giderse ve eğlenceyi de durduramayacak durumdaysa, eğer oyun masaya karşı oynanıyorsa o masaya oturmaz. Oyun masaya karşı oynanmıyorsa bile o, kendisine uyulan önder bir kimse ise yine de oturmaz. Oturursa dini lekelenmiş, Müslümanlara günah kapısını açmış olur. Ebû Hanife: “Bir defa böyle bir belayla karşılaştım ve sabrettim.” demiştir.⁴⁶³

Allah’ı (c.c) tesbih etmek, O’na hamd etmek, Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şerif okumak, fıkıh ilmini okumak insana sevap kazandırır. Ama bir insan yapageldiği hayırlı işi gidip de fâsiklar meclisinde yaparsa, bununla sevap yerine günah kazanmış olur. Çünkü bu davranışta alay ve zikrin gereğine muhalefet vardır.⁴⁶⁴

1.6.3. Ukûbat

Zinâ:

Cellad’ın (öldürmeden dolayı) tazminat ödemesi gerekmez. Celladın tazminat ödemesi gerektiğine hükmetseydik, insanlar bu işi ifâ etmeye yanaşmazlardı ki bunda açık bir zarar vardır.⁴⁶⁵

Muhsan olmayan kişiye hem sopa hem de sürgün cezası verilmez. Sürgün edilmek, kadına zinâ kapısını açar. Bulunduğu yerden başka bir yere sürüldüğünde, akrabasıyla maddi bağı kopacak ve onlardan eskiye nazaran daha az utanacak, belki de ondan sonra zinâyı bir kazanç vasıtası haline getirecektir. Bunda gizlenemez bir fesad

---

⁴⁶² Mevsîfî, IV, 188.

⁴⁶³ Mevsîfî, IV, 189.

⁴⁶⁴ Mevsîfî, IV, 191.

⁴⁶⁵ Mevsîfî, IV, 85.

vardır. Ama imam bunda bir fayda görürse, bir had cezası olarak değil de siyaseten veya ta'zir olarak uygular.⁴⁶⁶

Zinâ, hırsızlık, içki, kazf hadleri ve göz çıkarma cezasının hepsi birden bir kişiye gerekirse, göz çıkarmayla başlanır. Çünkü o hâlis kul hakkıdır. Kulun ihtiyaç sahibi olması, Allah'ın (c.c) ise olmaması sebebiyle kul hakları öncelenir. Sonra suçlu iyileşinceye kadar hapsedilir. Sonra kazf haddi uygulanır. Çünkü onda da kul hakkı vardır. Sonra iyileşmesi için hapsedilir. Eğer iki hadd bir arada uygulanırsa mahkûm telef olabilir. Oysa gereken telef olması değildir. İyileştikten sonra hâkim ister önce elini keser isterse zinâ haddi uygular. Çünkü ikisinin sübutu eşittir. En son da içki içme cezasını uygular. Çünkü o icmâ ile sabit olmuştur.⁴⁶⁷

İçki:

Ebû Hanife'ye göre eti nazara alındığında, kısırak sütünün de helal olmaması gerekir. Çünkü süt, onun etinden neşet etmektedir. Buna verilecek cevap şudur. Kısırakın etini yemek, kıymet ve saygınlığından dolayı mekruhtur. Hem etini yemek mübah sayılırsa, cihad vasıtası azalmış olacaktır. Bu hüküm onun sütüne sirayet etmez.⁴⁶⁸

1.7. Maslahat-ı Mürsele

Maslahat-ı mürsele delili çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çünkü her ne kadar insanların yararını sağlayacak, zararları onlardan defedecek birçok ayet ve hadis bulunsa da sürekli gelişen ve değişen hayat şartları, çözülmesi gereken birçok yeni meseleyi de beraberinde getirmektedir. Mevsılî de yeni zuhur etmiş problemlere Hanefî âlimler tarafından verilen fetvalara eserinde bolca yer vermiştir. Bu sebeple *el-İhtiyâr*'da kaynağı aslî deliller (kitap, sünnet, icmâ ve kıyas) olmayan birçok hükme rastlamak mümkündür.

---

⁴⁶⁶ Mevsılî, IV, 91.

⁴⁶⁷ Mevsılî, IV, 102.

⁴⁶⁸ Mevsılî, IV, 108.

1.7.1. İbâdat

Temizlik:

Mevsîlî; eserinde abdestin farzlarını, yüzü yıkamak, dirseklere kadar kolları yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek ve ayakları topuklarla birlikte yıkamak şeklinde saydıktan sonra, gözlerin iç kısmının meşakkat ve gözlere gelebilecek herhangi bir zarardan dolayı ayetin kapsamına alınmadığını belirtmiştir. Yine Ebû Yusuf'a göre sakallar uzadığı zaman kulak ile şakak arasının yıkanmasının gerekmediğini belirten müellif, bunun tercih edilen bir görüş olmadığını, sakalın altındaki derinin engel sebebiyle yıkanmadığını, fakat şakaklarda tüy olmadığı için yıkamada herhangi bir engel de bulunmadığını ve yıkanması gerektiğini söylemiştir.⁴⁶⁹

Eğer kişi abdestinin olmadığından şüphe ediyorsa ve eğer bu ilk defa başına geliyorsa tekrar abdest alır. Çünkü abdestsizlik hali onun için yakîn bir bilgi ifade ediyorken abdestli olduğundan şüphe duymaktadır. Fakat bu şüphe kişinin başına çokça defa gelmişse, zorluğu ve sıkıntıyı kaldırmak için kişi abdestini yenilemez.⁴⁷⁰

Gusül abdesti alırken mümkün olan her yeri yıkamak gerekir. Daha önce geçtiği gibi gözlerin içi abdest mahallinin dışındadır. Çünkü gözleri yıkama kişiye zarar verir. Ama yine müellifin zikrettiğine göre kulakların içini yıkama bu hükme dâhil değildir. Çünkü kişiye kulakları yıkamaktan herhangi bir zarar doğmaz. Yine suyun saç ve sakal diplerine ulaşması gerekir. Fakat meşakkat sebebiyle örüklerin içine suyu ulaştırmak gerekli değildir.⁴⁷¹

Cuma günü, iki bayramda ve ihramdan önce gusletmek sünnettir. Müstehab da denilmiştir. Çünkü bu günler insanların topladıkları kalabalık günlerdir. İnsanların birbirlerinin çirkin kokularından rahatsız olmamaları için gusletmeleri müstehabdır.⁴⁷²

Müellif hayvanların temizliği meselesinde domuzun bütün cüzlerinin necis olduğunu belirtmiş; fakat İmam Muhammed'e göre kılının temiz olduğunu söyledikten

---

⁴⁶⁹ Mevsîlî, I, 9.

⁴⁷⁰ Mevsîlî, I, 14.

⁴⁷¹ Mevsîlî, I, 14.

⁴⁷² Mevsîlî, I, 15.

sonra bunun sebebinin boncukçuların ihtiyacına binaen verilmiş bir ruhsat olduğunu belirtmiştir.⁴⁷³ Fakat mezhepteki genel görüşe göre boncukçuların elde edeceği faydanın nazarı itibare alınmadığını belirtmiştir.

Mevsîlî, İmam Hasan'ın *el-Mücerred*'de Ebû Hanife'den rivayet ettiği, teyemmüm alırken uzvun çoğunluğunun mesh edilmesi halinde meşakkatten kaçınmak için bunun yeterli görülmesi şeklindeki rivayetin yerine İmam Muhammed'den *el-Asl*'da zâhiru'r-rivaye olarak nakledilen, parmakların arasının dahi hilallenerek meshedilecek yerlerin tamamının meshedilmesi hükmünün tercih edildiğini belirtmiştir.⁴⁷⁴

Kişi, eğer suyu yoksa ve başka biri satıyorsa, parası varsa ve satılan suyun fiyatı da suyun piyasa fiyatındaysa onu alır ve onunla abdest alır. Fakat suyun fiyatı emsallerinden kat kat pahalıysa almaz ve teyemmüm eder. Çünkü bu satımda gabni fâhiş vardır ve bu durum alan kişiye zarar verir.⁴⁷⁵

Meshlerdeki delik, eğer kişinin ayak parmaklarının en küçüklerinden üçünün büyüklüğünü aşmazsa bu delik meshe zarar vermez. Çünkü genellikle meshlerde delik olur ve bunların hepsini dikkate almak insanları zora sokar.⁴⁷⁶

Namaz:

Bulutlu günlerde sabah, öğle ve akşamın geciktirilmesi, ikindi ve yatsının ise erken kılınması müstehabdır. Çünkü sabahın geciktirilmesi gerektiği hadislerde buyrulmuştur. Öğle namazının geciktirilmesi zevalden önce kılınmasın diyedir. İkinci namazının erken kılınması kerahet vaktine kalmasın diyedir. Akşam namazının geç kılınması gün batmadan kılınmasın diyedir. Yatsı namazının erken kılınmasının sebebi de kar ve yağmur sebebiyle cemaat azalmasıdır.⁴⁷⁷

---

⁴⁷³ Mevsîlî, I, 19.

⁴⁷⁴ Mevsîlî, I, 24.

⁴⁷⁵ Mevsîlî, I, 26.

⁴⁷⁶ Mevsîlî, I, 28.

⁴⁷⁷ Mevsîlî, I, 44.

Hanefî mezhebindeki genel görüşe göre imam onlar için niyet etmedikçe kadınlar, erkeklerin namazına dâhil olamazlar. Çünkü bu sayede kadınların, imamın yanında namaza durup onun namazını bozma ihtimali ortadan kalkmış olur.⁴⁷⁸

Sadaka-i Fıtır:

Fıtır sadakası buğday veya undan yarım sa', arpa veya unundan, hurma ve kuru üzümünden bir sa' veya bunların kıymetinin verilmesidir. Ebû Yusuf bu konu da şöyle söylemiştir: "Benim için sadaka olarak un buğdaydan, dirhem de undan iyidir. Çünkü o zengin için daha kolay, fakir için daha faydalıdır."⁴⁷⁹

Hacc:

Hür, âkil-bâliğ, sağlıklı, binek ve azık bulabilen, aslî ihtiyaçlarının dışında gidiş-dönüş için kendi ve ailesine yetecek kadar nafakası bulunan herkes için yol da güvenliyse hacc yapmak farzdır. Sıhhat olmadan kişi hacca güç yetiremez. Aslî ihtiyaçlarını karşılayacak paranın ayrı tutulmasına gelince, kendisinin ve ailesinin geçimini te'min etmesi, kişi için Allah hakkı olan haccdan önce gelir.⁴⁸⁰ Çünkü ailesinin rızkını hacc için harcayan kişi, ailesinin yok olmasına sebep olabilir. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir ama onlar muhtaçtır.

1.7.2. Muâmelat

Büyu':

Alışverişin şer'an helal olmasının ayet, hadis ve icmâdan delilleri vardır. Aklî delili de alışverişe duyulan ihtiyaçtır. Alışverişe duyulan ihtiyaçlar onu meşrû kılmıştır. İnsanlar birbirlerinin ellerindeki malların bedellerine, mallara, yiyecek ve içeceklerle muhtaçtırlar ve bunları ancak alım-satım yoluyla elde edebilirler. İnsanların yaratılıştaki cimrilik ve mal sevgisi, ellerindeki malı karşılıksız olarak vermelerini

---

⁴⁷⁸ Mevsilî, I, 64.

⁴⁷⁹ Mevsilî, I, 131.

⁴⁸⁰ Mevsilî, I, 150.

engeller. Bu sebeple mübadeleye ihtiyaç duyarlar. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek adına da alışveriş meşrû kılınmıştır.⁴⁸¹

Alışverişte bir taraf îcabı yaptıktan sonra karşı taraf diler kabul eder, dilerse reddeder. Çünkü muhayyerdir. Zorlanamaz ve dilediğini tercih eder. Bu kabul muhayyerliğidir. Bu muhayyerlik meclis devam ettiği sürece devam eder. Çünkü adam düşünüp taşınmaya ihtiyaç duyar. Müşteri için malın bir kısmını kabul etme hakkı yoktur. Çünkü malın bölünmesi satıcıya zarar verir. Kötü malı iyi mala katarak satmak tüccarların adetlerindedir. Böylece kötü malı da elden çıkarırlar. Fakat müşteri malın iyisini ayırırsa kötüsü satıcıda kalır ve satıcı zarar eder. Aynı şekilde satıcı, müşterinin aleyhine malı bölerse o zaman müşteri zarar eder.⁴⁸²

Taraflar îcab ve kabul ile anlaşmayı tamamladıktan sonra akit bağlayıcı olur ve meclis muhayyerliği olmaz. Çünkü akit, rüknü ve şartlarının tam olması hasebiyle tam olmuştur. Taraflardan birinin akdi fesih muhayyerliği olması diğerinin hakkını iptal edeceği için ona zarar verir.⁴⁸³ Taraflardan biri üç günlük şart muhayyerliği koyabilir fakat bu tamamen bir tarafın aldanması ve zarara girmesi sebebiyle yapılan bir fesih işlemidir. Normal şartlarda sebepsiz yere bir akdi feshetmek karşı taraf için zarardan başka bir şey doğurmaz.

Tarafların, akde mevzu malın mahiyetini tartışmaya ve husumete mahal bırakmayacak derecede bilmesi gerekir. Mal hazır ise görüp incelemeleri yeterlidir. Eğer mal ortada yoksa ama benzeri olan tartılabilir, ölçülebilir cinstense benzerine bakılır. Aynı şekilde ödenecek paranın miktar ve cinsini de belirtmek gerekir ki tartışmaya mahal kalmasın.⁴⁸⁴

Köpek, pars ve yırtıcı hayvanların eğitilmiş olsun veya olmasın satılmaları caizdir. Çünkü bu hayvanlar bekçilik ve avcılık için faydalıdır. Yine bunların yılan, akrep, keler ve kirpi gibi haşeratin aksine miras ve vasiyet olarak bırakılması da caizdir. Çünkü bu haşerat insan için faydasızdır. Ebû Yusuf'a göre azgın köpeğin öldürmesi emredilmiş

---

⁴⁸¹ Mevsîlî, II, 3.

⁴⁸² Mevsîlî, II, 4.

⁴⁸³ Mevsîlî, II, 5.

⁴⁸⁴ Mevsîlî, II, 5-6.

elde tutulması yasaklanmıştır. Filin satımı caizdir. Maymunun satımı konusunda Ebû Hanife'den rivayet edilen iki görüş vardır. Tercih edilen cevazıdır. Çünkü onun derisinden faydalanılır. Yine Ebû Hanife'ye göre yengeç, kaplumbağa ve kurbanın canlı olanlarının satımı caizdir. Ve sülük satımı da insanların ihtiyacına binaen caizdir.⁴⁸⁵

Bir kişi muhayyerlik hakkı ile satın aldığı malda akdi lazım kılacak bir tasarrufta bulunursa, mal elinde kusurlu hale gelirse veya malın bir kısmını geri teslim edemeyecekse veya mal ölmüşse muhayyerlik hakkı kalkar. Çünkü malın bir kısmını veremez kalanını vermeye kalkarsa satıcı bundan zarar görür. Aynı şekilde malı ayıplı bir şekilde vermek de satıcıyı zarara uğratar.⁴⁸⁶

Numûne ile satılan mallarda, numuneyi görmek hepsini görmek gibidir. Elbise karpuz, ayva gibi her bir tanesi birbirinden farklıysa hepsini görmedikçe görme muhayyerliği düşmez. Tartı ve kiloyla satılanlarda ve ceviz ve yumurta gibi taneyle satılanlarda numuneyi görmek muhayyerliği düşürür. Çünkü maksat malın özelliklerini görmektir ve bu hâsıl olmuştur. Fakat malın geri kalanının numuneden kötü olduğunu görürse muhayyerliği devam eder. Yer altında görünmeyen, tartı ve ölçüyle satılan soğan, sarımsak, turp gibi mallardan numune çıkarılır ve gösterilirse muhayyerlik kalkar. Fetvâ bu yöndedir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır ve teâmül bu yöndedir.⁴⁸⁷

Eğer müşteri satın aldığı malda bir ayıp görürse isterse malın tamamını iade eder, isterse malı tüm fiyatını ödeyerek satın alır. Hem mekilâtta (ölçeklik mallarda) hem de mevzûnatta (tartılabilir mallar) müşteri, malın bir kısmını satın alıp bir kısmını iade edemez. Çünkü ayıplı olanı ayırmak ayıbı daha da artırmak demektir. Bu sanki sonradan ortaya çıkmış bir kusur gibidir. Satın alınan mal iki ayrı kaptaysa müşteri kabzdan sonra ayıplı olanı verebilir denmiştir. Çünkü bunda zarar yoktur. Yine müşteri bir çift mest veya iki kanatlı bir kapı alır da kabzdan önce veya sonra bunlardan birinin ayıplı olduğunu öğrenirse ya ikisini de iade eder ya da ikisini de elinde tutar. Ayrılmasından zarar meydana gelecek tüm parçalar için durum budur. Ayrılmasında zarar görülmeyen iki köle

---

⁴⁸⁵ Mevsîlî, II, 10.

⁴⁸⁶ Mevsîlî, II, 17.

⁴⁸⁷ Mevsîlî, II, 17.

ve iki elbise gibi mallarda, birinde kusur bulunduğunda, kabzdan önce ise anlaşma bozulur sonra ise kusurlu olan iade edilir. Çünkü bunda bir zarar yoktur.⁴⁸⁸

Müşteri satın aldığı bir malda bir kusur bulur sonra kendisi de malda bir kusur oluşturursa alırken var olan zararı satıcıdan isteyebilir. Fakat satıcının rızası olmadıkça malı geri iade edemez. Müşterinin malı aldığı zamanki haliyle teslim etmesi şartı, satıcının zarara girmesini engellemek için konulmuş bir şarttır.⁴⁸⁹

Gümüş bir kap veya bir külçe altın satan, parasının bir kısmını müşteriden alırken ayrılırsa aralarında ortaklık olur. Daha sonra kabın bir kısmının başkasına ait olduğu ortaya çıkarsa, dilerse müşteri hissesine göre kabın kalan kısmını satın alır, isterse kabı geri verir. Çünkü kapta ortaklık kusurdur. Eğer külçe altının bir ortağı çıkarsa, dilerse hissesine göre kalanını satın alır. Satın aldığı miktarı iade etme hakkı yoktur. Çünkü külçe altında ortaklıkta zarar yoktur.⁴⁹⁰

Nafaka:

Boşanan kadının nafakası ve barınması-ister bâin talâkla ister ric'î talâkla boşansın-iddet süresince kocaya aittir. Ric'î talâkta aralarındaki nikâh devam etmektedir. Hatta erkek, karısıyla cinsel birliktelik veya başka yakınlıklar yaşasa caizdir. Kocasına geri dönmüş sayılır. Bâin talâkta ise kadın iddet müddetince erkeğin hakkı ve faydası için onun evinde tutulmaktadır. Onun hakkı da ana rahminde spermlerin karışmasını engelleyerek çocuğunu korumaktır. Kadının evde tutulması ise onun nafakasını gerektirir.⁴⁹¹ Böylece hem erkek neslini garanti altına almış olur hem de kadın yaşaması için gerekli olan ihtiyaçlarını te'min etmiş olur.

Şuf'a:

Şuf'a hakkına sahip kişi İmam Yusuf'a göre, şuf'a dâvasına bir veya iki celse katılmazsa şuf'a hakkı düşer. Yine Ebû Yusuf'a göre o, şuf'a hakkını üç gün içinde kullanmazsa hakkı düşer. Çünkü bu, malı istemediğinin delilidir. İmam Muhammed'e

---

⁴⁸⁸ Mevsilî, II, 19.

⁴⁸⁹ Mevsilî, II, 20.

⁴⁹⁰ Mevsilî, II, 42.

⁴⁹¹ Mevsilî, IV, 8.

göre bu süre bir aydır. Çünkü daha fazlası, akarı alan müşterinin fiillerini kısıtladığı için ona zarar verir. Ebû Hanife'ye göre ise beklemeyle şuf'a hakkı düşmez. Müşteri istediği zaman şuf'a hakkı sahibini dâva edip akarın parasını ödemesini isteyebilir. Ödeyemezse şuf'a hakkı biter. İmameyne göre ise müşteri şuf'a hakkı sahibini bulup dâva edemeyebilir ve bu sebeple zarara girer.⁴⁹² Bu meselede İmameyn daha çok müşterinin hakkını gözetirken, Ebu Hanife şuf'a hakkı sahibinin hakkını gözetmiştir. Müşterinin şuf'a hakkı sahibini bulmak ve onu dâva etmek için harcayacağı zahmeti, zaman aşımıyla şuf'a hakkının zayi olmasına tercih etmiştir.

Eğer müşteri akarın fiyatını artırsa şuf'a hakkı sahibinin de artırması gerekmez. Çünkü müşteri şuf'a hakkı sahibine zarar vermek için bunu yapmış olabilir. Fakat müşterinin aldığı fiyatta indirim olmuşsa şuf'a hakkı sahibi de bundan faydalanır. Çünkü bu onun için faydalıdır.⁴⁹³ Burada öncelikli olarak şuf'a hakkı sahibinin karşılaşacağı fayda veya zarar gözetilmiştir. Çünkü şuf'a hakkı, rivayetlerle sabit bir ortaklık ve komşuluk hakkıdır. Hem de tıpkı marazı mevte eşini üç talakla boşayıp ona vasiyette bulunan adamın durumunda olduğu gibi⁴⁹⁴ meseledeki olası art niyet dikkate alınır. Vasiyetin kadının alacağı miras payından daha fazla olması nasıl kadın ve kocası arasındaki hileli bir anlaşmadan bizleri şüphelendiriyorsa, şuf'a konusu malın fiyatının artışı da onu satan ve müşteri arasındaki olası bir anlaşma hakkında bizleri şüphelendirir. Öyleki onlar, fiyatı yükselterek şuf'a hakkı sahibinin pazarlığa katılamamasını istiyor olabilirler. Ama şuf'a konusu malın fiyatının düşmesi satanın o fiyata razı geldiğini gösterir ve bu durumdan hiç kimse zarar görmez.

İcâre:

Eğer müşteri bir şey taşımak için hayvan kiralarsa ve hayvanın üzerinde ne taşınacağı zikredilirse, mesela şu kadar ölçek buğday denirse, müşteri zikredilen miktarda ve arpa gibi daha hafif bir ağırlığı hayvana yükleyebilir. Fakat tuz gibi daha ağırını yükleme hakkı yoktur. Aslolan şudur ki, kiraya verenin ağır olanın zararına katlanmayı

---

⁴⁹² Mevsilî, II, 47.

⁴⁹³ Mevsilî, II, 49.

⁴⁹⁴ Mevsilî, III, 158.

kabul etmesi, daha hafif olanın zararını haydi haydi kabul etmesi demektir. Eğer zikredilenden daha ağırını yüklerse malın cinsine göre kiralayan tazmin eder.⁴⁹⁵

Bir kimse köle kiralarsa akitte şart koşmadığı sürece onunla seyahate çıkamaz. Çünkü seferde hizmet meşakkatlidir ve ancak akitte zikredilen bir şart ile geçerli olur.⁴⁹⁶

Evini kiralayan ücretini günlük olarak talep eder. Çünkü bedellerden biri olan menfaat yerini bulmuştur ve diğerinin de bulması gerekir. Aslında ev sahibinin kirayı saati saatine istemesi gerekir. Fakat bunda çok büyük bir meşakkat ve zarar vardır. Çünkü biz her saate düşen faydayı ayrı ayrı hesaplayamayız. Biz de kolaylık olması için kirayı günlük olarak takdir ettik.⁴⁹⁷

Kira akdi özür sebebiyle fesh edilir. Ne zaman taraflar akdin şartlarını yerine getirmekten dolayı zarar görmeye başlarsa, iki tarafın da zarar görmesini engellemek için akit fesh edilir. Kim bir kimseyi dışını çekmesi için kiralar ve dış ağrısı geçerse veya kurtçuk sebebiyle elini kesmesi için kiralar ve kurtçuk düşerse kira akdi fesh olunur. Bir adam ticâret yapmak için dükkân kiralar ve iflas ederse, bir malını kiralar ve sonra ödemesi gereken bir borç ortaya çıkar ama kiraladığı maldan başka malı olmazsa akit fesh olunur ve kiraladığı şey satılarak borcu ödenir. Tarafların zarara girmemesi adına kira akdi fesh edilir.⁴⁹⁸

Rehin:

Rehindeki köle azâd edilirse, satım veya hibe akdinden farklı olarak azâd sahih olur. Çünkü azâd etmede teslim şartı yoktur. Ayrıca kölenin azâd edilmesinde hem köle hem de azâd eden için fayda vardır. Rehin alanın maslahatında ise sıkıntı yoktur. Çünkü rehin alan, isterse azâd olan köleyi çalıştırır isterse rehnin kıymetini alır veya borcunu hemen tahsil eder. Eğer rehin alan azâd fiilini onaylamazsa, hem azâd eden hem de azâd

---

⁴⁹⁵ Mevsîlî, II, 55.

⁴⁹⁶ Mevsîlî, II, 57.

⁴⁹⁷ Mevsîlî, II, 58.

⁴⁹⁸ Mevsîlî, II, 65.

edilen derin yaralar alır. Fiilin geçerliliği daha geniş maslahatlar ve öncelikli faydalar içerir.⁴⁹⁹

Eğer rehin veren kişi ölmüşse, vasîsi onun yerine geçer ve borcunu ödemek için rehin alanın emriyle rehin malını satar. Eğer ölenin vasîsi yoksa hâkim ona bir vasî atar. Çünkü hâkim insanların maslahatı ve zor durumdayken onlara yardım için görevlendirilmiştir. Ve bu durumda ölünün kendi ve cennet arasında bir engel olan borçlarından kurtulmaya ihtiyacı vardır.⁵⁰⁰

Kısmet:

Deve, inek, koyun gibi aynı cins malların taksiminde ortaklar paylaşımaya zorlanır. Böylece tüm ortaklar kendi menfaatlerini tam anlamıyla elde etmiş olur. Eğer paylaşımı isteyen taraf hâkime giderse hâkim paylaşımı yapar. Çünkü o maslahatı celb ve mefsedeti def için o makama atanmıştır. Başkasının hakkının ortak malla alakası olması halinde taraflar mübadeleye zorlanır.⁵⁰¹

Ortaklar bir tek taksimatçıdan taksim yaptırmaya zorlanamaz. Taksimatçının ücreti takdir edilemeyince ücretini fahiş tutabilir ve bu insanlara zarar verir. Yine taksimatçıların ortak iş yürütmelerine izin verilmez. Çünkü böylece onlar işi kaybetmekten korkmaz ve anlaşarak fahiş fiyatlar koyarlar. Eğer aralarında ortaklık olmazsa diğerine işi kaptırmaktan korkarlar, işlerine koşar ve fiyatları daha ucuz tutarlar.⁵⁰²

Ortaklardan biri paylaşımı talep ederse ve bu hepsi için faydalı olacaksa paylaşım yapılır. Eğer bu ortaklar için zararlı olacaksa yapılmaz. Paylaşım iki çeşittir. Birincisi ortakların kendi kendilerine paylaşımalarıdır. Ortak isterse zarara girsinler bu tip paylaşımında muhayyerdirler. Çünkü insan başkalarına zarar vermediği sürece kendi lehine ve aleyhine olan şeyi tercih etmede muhayyerdir. İkincisi hâkimin paylaşmasıdır. Bu paylaşımında yalnız ortaklara faydalı olanı caizdir. Ortaklara zararlı olan ve duvar kuyu

---

⁴⁹⁹ Mevsîlî, II, 73.

⁵⁰⁰ Mevsîlî, II, 75.

⁵⁰¹ Mevsîlî, II, 78.

⁵⁰² Mevsîlî, II, 79.

gibi ortaklara faydası olmayacak paylaşımlar caiz değildir. Çünkü hâkim insanların maslahatlarını te'min ve zararlarını def için o göreve getirilmiştir. İki ortaktan biri fayda sağlayacak diğeri zarara girecekse hâkim fayda sağlayana göre taksim yapar. Kerhî'ye göre zarar göreceğ olanın talebi dikkate alınmaz. Çünkü o fesat çıkarıcıdır. Hâkim eş-Şehid (ö. 334/945), "el-Muhtasarü'l-Kâfî"de ortaklardan hangisi talepte bulunursa bulunsun taksim yapılır der. Essah olan da bu görüştür. Çünkü taksim ancak zarar dolayısıyla terk edilir. Fakat rıza varsa zarara itibar edilmez. Yine mücevher, köle, hamam, duvar, iki ev arasındaki kuyu ve değirmen ortakların rızası dışında taksim edilmez. Yine küçük ev, kapı, tahta parçası ve gömlek gibi taksiminde zarar olan her şey böyledir.⁵⁰³

Ortaklardan biri komşusunun duvarına zarar verse bile kendi payına düşen arazide kuyu ve sarnıç kazabilir, tandır ve hamam yapabilir. Komşusunun kendine bakan duvarını kapatabilir. Haddi aşmış sayılmaz. Komşunun zararı dolaylı yoldandır ve tazmin gerektirmez. Yine duvarın sahibi komşusu zarar göreceğ bile olsa kendi duvarında bir kapı açabilir. Fakat komşusuna eza veren şeylerden kaçınması daha güzeldir. Alt ve üst komşular ise birbirlerine zarar vermediği sürece evlerinde istediği tasarrufta bulunmakta hürdür.⁵⁰⁴

Edebu'l Kâdî:

Kadının kadıya gönderdiği yazı, şüphe ile düşmeyen bütün dâvalarda kabul edilir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç da hasımlarla şahitleri bir araya getirme aczinden gelir. Fakat kısas ve had cezası gibi şüpheli düşen cezalarda kabul edilmez.

Yazışma; nikâh, borç, gasp, inkâr edilen emânetler, mudârebe şirketi ve gayrimenkul dâvalarında da geçerlidir. Gayrimenkul dâvalarında geçerli olmasının sebebi akarların, hududların belirlenmesiyle bilinebilmesidir. Menkul malların dâvasında ise yazışma yapılamaz. Sebebi de menkul mallarda işarete ihtiyacın olmasıdır. Ama İmam

---

⁵⁰³ Mevsîfî, II, 80.

⁵⁰⁴ Mevsîfî, II, 82.

Muhammed'e göre bütün menkul mal dâvalarında yazışma kabul edilir. Fetvâ da buna göredir. Çünkü buna ihtiyaç vardır.⁵⁰⁵

Baba çocuğuna olan borcundan dolayı hapsedilmez. Fakat çocuğuna nafaka te'min etmekten geri durursa hapsedilir. Çünkü böyle yaparsa çocuğu ölüme terk etmiş olur. Hapisteki kişi hastalanırsa eğer ona bakacak biri varsa hapisten çıkarılmaz. Yoksa ölmemesi için çıkarılır.⁵⁰⁶

Hacr:

Eğer kadı kişiyi kısıtlarsa o, çocuk hükmündedir. Fakat bazı şeylerde tasarrufları akıllı kimseninki gibi geçerlidir. Bunlar; nikâh, boşama, köle azat etme, cariyesinden ümmü veled kılmak, köle ile müdebberlik anlaşması yapmak, had ve kıssas ikrarında bulunmaktır. Çünkü o, şer'î emirlere muhataptır ve tasarrufları geçerlidir. Nikâhı geçerlidir. Çünkü nikâh, insanın aslî ihtiyaçlarından birisidir. Yalnız mehri misl gerekir (daha fazlası geçersizdir). Çünkü o zaman bir aldanma yoktur. Kadın da dengiyle evlenir fakat mehri misl altında mehr alırsa ve gerdeğe girmemişlerse adam, mehrin geri kalanını ödemek veya evliliği fesh etmek arasında muhayyer bırakılır. Eğer gerdeğe girmişlerse adam mehrin geri kalanını ödemeye zorlanır. Çünkü adamın muhayyer bırakılmasında kadına bir fayda yoktur.⁵⁰⁷

Sebepleri tahakkuk ettiğinde kul haklarına riayet etmek gerekir. Sefihin eşinin, çocuklarının ve yakın akrabasının nafakası da buna dâhildir. Çünkü sefihlik kul haklarını ortadan kaldırmaz. Eşin ve çocukların nafakası aslî ihtiyaçlardandır.⁵⁰⁸

Kitabu'l-Me'zûn:

Çocuğa ve köleye izin vermenin faydası, onların bu sayede maddi tasarrufta bulunarak, para kazanıp kar sağlamalarıdır. İzin, açık veya-velinin yahut efendinin kısıtlı kişiyi alışveriş yaparken görüp de ses etmediği zamanki gibi-delaletle olabilir. Bize göre kısıtlı, hür kimselerin yaptığı muamelelerden yapıyor ve efendisi de yanında olduğu halde

---

⁵⁰⁵ Mevsîfî, II, 97.

⁵⁰⁶ Mevsîfî, II, 97.

⁵⁰⁷ Mevsîfî, II, 104.

⁵⁰⁸ Mevsîfî, II 105.

susuyorsa insanlar onun izinli olduğuna kanaat getirir. Yoksa efendisi, onu bu tasarruflardan men ederdi. Eğer efendisinin sukutu ikrar kabul edilmezse o kısıtlıyla alışveriş yapanlar bu durumdan zarar görür. Onlardan bu zararı def etmek için efendinin sükûtu ikrardan sayılır.⁵⁰⁹

Eğer efendi, kısıtlıya yemek ve giyecek alması için izin verirse kısıtlı, sadece bunlar için izinli sayılır, genel izni yoktur. Çünkü bunlar kullanılmak için alınan malzemelerdir ve ticâret kapsamına girmez. Ticâret kendisiyle kar umulan bir iştir. Eğer bunları izin sayarsak bu sefer kısıtlının (köle veya çocuğun) günlük hayatta kullanım alanı kalmaz. Bunda da açık bir fesad vardır.⁵¹⁰

Eğer efendisi, kölesini ticâretten men ederse, çarşı ehlinin tamamı veya çoğu bunu öğrenmedikçe kısıtlılık geçerli olmaz. Çünkü onlar kölenin kısıtlılığını bilmedikleri için onunla alışveriş yaparlar ve bu onlara zarar verir. Çünkü çarşı esnafının hakları kölenin kazancına ve şahsına taalluk etmezse bu ödeme onun hürriyetine kavuşmasının sonrasına ertelenir. Esnafta haklarının geciktirilmesiyle veya hiç alamamalarıyla zarara uğratılmış olur.⁵¹¹

İkrâh:

İkrâh insanın tabiatı gereği hoşlanmayacağı veya şer'an yasak olan bir şeyi yapmaya zorlanmasıdır. Daha zararlı olanı def etmek için zorlandığı şeyi yapması tercih edilir. Ancak zorlamaya itibar edebilmek için tehdit edenin tehdit ettiği şeyi yapabilir olması, tehdidin o an var olması, zorlanan kişinin zorlanmadan evvel o fiilden sakınmış olması; tehdidin öldürmek, bir organını telef etmek gibi rızayı kaldıran bir tehdit olması gerekir. Eğer kişi kırbaçlanma, bir gün hapse atılma veya bir gün zincire vurulmayla tehdit edilirse bu, zorlama sayılmaz. Çünkü âdeten buna aldırış edilmez. Fakat zorlanan kişi, bundan zarar görecektir makam mevki sahibi biri ise rızası olmadığı için zorlanmış sayılır.⁵¹²

---

⁵⁰⁹ Mevsîfî, II, 109.

⁵¹⁰ Mevsîfî, II, 109.

⁵¹¹ Mevsîfî, II, 111.

⁵¹² Mevsîfî, II, 113.

Kişi, hapis veya dayak tehdidi ile içki içmeye, leş yemeye, küfre, Müslüman malını telef etmeye zorlanırsa bu, zorlanma kapsamına girmez. Kâide şudur ki ancak ölümden korkulması durumunda içki içmek, leş yemek, başkasının malını yemek mübahtır. Allah (c.c) buyurdu ki: “Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa saldırmadan ve haddi aşmadan yemesinde günah yoktur.”⁵¹³ Dövülerek veya hapse atılarak bu işleri yapmaya zorlanan kimselerin bu fiilleri işlemesi caiz değildir. Çünkü ayette bu mana yoktur. O halde bu tehditlerle dinden dönmek zaten caiz değildir. Çünkü küfür bu günahları işlemekten daha ağırdır. Kişi ölümlle tehdit edilirse yukarıdaki günahları işlemek serbesttir. Çünkü ölüm, zarûret halidir. Yine cana kastedilen dayak ve bir parmak da olsa organın kesilmesi tehdidi, ölüm tehdidi gibi zorlayıcıdır. Çünkü hürmet bakımından azalar, can gibidir.⁵¹⁴

Hastanın, vârislerden bazısının lehine borç ikrar etmesi, diğer vârisler onaylamadığı sürece batıldır. Çünkü ikrarı, bazı vârislerin hakkını iptal eder. Onları birbirlerine kışkırtarak aralarına düşmanlık sokar.⁵¹⁵

Şahitlik:

Şahidin tezkiyesi, tezkiyeyi yapan kişinin “O adildir, şahitlik yapması caizdir.” demesidir. Hâkimin şahitlerin durumunu sormak için seçtiği kimselerin, suikaste ve tuzaklara maruz kalmamaları için halk arasında tanınır olmayan kimselerden olması münasip olur.⁵¹⁶ Sadece dâvanın sağlıklı yürümesi değil, şahitlerin her türlü can ve mal güvenliğinin de te’min edilmesi önceliklidir.

Sünnetsizin şehâdeti kabul edilir. Çünkü sünnetsiz kişi fâsık değildir. Bir çocuk büyüyüp yetişkin olduktan sonra sünnet olmak istemezse fâsık olmaz. Çünkü o sünnet olmak istemediği için değil can korkusundan dolayı sünnet olmamaktadır.⁵¹⁷ Can korkusu sebebi ile sünnet olmak gibi önemli bir sünnetin bile terkedilebileceğine hükmedilmiş ve bu kişinin fâsık olmayacağı söylenmiştir.

---

⁵¹³ Bakara, 2/173.

⁵¹⁴ Mevsilî, II, 115.

⁵¹⁵ Mevsilî, II, 146.

⁵¹⁶ Mevsilî, II, 153.

⁵¹⁷ Mevsilî, II, 160.

Vekâlet:

Müvekkilin, bizzat kendi başına yapması gereken akitlerde, ihtiyaç sebebiyle bir başkasını vekil tayin etmesi caizdir. Her çeşit hukûkî dâva için vekil tayin etmek, ihtiyaç dolayısıyla caizdir. Çünkü dâva işlerini herkes bilmez. Bunun delili de Peygamberimizin (s.a.v) şu sözüdür: “Muhtemeldir ki bazınız delilini, diğerlerinden daha iyi anlatır.”⁵¹⁸

Vekilin kendisine izafe edilen satım, kiralama, ikrardan sulh gibi akitlerin-malın ve bedelin teslimi, kusurdan dolayı dâvalaşma ve-diğer hukûku da vekile izafe edilir. Çünkü akdi yapan vekildir ve bu akitleri yaparken müvekkilden bahsetmeye ihtiyaç yoktur. Akdi yapan karşı taraf, hakların kendisine döndüğüne itimat eder. Şayet dönmezse mutazarrır olur. Mesela müvekkil müflis ise ve karşı taraf alacağı ya da sattığı malın bedelini ondan talep edemeyecekse mutazarrır olur. Ama nikâh ve benzeri akitler farklıdır. Bunlarda vekil müvekkilden bahsetmeli ve akdi ona isnad etmelidir. Böylece bir zarar söz konusu olmaz.⁵¹⁹

Vekilin, azledildiğini öğreninceye kadar yaptığı tasarrufları geçerlidir. Eğer vekil bilgisi olmaksızın azledilirse bu ona zarar verir. Çünkü akdin hukûku vekile dönmektedir ve o vekâletine binaen müvekkilin malında tasarrufta bulunmaktadır. Para ödeyip satın aldığı malı teslim almakta, bunun için tazminat ödemektedir. Habersizce azledilmesi ona zara verir.⁵²⁰

Havâle:

Havâle işlemi borçlunun, alacaklının ve borcu üzerine alanın rızası ile sahihtir. İmam Muhammed'in *ez-Ziyâdât* adlı eserinde, borçlunun rızasının şart olmadığı çünkü borcu üstlenenin, kendi malından tasarrufta bulunduğu ve bunda borçluya herhangi bir zarar olmadığı aksine fayda olduğu zikredilir. Borcu üstlenen ve alacaklının rızası gerekir. Çünkü insanlar borcu istemedi ve ödeme farklı farklılardır. Belki borcu üstlenen

---

⁵¹⁸ Mevsîlî, II, 168. Buhârî, “*Hiyel*”, 9; Müslim, “*Ekziye*”, 3.

⁵¹⁹ Mevsîlî, II, 169.

⁵²⁰ Mevsîlî, II, 174.

zor durumdadır ve iflas etmiştir. Belki alacaklı alacağını isterken çok sert davranır. Onun için ikisinin de zarar görmemesi adına ikisinin de rızası aranır.⁵²¹

Sulh:

Sulh ya ikrar ile ya sükût ile ya da inkâr ile olur. Bu konudaki naslar mutlakdır. Ebû Hanife'den en hayırlı sulhun bir hakkın inkârından sonra varılan sulh olduğu rivayet edilmiştir. Çünkü insanların buna gözle görülür biçimde ihtiyacı vardır. Çünkü bu sulh tartışmayı bitirmek ve suları durultmak için yapılmış bir sulhtur. Akitleşmenin caiz olmasında ve tartışmaya yol açacak kapıların kapatılmasında ihtiyacın önemli rolü vardır.⁵²²

Haddlerde sulh caiz değildir. Çünkü haddler Allah hakkıdır. Kazf suçunda bizce Allah hakkı daha baskındır. Başkasının hakkına karşılık bedel almak caiz değildir. Bunun için umûmî yolda yapılan gölgelik veya küçük bir pencere hakkında sulh yapılamaz. Çünkü o yolda herkesin hakkı vardır ve sadece kendi payına düşen hakkı almak mümkün değildir. Ama devlet başkanı, gölgelik ve benzerlerinde umûmî bir maslahat görürse sulh yapması caizdir. Sulhdan elde edilen geliri de beytûlmâle koyar.⁵²³

Fuzûlî bir kimse bir mal üzerine sulh yapar, ona kefil olur veya bedelini teslim ederse ya da sulh yaparken “benim şu bin liram üzerine” derse geçerli olur. Malı teslim etmesi gerekir. Borcunu üstlendiğine de dönemez. Çünkü bu bir teberrudur. Sulh geçerlidir. Çünkü sulhu malına veya kendine izafe etmiştir. Hâsılı asıl borçlu, borçtan arınmış olur. Çünkü bunda onun için herhangi bir zarar yoktur ve akit sahihtir.⁵²⁴

İnan şirketinde ortaklar birlikte çalıştıkları zaman, bir tarafın sermayesinin fazla olmasına rağmen karda eşitlik caizdir. Ortaklık işinde çalışan için fazla kâr şart koşulması da caizdir. Züfer'e göre sermayeler eşitken kârda farklılık caiz değildir. Çünkü kâr sermaye oranındadır. Bunun aksi bir durum kişinin kefaleti altında olmayan şeyden kâr sağlaması demektir. Nasıl bir ortak için fazla zarar şart koşulması caiz değilse fazla kâr

---

⁵²¹ Mevsîfî, III, 4.

⁵²² Mevsîfî, III, 5.

⁵²³ Mevsîfî, III, 7.

⁵²⁴ Mevsîfî, III, 8.

şart koşulması da caiz değildir. Biz Hz. Ali'nin (r.a) şu sözüne dayanırız: “Kâr, ortaklık akdi yapanların şart koştuğu şekilde paylaşılır.”⁵²⁵ Çünkü kâr, mudârebede olduğu gibi, sermaye ile elde edildiği gibi çalışma ile de elde edilir. Ortaklardan biri, ticâreti ve kâr yollarını daha iyi biliyor ve bu sebeple kârı eşit miktarda paylaşmaya razı olmuyor olmayabilir.⁵²⁶

Mudârebe:

Mudârebe akdinin cevazının bir sebebi de insanların bu akde ihtiyacı olmasıdır. Çünkü onların içinde zengin olup malında nasıl tasarrufta bulunacağını bilmeyenler, fakir olup zeki ve ticâret yollarını bilenler vardır. O insanların maslahatını te'min için, bu akit caiz kılınmıştır.⁵²⁷

Mudâribin nafakası, seferde bulunduğu süre içinde eve dönünceye kadar mudârebe malından karşılanır. Eğer ailesinin yanında kalmıyorsa, şer'î sefer müddetinden az da olsa yine mudârebe malından karşılanır. Şehirde bulunduğu süre içerisinde nafakayı hak etmez. Çünkü nafaka, o iş için alıkonmayla mümkün olur ve şehirdeyken kişi nafakasını te'minden alıkonmuş değildir. Nafakası; yemek, içmek, giymek için malzeme, uyumak için yatak, binek hayvanı ve yemi, aşçı ve çamaşırcı ücreti, hamam masrafı, kandil yağı ve yakacak odun gibi devamlı meydana gelebilecek aslî ihtiyaçların karşılanması için paradır.⁵²⁸

Mudârib, görevinden azledilirse ve bunu öğrenirse, elinde bulunan mal kendine verilen sermaye cinsinden onda tasarrufta bulunamaz. Çünkü bu durumda mudârib için herhangi bir zarar yoktur. Ama elindeki mal kendine verilen sermaye cinsinden değilse onu satar ve paraya çevirir. Çünkü onun kardan payı vardır ve farklı cinsteki malı satıp paraya çevirmedikçe kârın miktarını öğrenemez. Fakat sattıktan sonra parası ile tasarrufta bulunamaz.⁵²⁹

---

⁵²⁵ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, IV, 267. (Had. no: 19961-19963-19964)

⁵²⁶ Mevsilî, III, 16.

⁵²⁷ Mevsilî, III, 20.

⁵²⁸ Mevsilî, III, 25.

⁵²⁹ Mevsilî, III, 25.

Emânet:

Emânet malı bizzat emânet alanın veya mûdi yasaklasa bile onun ailesinden birinin koruması gerekir. Ailesinden kasıt; karısı, kocası, kölesi, özel ücretli işçisi, kendi ailesinin yanında yaşıyorsa büyük oğludur. Çünkü mûdi buna zımmen razı olmuştur. Emânet alanın, geçimini te'min etmek ve farizalarını yerine getirmek için dışarı çıkması gerekir. Emâneti sürekli yanında götürmesi mümkün değildir. Bu sebeble emâneti ailesinin yanında bırakır ve buna ihtiyacı vardır. Eğer ailesinden özel birini kastederek "Emâneti şuna bırakma!" derse ve ailede ondan başka biri yoksa ona bırakması halinde tazminle yükümlü olmaz.⁵³⁰ Çünkü ona bırakmaya mecburdur.

Emânetçi, mûdi yasaklamadığı ve yol da güvenli olduğu sürece, taşıma ve zahmeti olsa bile emânetle birlikte seyahat edebilir. Çünkü emânet mutlakdır ve yol güvenliği olduğu sürece yolculuklar genelde selametle sonuçlanır. Ama umûmîyetle telef olduğu için emânetçi emâneti deniz yoluyla götüremez. İmameyn'e göre ise sadece taşıma masraflarını kendi karşılayabilecekse götürebilir. Çünkü zâhiren mûdi bu masrafları yüklenmeye razı olmaz. Bize göre ise emânetçi emâneti koruma hakkında verdiği sözü yerine getirebilmek için emâneti yanında götürmek zorundadır. Emânetçi husûsen göçebe ise bu yasağa hiç mi hiç uymak zorunda değildir. Çünkü onun yazın ve kışın göç etme zorunluluğu vardır.⁵³¹

Eğer iki kişi, ölçülen veya tartılan bir malı emânet verir ve daha sonra biri gelip kendi payını talep ederse, diğeri gelmediği sürece payını alamaz. İmameyne göre ortak borç alacağında olduğu gibi alabilir. Ebu Hanife'ye göre ise bu şayiâli bir alacaktır ve alamaz. Şayi' hisseli malı kendisi emânetçiye bırakmakla o zarara kendi fiili ile düşmüştür.⁵³²

Emânet kasıtsız olarak helak olursa tazmin gerekmez. Çünkü eğer tazmin gerekseydi insanlar emânet almaktan kaçınırlar ve bu da açık bir zarar ortaya çıkarırdı.⁵³³

---

⁵³⁰ Mevsîfî, III, 28.

⁵³¹ Mevsîfî, III, 30.

⁵³² Mevsîfî, III, 30.

⁵³³ Mevsîfî, III, 26.

Lakîl:

Kim lakîlin kendi çocuğu olduğunu iddia ederse nesebi sabit olur. Çünkü bunda çocuk için fayda vardır. Çünkü insanlar nesebi olmakla şereflenir ve nesepsizlikle ayıplanırlar. Nesep iddia eden onu alır sokakta onu bulan da ondan elini çeker.⁵³⁴

Hür ve köle veya Müslüman ve zımmî aynı anda bir çocuk hakkında nesep iddia etseler, köleye karşı hür, zımmîye karşı Müslüman tercih edilir. Çünkü bu, çocuk için daha faydalıdır.⁵³⁵

Bir çocuk üzerinde nesep iddia edenin onun adına hibe kabul etmesi caizdir. Çünkü bu, çocuk için faydalıdır. Yine çocuğu bir zanaat erbabına teslim etmesi caizdir. Çünkü bu şekilde çocuk kültürlenir ve bunda onun için fayda vardır.⁵³⁶

Lukata:

Lukatayı bulanın onu alması efdaldır. Çünkü bu sayede onun hainin eline geçmesini engellemiş olur. Eğer zayi olmasından korkuyorsa alması vâciptir. Bu sayede insanların hakkını zayi olmaktan korumuş olur. Ama mala tamâh etmekten, onu duyurmaktan vazgeçip, sahiplenmekten korkarsa harama düşmemek için lukatayı bulduğu yerde bırakır.⁵³⁷

Lukatayı bulan, eğer onun bir menfaati varsa hâkimin izniyle onu kiralar ve gelirini lukatanın masraflarına harcar. Çünkü böylece mülkiyeti, sahibine hiçbir külfet yüklemeyen sahibinin üzerinde devam eder. Eğer kiralanacak bir menfaati yoksa satılması daha uygun olursa satılıp bedeli saklanır. Satılmaması daha faydalı olacaksa malın masrafları karşılanıp mal elde tutulur ve daha sonra sahibinden tahsil edilir. Hâkim iki veya üç gün masraflarının karşılanmasına hükmedebilir. Bundan sonra hayvanı satar ki ona verilen yem hayvanın fiyatını geçmesin.⁵³⁸ Aksi takdirde mal sahibi, borçlu duruma düşer.

---

⁵³⁴ Mevsîlî, III, 33.

⁵³⁵ Mevsîlî, III, 34.

⁵³⁶ Mevsîlî, III, 34.

⁵³⁷ Mevsîlî, III, 35.

⁵³⁸ Mevsîlî, III, 37.

Mefkûd:

Hâkim, mefkûdun malını korumak ve vekili olmayan sahadaki gelirlerini almak için bir kayyum tayin eder. Kayyum, mefkûdun bozulmasından korktuğu mallarını satar. Çünkü hâkim, çocuk ve deli bahsinde olduğu gibi insanların maslahatını te'min etmek için o makama atanmıştır. Mefkûd bizzat tasarrufta bulunmaktan acizdir ve hâkim onun yerine tasarrufta bulunur. Borçlunun ikrar ettiği alacaklarını tahsil eder.⁵³⁹ Mefkûdun varlığı halinde nafakaları ile sorumlu olduğu kimselere kayyum da mahkeme kararı olmaksızın ödeme yapar. Karısı, evlatları, ebeveyni bunlara dâhildir. Çünkü bu ödeme onlara yapılan bir yardımdır. Mefkûdun akranlarının hayatta kalmayacağı kadar bir süre geçerse, ölümüne hükmedilir. Ebû Yusuf bunu yüz sene olarak belirlerken doksan sene de diyenler olmuştur. Zamanımız insanın yaşam süresi de genel olarak budur. En kolay olan da budur. Çünkü akranların ne kadar yaşadıklarını tespit etmekte zorluk vardır.⁵⁴⁰

Hünsâ:

Hünsâ-i müşkil'i⁵⁴¹ sünnet etmek için ona bir cariye satın alınır. (Çünkü erkek de kadın da olması mümkündür.) Onu ne bir erkeğin ne de bir kadının sünnet etmesi caizdir. Ancak hünsâ-i müşkil erkek de olsa kadın da olsa cariyesinin onun cinsiyet organına bakması caizdir. Eğer malı yoksa cariye beytümâl parasıyla satın alınır. Çünkü bu, Müslümanların faydasıdır.⁵⁴²

Vakıf:

Eğer vakfın mütevellisi güvenilir değilse hâkim onu görevden azleder ve başkasını görevlendirir. Bu, fakirlerin iyiliği içindir. Aynı durum küçüğün güvenilir olmayan vasîsi için de geçerlidir.⁵⁴³

Vakfeden kişi, eğer bir müteveli tayin eder ve vakfi ona teslim ederse caizdir. Çünkü o vakfedilenlerin tümünün temsilcisidir. Bir mescidi onun faydasını gözeten bir

---

⁵³⁹ Mevsîf, III, 42.

⁵⁴⁰ Mevsîf, III, 42.

⁵⁴¹ Hangi cinsten olduğuna kolayca hükmedilemeyecek tarzda erkeklik ve dişilik organına birlikte sahip olan veya bu organlardan hiç birini taşımayan kimse. Bkz. Çeker, Orhan, "Hünsâ", *DİA*, XVIII, 492.

⁵⁴² Mevsîf, III, 44.

⁵⁴³ Mevsîf, III, 50.

mütevelliye teslim etmek caizdir. Orada namaz kılınmasa bile durum aynıdır. Kadı veya naibine teslim etmek aynıdır. Vakfa örfen herkesin ihtiyaç duyması hasebiyle zengin veya fakirler bu konuda eşittir.⁵⁴⁴

Bir kervansarayın kapısının önünde bir köprü varsa ve o köprü kullanılmadan kervansaraya girilmiyorsa, o köprüde vakıf malı değilse, kervansarayın gelirleriyle o köprüyü tamir etmek caizdir. Çünkü burada umûmun maslahatı hâkimdir. Yine mescit dar geliyor ve yanında da umûmî bir yol var ise o yol mescide katılır. Yol dar gelirse de cami tarafına genişletilir. Müslümanlar için daha faydalı olana göre amel edilir.⁵⁴⁵

Sadece zenginlere vakıf caiz değildir. Çünkü bu Allah'a (c.c) yaklaşma değildir ve sevap da kazandırmaz.⁵⁴⁶ Hem de böylece fakirler mağdur edilmiş olur. Vakıf malını ödünç vermek ve başkasını vakıf meskeninde barındırmak caiz değildir. Çünkü böylece fakirlerin vakıf malı üzerindeki hakları iptal edilmiş olur.⁵⁴⁷

Hibe:

Küçük çocuğa yapılmış hibeyi, velisi, annesi veya bizzat kendisi kabzederse ona sahip olmuş olur. Çocuğun kendisinin kabzetmesi, akleden bir birey olması ve fiilin kendisi için faydalı olması hasebiyle caizdir.⁵⁴⁸

Taksim edilemeyen ortak bir maldaki muayyen bir hissenin hibe edilmesi caizdir. Taksim edilebilenlerde ise caiz değildir. Çünkü hibede taksim şarttır. Eğer biz buna cevaz verirsek bu hibe yapanı malın taksimine zorlar ve hibeyi yapan zarara girer. Taksim edilemeyen mallarda ise kabz eksik olur fakat zarûret sebebiyle hibe geçerlidir.⁵⁴⁹ Taksim edilebilen malının bir kısmını hibe eden kişi her ne kadar hayırlı bir iş yapmayı düşünse de onun bu hibeden zarar göreceği düşünülmüş ve bu fiiline onay verilmemiştir.

Mülkünü tasadduk etmeyi adayan kimsenin tüm malını bağışlaması gerekir. Bu kimse malından (ailesi ve kendisinin) geçimi için gerekli olan kısmı kazanç sağlayıncaya

---

⁵⁴⁴ Mevsilî, III, 51.

⁵⁴⁵ Mevsilî, III, 51.

⁵⁴⁶ Mevsilî, III, 51.

⁵⁴⁷ Mevsilî, III, 53.

⁵⁴⁸ Mevsilî, III, 55.

⁵⁴⁹ Mevsilî, III, 56.

kadar elinde tutar, sonra elinde tuttuğu kadarını tasadduk eder. Çünkü bütün malını tasadduk ederse, ya dilenir ya da açlıktan ölür. Bu da fahiş bir zarar demektir. Zarara uğramamak için ihtiyacı kadarını elinde tutar. Bunda belli bir miktar yoktur. Çünkü insanların ihtiyaçları farklı farklıdır.⁵⁵⁰

Âriyet:

İğreti alan, aldığı malı başkasına kiraya verir ve mal kiralayanın elinde telef olur da iğreti veren, zayi olan malını kiracıya ödetirse iki durum geçerlidir: Kiracı o malın iğreti olduğunu bilmiyor idiyse aldanmasından dolayı meydana gelen zararı telafi etmek için ödediğini iğreti alandan alır. Ama biliyor idiyse alamaz.⁵⁵¹

Eğer ziraat için arazi âriyet olarak verilirse bir zaman tayin edilmemişse bile hasattan önce geri alınamaz. Ürün kira bedeliyle arazide kalır. Burada iki tarafın hakkı da gözetilir. Âriyet alanın zararı önlenir. Âriyet verenin de hakkı gözetilir. Ağaç ve binanın aksine ekin arazide kısa süre kalır. Ağaç ve bina ise âriyet verenin zararını önlemek için âriyet süresi bitiminde sökülür.⁵⁵²

Gasp:

Bir malı gasp eden onu tükettiyse onun mislini geri vermesi gerekir. Eğer misli yoksa gasp ettiği günkü kıymetini vermesi gerekir. Çünkü kıymet, aynın mislinin te'min edilemediği durumlarda ayn yerine geçer. Bu sayede hak sahibinin zararı giderilmiş ve hakkı ona ulaştırılmış olur.⁵⁵³

Gasp edilen malın kıymetinin ödenmesine hükmedilince gâsıp, o mala gasp ettiği zaman sahip olmuş olur. Çünkü gasp edilmiş mal, bir mülkten başkasına geçebilir bir maldır. Hüküm verildiği zaman gâsıp, gasp ettiği mala, karşı tarafta gasp edilen malının bedeline sahip olur. Böylece bedel ile bedeli olduğu şey bir mülkte birleşmez ve gâsıp zarar görmez.⁵⁵⁴

---

⁵⁵⁰ Mevsilî, III, 61.

⁵⁵¹ Mevsilî, III, 64.

⁵⁵² Mevsilî, III, 65.

⁵⁵³ Mevsilî, III, 68.

⁵⁵⁴ Mevsilî, III, 69.

Malı gasp edilen kişi; gasp edene, gasp ettiği beldeden başka bir yerde rastlarsa ve gasp edilen mallar dinar ve dirhem cinsinden ise gâsıp, hemen orada gasp ettiğini geri verir. Çünkü paranın kıymeti her yerde eşittir. Eğer gasp edilen şeyin kıymeti, karşılaştıkları yerde gasp ettiği yerdekenden daha ucuzsa dilerse malı alır, dilerse kıymetini alır, dilerse bekler ve gasp yerine dönünce orada alır. Çünkü malın nakli ile piyasa değeri eksilir. Eğer tam tersine karşılaştıkları yerde malın değeri daha fazla ise gasp eden isterse malın mislini, isterse kıymetini verir. Çünkü bu durumda ödemekle zarara girecek olan kendisidir.⁵⁵⁵

Çalgı aletlerinin kırılmasında eğlence haricinde neye yarar iseler onun kıymeti ödenir. İmameyne göre bu aletleri kıranın tazmin yükümlülüğü yoktur. Bunlar ma'siyet için hazırlanmışlardır. Ebû Hanife'ye göre ise bunlar mübah bir cihette kullanılarak kendisinden yararlanılabilecek mallardır. Telef edilmeleri halinde tazminat gerekir. Tercih edilen görüş de budur.⁵⁵⁶

Bir kimse hayvanını başkasının evine sokar da ev sahibi o hayvanı dışarı çıkarır ve hayvan ölürse ev sahibinin tazmin etmesi gerekmez. Ama birisi başkasının evine elbisesini koyar da ev sahibi dışarı atarsa tazmin eder. Çünkü elbise eve zarar vermez ama hayvan zarar verir.⁵⁵⁷

Ölü araziyi ihya etmek:

Kim ölü araziye çevirir fakat üç sene boyunca ekmezse devlet reisi haraç ve öşür tahsil edebilmek için onun elinden araziyi alır, başkasına verir.⁵⁵⁸ Çünkü devlet reisi umûmun maslahatını düşünmek zorundadır.

Kim ölü bir arazide kuyu kazarsa, bu kuyunun "harîmi"ne yani ona tabi olan ve (Ebû Hanife'ye göre) kuyunun her tarafından kırk ziralık mesafede bir alana da sahip olur. Bu alan, su çeken hayvanın dönmesi ve yatması için belirlenmiştir. Bu kuyunun harîmi olan alanda başkası kuyu açmaya kalkarsa menedilir. Çünkü yumuşak topraklarda,

---

⁵⁵⁵ Mevsîfî, III, 70.

⁵⁵⁶ Mevsîfî, III,74.

⁵⁵⁷ Mevsîfî, III, 75.

⁵⁵⁸ Mevsîfî, III, 77.

yukarıdaki kuyunun suyu daha aşağıda kazılan kuyunun suyuna intikal eder ve böylece eski kuyunun sahibinin hakkına hâlel gelir. O, kuyunun harîminin asıl sahibi olduğu için diğerlerini bundan men edebilir.⁵⁵⁹

Fırat ve Dicle'nin terk ettiği yataklarının ihyası, eğer nehrin yeniden oraya yönelme ihtimali yoksa caizdir. Ama nehrin tekrar oradan akması ihtimal dâhilinde ise caiz değildir. Çünkü ammenin o nehre ihtiyacı vardır.⁵⁶⁰

Sular üç çeşittir: Deniz suyu, büyük nehirlerin ve vadilerin suyu ve bir köye ait çay suyu. Seyhan, Ceyhan, Nil, Fırat ve Dicle gibi büyük nehir ve vadilerin sularından su alma, onunla arazilerini sulama, onu değirmenlerinde kullanmak üzere insanlar eşittir. Ammeye zarar vermeyecekse bu suların üzerine dolap da konulabilir. Ama ammeye zarar veriyorsa bu sulardan faydalanmaya kimsenin hakkı yoktur. Çünkü onlardan zararın defedilmesi vâciptir. Yine nehrin kenarındaki set kırılıp su, arazi ve köyleri yok ederse, dolap ve değirmen için kıyı yarılıp taşkına sebep olunursa halk bundan zarar görür.⁵⁶¹

Bir kimsenin kendi arazisi içerisinde akan dere, pınar veya kuyu bulunsa ve kendi arazisinin dışında, yakınlarda faydalanması mübah bir su bulunsa kendi arazisindeki sudan faydalanmak isteyenleri engelleme hakkı vardır. Eğer yakınlarda su yoksa ya adamı su alması için bırakır ya da suyu adama kendisi verir. Eğer su alması engellenir ve o da kendisinin ve hayvanını susuz kalmasından korkarsa silahıyla savaşır. Kaplarda biriktirilmiş olan sudan almak için ise silahsız şekilde savaşılır. Çünkü kaptaki özel mülkiyettir ve daha sonra tazmini gerekir. Ama kabın sahibinin, ihtiyaç miktarınca sudan vermesi şarttır. Vermemekle durumun tersine hareket etmektedir. Terbiye edilir. Aşırı açlık durumunda yemek de, kaplarda saklanan suya benzer.⁵⁶²

Suyun başında olanların aşağıdakilerin rızası olmadan suyu tamamen kesip almaya hakları yoktur. Çünkü arazinin aşağısındaki kişi nehrin kendisine ait bölümün içinde bir düzenek kurmuş olabilir ve suyun kesildiği süre içerisinde bu düzenek bozulabilir. Yine kimse diğer ortakların rızası olmadan bu nehirlerin kıyısından yarıp su

---

⁵⁵⁹ Mevsîfî, III, 78.

⁵⁶⁰ Mevsîfî, III, 79.

⁵⁶¹ Mevsîfî, III, 81.

⁵⁶² Mevsîfî, III, 82.

akıtamaz, nehre değirmen kuramaz, köprü edinemez, kendi kanalının ağzını genişletemez, nehrin suyundan faydalanma hakkı olmayan birinin arazisine su akıtamaz. Ama kurulan değirmen nehre zarar vermeyen kendine ait bir bölümdeyse o zaman kurulması serbesttir.⁵⁶³

Müzâraa:

Müzâraa akdinde tohumu veren taraf akitten hemen sonra vazgeçerse zorlanamaz. Çünkü o malını (tohumu) tüketmeden akdin gereğini yerine getirme imkânına sahip değildir. Ama bu akit diğer ortak açısından bağlayıcıdır. Zira çalışan ortağın veya arazinin sağlayacağı menfaati diğeri hak etmektedir. O halde menfaatin teslimi vâciptir. Onun için diğer ortak vazgeçerse zorlanır. Bu akdin yerine getirilmesinde kendisi için bir zarar yoktur.⁵⁶⁴

Müsâkât:

Ağaçlar, üzüm kütükleri, sebzeler, patlıcan kökü hakkında müsâkat kurulması caizdir. Çünkü bu ürünlerin gelişmesi ve kalitesi için bakım işlerini yapan ortağın olması gerekir. Bütün bu sayılanların gerçekleşmesi için müsâkat akdinin yapılmasına ihtiyaç vardır.⁵⁶⁵

Eğer çalışan ölürse akit batıl olur. Çünkü bu akit kira akdine benzer. Ama yerin sahibi ölürse ve çıkan hurmalar henüz olgunlaşmamış çağla ise meyveler olgunlaşınca kadar akit devam eder. Vârisler reddetse bile çalışanın zararını engellemek için akit devam eder. Vârislerin bu durumdan herhangi bir zararı yoktur.⁵⁶⁶ Eğer çalışan ortak zarara katlanarak hurmaları çağlayken devşirmek isterse yer sahibinin üç hakkı vardır. Ya daha evvel anlaştıkları gibi hurma çağlasını bölüşürler, ya hurma çağlasının kendi payına düşen kıymetini çalışana verirler ya da hurma çağlasına gerekli bakımı yapıp masrafları

---

⁵⁶³ Mevsîfî, III, 84

⁵⁶⁴ Mevsîfî, III, 89.

⁵⁶⁵ Mevsîfî, III, 96.

⁵⁶⁶ Mevsîfî, III, 96.

çalışandan alırlar. Çünkü çalışan ortağın mirasçılara zarar vermeye hakkı yoktur. Zarar ancak bu şıklardan birini tatbik ederek bertaraf edilir.⁵⁶⁷

Müsâkât akdi kira akdi gibi, bazı özürler sebebiyle feshedilebilir. Müsâkâta has mazeretlerden biri, çalışan ortağın; hurma yaprağını, dalını, olgunlaşmadan meyvesini çalan biri olmasıdır. Bu durumda mâlik katlanması gerekmeyen bir zarara katlanmaktadır. Yine çalışan ortağın çalışmaktan aciz kalması da bir fesih sebebidir. Bu durumda ortak, daha fazla ücretle yeni bir işçi tutmak zorunda kalacaktır ki bu da onun üstlendiği bir zarara katlanması demektir.⁵⁶⁸

Nikâh:

Kadın kendi kendini evlendirebilir. Kadının buluğa ererken eksik olduğuna dair görüşe karşı biz deriz ki, velayet babında esas olan, artma ve eksilmeye bakılmaksızın mutlak akıl ve bulugdur. İnsanlar akıl ve görüş hususunda birbirlerinden farklı olurlar. Velayet babında bu, nazarı itibara alınmaz. Nice kadınlar vardır ki çoğu erkekten daha akıllı ve daha sağlam görüşlüdürler. Velayet bahsinde akıl ve görüş farklılığını nazarı itibara almak büyük güçlükler doğurur. Muteber olan, akıl ve bulugun aslıdır ki bu da kadında mevcuttur.⁵⁶⁹

Bir kızın cerahatten, atlayıp sıçramaktan, uzun müddet bekâr kalmaktan veya hayız kanamasından dolayı bekâret zarı yırtılırsa yine bakire sayılır. Bir zinâ sebebiyle zarı yırtılırsa yine böyledir. İmameyn bu görüşte değildir. Ebû Hanife'nin görüşü şudur: Eğer zinâ yapan kadından nikâh sırasında konuşması istenir ve konuşmazsa nikâh maslahatını kaybeder. Konuşursa insanlar onu bakire bildiği için, öyle olmadığını öğrendiklerinde o kadın daha büyük bir utanç duyar ve bu daha büyük bir zarar doğurur. Ama aldığı hadd cezası veya edindiği zinâ alışkanlığı sebebiyle toplumda tanınan biriye icmâen konuşması istenir.⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁷ Mevsîfî, III, 96.

⁵⁶⁸ Mevsîfî, III, 93.

⁵⁶⁹ Mevsîfî, III, 105.

⁵⁷⁰ Mevsîfî, III, 106.

Nikâh bazı faydalar içerir. Bu da birbirine denk iki eş ile olur. Denk eşi de her zaman bulmak mümkün değildir. Onun için küçük kızın (özellikle bu konuda) velayete ihtiyacı vardır. Akrabalık küçüğe bakmayı ve ona şefkat göstermeyi gerektirir. Ama kızın baba ve dedesinin şefkati (diğer akrabalara göre) daha fazladır. Bu sebeple onların küçük kız adına yaptığı (akitlerde art niyet aranmaz ve bu sebeple onların yaptığı) evlilik akdi bağlayıcıdır. Kızın buluş muhayyerliği yoktur.⁵⁷¹

Yakın veli, gelmesi uzun süren bir yerde bulunur ve kıza denk olan talip onun dönmesini beklemezse daha uzak olan veli nikâhı kıyar. Bize göre eğer hak uzak olan veliye geçmezse küçük kızın maslahatı yok olur. Çünkü kızın bir daha dengi bulunamayabilir. Bu zararın defî için hak uzak veliye intikal eder. Çünkü gâib veli nikâhın maslahatını düşünmekten acizdir ve velayet esprisi ortadan kalkmıştır. Evlenirse velayetteki kopukluk sebebiyle nikâh sahih olmaz denmiştir. Bize göre küçükten zararın defedilmesi için nikâh kıyılana kadar gâibin velayeti düşer. Nikâh kıyıldıktan ve zarar bertaraf edildikten sonra velayet gâibe geri döner.⁵⁷²

Baba ve dedenin, oğlunu mehri mislin üstünde, kızını mehri mislin altında veya dengi olmayan biriyle evlendirmesi caizdir. İmameyne göre ise caiz değildir. Ebû Hanife'nin görüşüne göre nikâh ömürlük bir akittir. Bâtınî fayda, maksad ve gâyeleri kapsar. Şefkati bol ve görüşü tam olmasına rağmen baba, kızını eksik mehirle evlendirmişse mutlaka mehirdeki eksik maldan ve denklikten daha faydalı bir maksadı hesaba katarak bu hesabı yapmıştır. Baba ve dede dışındakilerin nikâhı bunun aksinedir. Çünkü onların şefkati daha azdır.⁵⁷³

Bir köle efendisinin izniyle evlendiğinde, mehri kendisi borçlanır ve bunun için satılır. Kadının zarar görmemesi için bu borç evlenen kölenin şahsına taalluk eder. Yine hür ya da köle bir erkekle evlenen cariye veya mukâtebe, azâd edildiğinde evliliğini devam ettirip ettirmemede muhayyerdur. Berire (r.a), azâd edildiğinde Peygamberimiz: "Artık cinsiyet organına sahip oldun, seçimini yap öyleyse."⁵⁷⁴ buyurdu. Kocasını hür de

---

⁵⁷¹ Mevsîlî, III, 107.

⁵⁷² Mevsîlî, III, 109-110.

⁵⁷³ Mevsîlî, III, 110.

⁵⁷⁴ Dârekutnî, *Sünen*, IV, 444 (Had. no: 3760).

olsa köle de olsa, azâd olmayla cariye üzerindeki mülkiyet artmaktadır. Dolayısıyla zarara karşı korunması için her iki durumda da muhayyerlik hakkı vardır.⁵⁷⁵

Efendi cariyesini evlendirdiği zaman onu tamamen kocasının evine yollamayabilir. Cariye efendisine hizmet eder ve ona ne zaman fırsat bulursan kocanla münasebette bulunursun denilir. Çünkü efendinin cariyeden hizmet alma hakkı bâkidir. Cariyeyi tamamen teslim etmek ise bu hakkı iptal eder ve bunu yapması gerekmez.⁵⁷⁶

Yine eşlerden biri Müslüman olarak bizim ülkemize gelse, aralarında bâin talâk olur. İkisinden biri esir alınması halinde de aynı durum geçerlidir. Fakat ikisi birlikte esir alınırsa boşanma gerçekleşmez. Ayrılığın sebebi, din farklılığıdır esir alınmak değil. Çünkü nikâhın maslahatı hakikaten ve hükmen din farklılığının varlığı ile elde edilemez. Evliliğin maslahatı eşlerin bir arada bulunmasıyla ilgilidir. Din farklılığı buna manidir.⁵⁷⁷

Zekerin kesik olması, iktidarsızlık ve burukluk dışında kalan sebeplerden dolayı kadının nikâhı sonlandırma muhayyerliği yoktur. Bu imam A'zam ve Ebû Yusuf'un görüşüdür. Tercih edilen görüş de budur. Diğer durumlarda muhayyerlik kocanın hakkını iptal eder. Bu sebeple de kadın için muhayyerlik sabit olmaz. Ama adamın zekeri kesik veya iktidarsızsa nikâhın maslahatı yerine gelmez ve kadın muhayyerlik hakkına sahip olur. İmam Muhammed'e göre ise kocadaki cüzam, delilik ve alacalı olma gibi ayıplar da kadına nikâhtan dönme muhayyerliği verir. Çünkü bu takdirde karıkoca arasındaki evlilik maslahatı sağlanamaz ve ilişkileri düzene girmez. Kadının zarardan korunması için de muhayyerlik hakkı doğar. Erkeğin böyle bir hakka ihtiyacı yoktur çünkü onun zaten boşanma hakkı vardır.⁵⁷⁸

Süt emme:

Adamın büyük karısı, küçük karısını emzirse ikisi de adama haram olur. Büyük kadına mehir gerekmez. Küçük olana yarı mehir gerekir. Eğer büyük olan, çocuğu nikâhı bozmak için taammüden emzirdiyse küçüğün mehri büyükten alınır. Büyük kadın

---

⁵⁷⁵ Mevsîfî, III, 123.

⁵⁷⁶ Mevsîfî, III, 123.

⁵⁷⁷ Mevsîfî, III, .127.

⁵⁷⁸ Mevsîfî, III, 128.

emzirmeyle nikâhın bozulacağını bilmiyorsa veya nikâhın bozulacağını bilmesine rağmen çocuğun açlığını ve ölümünü engellemek için emzirdiyse bir şey ödemesi gerekmez.⁵⁷⁹

Talâk:

Talâkı meçhul bir kadına izafe etmek, muayyen bir kadını boşamayı açıklama şartına bağlamaktan başka bir şey değildir. İki eşli bir erkek eşlerine hitaben “Biriniz boştur.” derse, eşleri onu hâkime götürüp dâva açma hakkına sahip olurlar ki talâk üçlüyse veya bâinse hangisini boşadığını açıklasın. Çünkü her biri nikâhtan elde edeceği menfaat ve hükümleri isteme veya başka bir kocayla evlenme hakkına sahiptir.⁵⁸⁰

Zihar:

Ziharın hükmü, kefaret ödeninceye kadar cinsel ilişki ve kademelerinin-ihramda da olduğu gibi-zihar yapanın ondan sakınması için haram kılınmasıdır. Hayızda ise durum farklıdır. Hayız çok sık meydana geldiği için hayızdayken ondan kaçınmak daha zordur.⁵⁸¹

Zihar kefareti için bir köle azat etmek gerekir. İki eli yahut iki başparmağı veya iki ayağı kesik, iki gözü kör, sağır, dilsiz veya devamlı deli köle olmaz. Çünkü bu gibilerinde kölelik menfaatinin cinsi kaybolmuştur. Bu menfaatte eşyayı tutmak, koşmak, işitmek, görmektir. Organlardan yararlanmak da akılla olur. Delide bu yoktur. Eşyalar da başparmakla tutulur. Menfaatlerinin yok olmasıyla köle helak olmuş demektir.⁵⁸²

Liân:

Evlilik bir nimettir. Bu nimet liân⁵⁸³ sebebiyle haram olur. Bu haramlık koca tarafından gelmiştir. Kocasının zinâ iftirasında bulunması sonucu kadın, kocasının yanında iyilikle kalma nimetini kaybetmiş olmaktadır. Dolayısıyla kocanın onu iyilikle

---

⁵⁷⁹ Mevsîlî, III, 135.

⁵⁸⁰ Mevsîlî, III, 160.

⁵⁸¹ Mevsîlî, III, 176.

⁵⁸² Mevsîlî, III, 179.

⁵⁸³ Liân: Kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesini ifade eden bir fıkıh terimi. Bkz. Aydın, Mehmet Akif, “Liân”, *DİA*, XXVII, 172-173.

bırakması gerekir. Bırakabileceği halde yapmazsa karısına zulmetmiş olur. Bu zulmü bertaraf etmek amacıyla hâkim kocanın yerine geçip kadını bırakır.⁵⁸⁴

Nafaka:

Kadın kocasını, mehrini verinceye kadar kendinden men ederse kocasının yine de onun nafakasını vermesi gerekir. Çünkü kadın hakkını elde etmek için kendisini kocasından sakınabilir. Eğer kocası nafakasını keserse kadın zarar görür. Bu zararın da karısına hakkını ödemeyen zâlim kocaya ödetilmesi gerekir.⁵⁸⁵

Kadın, yaşça erkekten büyükse (erkek ergenliğe girmemişse) yine de nafakayı elde eder. Çünkü o kendisini teslim etmiştir. Bu durumda erkek, zekeri kesik ve iktidarsıza benzer. Ama erkek yaşça büyük kadın da küçükse (ergenliğe girmemişse) o zaman nafakayı elde etmez. Çünkü adamın onu evinde tutma sebebi nikâhtan meydana gelen faydalardan faydalanmaktır ve küçük kadında bu fayda yoktur.⁵⁸⁶

Annenin çocuğunu emzirme yükümlülüğü yoktur. Çünkü emzirme ücreti nafakadan karşılanır ve o da babaya aittir. Ama anneden başka emzirebilecek kimsenin olmadığı ortaya çıkarsa veya çocuk başka kimseyi emmek istemezse o zaman çocuğun zarar görmesini engellemek için onu emzirmek anneye vâcip olur.⁵⁸⁷

Geçimini te'min etmeye güç yetiremeyen kişi belli bir zaman dilimi boyunca fakir kalırsa nafakaya hak kazanır. Nafakasını te'min edebilen erkek (parası olmasa da) fakir değildir. Ama anne ve baba çalışmaya güçleri yetseler bile nafakayı hak ederler. Çünkü çalışmakta onlar için zorluk ve sıkıntı vardır. Evlatlar, bu zararı onlardan gidermekle mükelleftir. Bu da ancak onların nafakasını ödeyerek olur.⁵⁸⁸

Yine nafaka, kadın olup fakir olanlara verilir. Çünkü bu muhtaçlık emaretidir. Beceriksizliği sebebiyle yahut insanlar arasında ileri gelenlerden olmasından dolayı veya talebeliğinden dolayı geçimini sağlayamayanlar da aynı şekilde nafaka alır. Bu gibiler

---

⁵⁸⁴ Mevsîlî, III, 185.

⁵⁸⁵ Mevsîlî, IV, 5.

⁵⁸⁶ Mevsîlî, IV, 5.

⁵⁸⁷ Mevsîlî, IV, 10.

⁵⁸⁸ Mevsîlî, IV, 11.

kazanç te'mininden acizdir. Yaşlı kimselerin nafaka almasının vâcip oluşunun şartı kazanç te'mininden hakikaten aciz oluşu, mesela kötürüm, kör ya da manen aciz olmasıdır.⁵⁸⁹

Hidâne:

Çocuk kendi yararına olan işlerine bakmaktan aciz olduğundan dolayı Allah (c.c) bu görevi onun velayetini üstlenenlere vermiştir. Maldaki ve akitteki velayeti erkeklere havâle etmiştir. Çünkü erkekler bu konuda daha muktedirdir. Çocuğun terbiyesi velayetini de kadınlara havâle etmiştir. Çünkü onlar terbiye konusunda erkeklere nazaran daha şefkatli ve güçlüdürler.⁵⁹⁰

Kız buluğa erinceye kadar annesi veya ninesinin yanında, buluğa erdikten sonra babasının yanında kalır. Çünkü buluğa kadar kızın, edepli bir kadının sahip olması gereken ahlâka ve kadınların sahip olması gereken meziyetlere sahip olması gerekir. Buluğdan sonra ise onun korunmaya ve güvenliğe ihtiyacı vardır. Bunu da baba yapabilir.⁵⁹¹

Gayrimüslim bir kadın, çocuğun kâfir olmasından korkulmadığı müddetçe kendi Müslüman çocuğunun bakımına herkesten daha fazla hak sahibidir. Ama kadının çocuğu gayrimüslim yapması ihtimali olduğunda bu çocuğun zararına olur.⁵⁹² Böyle bir durumdan şüphelenilirse hidâne hakkı kadından alınır. Çünkü çocuğun Müslüman birey olarak yaşaması, hem dünyası için hem de ahireti için faydalıyken, onun öz anne tarafından yetiştirilmesi ile elde edeceği fayda sadece dünyalıktır ve geçicidir.

Hizmet ve bakıma olan ihtiyacı sona ermedikçe bir baba çocuğunu beldesinden dışarı çıkaramaz. Zira böyle yaparsa annesinin hidâne hakkı yok olmuş olur. Aynı şekilde anne de çocuğu yalnızca kocasıyla evlenmiş olduğu vatanına götürebilir. Ama kadının

---

⁵⁸⁹ Mevsîlî, IV, 11.

⁵⁹⁰ Mevsîlî, IV, 14.

⁵⁹¹ Mevsîlî, IV, 15.

⁵⁹² Mevsîlî, IV, 16.

kocasıyla evlendiği yer dâru'l-harb ise götüremez. Çünkü çocuk kâfirlerin adetlerine alışabileceği için bunda çocuk için zarar vardır.⁵⁹³

Köle azâd etmek:

Bir kimse kölesine: “Bana bin dirhem verirsen sen hürsün.” derse, köle de parayı efendisinin alabileceği bir yere koyarsa İmam Züfer’e göre para efendisinin eline verilmedikçe köle azâd olmaz. Bize göre buradaki şartta bağlama bedelleşme ve maksat itibariyledir. Çünkü bin dirhem azâdlık bedeli olmaya elverişlidir. Hatta efendi bunun bir muâvaza akdi olduğunu belirtirse, bin dirhem bedel olur ve bu akit maksada ulaşmak için bin dirhem ve azâdlık arasında bir muâvaza olarak yapılmış olur. Bedel ulaştığında efendi bunu kabul etmek zorundadır ki köle zarar görmesin. Paranın alabileceği bir yere bırakılması, ona ulaşması gibidir. Lafzın gereği olarak biz başta bedeli azâdlık için bir şart olarak kabul ettik ki köle bedelsiz olarak efendinin mülkiyetinden çıkmasın ve efendi zarara girmesin.⁵⁹⁴

Mukâtebe:

Mukâteb taksitlerini ödeyemediği zaman hâkim bakar. Eğer mukâtebin gelmesini umduğu malı varsa iki veya üç gün ona mühlet verir. Daha fazla vermez. Böylece iki taraf da gözetilmiş mukâtebe ödeme imkânı verilmiş olur. Bu bir geciktirme değildir.⁵⁹⁵ Mukâtebe ödeme imkânı verilerek efendinin de parasını elde etmesi sağlanmış olur. Ödeyemezse de anlaşma son bulacağı için kölenin mülkiyeti efendiye döner ve efendi hiçbir şekilde zarar etmez.

Velâ:

Kadın, Müslüman olup muvâlât anlaşması yapsa yahut velâyı ikrar etse; elinde küçük çocuğu varsa, o da velâdan kendisine tabi olur. İmameyne göre olmaz. Çünkü kadının onun malına velayet hakkı olmadığı gibi canına da olmaz. Ama Ebû Hanife’ye

---

⁵⁹³ Mevsîlî, IV, 16.

⁵⁹⁴ Mevsîlî, IV, 23.

⁵⁹⁵ Mevsîlî, IV, 44.

göre bu, çocuk için sırf bir faydadır. Anne çocuğuna edilen hibeyi teslim alabileceği gibi çocuğu üzerinde velayet hakkına da sahip olur.⁵⁹⁶ Tercih edilen görüş de budur.

Yemin:

Yemin, üzerine yemin edilen şeyi yapmaya veya yapmamaya sevk etmek için yapılır. İnsan, yapacağı işin kendisi için faydalı olacağını bildiği halde hoşlanmadığı için yapmayabilir. Yine bir şeyi yapmanın ona zarar vereceğini bildiği halde ona şehvet duyması ve meyletmesi sebebiyle yapabilir. Bu gibi durumlarda kararlılığını artırmak için yapması veya yapmaması gereken şeyleri yeminle desteklemeye ihtiyaç duyar.⁵⁹⁷

Adam karısıyla cimâ yapmak istese karısı onaylamasa ve adam karısına “Benimle eve girmezsen boşsun.” dese, o da kocasının şehveti geçtikten sonra eve girse, boş olur. Çünkü adamın maksadı şehvetini gidermekti ve bu gerçekleşmedi. Yeminin bozulmasının şartı kadının, erkeğin şehvetini gidermesi için eve girmemesi oldu ve bu şart da gerçekleşti.⁵⁹⁸

Eğer kişi, oğlunu dövmeceğine yemin eder ve başkasına dövdürürse yemini bozulmuş olmaz. Çünkü dayağın faydası ona değil çocuğadır. Bu sayede o edep ve kültür kazanır. Ama köleyi dövme bunun hilâfıdır. Çünkü onu dövme, efendisine fayda sağlar. Dövmesi için tuttuğu kişiye bir faydası yoktur. Bu sebeple kendisi dövmüş gibi sayılır.⁵⁹⁹ Yani bir önceki meselede de olduğu gibi kişi hangi amaçla yemin ediyor ona bakılır. Yemin konusu fiili, kendisi yapmış ya da başkasına yaptırmış fark etmez, yemin ederek kendisi için yasakladığı şeye (faydaya) hâsıl olmuşsa yemini bozulur. Ya da bir önceki örnekteki gibi yeminini bir şarta bağlarsa önemli olan o şartla neyi amaçladığıdır.

Adak:

Ebû Hanife'den son rivayet edilen görüşe göre, meydana gelmesi istenmeyen bir şarta bağlı adaklar için yemin kefareti ödemek yeterli olur. Mesela “Falan adamla konuşursam veya falan eve girersem bir sene oruç tutacağım.” cümlesinde olduğu gibi.

---

⁵⁹⁶ Mevsîlî, IV, 48.

⁵⁹⁷ Mevsîlî, IV, 50.

⁵⁹⁸ Mevsîlî, IV, 63.

⁵⁹⁹ Mevsîlî, IV, 78.

Bu, İmam Muhammed'in de sözüdür. Umûmu belvâ ve zarûret sebebiyle bazı âlimler bunu caiz görmüştür.⁶⁰⁰

Yine ömür boyu oruç tutmayı adayan kişi, geçim işleriyle meşgul olurken güç duruma düşer ve farizalarını ifa edemeyecek duruma düşerse, orucunu bozar ve yaşlıların Ramazan'da yaptığı gibi fidye verir.⁶⁰¹

Siyer:

Düşmana karşı zafer kazandıktan sonra işkence yapmak yasaktır. Ama daha evvel yapılmasının bir sakıncası yoktur. Çünkü bu onları daha fazla caydırır ve daha fazla zarar verir.⁶⁰²

Müslüman bir erkek veya kadının toptan bir şehir halkına, bir topluluğa veya bir kâfire emân vermesi caizdir. Eğer bu emândan dolayı bir zarar gelirse emân veren kimse devlet reisi tarafından cezalandırılır. Çünkü ona danışmadan emân vermiştir. Ama verilen emânda maslahat varsa durum farklıdır. Çünkü belki danışmak için zaman kaybederse maslahat kaybedilir. Bu sebeple emân veren mazur görülür.⁶⁰³

Devlet reisi, bir beldeyi zorla fethettiği zaman ister orasını ganimet ehli arasında paylaşsın isterse Hz. Ömer'in Sevad arazisinde yaptığı gibi arazinin sahiplerini orada bırakır.⁶⁰⁴ Onları cizye ile mükellef kılar. Arazilerine de haraç bağlar. Dediler ki: "Ganimet ehlinin ihtiyacı varsa paylaşılır, yoksa paylaşılırılmaz." Araziler üstünde gayrimüslim sahipleri Müslümanlar için çalışırlar. Çünkü onlar ziraatin çok çeşitli usullerini bilirler. Hem de ganimet ehli mücahidler ziraatla uğraşıp cihaddan geri kalmazlar.⁶⁰⁵

---

⁶⁰⁰ Mevsilî, IV, 81.

⁶⁰¹ Mevsilî, IV, 81.

⁶⁰² Mevsilî, IV, 127.

⁶⁰³ Mevsilî, IV, 131.

⁶⁰⁴ Buhârî, "Ashâbü'n-Nebî", 8.

⁶⁰⁵ Mevsilî, IV, 132.

Devlet reisi ister savaş esirlerini öldürür isterse köle yapar. Böylece zararları defedilmiş veya Müslümanlara yararlı hale gelmiş olurlar. Fakat dâri harbe geri yollayamaz. Çünkü bunu yaparsa düşmanı Müslümanlara karşı güçlendirmiş olur.⁶⁰⁶

Ganimetlerin dâri harbde taksimi caiz değildir. Caiz olsaydı sonradan gelecek olan takviye kuvvetler, ganimetten ümitleri kesileceği için savaşan orduya katılmazlardı. O zaman cephede bulunanlara, kâfirlerin tekrar saldırılarından emin olunmazdı. Cephedeki askerlerden her biri kendine düşen ganimeti taşımakla meşgul olduğu için bu durum bazen düşmanın onlara yeniden saldırmasına sebep olabilirdi.⁶⁰⁷

Askerler, ihtiyaç halinde düşman ülkesindeki otlaklarda hayvanlarını otlatır, gıda maddelerini yiyebilir, yağlardan faydalanır, ele geçirdiği silahla harb eder, hayvanlara biner, elde ettiği elbiseleri giyer. Ama ülkelerine döndükleri zaman bunların hiçbirini yapamazlar. Çünkü artık ihtiyaç ortadan kalkmıştır.⁶⁰⁸ Müslümanlar kendi topraklarına girdikleri zaman elde ettikleri her şey ganimet statüsündedir ve paylaşılmadan ondan faydalanmaları caiz değildir.

Savaş ganimetlerinden, yaya olan asker bir pay, atlı olan iki pay alır. Dâri harbe süvari olarak girdikten sonra atı ölen asker, ganimetlerden süvari hissesi alır. Ganimetin elde edilmesinden önce veya sonra atını düşman alsa, yine aynı hüküm geçerlidir. Çünkü süvari düşman yurduna atlı olarak hücum edip, atlı olarak oraya giren kimsedir. Çünkü maksat düşmanı korkutmaktır, atın üzerinde savaşmak değil. Düşmanı korkutmak ancak düşman yurduna girmekle olur. Çünkü o zaman haber yayılır ve ülkelerine şu kadar piyade, şu kadar süvari olarak İslam askerlerinin girdiği haberi kendilerine gelir.⁶⁰⁹

Ganimetler yurda getirilmeden ve daha savaş henüz sona ermeden mücahidlere teşvik için ganimet vermeyi vadetmek caizdir. “Kim bir düşman öldürürse üzerindeki mal kendinindir.” gibi. Ama ganimetler yurda sokulduktan sonra fazla mal vaadi ancak beşte bir üzerinden yapılır. Çünkü ilki, mücahidleri savaşa teşvik ederken, ikincisi-ganimetler yurda sokulup askerlerin hakları o mallar üzerinde sabitleştikten sonra verildiği için-bazı

---

⁶⁰⁶ Mevsîfî, IV, 133.

⁶⁰⁷ Mevsîfî, IV, 134.

⁶⁰⁸ Mevsîfî, IV, 136.

⁶⁰⁹ Mevsîfî, IV, 137.

askerlerin ganimet malları üzerindeki haklarını iptal eder. Bu sebeple mücahidler savaşmaktan soğur. Yine devlet başkanın elde edilen malların tamamını onlara vadetmesi uygun olmaz. Çünkü ganimet askerlerin hakkıdır ve tamamını vadederse o mallarda zayıfların hakkı kalmaz ve Allah'ın (c.c) ganimette hak olarak belirlemiş olduğu hisseler iptal olur.⁶¹⁰

Müslüman olan veya ölen zımmîden cizye düşer. Zaten cizye onun küfürden uzaklaştırılıp İslam'a girmesi için şart koşulmuştu ve ölmesiyle de buna gerek kalmadı⁶¹¹

Dinden dönen kadın öldürülmez. Hapsedilir ve Müslüman oluncaya kadar her gün dövülür. İrtidâd eden cariye ise ve efendisinin onun hizmetine ihtiyacı varsa efendisinin yanına yollanır ve ona, cariyeyi İslam'a girmesi için zorlaması emredilir. Hâkim hem efendisine hizmet etme maslahatını hem de Müslüman olma maslahatını te'min etmek için her gün onu dövüp İslamiyet'e girmesi için zorlayacak bir vazifeliyi ona yollar.⁶¹²

İsyancılara karşı silah, ilk olarak devlet tarafından kullanılmaz. Fakat bunu onlar başlatırlarsa hepsi dağılıncaya kadar onlarla savaşılır. İsyancılar, yeniden toparlanır ve ordu hazırlığına girişirlerse bu sefer savaşa devlet tarafından başlanır ki şerleri bertaraf edilsin. Kendi hallerine bırakılırlarsa kuvvetlenir ve Müslümanlara eziyet etme, beldelerini ele geçirme imkânını bulurlar.⁶¹³

İsyancıların zürriyeti esir alınıp köleleştirilemez. Malları ganimet olarak alınamaz. Ancak tevbe edinceye kadar mallarına el konulur. Tevbe ederlerse malları geri verilir. Çünkü bunlar Müslümandır ve Müslüman dokunulmazdır. Ancak sayılarını azaltmak için devlet reisi onları hapseder. Bunda Müslümanların yararı vardır. Tevbe ederlerse hapsin gereği kalmadığı için malları geri verilir.⁶¹⁴

---

⁶¹⁰ Mevsîlî, IV, 141.

⁶¹¹ Mevsîlî, IV, 147.

⁶¹² Mevsîlî, IV, 159.

⁶¹³ Mevsîlî, IV, 161.

⁶¹⁴ Mevsîlî, IV, 162.

Mekruh olan şeyler:

Şehvetten emin olduğu zaman kişinin, kendisine mahrem olanın vücudunda bakması helal olan yerlerine, dokunması da helaldir. Çünkü onlarla sefere çıkmak helaldir ve seferdeyken de onları bineğe bindirip indirirken tutmak için dokunmaya ihtiyaç vardır. Peygamber Efendimizin (s.a.v) her sefer dönüşünde Hz. Fatıma'yı (r.a) başından öptüğü rivayet edilir.⁶¹⁵ Başkasının kölesiyle sefere çıkmak helal değildir. Çünkü o mahreme benzemez. Kişi mahremine şehvet duymazken ona çokça duyar. Hem başkasının kölesi ile sefere çıkmak mecbur değilken mahrem ile sefere çıkmak zarûrîdir.⁶¹⁶

Hür ve mahrem olmayan bir kadının, şehvetten emin olduğu sürece, sadece ellerine ve yüzüne bakılması helaldir. Buralar da zarûreten helaldir. Kadının nafakasını te'min edecek biri olmadığı zaman kendisi te'min etmek için alış veriş yapmaya ve yabancıların kendini tanıyabilmesi için yüzünü göstermeye ihtiyacı vardır. Allah Teâlâ buyurdu ki: "Görünenler dışında ziynetlerini sakınsınlar."⁶¹⁷

Ancak şehvetten korkuluyorsa sadece hâkim ve şahidin ona bakması caizdir. Bu da şehâdet ve hükmün ona hamledilebilmesi için zarûreten caizdir. Yine zinâyâ şahitlik edebilmesi için zarûreten erkeğin kadının avret yerine bakması helaldir. Eğer evlenecekse şehvetten korksa bile evleneceği kıza bakması caizdir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), evlenmek isteyen Muğire b. Şubeye şöyle buyurdu: "O kadına bak, çünkü ona bakman aranızda ülfet meydana gelmesine daha çok vesile olur."⁶¹⁸

Sultanın pazar fiyatlarına narh⁶¹⁹ koyması gerekmez. Ama yiyecek sahipleri malını satarken fahiş fiyatlar koyarsa, bu konuda uzman kişilere danışarak narh koymasında bir sakınca yoktur. Böylece umûmun hakkı kaybolmaktan korunmuş olur. Eğer sultan, halkın helak olmasından korkarsa da karaborsacıların ellerinden mallarını alıp halka dağıtabilir. Bu açlık durumunda kullanılan ruhsata benzer.⁶²⁰

⁶¹⁵ Mevsilî, IV, 165. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 47. (Had. no: 17652).

⁶¹⁶ Mevsilî, IV, 166.

⁶¹⁷ Nûr, 24/31.

⁶¹⁸ Mevsilî, IV, 166-167. *Müsne'd*, XXX, 88 (Had. no: 18154); İbn Mâce, "*Nikâh*", 1; Tirmîzî, "*Nikâh*", 5.

⁶¹⁹ Narh mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tesbit edilen üst sınırı ifade eder. Bkz. Kütükoğlu, Mübahat S., "*Narh*", *DİA*, XXXII, 390.

⁶²⁰ Mevsilî, IV, 172.

Dini meselelerde sadece adil kimselerin şahitliği kabul edilirken, muâmelatta fâsık kişinin şahitliği de kabul edilir. Çünkü insanlar arasında fâsık çoktur. Eğer biz şahitlikte adaleti şart koşsak insanlar sıkıntıya düşer. Dinde de sıkıntıya yer yoktur.⁶²¹

Çalışmaya gücü yeten kimsenin kazancını te'min edebilmek için çalışması gerekir. Gücü yetmeyen kimsenin ise istemesi, dilenmesi gerekir. Eğer dilenmez ve bu sebeple ölürse günahkâr olur.⁶²²

Miras:

Terekenin taksimine başlarken önce ölünün techiz ve defin masrafları yeterince karşılanır. Sonra borçları ödenir. Sonra vasiyetleri malın üçte birinden yerine getirilir. Sonra da kalan kısım mirasçılara paylaşılır. Terekeden evvela ölünün techiz ve defin masrafları karşılanır. Çünkü hayattayken setr-i avret insanın lazım ve zarûrî ihtiyaçları arasındadır. Ve bunlar (ölünce de) bütün ihtiyaçlardan önce gelir.⁶²³

1.7.3. Ukûbat

Zinâ:

Recm cezasında taşlamaya ilk önce şahitler başlar. Eğer şahitlerin tamamı veya bir kaçı taşlamaktan imtina ederlerse recm cezası kalkar. Çünkü bu, şahitlikten döndüklerinin delilidir. Yine ortadan kaybolurlarsa da aynı hüküm geçerlidir. Ama sopa cezasında şahitlerin vurması gerekmez. Çünkü herkes celde cezasını iyi yapamayabilir ve olur ki mahkûmu öldürürler (veya vücut bütünlüğüne zarar verirler.) Ama recm böyle değildir. Çünkü onun kendisi öldürmedir.⁶²⁴

Celde cezasında, öldürme ve canını yaktama arasında orta sertlikte bir vuruş yapılır. Bütün vuruşlar tek bir organa yapılmaz, vücudun farklı kısımlarına dağıtılır. Eğer

---

⁶²¹ Mevsilî, IV, 173.

⁶²² Mevsilî, IV, 188.

⁶²³ Mevsilî, V, 93.

⁶²⁴ Mevsilî, IV, 89.

bütün vuruşlar tek bir bölgede toplanırsa bu, mahkûmun ölmesine veya kalıcı hasarına yol açabilir.⁶²⁵

Ta'zir:

Ta'zir cezası sayıca en az olan olduğu için şiddet olarak en ağır olamıdır. Bu sayede günahattan sakındırma maksadı kaybolmamış olur. Biz bunun için, sopa vurulurken azaların ayrılmamasına ve tüm sopanın tek yere vurulmasına hükmediyoruz.⁶²⁶

Kazf cezası:

Kazf cezası mirasçılara geçmez, af ile veya bir bedel karşılığında düşmez. Bu cezada tedâhül, yani iç içe geçme vardır. Allah hakkı daha baskındır. Bu hadde hem Allah hem de kul hakkı olduğunda ihtilaf yoktur. Kazf haddi iftiraya uğrayanı, kendisine sürülen utanç lekesinden kurtarmak için meşrû kılınmıştır. (Bu, kazfdeki kul hakkıdır.) Ayrıca bu hadde suçtan caydırma manası da vardır. Caydırmanın maksadı dünyayı fesaddan arındırmaktır. Bu da kazf haddinin, ayrıca şer'î bir hadd olduğunu (içinde Allah hakkını barındırdığını) göstermektedir.⁶²⁷

Fakih yahut yüksek bir şahsiyete 'Ey eşek!', 'Ey domuz!' denilmesi halinde ta'zir cezası verilir. 'Ey öküz', 'Ey köpek' denilmesi durumunda da ta'zir cezası gerekir. Çünkü bu gibi kimseler bu sözlerin kendisine söylenmesi halinde incinirler. Ama avamdan olan cahil kimse incinmez.⁶²⁸

İçki:

Üzüm şırası, üçte ikisi kaybolup şiddetini artırıncaya kadar kaynatılırsa, kuvvetlenmek maksadıyla içildiği zaman helaldir. Eğlenmek kasdı ile içilirse haram olur.⁶²⁹ Bu meselede ittifak yoktur. Mesela İmam Muhammed bu tür şıranın içimine haram demiştir. Fakat sağlık için içiliyorsa cevaz verilmiştir.

---

⁶²⁵ Mevsılî, IV, 90.

⁶²⁶ Mevsılî, IV, 97.

⁶²⁷ Mevsılî, IV, 101.

⁶²⁸ Mevsılî, IV, 101.

⁶²⁹ Mevsılî, IV, 107.

Hırsızlık:

Yol kesici, diri olarak asılınca ölünceye kadar sol memesinin altı yarılır. Böyle yapmak başkalarını suçtan caydırmak içindir. Üç günden fazla asılı bırakılmaz. Sonra defnedilmesi için ailesine verilir. Zira üç günden sonra bedende değişiklikler olur ve insanlar onun kokusundan rahatsız olur. Teşhir edildiği ve insanlar bundan ibret aldığı için maksat hâsıl olmuştur.⁶³⁰

Cinayetler:

Sağlam vücutlu katil; müzmin hasta, âmâ, deli, organları eksik bir maktul karşılığında öldürülür. Ölüm dışında organ ve vasıflar arasındaki farklılıkları dikkate alırsak, kısas tatbik etmek imkânsızlaşır ki, bu da insanların birbirini öldürüp yok etmelerine yol açar.⁶³¹ Zimmîye karşı Müslüman da öldürülür. Müebbed dokunulmazlık bakımından ikisi de eşit vaziyettedir. Şayet böyle bir durumda kısas tatbik edilmezse, artık gayrimüslimler zimmîlik akdi yapmaz olurlar ki bunda da gizlenmeyecek fesat ve zarar vardır.⁶³²

Çocuğun veya bunağın velisi öldürülünce, kısas isteme veya sulh olma, babanın veya hâkimin hakkıdır. Bunların affetme hakkı yoktur. Babanın evladı üzerinde katilden intikamını alması için kısas isteme hakkı ve velayeti vardır. Katili öldürme salahiyeti kendisine tanındığına göre sulh olma salahiyeti de kendisine tanınmıştır. Çünkü bu çocuk için daha faydalıdır. Ama katili affetme salahiyeti kendisine tanınmamıştır. Çünkü bu hiçbir bedel olmadan bir hakkı iptal etmektir.⁶³³

Diyetler:

Diyet ödemede kâide şudur. Azalardaki güzellik, intizam ve bunların menfaatleri tam olarak giderildiği zaman tam diyet gerekir. Çünkü menfaat cinsini telef etmek, o menfaat hakkında nefsi manen telef etmektir. Güzellik ve intizam canlılarda menfaat gibi maksattır. Bu sebeple güzellik kölenin kıymetini artırır. Peygamber Efendimiz (.s.a.v)

---

⁶³⁰ Mevsîfî, IV, 122.

⁶³¹ Mevsîfî, V, 31.

⁶³² Mevsîfî, V, 31.

⁶³³ Mevsîfî, V, 33.

şöyle buyurmuştur: “İnsanın öldürülmesi sebebiyle diyet ödenir. Zekerin koparılması sebebiyle diyet ödenir. Burnun kesilmesi sebebiyle diyet ödenir. Burun yumuşağının kesilmesi sebebiyle diyet ödenir.”⁶³⁴ Burnun kesilmesiyle güzellik gider, zekerin kesilmesiyle; idrar tutma, hamile bırakma ve cinsel münasebet maslahatları gider, akla gelince zaten tüm dünya ve ahiret menfaatleri onunla elde edilir. Dil kesilirse konuşma menfaati gider, kamburlaştırmayla insanın güzelliği gider.⁶³⁵

Bir kimse umûma ait yola aydınlatma yeri, oluk, hela veya dükkân çıkartırsa, halktan herhangi bir kimsenin onun hakkında dâvacı olmaya hakkı vardır. Çünkü umûmî yoldan yaya ve binek üzerinde geçmek herkesin hakkıdır. Umûmî yola yapılan bu çıkartmalar ve fazlalıklar birinin üzerine düşer ve onu öldürürse, hakkı olmadan Müslümanların yolunu ve havasını işgal ettiği ve canı telef ettiği için diyet vermesi gerekir. Yola yapılan çıkarmalardan kimse zarar görmüyorsa sahibi ondan faydalanır. Fakat bir kişi bile bundan zarar görüyorsa kullanmak mekruh olur. Çünkü insanlara zarar vermek aklen ve dinen haramdır.⁶³⁶

Şeriat bir canın heder olmasına mani olmak için diyet ödenmesini gerekli görmüştür. Ama diyetin tamamını katile yüklemek haksızlık olur. Böyle yapılması onu bitirir. Şu halde onu bu işkenceden kurtarmak için diyet ödemedeki âkilesi de ona eklenir. Katil divan ehline divandakiler onun âkilesidir.⁶³⁷

Diyet üç sene içinde onların maaşlarından alınır. Üç senelik müddet, ödemedeki hafifletmeyi te'min etmek için vâcip olmuştur.⁶³⁸ Katil divandan değilse âkilesi bağlı bulunduğu kabiledir. Bir kabilenin fertleri bu işe yetmediği zaman, nesep itibari ile ona en yakın kabileden olanlar, onlara ilave edilir ki katile ağır yük yüklenmesin ve hafifletme manası tahakkuk etsin. Bu sebeple asabelik sırasına göre önce en yakın olanlar, bunlar da yetmezse bunlardan sonra gelenler onlara eklenir.⁶³⁹

---

⁶³⁴ İbn Hibbân, *Sahih*, XIV, 507 (Had. no: 6559).

⁶³⁵ Mevsilî, V, 41.

⁶³⁶ Mevsilî, V, 50.

⁶³⁷ Mevsilî, V, 64.

⁶³⁸ Mevsilî, V, 65.

⁶³⁹ Mevsilî, V, 66.

1.8 Hiyel ve Maslahat

Hile, şekil bakımından hukuka uygun bir işlemi vasıta kılarak yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla yapılan muamele anlamına gelir.⁶⁴⁰ Şer'î hükümlere sadece şeklen uygun olduğu halde şer'î gaye bakımından hükümlere ters olan hile bu sebeple makâsîd düşüncesinin tam karşısında yer alır. Ancak geniş anlamda hilenin kapsamına giren bazı durumlarda başka bir şer'î gayenin öne çıkması bu tür hilelerin caiz görülmesine yol açabilmiştir.⁶⁴¹ Hîlenin meşrû olanını en çok Hanefîler kullanmıştır. Bu sebeple bu sahada en çok eser onlar tarafından yazılmıştır. Mevsîlî de *el-İhtiyâr*'da hîlenin iki çeşidine de birer örnek vermiş, birinci örnekte hîle Hanefî fukahâ tarafından şer'î bulunmuş ve onaylanmış, ikinci örnekte ise şer'î bulunmamış ve reddedilmiştir. Şimdi onları zikrelelim.

Şuf'a hakkı gerçekleşmeden önce müşterinin şuf'ayı düşürmek için hîle yapması mekruh değildir. Ebû Yusuf bu hükmü vermiştir ve tercih edilen görüş budur. Çünkü müşteri hakkın vaki olmasını engellemiştir. İmam Muhammed'e göre ise şuf'a hakkı, hakkın sahibine zarar gelmemesi için verilmiş bir haktır ve hîle bu hakkı engeller. Bahsedilen hîle şöyle gerçekleşir: Kim önce bir pay satar sonra akarın gerisini satarsa şuf'a hakkı ilk paydadır. Çünkü ikinci satışta komşu komşuluğu sebebiyle şuf'a hakkına sahip iken müşteri, ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olmuştur. Ve bu sebeple müşteri satın almada öncelik sahibi olmuş olur. Satıcı ilk payı çok pahalıya, ikinci payı ise ucuza satar. Müşteri pahalı satımda bedel yerine bir elbise de verse sahihken şuf'a hakkı sahibi akitte belirlenen tutarın hepsini vermek zorundadır. Bu da bir hîledir. Mesela satıcı müşteriyle bin dirheme anlaşır fakat müşteri ona yüz dirhem değerinde bir elbise verir ve akit tamamlanmış olur.⁶⁴²

Bir kimse hastalığında karısını üç talâkla boşar sonra onun için bir ikrarda bulunur ve ölürse, kadın ikrar edilen ve miras bırakılandan az olanı alır. Karı ve koca boşanmayı ve iddet bittikten sonra ikrarı tasdik etseler de yine durum aynıdır. İmameyne göre kadın ikrar veya mirastan birini hak eder. İmam Züfer'e göre ise her iki durumda da

⁶⁴⁰ Köse, Saffet, "Hiyel", *DİA*, XVIII, 170-178.

⁶⁴¹ Boynukalın, s.170-171.

⁶⁴² Mevsîlî, II, 51.

kadın pay hak eder. Çünkü kadın, adama boşamayla yabancı olmuştur. İmameyne göre birinci durumda iddet içinde ikrar olduğu için töhmet vardır. Ebû Hanife'ye göre de töhmet sebebi mevcuttur. Kadın kocasının kendisine vasiyet ve ikrarda bulunabilmesi için boşanmayı tercih etmiştir. Böylece kendisine mirastan daha fazla bir miktar ulaşır. Onun için çift, bâin talâkla boşanmak ve iddet beklemek üzere anlaşmıştır. Eğer vasiyet mirastan fazla ise bunda diğer vârislerin hakkını iptal vardır ve bu caiz değildir. Eğer miras vasiyetten daha fazla ise töhmet oluşmaz, vasiyet ve ikrar sahihtir.⁶⁴³

1.9 *el-İhtiyâr'da* Maslahatı Te'mine Dair Fıkhi Kâideler

Kâide kelimesi sözlükte; asıl, temel ve kanun anlamındadır. Çoğulu “kavâid”dir. Bir hukuk terimi olara, cüz'î konuların çoğunun hükmünü içine alan kurallardır.⁶⁴⁴ Fikhî kâideler (külli kâideler), birbirlerine benzer fikhî meselelerin ortak payda altında birleştirilerek tek bir kâide şeklinde ifade edilmesiyle oluşmuştur. Asırlar boyu birçok ulemânın katkısıyla şekillenmiştir. Her kâide, o kâidenin çerçevesine giren tüm fikhî meselelerde uygulanabilir.⁶⁴⁵

İslam hukukunun gayeleri de bazı fıkıh kurallarının konulmasına yol açmıştır. “Zorluk kolaylığı getirir.”, “Zarar giderilir.”, “Eşyada aslolan ibahadır.” gibi genel hukuk kuralları maslahat, zorluğun kaldırılması ve zararın giderilmesi gibi gayelerin üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan gayelerin ortaya çıkarılması genel fıkıh kurallarının belirlenmesine yardımcı olur. Makâsıd/Maslahat ile ilgili temel fıkıh kuralları da İslam hukukunun gayeleri gözetilerek yapılan “gâi ictihadın” ilkelerini oluşturur.⁶⁴⁶

1869-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir heyet *Mecelen-i Ahkâm-ı Adliyye* adı verilen Osmanlı'nın ilk medeni kanununu hazırlamışlardır. Bu kanun 1851 maddeyi içeren bir mukaddime ve 16 bölümden oluşur. Mukaddime kısmında 99 külli kâide zikredilmiştir.⁶⁴⁷ Biz bu bölümde çalışmamızın konusu gereği sadece insanların maslahatını te'mine yönelik oluşturulmuş fikhî kâideleri ele alacağız.

⁶⁴³ Mevsîlî, II, 147.

⁶⁴⁴ Yıldırım, s.15.

⁶⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baktır, Mustafa, “Kâide”, *DİA*, XXIV, 205-210.

⁶⁴⁶ Boynukalın, s.172-173.

⁶⁴⁷ Yıldırım, Mustafa, *Mecellenin Külli Kâideleri*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012, s.15.

İncelememiz de *el-İhtiyâr*'da konumuzla ilgili zikredilen yedi kâideye rastladık. Şimdi bu kâideleri, Mecelle'deki orijinal numaralarıyla birlikte zikredip örneklerle ele alalım.

1.9.1 Zarûretler memnû olan şeyleri mübah kılar. (21. madde)

(الضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتُ)

Zaruret, yasak olan şeylerin işlenmesini caiz kılan özürdür. Mübah ise, kanun koyucunun katında yapılıp yapılmaması eşit olan şeydir. İslam hukukunda haram olan şeylerin mübah hale gelmesi ruhsat olarak adlandırılır. Fakat ruhsatta sadece hukuki sorumluluk ortadan kalkar, haramlık ise devam eder. Kur'an'da zikredildiği üzere kişinin doğrudan kendisini etkileyen zaruretlerde haram olan fiili işlemesi caizdir. Hem de ruhsatı kullanmayarak kendi hayatını tehlikeye atan kişi günahkâr olur. Burada ölçü yasağın zaruretten daha aşağı bir seviyede olmasıdır. Yani zorlanan şey başka birinin öldürülmesi veya bir organının kesilmesi ise buradaki zaruret yasaktan daha üstün bir durumda olmadığı için mübahlığa gerekçe olamaz. Çünkü kendisinin ve öldürmek zorunda olduğu kişinin canının değeri eşittir. Fakat kişi şarap içme ve domuz eti yeme gibi haram olan fiillere zorlanırsa bu fiilleri yapar, yapmaz da kendisine zarar verilmesine izin verirse günahkâr olur.⁶⁴⁸ Şimdi *el-İhtiyâr*'da bu kâidenin zikredildiği örneği inceleyelim.

Helaller ve haramlar:

Tabip, sünnetçi, kadın sünnetçi ve ebelerin bakması gibi bir zarûret dışında, bir kimsenin avret yerine bakmak haramdır. Allah (c.c) buyurdu ki: “Rasûlüm, mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Mümin kadınlara da söyle gözlerini harama bakmaktan korusunlar, namuslarını da esirgesinler.”⁶⁴⁹ Yukarıda sayılan tabâbet, sünnet etme ve doğurma işleriyle ilgili kimse, avret yerine bakmadan bu işleri yapma imkânına sahip değildir. Şu halde bu işleri yapma emri, avret mahalline bakma emridir. Bu sebeple de o yerlere bakmanın zarûret halinde mübahlığı gerekli olmaktadır. Zarûretler mahzurları mübah kılar. Bilindiği gibi Allah (c.c), açıklık

⁶⁴⁸ Yıldırım, s.78-79.

⁶⁴⁹ Nûr, 24/31.

veya boğaza lokmanın tıklması halinde şarap içmeyi; leş domuz eti ve başkasının malını yemeyi mübah kılmıştır. Çünkü zarûret hali istisnaidir. Allah (c.c) buyurdu ki: “Allah din hususunda size bir zorluk yükledi.”⁶⁵⁰ Ve “Allah (c.c) her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.”⁶⁵¹

1.9.2 Zarûretler miktarınca takdir olunur. (22. madde)

(الضَّرُورَاتُ تُقَدَّرُ بِقَدْرِهَا)

Nasıl ki insanlar sıkıntıya girdiklerinde onlara genişlik sağlamak gerekiyorsa, sağlanan genişliğe de bir takım sınırlamalar getirilmesi gerekir. Aksi takdirde zaruret halinde sağlanan ruhsatlar genel kural haline gelmeye başlar. Bir şey zaruret sebebiyle caiz kılınmışsa, onun cevazı zaruret bitene kadardır. Örneğin açlıktan ölmek üzere olan kimse başkasının malından ancak kendini ölmekten kurtaracak miktarda alma hakkına sahiptir. Ayrıca imkân bulunduğu ilk an mal sahibinin zararını karşılamakla mükelleftir. Açlığını bahane ederek fazlasını alması caiz değildir. Yine açlığını giderecek ekmek varken, et ve tatlı gibi gıdaları sahibinden izinsiz olarak almak gasp kapsamına girer.⁶⁵²

Temizlik:

Kişi yarasını sardıktan sonra, abdest için üzerine mesh eder ve daha sonra yara iyileşir, sargı düşerse abdest alması gerekir. Çünkü sargı üzerine mesh, zarûret halidir ve zarûretler miktarınca takdir olunur. Yine kişi, eğer yarasının üzerine sargı sardıysa ve sargı bezi yaranın bulunduğu bölgeden daha büyükse, abdest alırken eğer bez kaldırılıbiliyorsa bezin altındaki sağlıklı bölge yıkanır, sağlıklı bölge mesh edilebiliyorsa mesh edilir, edilemiyorsa sargı bezi üstünden o bölge mesh edilir. Çünkü zarûret bölgesi yarayla sınırlıdır. Eğer sargı kaldırılırsa yaraya zarar verecek durumdaysa kaldırılmaz ve bezin tamamı mesh edilir.⁶⁵³

⁶⁵⁰ Hacc, 22/78.

⁶⁵¹ Mevsilî, IV, 163-164. Bakara, 2/286.

⁶⁵² Yıldırım, s.80.

⁶⁵³ Mevsilî, I, 29-30.

Yeminler:

Bir kişi eğer: “Bir cariye ile cinsi münasebette bulunursam o hürdür.” derse ve mülkündeki bir cariye ile cinsi münasebette bulunursa o hür olur. Ama bir cariye satın alır ve onunla cinsi münasebette bulunursa hür olmaz. Çünkü “cariye” denerek zikredilen mülkiyet lafzı, cinsi münasebetin sıhhati için zarûrî olarak zikredilmiştir. Bunun için bu zarûret miktarınca takdir olunur. Yemin zamanında hür olanlara sirayet etmez. Etseydi, bu yemin edene bir ceza olurdu.⁶⁵⁴

Avcılık:

Av, kaçan ve ele geçmeyen hayvanın adıdır. Onu yaralama, ihtiyârî boğazlamadan aciz kalındığında zarûrî olarak boğazlama sayılmıştır. Çünkü insanlar, kaçan ve ele geçmeyen hayvanı boğazlamaktan aciz kalır.⁶⁵⁵ Ama bir avcı avını sağ olarak ele geçirirse silahla vurmuş olsa dahi, o hayvanı kesmedikçe eti helal olmaz. Çünkü avcı bu durumda ihtiyârî boğazlamayı yapmaya muktedirdir. Burada zarûret kalmadığı için ızdırârî boğazlamayla yetinilemez.⁶⁵⁶

1.9.3 Umûmî fayda için husûsî zarara katlanılır. (26. madde)

(يُتَحَمَّلُ الضَّرْرُ الْخَاصُّ لِأَجْلِ دَفْعِ الضَّرْرِ الْعَامِّ)

Özel bir zarar, genel zarara tercih edilir. Bazı küçük sıkıntılara katlanmak ileride karşılaşılabilecek büyük sıkıntıları engeller. Hastalığa karşı yapılan aşı geçici süreliğine ateş yapabilir. Ancak ileriki zamanlarda karşılaşılabilecek ciddi sıkıntıları engeller. Yine hukukta aslolan çoğunluğun yararın gözetilmesi, zarar söz konusu olduğunda çoğunluğun zarar görmesinin engellenmesidir. Örneğin mahallede bir yangın çıkarsa, yetkililerin izniyle diğer evlerin yanmasını engellemek için sahibinden izin alınmadan bazılarının evleri yıkılabilir.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ Mevsîlî, IV, 77.

⁶⁵⁵ Mevsîlî, V, 4.

⁶⁵⁶ Mevsîlî, V, 6.

⁶⁵⁷ Yıldırım, s.88.

Siyer:

Kim haraç arazisini ekmekten ve haracını ödemekten aciz kalırsa, arazisi kiralanır ve haracı kira gelirinden alınır. Eğer araziyi kiralayan yoksa arazi satılır, haraç bedeli, gelirinden tahsil edilir ve kalan, arazi sahibine verilir. Burada umûmun faydası için katlanılan özel bir zarar vardır ve işlem caizdir.⁶⁵⁸

Şirb:

Büyük nehir yataklarının temizlenmesi beytül mâle aittir. Seyhan, Ceyhan, Fırat, Dicle ve benzerleri bu cinstendir. Bunların menfaati ammeye ait olduğu için, masrafları da onlara aittir. Eğer beytül mâlede hiç para olmaz ise, umûmun nehirden faydalanabilmesi ve zararlarının giderilebilmesi için halk, nehri temizlemeye zorlanır. Kim de temizlemeyi reddederse ammenin zararını engellemek için çalışmaya zorlanır. Umûmî zararı defetmek için hususi zarar göze alınır.⁶⁵⁹

1.9.4 İki şerden hafif olanı tercih edilir. (29. madde)

(يُخْتَارُ أَهْوَنُ الشَّرِّينِ)

Bu kâide zararla ilgili kâidelerin hepsini birden özlü bir şekilde ihtiva eder. Parmakta çıkan bir yara, kangren olup kolun kaybedilmesine yol açacaksa parmak kesilir. Hatta gerekirse vücudu korumak adına el veya kol da kesilebilir.⁶⁶⁰

Siyer:

Müslümanların, ihtiyaç olduğu takdirde gazâda bulunmak için ücret alıp vermelerinde sakınca yoktur. Böylece daha alt derecedeki bir zarara katlanarak daha üst derecedeki bir zarar (cihadın durması ve İslam'ın zayıf düşmesi) engellenmiş olur. İhtiyaç da; beytül mâlede hiçbir şeyin olmaması, Müslümanların da azık ve cihad malzemelerine ihtiyaç duyması fakat hiçbir şeye sahip olmamasıdır. Yine Müslümanlar düşmanı bir şehirde veya kalede kuşatırsa, onları evvela İslam'a davet eder. Peygamberimiz (s.a.v) de

⁶⁵⁸ Mevsilî, IV, 154.

⁶⁵⁹ Mevsilî, III, 83.

⁶⁶⁰ Yıldırım, s.93.

İslam'a davet etmeden hiçbir kavimle savaşmamıştır. Öyle ki: "Belki onlar Müslüman olur ve maksad iki şerrin ehven olanıyla gerçekleşmiş olur." buyurmuşlardı.⁶⁶¹

1.9.5. Örfen talep edilen şey nassan şart koşulmuş gibidir. (45. madde)

(الْمُتَّعِينَ بِالْعُرْفِ كَالْمُتَّعِينَ بِالنَّصِّ)

Bir şeyin açık sözle belirlenmesi ne hüküm ifade ediyorsa örf ile belirlenmesi de aynı hükmü ifade eder. Kâidede geçen "nass" ifadesi şer'î delil manasında değil açık bir ifadeyle belirtmek manasındadır. Komşusundan ekmek bıçağı ödünç alan kimse bununla odun kesemez. Bir yemek kabı olsa onunla kömür taşıyamaz. Eşyanın sahibi verirken bunları yapmamasını tembih etmese de bu fiileri işlemek yasaktır. Çünkü örf bunların tembih edildiğini kabul eden bir delil teşkil eder.⁶⁶²

Bu madde ile 43. madde içerik yönünden birbirini tamamlar niteliktedir. 43. madde şudur: "Örfen maruf olan şey nassan şart koşulmuş gibidir." İnsanlar arası ilişkilerde örfen uygulanagelen şeyler, aksi açıkça belirtilmediği sürece şart koşulmuş olarak kabul edilir. Çünkü uygulamalarda her ayrıntının belirtilmesini şart koşturmak birçok sıkıntılara yol açacağı gibi buna gerek de yoktur. Bu konuda örfün yeteri kadar belirleyiciliği bulunmaktadır. Örneğin araba satışlarında stepne olarak adlandırılan yedek tekerleğin satışı dâhil olup olmadığı sorulmaz. Bunun satışı dâhil olması örfen şart koşulmuş hükmündedir.⁶⁶³

Buyu':

Mutlak alışveriş, satılan malın kusursuz olmasını gerektirir. Çünkü aslolan malın kusursuzluğudur. Bu vasıf örfen aranan bir vasıftır. Örfen talep edilen şey nassan şart koşulmuş gibidir. Tüccarlar arasında âdeten malın fiyatını düşüren her şey kusurdur.

⁶⁶¹ Mevsîlî, IV, 125-126. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, IX, 299. (Had. no: 18607); Müslim, "*Cihad*", 3; Tirmizî, "*Siyer*", 47; Dârimi, "*Siyer*", 8.

⁶⁶² Yıldırım, s.121.

⁶⁶³ Yıldırım, s. 119.

Çünkü zarar malın bedelinde eksilmeye olur ve onlar, malın değerini düşüren şeyi bilirler. Bu da kusurların tek tek sayılması ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır.⁶⁶⁴

İcâre:

Bir kimse yüklemek için iki deve kiralasa, birinci deveye şunları yükleyeceğini şart koşsa: İki adam, bu iki adamın üzerinde oturdukları, devecinin görmediği yaygı ve sırtlarına giyindikleri kaftanın bulunduğu bir mahfe; diğerine de şunları yüklemeyi şart koşsa: Bir miktar azık, ihtiyaç duyulan sirke, zeytinyağı ve yeter miktarda su-bunun miktarını açıklamasa bile-, kırba olmaya elverişli bir şey, kırba ipi, matara, ibrik-bunların da ağırlıklarını açıklamasa bile-, insanların Mekke'den yükleyip getirmeyi âdet edindikleri hediyeler, bu akit istihsânen caizdir. Çünkü develere yüklenenler örfen bilinen şeylerdendir. Örfen bilinen şey nassan şart koşulmuş gibidir.⁶⁶⁵

İki adam sırayla binmek üzere bir hayvan kiralsalar ve ikisi de her birinin ne kadar süreyle bineceklerini belirlemeseler âdet gereği bu caizdir. Belirli bir ücretle sütanesi kiralamak da caizdir. (Ücretin karşılığı emilen sütün miktarı kesin olarak tesbit edilemese de.) Çünkü bu konuda ayet indirilmiş⁶⁶⁶ ve insanlar bunu âdet edinmişlerdir.⁶⁶⁷

Terzi, bir kimsenin kumaşını dikmek üzere alsa o kimse de, terzinin yaptığı işlemin ücret karşılığı olmadığını iddia etse, terzi de ücretle diktiğini iddia etse eğer iddialaşma dikimden önceyse yeminleşirler ve yemine kumaş sahibi başlar. Çünkü o, işlemin ücretsiz olduğunu iddia etmektedir. Eğer dikimden sonra iddialaşarlarsa söz kumaş sahibinindir. Çünkü bu sefer o inkâr eden durumundadır. Çünkü akitsiz terzinin yaptığı işin hiçbir karşılığı yoktur. Bu Ebû Hanife'nin görüşüdür. Yine Ebû Hanife'den "Eğer terzilik onun mesleğiye ona ecri misil" verilir görüşü nakledilmiştir. Ebû Yusuf'a göre ancak aralarında süre gelen böyle bir muamele varsa terzi ücreti hak eder. İmam Muhammed'e göre ise eğer terzinin dükkânı varsa ve bu meslek grubuna mensupsa ücreti

---

⁶⁶⁴ Mevsîlî, II, 18.

⁶⁶⁵ Mevsîlî, II, 61.

⁶⁶⁶ Talâk, 65/6.

⁶⁶⁷ Mevsîlî, II, 61.

hak eder. Fetvâ da buna göredir. Çünkü bu durum örfen ücretle terzilik yapmaya delildir. Örfen maruf olan nassan şart koşulmuş gibidir.⁶⁶⁸

Vekâlet:

Bir kişi, diğeri bir şey satın almak için vekil tayin eder ve vekil de satın almakla görevlendirildiği malı dinar ve dirhemden başka bir parayla veya müvekkilin söylediğinden başka bir cins parayla satın alırsa ya da satın almak için başkasını vekil tayin ederse, satış kendisi adına gerçekleşir. Çünkü müvekkilin isteğine göre hareket etmemiştir ve satın almak için görevlendirilen vekil yalnızca örfen maruf olan dinar ve dirhemle satın alabilir. Örfen maruf olan nassan şart koşulmuş gibidir.⁶⁶⁹

Âriyet:

Âriyet olarak alınan hayvan, sahibinin ahırına geri götürülürse alan istihsânen sorumluluktan kurtulur. Kıyâsen sahibine vermediği için sorumluluktan kurtulmaz. İstihsânen ise adet gereği ahıra koymak, sahibine vermek demektir. Eğer onu sahibine teslim etseydi o da ahıra koyacaktı. Örfen sabit olan şey nassan şart koşulmuş gibidir. İğreti elbisenin eve bırakılması, iğreti malın hususi işçiye, kölesine, ailesinden birisine, sahibinin evine gönderilmesi de sorumluluktan kurtarır.⁶⁷⁰

Mudârebe:

Mudârebe akdinde “Şu bin dinarı al, yarısı veya üçte biri senin olmak üzere çalıştır” denirse bu istihsânen geçerlidir. Zira işlet demekle alım ve satım da söylenmiş sayılır. “Yarı” kelimesi alım veya satımdan sonra zikredildiği zaman örfe göre kârın yarısı demektir. Örfen şart koşulan ise nassan şart koşulmuş gibidir. “Şu malı yarı ile al” deme durumunda örfen ve istihsânen mudârebe kastedilmiş olur.⁶⁷¹

---

⁶⁶⁸ Mevsîfî, II, 63.

⁶⁶⁹ Mevsîfî, II, 171.

⁶⁷⁰ Mevsîfî, III, 65.

⁶⁷¹ Mevsîfî, III, 20.

1.9.6 Nimet, külfet miktarıdır. Külfet de nimet miktarıdır. (87. madde)

(الْغَنَمُ بِالْغُرْمِ)

Bir şeyin zararının karşılanması ondan elde edilen menfaat sebebiyledir. Bir alacak için düzenlenen senedin masrafları alacaklıya aittir. Çünkü o senedin borcu tahsil etme konusundaki faydası alacaklıya aittir. Nitekim günümüzde bir malın satılması sonrasında gerçekleştirilen tapu tescili ve noter ücretleri alıcıya aittir. Çünkü tapuyla başkalarına karşı o mal üzerinde hak iddiasını ispatlayacak olan ve fayda sağlayacak olan kimse alıcı taraftır.⁶⁷²

Lakî:

Sokağa bırakılan çocuğun kimsesi yoksa mirası beytül mâle aittir. Yine velayeti ve kasten adam öldürmede diyeti de beytül mâle aittir. Çünkü nimet külfet miktarıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sultan velisi olmayanın velisidir.”⁶⁷³

Kaçak köle:

Cinayet işleyip kaçan kölenin efendisi, maktulün diyetini kendisi verirse, köleyi tutup getirme ücretini vermek de kendisine düşer. Eğer köleyi (diyet karşılığı), maktulün velisine verirse bu sefer köleyi getirme ücretini maktulün velisi verir. Çünkü köle kesin olarak kimin mülkü olmuş ise menfaati de ona aittir. Yakalanıp getirilmesinin ücretini de menfaati elde edenin ödemesi gerekir.⁶⁷⁴

Vakıf:

Eğer vakıf zengin bir kişinin üzerineyse vakfın onarım masraflarını kendisi te'min eder ki nimet külfet karşılığında olsun. Çünkü o belirli bir kimsedir ve ettiği masrafı geri alabilir. Eğer vakıf fakirlerin üzerindeyse masraflar fakirlerden te'min edilmez. Vakfın gelirleri onlara en yakın mallarıdır ve ondan karşılanır. Bir kimse evini

⁶⁷² Yıldırım, s.183.

⁶⁷³ Mevsilî, III, 33. *Müsned*, XXXX, 243 (Had. no: 24205); İbn Mâce, “*Nikâh*”, 15; Ebû Dâvud, “*Nikâh*”, 20; Tirmîzî, “*Nikâh*”, 14.

⁶⁷⁴ Mevsilî, III, 40.

çocuğunun barınması için vakfederse, vakfin onarımı orada oturanların üzerindedir. Yine bir kimseye hizmet etmesi vasiyet edilen kölenin masrafları hizmet ettiği kimseye gerekir.⁶⁷⁵

Siyer:

Mürtedin dinden dönmeden evvel ettiği borçları Müslümanken kazandığından, irtidad halinde olduğu borçları da irtidad halinde iken kazandıklarından ödenir. İmameyne göre her iki kazancından ödenir. Çünkü her ikisi de onun mülküdür. Ebû Hanife'ye göre, külfetin nimet karşılığında olması için kişi, borca hangi devrede girmişse bu borcu o devrede kazandığından öder.⁶⁷⁶

Rehin:

Hayvanın rehin olarak alınmasında, hayvanların ve çobanın masrafları rehin verene aittir. Yine rehinin hayatta kalması ve maslahatı için gerekli tüm masraflar rehin verene aittir. Çünkü hayvan, hâlâ onun mülkündedir ve masraflar onun malının masraflarıdır.⁶⁷⁷

1.9.7 Mükellefiyet kişinin tâkati nisbetindedir.

(التَّكْلِيفُ بِقَدْرِ الطَّاقَةِ)

Bu kâide klasik Hanefi usul eserlerinde zikredilmekte olup mecellede ayrı bir kâide olarak yer almamıştır.⁶⁷⁸

Namaz:

Kim necasetini giderecek bir elbise bulamazsa kirli olan elbisesi ile namazını kılar. Çünkü kişi güç yetirebileceği kadarından sorumludur. Kim de namaz kılabilmek

⁶⁷⁵ Mevsîlî, III, 49.

⁶⁷⁶ Mevsîlî, IV, 157.

⁶⁷⁷ Mevsîlî, II, 69.

⁶⁷⁸ Bkz. Debûsî, Ebu Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsa, *Takvîmü'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Halil Muhyiddin Meys, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, s. 372-386; Serahsî, Ebu Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts., I, 100.

için elbise bulamazsa çıplak olarak oturarak îmâ ile namazını kılar, oturarak kılması ayakta kılmasına göre daha uygundur.⁶⁷⁹

Kim Kâbe'nin yanında namaz kılıyorsa yüzünü Kâbe'ye çevirir. Kim de Kâbe'den uzaktaysa Kâbe tarafına yönelir. Çünkü bizzat Kâbe'ye dönmek onun için mümkün değildir. Ve kişi ancak güç yetirebileceği kadarından sorumludur. Eğer bir şeyden korkusu sebebiyle namazını kılamayacaksa istediği tarafa dönerek namazını kılabilir. Ayeti kerimede buyrulduğu gibi: “Nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin.”⁶⁸⁰ Düşmandan korkma, yırtıcı hayvandan korkma, denizde bir tahta üzerindeyken kıbleye dönerse batıp boğulmaktan korkma durumları birbirine denktir.⁶⁸¹

Eğer kişi kıblenin yönü hakkında şüpheye düşer ve soracak birini de bulamazsa kendi ictihadına göre kıbleyi belirler ve namaza durur. Daha sonra hata ettiğini anlarsa namazını iade etmez. Bu konuda sahabeden nakledilen rivayette, sahabeden bir grup gece zifiri karanlıkta kıble yönünü tespit edemediler ve her biri, bir yöne dönerek namazlarını eda ettiler. Sabah olduğunda yöneldikleri tarafın kıble olmadığını fark ettiler. Durumu Peygamberimize bildirdiklerinde Peygamberimiz (s.a.v): “Namazınız tam olmuştur.”⁶⁸² buyurdu. Bir başka rivayete göre ise “Namazınızı yeniden kılmanız îcab etmez” buyurmuştur. Çünkü vâcip olan araştırılarak kıblenin orası olduğuna kanaat getirilen yöne dönmektir. Mükellefiyet kişinin tâkati nisbetindedir.⁶⁸³

Korku şiddetlendiği zaman herkes; binekleri üzerinde, tek başına, îmâ ile, gücü yettiği yöne doğru namazını kılar. Bu konuda Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “Eğer korkuyorsanız namazlarınızı yürüyerek veya binekte kılın.”⁶⁸⁴ Bu durumda zarûret sebebiyle, kıbleye yönelme sorumluluğu kalkmıştır. Çünkü mükellefiyet kişinin tâkati nisbetindedir. Düşmanı kovalayan kimsenin ise namazı binek üzerinde kılması caiz değildir. Çünkü onun durumu, ayetteki “eğer korkuyorsanız” kapsamına girmez.⁶⁸⁵

---

⁶⁷⁹ Mevsîlî, I, 50.

⁶⁸⁰ Bakara, 2/144.

⁶⁸¹ Mevsîlî, I, 51.

⁶⁸² Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, II, 16-18. (Had. no: 2235-2241).

⁶⁸³ Mevsîlî, I, 51.

⁶⁸⁴ Bakara, 239.

⁶⁸⁵ Mevsîlî, I, 95.

Hacc:

İhramlı kimse gömlek, pantolon, sarık, takke, palto veya mest giymez. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) ihramlının bunları giymesini yasaklamıştır.⁶⁸⁶ İhrama girecek olan kimse izâr bulamazsa pantolonunu yırtar ve izâr diye sarar. Ridâ bulamazsa gömleğini yırtar ve ridâ yapar. Ayakkabı bulamazsa mestlerini topuklarının altından yırtar ve giyer. Çünkü böyle yapmakla kişi dikişli şeyler giymiş olmaz. Kişi ancak buna güç yetirebilmektedir ve mükellefiyet kişinin tâkatı nisbetindedir.⁶⁸⁷

Mutad olan işlemlerin dışına çıkmadıkça, baytar ve kan alıcının (hastaya verdiği zarardan veya hastayı tedavi edememekten dolayı) tazminat ödemesi gerekmez. Çünkü rutini uyguladığı sürece bunların, hastalığın başka organlara sirayetini engelleme güçleri yoktur. Bu gibi durumlar hastanın beden gücüne bağlı olduğu için önceden kestirilemez ve kontrol altına alınamaz.⁶⁸⁸

---

⁶⁸⁶ *Müşned*, VIII, 448 (Had. no: 4835); Buhârî, “*Hacc*”, 20; Müslim, “*Hacc*”, 1.

⁶⁸⁷ *Mevsîlî*, I, 155.

⁶⁸⁸ *Mevsîlî*, II, 19.57

İKİNCİ BÖLÜM

el-İHTİYÂR'DA ELE ALINAN MASLAHAT TÜRLERİ

Çalışmamızın şimdiye kadarki kısmında Mevsilî'nin, eseri *el-İhtiyâr*'da zikrettiği, fikhî meselelerde maslahatı te'min için kullanılan şer'î delilleri ve fikhî kâideleri inceledik Çalışmamızın ikinci bölümünde ise elimizde oluşan malzemedan yola çıkarak Mevsilî'nin, maslahat çeşitlerini eserinde nasıl ve hangi misallerle ele aldığını inceleyelim.

2.1. Şâri'in Onayına Göre Maslahatlar

2.1.1. Muteber Maslahatlar

el-İhtiyâr'ı baştan sona incelediğimizde Kur'ân ve sünnet delillerine dayanılarak verilmiş maslahatı te'mine yönelik hükümlerin bir hayli fazla olduğunu görürüz. Şimdi bunlara göz atalım.

Mevsilî "Su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin"⁶⁸⁹ ayetini zikrederek, suyun olmadığı, yetersiz olduğu veya var olup ulaşmaya imkânın olmadığı durumlarda teyemmüm yapılması gerektiği hükmünü aktarmıştır.⁶⁹⁰

Yine Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadisi delil kabul ederek, kadınların yaşayacağı zorluğu göz önünde bulundurarak aybaşı halindeki kadınların namazlarını kaza etmemesi gerektiğine hükmetmiştir.⁶⁹¹

Fakat Mevsilî, zaruret sebebiyle mestler üzerindeki pisliğin ovalanması ve sonra o mestlerle namaz kılınması ile ilgili hadisi⁶⁹² aktarırken Ebu Hanife'nin görüşünü zikrederek bu hadisin yalnızca ovalanınca çıkan kuru pislikleri kapsadığını belirtmiştir.⁶⁹³

---

⁶⁸⁹ Nisa, 4/43.

⁶⁹⁰ Mevsilî, I, 23.

⁶⁹¹ Mevsilî, I, 31. Buhârî, "Hayz", 20; Müslim, "Hayz", 15; Ebû Dâvud, "Taharet", 106; Tirmîzî, "Taharet", 97.

⁶⁹² Ebû Dâvud, "Taharet", 140-141.

⁶⁹³ Mevsilî, I, 37.

Mevsîlî Hanefî mezhebinde, kadınların görünen kısımlar hariç ziynetlerini göstermemeleri ile ilgili ayetin⁶⁹⁴, onların mümkün olduğunca sıkıntıdan ve zorluktan uzak kalacağı şekilde değerlendirildiğini belirtmiş ve İbn Abbas'ın (r.a) bu ayet ile ilgili yorumunu zikretmiştir.⁶⁹⁵ Mezhepteki genel kabule göre görünen ziynetler yüzün sürmesi, parmaktaki yüzük ve koldaki bileziklerdir. Örtünme hassas bir meseledir. Hanefiler ibadetlerdeki kolaylık ve haramı işleme arasındaki dengeyi sağlamış ve bayanın ekmek ve yemek pişirirken kolunu açması gerektiğini düşünerek kolu da görünen ziynetler mahalline dâhil etmiştir. Bu sebeple Hanefilere göre namazda kolu görünen kadının namazı bozulmaz.⁶⁹⁶

Mevsîlî, ailelerin bayramda garip kalmamaları için fitır sadakalarının onlara bayram namazından önce verilmesinin çok daha uygun olacağını belirtmiş, bu konuda Peygamberimizden (s.a.v) rivayet edilen, onları bayramlarda dilenme ihtiyacından kurtarma ile ilgili hadisi⁶⁹⁷ aktarmış ve Hanefî mezhebinde hükmün buna göre verildiğini söylemiştir. Böylece mezhepte fitır sadakası meselesine makâsıdı göz ardı etmeyen bir bakış açısı ile yaklaşıldığını görmekteyiz.⁶⁹⁸

Yine Peygamberimizin (s.a.v) zekât toplamak için görevlendirdiği Muaz b. Cebel (r.a), zekât ibadetinin temel gâyesini algılamış ve zekât olarak halktan Peygamberimizin belirttiği arpa ve buğday yerine elbise toplamıştır. Çünkü elinde elbise olanın, zekâtını elbise cinsinden vermesinin, zekâtın maksadına daha uygun olduğunu düşünmüştür. Peygamberimiz de Muaz'ı (r.a) bu konuda onaylamıştır.⁶⁹⁹ Hanefiler de Muaz'ın yolunu takip etmiş ve onun verdiği hükmü tercih etmiştir.⁷⁰⁰

Bunun yanında senenin çoğunu ahırlarda geçiren (sâime olmayan) hayvanlardan zekât alınmaması ve kova ile dalyalarla sulanan tarım arazilerinden elde edilen üründen de normalin yarısı kadar zekâtın alınması ile ilgili, tam anlamıyla üreticinin yararını

---

⁶⁹⁴ Nûr, 24/31.

⁶⁹⁵ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, 137, 7 (Had. no: 13494)

⁶⁹⁶ Mevsîlî, I, 50.

⁶⁹⁷ Darekutnî, *Sünen*, II, 153.

⁶⁹⁸ Mevsîlî, I, 91.

⁶⁹⁹ Ebû Dâvud, "*Zekât*", 4; Tirmîzî, "*Zekât*", 6.

⁷⁰⁰ Mevsîlî, I, 110. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, IV, 190 (Had. no: 7373).

gözeten hadis-i şerifler⁷⁰¹, *el-İhtiyâr*'da zikredilmiş ve yine hükümler ona göre verilmiştir.⁷⁰²

Peygamberimiz (s.a.v), yevmi şekk günü bir bedevinin, hilali gördüğünü söylemesi üzerine fecirden sonra oruca niyetlendi ve ashabdan o ana kadar yiyip içmeyenlerin de oruca başlamasını istedi.⁷⁰³ Mevsilî bu hadisin mezhep içinde nasıl anlaşıldığını açıklarken olayın sadece yevmi şekk günü ile sınırlı tutulmadığını söylemiş ve demiştir ki: İnsanlar içinde hayızlı olanlar ve hayızının kesilip kesilmediğinden emin olamayanlar, müstehab olduğu için gece namazından sonra sabah namazına kadar uyuyanlar ve uyuyup kalanlar vardır. Bazıları ise fecrin ne zaman doğacağını bile bilmez. Onun için niyetin fecirden sonra da yapılabilmesinde insanlar için kolaylık vardır.⁷⁰⁴

Yine *el-İhtiyâr*'da Bakara sûresi 184. ayette anlatılan hasta ve yolcu olup Ramazan orucunu tutamayanların, Ramazan ayı dışında belli günlerde telafi olarak tuttıkları orucun kaza değil edâ olduğu belirtilmiş, hastalık ve yolculuk sebebiyle yerine getirilemeyen ibadetlerin, içinde bulundukları meşakkat sebebiyle kazasının gerekmediği söylenmiştir.⁷⁰⁵

Ramazan ayının son on günü itikâfa çekilmek ve dışarı çıkmamak gerekir. Ama insanoğlunun buna güç yetiremeyeceği ortadadır. Nitekim Mevsilî de Hz. Âişe'den gelen, Peygamberimizin (s.a.v) insânî ihtiyaçları için itikâftan çıktığını ifade eden rivayetin esas kabul edilerek, acil ihtiyaçlar için hatta Cuma için itikâf yapılan mescitten çıkılabileceğine hükmedildiğini belirtmiştir.⁷⁰⁶

Hacc farizasını yerine getirmekte olan kişinin, ihramdan çıkmadan önce en son kurbanını kesmesi gerekir. Bakara sûresi 196. ayet, bu durumdan bahsetmektedir. Mevsilî bu ayetin yorumunda, başından bir problemi olanın fidyesini vererek kurbanı, kurban

---

⁷⁰¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 552-558 (Had. no: 1447-1458)

⁷⁰² Mevsilî, I, 121.

⁷⁰³ Ebû Dâvud, "*Savm*", 14-15; Nesâî, "*Savm*", 8.

⁷⁰⁴ Mevsilî, I, 135-136.

⁷⁰⁵ Mevsilî, I, 143.

⁷⁰⁶ Mevsilî, I, 147. Tirmîzî, "*Savm*", 805.

yerine ulaşmadan önce başını tıraş etmesi Hanefi fukahâ tarafından caiz görülmüştür demiştir.⁷⁰⁷

Akit yapan insanlar bazen yaptıkları akitten pişmanlık duyabilir. Ama Müslümana yaraşan sözünün arkasında durmaktır. Fakat bir taraf, karşı tarafı anlayışla karşılar ve akdi feshetmesine izin verirse Allah (c.c) da onu ahirette sıkıntıdan kurtarır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) bu müjdeyi vermiştir.⁷⁰⁸ Hüküm de buna göre verilmiş ve ikâle akdi caiz görülmüştür.⁷⁰⁹

Bazı akit türleri halkın çıkarlarına zarar verebilir. Bu tarz akitler Peygamberimiz (s.a.v) tarafından yasaklanmış, fıkıh kitaplarındaki hükümler de buna göre verilmiştir. Mesela şehirlinin, tarla sahibinden malı toptan alıp fiyatı yükselince satması, yine pazara mal getirenin elinden tüm malının pazar dışında, normalde satabileceği fiyatın çok altında alınması caiz değildir. Neceş denilen, normalde satın almayacağı mala fiyat artırmak için talip olma eylemi, halka vermiş olduğu zarar sebebiyle *el-İhtiyâr*'da mütekaddimin Hanefi ulemasından naklen caiz olmayan akitler kategorisinde zikredilmiştir.⁷¹⁰

Mevsilî, bir dâvada hasımların, hâkimin karşısında ve dizüstü oturması gerektiğini söylemiş, birinin hâkimin sağ diğerinin de sol tarafında oturmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Çünkü böylece belki birinin hâkim karşısında diğerine karşı kuvvetli pozisyona geçebileceğini ve mezhepte hükmün buna göre verildiğini söylemiştir. Bu konuda Peygamberimizden (s.a.v) rivayet edilen, hâkimin hasımlar karşısında oturmada ve bakışlarda eşit olması gerektiği emrinin temel alındığını söylemiştir.⁷¹¹

Dâvaların çözümü için şahitler çok önemlidir. Bazen bir olayın şahidi tek kişi de olabilir. Allah Teâlâ bunun için şahitliğe çağrılanın gitmesi gerektiğini buyurmuş, hüküm de buna göre verilmiştir. Hatta normal şartlarda şahitlerin arasında en azından bir erkek bulunması gerekirken, Peygamber Efendimizin (s.a.v) bu konudaki rivayetini temel alan

---

⁷⁰⁷ Mevsilî, I, 176.

⁷⁰⁸ İbn Mâce, "Ticarât", 26; Ebû Dâvud, "İcârât" 18; İbn Hibban, *Sahih*, XI, 404 (Had. no: 5029); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 44-45 (Had. no: 11128-11129-11131).

⁷⁰⁹ Mevsilî, II, 11.

⁷¹⁰ Mevsilî, II, 27. Buhârî, "Buyû", 64-68-70; Müslim, "Buyû", 6; Ebû Dâvud, "İcârât", 11. Buhârî, "Buyû", 64-70; Müslim, "Nikâh", 6.

⁷¹¹ Mevsilî, II, 91-92. Dârekutnî, *Sünen*, V, 366. (Had. no: 4466)

Hanefiler, sadece kadınların bilebileceği doğum, kadın hastalıkları, bekâret gibi meselelerde tek kadının şahitliğini yeterli saymıştır.⁷¹²

Allah Teâlâ Maide Suresi 32. ayette buyurmuştur ki: “Kim bir canı kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur”. Bu ayet insan hayatının önemini anlatmaktadır. Mevsilî bu ayeti ele alırken kurtarma eyleminin kişinin bir tercih hakkı değil de bir yükümlülüğü olarak kabul edildiğini ve ıssız bir yerde başka kurtaranı olmayan, bırakılırsa ölecek olan atılmış bir çocuğun kurtarılmasının farz olduğuna hükmedildiğini belirtmiştir. Ve demiştir ki eğer orada bırakılırsa çocuk ölmeyecekse bu sefer onu kurtarmak mendubdur. Bu da Hanefilerin meseleleri geniş bir bakış açısıyla, tafsilatlı bir şekilde inceleme özelliğine bir örnektir.⁷¹³

Hadis-i şerifte, hibe edenin hibe ettiğini geri almasının caiz olmadığı buyrulmuştur.⁷¹⁴ Hanefiler bu hadisi, kişiler arası ilişkiler açısından yorumlamış ve eğer hibeyi alan razıysa hibeden dönmek caizdir demiştir. Ayrıca bu konuda mahkeme kararı da varsa yine hibeden dönülebilir demiştir. Hadiste buyrulan yasağın amacı hibeyi alanın göreceği zararın engellenmesidir. Onun rızasıyla da zarar ortadan kalkar.⁷¹⁵

Bilindiği gibi Peygamberimizden (s.a.v) rivayet edilen, hata ve unutmanın günahının ümmetten kaldırıldığıyla ilgili hadis, fikhî meselelerde sıkça delil olarak kabul edilir. Hanefiler gasbı da bu şekilde değerlendirmiş ve gasbı ikiye ayırarak hata ve unutmayla bir başkasının malını almayı birinci kategoriye, bilerek almayı ise ikinci kategoriye koymuş, ikisini farklı değerlendirmiştir. Örneğin bir başkasının malını kendi malı zannıyla tüketen kimseyi birinci kısma sokmuştur. Böyle yapan kişi hatayla aldığı malı iade ettikten sonra yaptığı gasbın günahından sorumlu tutulmaz.⁷¹⁶

Mevsilî, müzâraa akdi meselesinde Peygamber Efendimizin (s.a.v) Hayber ehliyle yaptığı anlaşmanın göz önünde bulundurularak⁷¹⁷, tarafların da bu akitle elde

---

⁷¹² Mevsilî, II, 150-151.

⁷¹³ Mevsilî, III, 32.

⁷¹⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 296 (Had. no: 12010-12011).

⁷¹⁵ Mevsilî, III, 58.

⁷¹⁶ Mevsilî, III, 68. İbn Mâce, “*Talâk*”, 16.

⁷¹⁷ Buhârî, “*Müzâraa*”, 7; Müslim, “*Müsâkât*”, 1; İbn Mâce, “*Ruhûn*”, 14; Ebû Dâvud, “*Buyû*”, 35; Tirmizî, “*Ahkâm*”, 41.

edeceği faydaların gözetilerek, bu akdi caiz gören Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerinin tercih edildiğini zikretmiştir.⁷¹⁸

Hanefiler; nikâh bahsinde mevcut hadisleri temel alarak fayda zarar ilkesini gözetilen hükümler vermiştir. Neseplerin karışmaması için iddet bekleyen kadının nikâhlanamayacağı, eşler arası problem çıkmaması için nikâhta denkliğin gözetilmesi gerektiği, efendisinin zarara girmemesi için kölenin ondan izinsiz evlenemeyeceği, evlilik hayatının bazen eşlerin hayatını cehenneme dönüştürebileceği ve böyle durumlarda boşanmanın helal olduğu, ama yine de daha sonra oluşacak pişmanlıkları ortadan kaldırmak için tek talakla boşanmanın uygun olacağı gibi hükümler bunlardandır.⁷¹⁹

Hanefiler, Peygamber Efendimizin (s.a.v) Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e, ihtiyacı kadar olan parayı kocasından gizlice alabileceğini buyurduğu rivayetten⁷²⁰ yola çıkarak kocanın, karısının nafakasını karşılamasının farz olduğuna hükmetmiştir. Çünkü aksi halde Hind'in yaptığı, hırsızlık olurdu. Mevsilî, nafaka konusunda kocanın zor duruma düşürülmemesi gerektiğini de belirterek bu konuda Talak 7'yi⁷²¹ delil göstermiştir.⁷²²

Yine Hanefiler, köleleri de evde bulunma zorunlulukları sebebiyle kadınlara benzetmiş, kadınlar gibi onların da nafakalarının aksatılmaması gerektiğine hükmetmiş ve Peygamberimizin (s.a.v): "Onlara yediğinizden yedirin içtiğinizden içirin."⁷²³ hadisini dikkate almışlardır. Son olarak anne ve babadan bahsedilerek, anne ve babaya öf bile dememize razı olmayan Allah (c.c), ihtiyaç anında onların yanında bulunmamamızdan asla razı olmaz denmiştir.⁷²⁴

Hidâne hakkı meselesinde Hanefilerin hükmü tamamen çocuğun göreceği sevgi, şefkat ve karşılaşılabileceği zarar dikkate alınarak verilmiştir. Peygamberimizin (s.a.v) bir

⁷¹⁸ Mevsilî, III, 86

⁷¹⁹ Mevsilî, III, 100-112-123-137. Tirmîzî, "Nikâh", 35; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 215-392 (Had. no: 13760-13761-14383); İbn Mâce, "Talâk", 1; Ebû Dâvud, "Talâk", 4.

⁷²⁰ Buhârî, "Nafakât", 9; Müslim, "Ekziye", 4.

⁷²¹ "Geniş imkân sahibi olan, geniş imkânlarından infâk etsin (nafaka versin). Ve kim, üzerindeki rızık az ise, o takdirde Allah'ın ona verdiği kadar infâk etsin. Allah kimseyi, ona verdiği kadar fazlası ile mükellef (sorumlu) tutmaz. Allah, zorluktan sonra kolaylık verecektir."

⁷²² Mevsilî, IV, 3-4.

⁷²³ İbn Mâce, "Edeb", 10.

⁷²⁴ Mevsilî, IV, 10-13-15.

bayan sahabiye söylediği: “Evlenmediğin sürece sen çocuğun bakımında daha çok hak sahibisin.” sözünü, çocuğun annesiyle elde edeceği kazanımlar ışığında yorumlayan müctehidler, eğer anne başka bir erkekle evlenirse çocuğun karşılaşılabileceği zararları düşünmüş ve evlenen kadının hidâne hakkı yoktur demiştir.⁷²⁵

Hanefi müctehidler, Allah Teâlâ'nın “Gerek hafif gerekse ağır olarak savaşa çıkın.”⁷²⁶ emrini, diğer meselelerde olduğu gibi ayetin sadece lafzına bakarak değil onu diğer delillerle de karşılaştırarak değerlendirmiş böylece ayetin uygulamasını zaman ve mekana göre farklı şekillerde yapmıştır. Mesela genel seferberlik halinde cihadın farzı ayn olduğunu ama herkesin savaşmasının gerekmediği durumlarda cihadın farzı kifaye olduğunu belirtmiş ve eğer böyle olmazsa savaş dışında yapılması gereken tarım, ticaret gibi işlerin erbabının bulunamayacağını dile getirmiştir. Bunun da meydana getireceği zarar ortadadır. Yine kadın, köle, kör, hasta, topal ve çocuğun cihadla yükümlü olmadığı Mevsilî tarafından el-*İhtiyâr*'da aktarılmış, buna delil olarak da Nur sûresi 61. ayet⁷²⁷ ve bu kişilerin savaşmakla yükümlü tutulmaları halinde karşılaşılabilecek sıkıntılar dile getirilmiştir.⁷²⁸

Mevsilî Kur'ân ayetleri ve hadislerle işaret edilen Müslümanın savaş ve barış stratejisini özet olarak aktarırken nassların makâsıdı ile ilgili fukahâ tarafından aktarılan yorumları da zikretmiştir. Müslüman güçsüzse kendini korumak için barışa yanaşabilir. Hangi yolla olursa olsun ölümü savmak vâciptir. Hatta barış karşılığı karşı tarafa ödeme de yapılabilir. Ama Müslüman güçlüyse asla barış yapmaz. Çünkü bunda Müslümanlar için bir maslahat yoktur. Olur da güçsüzken güçlü duruma geçilirse anlaşmayı bozmak da caizdir. Çünkü düşmanla anlaşma yapmanın maksadı Müslümanların maslahatından başka bir şey değildir.⁷²⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v), karaborsacıyı Allah'ın (c.c) cüzzam ve iflas ile vuracağını buyurmuş. Mevsilî, bu hadisin maksadının halkın uğrayacağı zararın

---

⁷²⁵ Mevsilî, IV, 15.

⁷²⁶ Tevbe, 9/41.

⁷²⁷ “Âmâ (kör) olana bir güçlük yoktur. Ve sakat olana, hasta olana bir güçlük yoktur...”

⁷²⁸ Mevsilî, IV, 125.

⁷²⁹ Mevsilî, IV, 128-129.

engellenmesi olduğunu ve eğer karaborsacılık (ihtikâr) halkın zarar görmeyeceği bir yerde yapılıyorsa bunun caiz olduğuna hükmedildiğini zikretmiştir.⁷³⁰

Peygamber Efendimiz (s.a.v) kazanç talep etmek her Müslüman üzerine farzdır buyurmuş. Mevsilî kazancın ikiye ayrıldığını; birincinin kişinin kendisi, ailesi ve borçlarını ödeyebilmesi için yeterli olacak kazanç, ikincinin ise fakirlere ve düşkünlere yardım etmek için kullanılacak kazanç olduğunu zikretmiştir. Peygamberimizin (s.a.v) kastettiği kazancın birincisi olduğunu, ikinci kazancın ise müstehab olduğunu söylemiştir. Yani Hanefiler bu meselede de hükümleri toptancı yaklaşımla değerlendirmemiş ve tafsilatlandırmıştır. Hatta onlara göre kazancın bu ikinci kısmı nafîle yapılan diğer ibadetlerden daha değerlidir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) insanların en hayırlısının, onlara faydalı olanlar olduğunu buyurmuştur⁷³¹ ve nafîle kazanç hem kişiye hem de diğer insanlara fayda sağlar.⁷³²

Peygamberimizin (s.a.v) de buyurduğu gibi yerken içerken israf etmek haramdır. Hatta kişi, midesini üçte bir yemek, üçte bir içecek ve üçte bir de hava için olacak şekilde bölmelidir.⁷³³ Mevsilî bu hükümleri de zikrettikten sonra olağan üstü durumlar için geçerli bazı istisnai hükümleri de aktarmıştır: Olur ya sofrada bir misafir olur ve biz yemeği bırakırsak o da bırakır ve aç kalır. Yine yarın oruca niyetlenecek kişi için belki üçte bir yemek yeterli olmayacaktır. O zaman Hanefiler yine Peygamberimizin (s.a.v): “Kul kaldırıp ağzına götürdüğü lokmadan sevap alır.”⁷³⁴ hadisi şerifi gereğince, kişinin yemeğe devam etmesinin daha uygun olacağına ve bunun herkesin maslahatına daha uygun olacağına hükmetmiştir.⁷³⁵

Kişinin sorumlu olduğu kişileri ve yakın akrabalarını başkalarına muhtaç bir şekilde bırakmaması gerektiği Hanefi fukahâ tarafından ayet ve hadislerle açıklanarak sık sık dile getirilmiştir. *el-İhtiyâr*'da bu konuda zikredilmiş birçok örneğe rastlamak mümkündür. Miras bırakacak kimsenin üçte birden fazla vasiyette bulunmaması, hatta

⁷³⁰ Mevsilî, IV, 171. Beyhakî, *Delâilî'n-Nübüvve*, VI, 246.

⁷³¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 272. (Had. no: 8610).

⁷³² Mevsilî, IV, 184.

⁷³³ *Müsned*, XXVIII, 422-423 (Had. no: 17186); Tirmizî, “Zühd”, 47;

⁷³⁴ Tirmizî, “Vesâyâ”, 2116.

⁷³⁵ Mevsilî, IV, 185.

vârisler zor durumda kalacaksa hiç vasiyette bulunulmaması, yine vârise vasiyette bulunarak diğer vârislerin hakkının çiğnenmemesi, eğer bir yardım yapılacaksa bunun öncelikle ihtiyaç sahibi yakın akrabaya yapılması hatta öfkesinin yatışması için sana karşı içinde düşmanlık besleyen akrabaya yapılması gibi hükümler bunlara örnektir.⁷³⁶

Kıyas ve haddlerden elde edilecek maslahatı geniş bir şekilde aktaran Mevsîlî “Kıysasta sizin için hayat vardır.”⁷³⁷ ayetin yorumunda; insan istediklerini zorbalıkla yaptırmaya meyillidir ve zorbalık engellenmezse güçlü zayıfı, zengin fakiri ezer, böylece dünya düzeni yok olur, o zaman kıyas cezasında hakikaten bir hikmet vardır demiştir. Öldürme sebebiyle diyette de bir hikmet vardır, o da kanın boşa akmasını engellemektir.⁷³⁸

2.1.2. Mülga Maslahatlar

Mevsîlî bazen kendinden önceki bazı müctehid imamların maslahata yönelik verdiği hükümlerin diğer bazı müctehidler tarafından aslî kaynaklara aykırı olarak görüldüğünü ve mezhepte tercihin asıl kaynaklara uygun olan hükme göre verildiğini zikretmiştir. Bazen de hakkında delil bulunmayan meselelerde, bazı müctehidlerin maslahatı te'mine yönelik hükümlerinin, mezhep içinde daha tercihe şayan bulunduğunu ve diğerlerinin gözettiği maslahatların dikkate alınmadığını belirtmiştir. Biz de tercih edilmeyen bu görüşleri mülga maslahatlar kısmında zikrettik.

İmam Muhammed domuz kılının temiz olduğuna hükmetmiştir. Çünkü boncukçuların, boncuk yapabilmek için domuz kılına ihtiyaçları vardır. Ruhsat sebebiyle domuzun kılı onun diğer organlarından ayrı olarak necis değildir. Fakat bu görüş tercih edilmemiş ve nasıl domuzun diğer kısımları necis sayılıyorsa kılıları da necis sayılır denmiştir. Burada maslahata itibar edilmez.⁷³⁹

Mevsîlî, İmam Hasan'ın *el-Mücerred*'de Ebû Hanife'den rivayet ettiği, uzun çoğunluğunun mesh edilmesi halinde meşakkatten kaçınmak için bunun yeterli görülmesi

⁷³⁶ Mevsîlî, V, 70-71. Mânen: Said b. Mansur, *Sünen*, “*Vesâyâ*”, 344; *Müsned*, XXXVIII, 510-511 (Had. no: 23530).

⁷³⁷ Bakara, 2/179

⁷³⁸ Mevsîlî, IV, 83; V, 39.

⁷³⁹ Mevsîlî, I, 19.

şeklindeki rivayetin tercih edilmediğini ve İmam Muhammed'den *el-Asl*'da zâhiru'r-rivaye olarak nakledilen parmakların arasının dahi hilallenerek, meshedilecek yerlerin tamamının meshedilmesi görüşünün kabul edildiğini belirtmiştir. Kulların maslahatını te'min için temel kurallardan vazgeçilmemiştir.⁷⁴⁰

İmam Muhammed'e göre kocadaki cüzzam, delilik ve alacalı olma gibi ayıplar kadına nikâhtan dönme muhayyerliği verirken mezhepte tercih edilen görüşe göre bu durumlarda kadına muhayyerlik hakkı verilerek erkeğin evlilikten doğan haklarının iptal edilmemesi gerekir.⁷⁴¹ Allah Teâlâ, boşanma hakkını erkeğe vererek erkeğin aile üzerindeki otoritesini te'min etmek istemiştir ve bu hakkın erkekten alınmasıyla bu maslahat ortadan kalkar. Erkeğin bu maslahatı kadının, kendi kendini boşayarak elde edeceği tahmin edilen bazı maslahatlara göre daha kat'i ve güçlüdür. Onun için İmam Muhammed'in görüşü benimsenmiştir.

Harem bölgesindeki bitkilerin koparılması yasaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: "Haremin otu koparılmaz, dikenini kesilmez."⁷⁴² Ebû Yusuf'a göre hayvanların Harem bölgesinde yayılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü hayvanların bundan sakındırılmasında zorluk vardır. Fakat yukarıdaki hadisi delil gösterilerek zorluk dikkate alınmamış ve bu görüş kabul görmemiştir.⁷⁴³

Zihar kefareti olarak iki ay oruç tutan kimse iki ay içinde gece veya gündüz, kasten veya unutarak, mazeretli veya mazeretsiz olarak karısıyla cimâ ederse kefareti için yeniden iki aylık oruca başlar. Ebû Yusuf'a göre ise eğer geceleyin kasten veya gündüz unutarak karısıyla cinsi münasebette bulunursa dinin tanıdığı kolaylık gereği bununla oruç bozulmadığı ve araya fasıla girmediği için iki aylık oruca yeniden başlamaz. Ama "Temastan evvel iki ay art arda oruç tutar."⁷⁴⁴ ayeti gereğince bu konuda maslahata yer olmadığına hükmedilmiştir. Çünkü nass orucun cinsi münasebetten önce tutulmasını şart koşmuştur. Bu sebeple, tutulmaya başlanan oruç unutarak da olsa cinsel ilişki sebebiyle

---

⁷⁴⁰ Mevsîlî, I, 24.

⁷⁴¹ Mevsîlî, III, 128.

⁷⁴² *Müşned*, IV, 133 (Had. no: 2279).

⁷⁴³ Mevsîlî, I, 180.

⁷⁴⁴ Mücâdele, 58/4.

bozulur ve tekrar baştan başlanır.⁷⁴⁵ Bir önceki misalde de olduğu gibi ayete dayanarak, Ebu Yusuf'un te'min etmeye çalıştığı maslahat mülga sayılmış ve görmezden gelinmiş, mezhepte tercih edilen hüküm buna göre verilmiştir.

2.1.3. Mürsel Maslahatlar

Hakkında nass bulunmayan meselelerde hüküm verirken Hanefi mezhebinde, kişilerin faydası odaklı düşünüldüğünü birçok örnekte görebiliriz.

Mezhepteki genel kabule göre ibadetlerde ruhsat özrün bulunduğu yer kadardır. Onun için abdest alırken gözlerin içi yüze dâhil edilmemiştir. Çünkü gözleri yıkamak onlara zarar verir. Yine sakalın altı oraya suyun ulaşmasındaki sıkıntıdan dolayı yıkanması gereken yerlerden değildir. Sakallar sadece hilallenir. Ebu Yusuf kulak ve şakak arasını yıkamak sakallı kişiye gerekmez dese de o bölgede sakal olmadığı ve yıkamanın kişiye herhangi bir zorluk oluşturmayacağı sebebiyle o aranın yıkanması gerektiğine hükmedilmiştir.⁷⁴⁶

Gusül abdesti sırasında kulakların içinin yıkanması, onda herhangi bir zorluk bulunmadığı için gereklidir. Yine tercih edilen görüşe göre kişinin abdesti olmadığından şüphe etmesi halinde tekrar abdest alması gerekirken eğer bu şüphe sürekli meydana gelen bir şüphe ise vesveseye meydan vermemek adına abdest alması gerekmez⁷⁴⁷

Eğer ortamda su varsa ve kişinin o suyu kullanma imkânı varsa abdest almak için o suyu kullanması gerekir. Ama denmiştir ki eğer yakında su varsa ama onu biri satıyorsa ve fiyatı normal fiyatının çok üstünde ise parası olsa bile kişinin o suyu alması gerekmez ve kişi teyemmüm alır. Çünkü Allah kulunun haksız yere zarara girmesini istemez. Kul, onun yerine Allah Teâlâ'nın sağlamış olduğu imkânı kullanarak teyemmüm alır. Yine mest giyen kişinin mestindeki küçük delikler onun meshine zarar vermez. Çünkü küçük delikler her mestte bulunur. Bunları dikkate almak da büyük sıkıntılar oluşturur.⁷⁴⁸

---

⁷⁴⁵ Mevsîfî, III, 180.

⁷⁴⁶ Mevsîfî, I, 9.

⁷⁴⁷ Mevsîfî, I, 14.

⁷⁴⁸ Mevsîfî, I, 26-28.

Hanefiler ibadet hayatını kolaylaştırıcı birçok hüküm vermiştir. Havanın kapalı olduğu günlerde cemaatin kar ve yağmur sebebiyle namazdan geri kalmaması için yatsı namazının erken kılınması; kadınların kafalarına göre cemaate katılıp erkeklerin namazını bozmamaları adına, onların namaza katılabilmeleri için imamın bayanlara özel niyet etmesinin gerekmesi; fitır sadakasında buğday, arpa, hurma yerine mükellefe kolaylık olması için onların kıymetinin verilebilmesi bu hükümlere birer örnektir.⁷⁴⁹

Muâmelat bahsi de fikhın insan hayatına en çok dokunan kısımlarından biridir. Bu alanın bir kısmı naslarla çizilmişken büyük bir kısmı da maslahat-ı mürsele ile belirlenmiştir. Mevsilî'nin eserinde, insanların işlerini düzene sokan, kolaylaştıran, karmaşayı engelleyen, muâmelata dair birçok hüküm bulmak mümkündür. Mesela alışveriş akdinde malı satın alan bir kişi, malın bir kısmını reddedip diğer kısmını alamaz. Çünkü böyle yaparsa malın iyi kısmı alıcıda kötü kısmı satıcıda kalabilir.⁷⁵⁰

Yine îcab ve kabul tamamlandıktan sonra akit taraflarının cayma hakkı ortadan kalkar. Çünkü bir tarafın cayması diğer tarafın haksızlığa uğramasına sebep olur.⁷⁵¹ Ayrıca akitte tarafların, akde mevzu malın mahiyetini, tartışmaya ve husumete mahal bırakmayacak derecede bilmesi gerekir. Mal hazırsa orada incelenmesi değilse malın tüm özelliklerinin tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde belirtilmesi gerekir. Aksi halde taraflar nizaya düşer.⁷⁵²

İnsanlara faydası olan, derisinden, etinden sütünden, bekçiliğinden faydalanılabilen her türlü hayvanın satımı caiz, insana faydası olmayan hayvanların satımı ise caiz değildir. Çünkü bir Müslümanın kendisine hiçbir faydası olmayan bir şeyi alması, onun için ödeme yapması veya karşı tarafın ondan para kazanması uygun değildir.⁷⁵³

Diyelim ki bir kişi bir malı muhayyerlik hakkı ile aldı fakat o malda geri dönüşü mümkün olmayan bir hasar meydana getirdi, bu sebeple de artık malın tamamını teslim

---

⁷⁴⁹ Mevsilî, I, 44-64-131.

⁷⁵⁰ Mevsilî, II, 4.

⁷⁵¹ Mevsilî, II, 5.

⁷⁵² Mevsilî, II, 5-6.

⁷⁵³ Mevsilî, II, 10.

etmesi mümkün değil. Bu durumda satıcının zararını engellemek için alıcının muhayyerlik hakkı kalkmıştır diye hükmedilmiştir.⁷⁵⁴

Daha önceki kısımlarda malı satın alanın ya malı canlı görmesi ya da ona malın tanıtıcı vasıflarıyla iyice anlatılması gerektiği hükmü zikredilmişken, insanların ihtiyacı dolayısıyla numune olarak satılan mallarda sadece numuneyi görmek yeterlidir denilmiştir. Her adedi birbirine benzeyen, tartı ve kiloyla satılan mallar bu cinstendir. Çünkü bunları tek tek kontrol etmek çok zordur.⁷⁵⁵

Eğer müşteri satın aldığı malda bir ayıp görürse isterse malın tamamını iade eder, isterse malı tüm fiyatını ödeyerek satın alır. Ölçeklik mallarda da tartılık mallarda da müşteri malın bir kısmını satın alıp bir kısmını iade edemez. Çünkü ayıplı olanı ayırmak, ayıbı daha da artırmak demektir. Ama iki köle, iki kap, iki elbise gibi ayrılmasında sıkıntı olmayan mallar birbirlerinden ayrılabilir.⁷⁵⁶

Şuf'a hakkını kullanma süresi imam Ebu Yusuf'a göre üç gün, İmam Muhammed'e göre ise bir aydır. İmameyn bu sınırı şuf'a konusu malı satın alacak müşterinin, şuf'a hakkı sahibini bulamayıp zarara girmemesi için koymuştur. Fakat mezhepte Ebu Hanife'nin verdiği hükme uyarak İmameynin gözettiği maslahat göz ardı edilmiştir. Genel görüşe göre şuf'a hakkı sabittir ve süreyle düşmez.⁷⁵⁷

Yine Mevsilî'nin verdiği şuf'a hakkı sahibini koruyan bir örnek mesele de, müşteri söz konusu malın fiyatını ne kadar artırırsa artırsın şuf'a sahibi için malın fiyatının değişmeyeceğidir. Bu sayede satıcı ile müşterinin anlaşarak malın fiyatını artırıp şuf'a hakkı sahibini caydırmaya çalışması engellenmiş olur.⁷⁵⁸

Kira meselesinde maslahat-ı mürseleye dair verilmiş hükümlere değinecek olursak; müşterinin kiraladığı hayvana anlaştıkları ağırlıktan daha fazla yükleme yapması, kiraladığı köleyi anlaştıkları alanların dışında farklı işlerde çalıştırması kiraya

---

⁷⁵⁴ Mevsilî, II, 17.

⁷⁵⁵ Mevsilî, II, 17.

⁷⁵⁶ Mevsilî, II, 19.

⁷⁵⁷ Mevsilî, II, 47.

⁷⁵⁸ Mevsilî, II, 49.

veren için doğuracağı zararlardan dolayı yasaktır ve bu sebeple doğacak kusurlardan kiralayana sorumludur.⁷⁵⁹

Yine kira bir menfaat anlaşmasıdır ve normal şartlarda menfaatin günlük olarak hesaplanıp ödemenin günlük yapılması gerekir. Ama ev kirasında bunun çok fazla meşakkat doğuracağı düşünülerek ev kirası aylık ödenir denmiştir. Bu hükümde yine Hanefiler'in tarafları rahatlatmak için esnettiği bir kuralı görüyoruz. Ayrıca normal şartlarda kira akdi bağlayıcıyken eğer taraflar bundan zarar görmeye başlamışsa akit feshedilebilir. Çünkü tarafların zarar görmemesi her şeyden önemlidir. Hukûkun temel amacı insanların refah ve mutluluğudur.⁷⁶⁰

Mevsîlî, mezhebimizde rehin alınan bir kölenin hibe edilmesi veya satımı caiz değilken rehin kölenin azâd edilmesi caizdir demıştır. Çünkü kölenin satımı rehin alan için zararlı bir durumken azâd edilmesi çok ulvi bir vazifedir. Hem azâd edene hem de köleye faydalıdır. Ayrıca rehin alan da köleyi çalıştırmaya devam ederek zararını telafi eder. Mevsîlî daha faydalı bir işe vesile olduğu için azâd etme fiili caiz görülmüştür demıştır.⁷⁶¹

Hanefi mezhebinde bir malın hisseli olarak paylaşılması caizdir. Çünkü bu sayede ortak maldan tüm şahıslar sürekli bir şekilde faydalanabilir.⁷⁶² Ama ortakların zarar görmemesi için kişiler bir taksimatçıdan taksimat yaptırmaya zorlanamaz ayrıca taksimatçıların anlaşıp yüksek fiyatta karar kılmalarına izin verilmez.⁷⁶³

İnsanın can güvenliği, suçlu bile olsa her şeyden önce gelir. O yüzden hapisteki kişi, orada bakacak kimsesi yoksa hastalığı sebebiyle hapisten çıkarılabilir. Hanefi fukahâ, şer'an konulmuş bile olsa kişinin ölümü pahasına cezanın uygulanmasına karşı çıkmıştır.⁷⁶⁴

---

⁷⁵⁹ Mevsîlî, II, 55

⁷⁶⁰ Mevsîlî, II, 58-65.

⁷⁶¹ Mevsîlî, II, 73.

⁷⁶² Mevsîlî, II, 77.

⁷⁶³ Mevsîlî, II, 79.

⁷⁶⁴ Mevsîlî, II, 97.

Kişinin faaliyetlerine sefihlik, akıl noksanlığı gibi sebeplerle kısıtlama getirilebilir. Fakat yine de bazı tasarrufları engellenemez. Çünkü kişi, insan olması gereği bazı haklara engellenemez şekilde sahiptir. Mesela erkeğin mehri misille evlenme hakkı engellenemez. Çünkü bu onun aslî ihtiyaçlarındandır. Yine sırf kısıtlı olduğu için kişi, bazı sorumluluklarından kurtulamaz. Mesela bir kişi sırf sefih olduğu için bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sorumluluğundan kurtulamaz. Çünkü onların zarûrî ihtiyaçlarını karşılaması güç yetirebildiği kadarıyla üzerine borçtur.⁷⁶⁵

Hanefiler, mevcut fikhî hükümlerin uygulanmasında insanların zarar görmemesi adına bazı açıklamalarda bulunup hükümleri ayrıntılandırma gereğini duymuştur. Mesela kısıtlı kimsenin efendisinin izni dışında faaliyette bulunması yasakken kısıtlı kölenin, efendisi yanındayken yaptığı alışveriş, efendi onay vermese bile geçerli sayılmıştır. Çünkü efendi, bunu bir fırsat olarak görüp akdi çıkarlarına göre kullanarak işine gelen durumlarda akdin yürürlüğünü isteyip işine gelmeyen durumlarda akdin iptalini isteyebilir. Ayrıca efendisinin kölenin yanında olduğunu gören karşı taraf, efendinin alışverişini onayladığını düşünüp bu durumdan zarar görebilir.⁷⁶⁶

Yine Hanefi müctehidler başka bir meselede bu sefer efendinin, köleden dolayı zarar görmesini engellemek için, efendinin köleye yiyecek giyecek alması izni vermesini, onun köleye alışveriş izni vermesinden ayırmıştır. Çünkü efendi, evin yiyecek-giyecek ihtiyaçlarını köleye aldırarak ister fakat kölenin başka iktisadi işlemler yapmasından korkarak, onu bu işler için kullanamazsa ondan tam olarak faydalanamamış olur. Bunda da açık bir zarar vardır.⁷⁶⁷

Yine borçlunun elindeki mal için başkası lehine ikrarda bulunması ve hastanın vârislerden bir kısmı lehine borç ikrarında bulunması hukûkî bir işlem olarak caiz olması gerekirken, alacaklı tarafın ve diğer vârislerin mağdur olmaması için caiz sayılmamıştır.⁷⁶⁸

---

⁷⁶⁵ Mevsîlî, II, 104-106.

⁷⁶⁶ Mevsîlî, II, 146.

⁷⁶⁷ Mevsîlî, II, 109.

⁷⁶⁸ Mevsîlî, II, 146.

Hanefiler yeri geldiği zaman zâhir aksini gösterse de kendini, hakkında hüküm verdiği kimsenin yerine koyarak hüküm vermiştir. Mesela yaşı büyük ve sünnetsiz kişinin zâhiren İslamî bir şiarı yerine getirmediği için fâsık sayılması ve şahitliğinin kabul edilmemesi gerekirken , onun korktuğu için sünnet olmayabileceği ve bunun bir fâsıklık sebebi olmadığı dile getirilerek onun şahitliğinin kabul edileceğine hükmedilmiştir.⁷⁶⁹

Belirli bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak kişinin anlaşmazlığa düştüğü kişiyle sulh akdi yapması caizdir. Hatta Mevsîlî Ebu Hanife'den rivayet ederek en hayırlı sulhun bir hakkın inkârından sonra yapılan sulh olduğunu çünkü insanların buna daha çok ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Ama yine Mevsîlî, eğer bir hak üzerinde birden fazla kişinin payı varsa o hak üzerinde sulh yapılamayacağına hükmedildiğini açıklamıştır. Çünkü bu sulh ona göre diğerlerinin hakkını gasptan başka bir şey değildir.⁷⁷⁰

Mevsîlî, *el-İhtiyâr*'da hükümlerin maksadlarını mümkün olduğunca zikretmiştir. Mesela mudârebe akdi işini bilen fakir ve işini bilmeyen zengin arasında bulup her ikisinin de kazançlı çıkması yararını gözeterek de caiz kılınmıştır. Ayrıca bu akdin sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi için müctehidler mudâribe akit boyunca aslî ihtiyaçlarını mudârebe malından karşılayabilme cevazını vermiştir.⁷⁷¹

Mûdi emânet verdiği kimseye bazı şartlar koşsa bu şartlar, emânet alanı zor duruma düşürecekse geçerli değildir. Mesela mûdi, bu malı ailenden şu şahsa verme dese ve ailede emânet malı bırakacak başka kimse olmasa, mağduriyeti engellemek adına mûdinin sözü dinlenmez. Yine İmameyne göre emânet alan, emânet malını sadece masraflarını kendi karşılayabilecekse yanında götürebilirken, tercih edilen görüşe göre göçebeler gibi malı yanında taşıma ihtiyacı olanlar taşıma masrafını üstlenmeksizin onu istediği yere götürebilir. Çünkü ona göre hiçbir hüküm insanı zor durumda bırakmak için konmamıştır.⁷⁷²

Dna testi gibi çocuğun nesebinin kesin olarak tespit imkânının olmadığı bir zamanda Hanefiler, annelik-babalık ispatında çocuğun yararına olacak prensipleri

---

⁷⁶⁹ Mevsîlî, II, 160.

⁷⁷⁰ Mevsîlî, III, 5-7.

⁷⁷¹ Mevsîlî, III, 25.

⁷⁷² Mevsîlî, III, 30.

benimsemiştir. Mesela birisi kendisine yabancı bir çocuk hakkında nesep iddia ederse bu iddia, çocuğun kimsesiz kalmasından daha faydalı bir sonuç doğuracağı için kabul edilir. Eğer birkaç kişi nesep iddia ederse çocuk için hangisi faydalı olacaksa onun iddiası kabul edilir. Nassların çözüm getirmediği ayrıntı meselelerde bu tarz maslahata mebni hükümlere, Mevsilî'nin *el-İhtiyâr*'ında bolca rastlayabiliriz.⁷⁷³

Hanefiler toplumsal ahlâkın korunması için gerektiğinde beytûlmaldden kişilere para tahsisinde bulunulabileceğine hükmetmiştir. Çünkü toplumsal ahlâkı korumak ve kollamak devletin görevidir. Onun için, hünsayı sünnet edecek bir cariyesi bulunmazsa devletin ona bir cariyeye tahsis etmesi gerektiğine hükmetmiştir. Çünkü uygun olan, çift cinsiyetli olduğu için bir hünsayı cariyesinin sünnet etmesidir.⁷⁷⁴

Yine toplumsal dayanışmayı temsil eden vakıfların kötü gidişatından da devleti sorumlu tutan müctehidler vakfi yöneten beceriksiz ve güvenilir olmayan mütevellilerin devletin hâkimleri tarafından görevden alınmaları gerektiğine hükmetmiştir.⁷⁷⁵

Daha önce de bahsettiğimiz gibi kimi zaman kişinin sarf ettiği lafızlar onun zararına olmayacak şekilde yorumlanır. Kişi malını sadaka olarak vereceğini söylediği zaman fakihlerin kastedilen malı ihtiyaç fazlası mal olarak sınırlandırması buna örnektir. Çünkü onlar kişinin tüm malını sadaka olarak verdiği zaman düşeceği aczi yeti görmüş ve hükmünü ona göre vermiştir.⁷⁷⁶

Âriyet ödünç verme demektir ve ödünç veren malını dilediği zaman geri almakta özgürdür. İlk bakışta tarlasını ödünç verenin de dilediği zaman onu geri alabileceği gibi bir fikir akla gelmektedir. Ama olaya makâsîd açısından bakılırsa tarlanın bir amaç için verildiği ve o amaç gerçekleşmeden geri alınmasının âriyet alana zarar vereceği anlaşılır. Bu da Hanefî fakihlerin, neden tarla sahibinin ürün hasatından önce tarlasını geri alamayacağına hükmettiğini anlamamızı sağlar.⁷⁷⁷

---

⁷⁷³ Mevsilî, III, 33-34.

⁷⁷⁴ Mevsilî, III, 44.

⁷⁷⁵ Mevsilî, III, 4.

⁷⁷⁶ Mevsilî, III, 61.

⁷⁷⁷ Mevsilî, III 65.

Hanefilerin maslahata mebni verdiği ilginç ve hassas hükümlerden biri, bir malı gasp eden kişi hakkındadır. Çünkü hüküm verirken gaspçının da maslahatını düşünmüştür. Gaspçı çaldığı malı öderken olayın geçtiği mekândan başka bir yerde bulunur ve orada malın değeri, gaspın yapıldığı mekândaki değerinden fazla olur ise ister malın mislini isterse kıymetini verir. Çünkü onun-bir gaspçı olmasına rağmen-mazlum durumuna düşmesi istenen bir sonuç değildir.⁷⁷⁸

Yine İmameyn, içlerinde mâsiyet barındırdıkları için, kırılan çalgı aletlerinin tazmininin gerekli olmadığına hükmederken Ebu Hanife tazminine hükmetmiştir. Tercih edilen görüş budur. Bu da Hanefilerin olaylara farklı açıdan yaklaşımına ve meselelerdeki-kim için ve ne için olursa olsun-maslahat odaklı düşünme tarzına bir örnektir.⁷⁷⁹

Hanefilerin kişisel çıkarlar ve amme menfaati dengesini sular meselesinde görmek mümkündür. Mesela eğer ammeye zarar verecekse kişi kendi menfaatinden kısıtlama yaparak büyük nehirlerdeki bazı kullanım haklarından feragat eder. Örneğin nehrin kenarına değirmen kurmak ister ama kuramaz. Yine özel arazisinden su akan kişi eğer başkası oradan su içmek ister ve buna hakikaten ihtiyacı olursa onu engelleyemez ve bir süreliğine kendi hakkından feragat eder. Yine aşağı doğru devam eden nehrin suyunu dilediği gibi kesip aşağıdakileri sudan mahrum edemez. Bunlar Hanefilerin amme menfaati düşüncesini açıklar niteliktedir.⁷⁸⁰

Hanefi mezhebinde İmameyn karşısında Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilerek zinâ yapan kadının bakireler gibi, nikâh sırasında konuşmayacağına hükmedilmiş çünkü bunun onun zinâkâr olduğunu ortaya çıkarıp onu utanç içinde bırakacağı düşünülmüştür.⁷⁸¹

Hanefiler baba ve dedenin çocuk için daima maslahata mebni fiillerde bulunacağını düşünmüş, onun için küçük yaşta baba ve dede tarafından evlendirilen çocuğa buluş muhayyerliği tanımamış, yine baba ve dede kızı eksik mehirle

---

⁷⁷⁸ Mevsîfî, III, 70.

⁷⁷⁹ Mevsîfî, III, 74.

⁷⁸⁰ Mevsîfî, III, 81-82-84.

⁷⁸¹ Mevsîfî, III, 106.

evlendirmişse bunda kız için bir hayrın olduğunu düşünerek bu evliliğe cevaz vermiştir.⁷⁸²

Hanefi fakihler, evlilikte kadının zarar görmemesi için hâkimin gerektiğinde devreye girmesine hükmetmiştir. Mesela liândan sonra erkeğin kadını güzellikle salmaması halinde hâkimin araya girip kadını özgürlüğüne kavuşturması gerekir. Günümüzde de kadınların erkekler tarafından aslî ihtiyaçları karşılanmadan imam nikâhıyla tutsak alınıp kötü muameleye tabi tutulduğu meseleler bu görüş çerçevesinde çözülebilir. Burada gerekli olan bu tarz problemlerle ilgililenen bir mercinin olmasıdır.⁷⁸³

Kadının eşini cinsel açıdan tatmin etmesi bir vecibe iken mehrini alamayan kadın kendini kocasından sakınabilir. Bu sayede kadın zarar görmemiş olur. Bu hükümde de aslî ihtiyaçların diğer hükümlerin önüne geçtiğini ve mezhepte hükümlerdeki öncelik sırasını görüyoruz.⁷⁸⁴

İslam hukuku toptancı yaklaşıma karşıdır. Bu sebeple Hanefi fikhında da hükümler, zamana, duruma ve kişiye göre farklılık arz eder. Anne çocuğunu emzirmekle yükümlü değildir. Ama başka sütanne yoksa emzirmek zorundadır. Yine büyük çocuklar çalışmaya güç yetirebiliyorsa fakir olsa bile nafaka hak etmez ama anne baba çalışabiliyor olsa bile hak eder. Çünkü çalışmak onlar için zarardır.⁷⁸⁵

Hanefilerin beceriksiz veya halk içinde ileri gelenlerden biri olduğu için para kazanamayan kişiye beytûlmalden gelir bağlaması, onların maslahat çizgisinin ne kadar ince ve hassas olduğunun bir göstergesidir.⁷⁸⁶

Çocuğun bakımı meselesinde tamamen çocuğun çıkarlarını gözeten Hanefi fakihler, kız çocuğunun ergenliğe kadar annesinin, ergenlikten sonra babasının yanında kalmasına hükmetmiştir. Bu hükümler kız çocuğunun yaşlara göre bedensel ve ruhsal değişimi ve ihtiyaçları gözetilerek verilmiştir. Kız çocuğu buluğa kadar terbiye, ondan

---

⁷⁸² Mevsîfî, III, 109-110.

⁷⁸³ Mevsîfî, III, 185.

⁷⁸⁴ Mevsîfî, I, 5.

⁷⁸⁵ Mevsîfî, IV, 10-11.

⁷⁸⁶ Mevsîfî, IV, 11.

sonra da korunma ister. Annesi gayrimüslim olan çocuğun da, Müslümanlığı tehlike altında ise o annenin yanından alınıp Müslüman bir ailenin yanına verilmesi gerekir.⁷⁸⁷

Hanefilerin lafzı değil faydayı esas alarak verdiği iki hüküm şöyledir: Adam karısından cimâ yoluyla faydalanmak ister ve eve benle girmezsen boşsun derse kadın erkeğin şehveti geçmediği sürece eve ne kadar geç girerse girsin boşanmış sayılmaz. Çünkü yemindeki amaç faydanın sağlanmasıdır. Bu ince bir noktadır. Yine kişi, oğlunu dövmeceğim der ve başkasına dövdürürse yemini bozulmuş olmaz. Çünkü dayağın faydası adama değil çocuğa dönmektedir. Bu sebeple dayağın adama bir ilgisi yoktur.⁷⁸⁸

Hanefi mezhebinde bazı meseleler, sonuçtan elde edilen maslahata göre hükme bağlanmıştır. Mesela savaş bitmeden önce düşmana işkence yapmak onu yıldırıldığı için helalken savaştan sonra bir faydası olmadığı için caiz değildir. Yine bir kişiye ya da bir topluluğa emân veren kişi faydalı sonuç elde etmişse kötü muameleye tabi tutulmazken verdiği emândan dolayı Müslümanlar zarar görürse cezalandırılır. Yani bazen niyete bakılmaksızın iyi sonuçlar ödüllendirilir kötü sonuçlar cezalandırılır.⁷⁸⁹

Savaşta süvariye, piyadeye verilen ganimetin iki katı verilir. Hanefiler piyadeyi, düşman toprağına atlı olarak giren diye tanımlamış girdikten sonra atının başına bir şey gelmesini aldığı paya engel saymamıştır. Çünkü Hanefi fakihlerin hükümlerin maksadını araştıran düşünce yapısı onların, piyadenin asıl faydasının düşman ülkesine girerken düşmana korku salmak olduğunu anlamasına yardımcı olmuş ve onlar da hükümlerini böylece vermiştir.⁷⁹⁰

Savaş sırasında komutanın ganimet payının bir kısmını ödül olarak koyması olağandır. Ama tüm ganimet ödül olarak konulursa zayıflar ödül kazanamayacağı için ganimetten tamamen mahrum kalabilirler ve bu zulümdür. Allah rızası için savaş meydanına çıkmış askere zulmetmek helal değildir. İnsanları kahramanlığa teşvik etme

---

⁷⁸⁷ Mevsilî, IV, 14-15-16.

⁷⁸⁸ Mevsilî, IV, 63-78.

⁷⁸⁹ Mevsilî, IV, 127-131.

⁷⁹⁰ Mevsilî, IV, 137.

maslahatı te'min edilmeye çalışılırken daha büyük zararlar göz ardı edilemez. Çünkü birincisi mübahken, ganimeti hakkına vermek farzdır.⁷⁹¹

İslam devletinin amaçlarından biri toplum düzenini sağlamaktır. Bu da mümkün olduğunca az ceza ile yapılmaya çalışılır. Bazen devlete başkaldıran kişiler çıkabilir. Bu en büyük suçlardandır. Ama Hanefi âlimler bu girişimin bile hemen şiddetle bastırılmasının uygun olmadığını, isyancılar saldırmadığı sürece onlara saldırılmaması gerektiğini söylemiştir. Çünkü suçlu da olsa insan canı kutsaldır ve kanunlar çerçevesinde mazlumun da zalimin de hakkı korunur. Hiç kimse mağdur edilmez. Yine onlar köleleştirilemez, mallarına da el konulamaz.⁷⁹²

İnsanların işlerinin günlük yaşamlarında mümkün olduğunca pürüzsüz bir şekilde hallolmasını isteyen Hanefi uleması bunu sağlayacak hükümleri tercih etmiştir. Şahitlik meselesinde adaletin önemli olduğu kesindir. Ama muâmelat meselelerinde fâsık kimselerin şahitliğini kabul etmemek insanlar için çok büyük bir sıkıntıdır. Çünkü her an insanlar ilişki içindedir ve olaylar sınırsız ama adil insan sayısı sınırlıdır. Âlimler bunu dikkate almasa onun verdiği hükme tabi olanlar çok büyük sıkıntılar içine girecektir. Bu sebeple onlar, fâsık kimsenin şahitliğini muâmelat akitlerinde kabul etmiştir.⁷⁹³

Sopa cezası yiyen insan için bile gözetilmesi gereken bir maslahat vardır. Ceza sert uygulanırsa suçluda kalıcı hasarlar meydana gelebilir veya suçlu ölebilir. Bu sebeple, ceza ne çok sert ne de çok yavaş uygulanır.⁷⁹⁴

2.2. Zaruret Derecesine Göre Maslahatlar

el-İhtiyâr'da bir meseledeki maslahatın zaruret derecesinde hangi kısma ait olduğu bazen zikredilmiş bazen ise zikredilmemiştir. Biz hangi kısma ait olduğu zikredilmemiş maslahatları da ele alıp içeriğine bakarak, ilgili kısımlara ilave edeceğiz.

---

⁷⁹¹ Mevsîfî, IV, 141.

⁷⁹² Mevsîfî, IV, 161-162.

⁷⁹³ Mevsîfî, IV, 173.

⁷⁹⁴ Mevsîfî, IV, 90.

2.2.1. Zarûriyyat

Zarûfî maslahatlar kişilerin hayatlarını idame ettirebilmesi için olmazsa olmaz derecesinde önemli olan maslahatlardır. Böyle olunca bu maslahatları koruyabilmek için daha katı kurallar koymak, daha etkili önlemler almak gerekmektedir.⁷⁹⁵ Şimdi bu kategoride bulunan beş maslahatı ve Mevsilî'nin bunları nasıl ele aldığını inceleyelim.

Dinin Korunması:

Adam boşamay, kadının yapması lazım gelmeyen bir işine bağlar da kadın da bu işi yaparsa boş olur ve hiçbir durumda kocasına mirasçı olamaz. Ama boş olma, eğer namaz kılmak, akrabaları ile konuşmak, yemek yemek ve alacağını tahsil etmek gibi kadının yapması zarûfî olan bir fiile bağlanmışsa, kadın kocasına mirasçı olur. Çünkü namaz kılmakta dini korumak, yemek yemekte canı korumak, alacağını tahsil etmekte malı korumak vardır ve erkek kadının zarûfî ihtiyaçlarını engelleyemez.⁷⁹⁶

Kısıtlama, belli vasıftaki şeyleri belli şekilde yapmaktan menetmektir. Hanefilere göre utanmaz, hîlekar müftünün, cahil doktorun, müflis kervancının kısıtlanması gibi, kısıtlama genel zararı def edecekse o zaman kısıtlama yapılır. Çünkü birincisi dine, ikincisi cana, üçüncüsü de mala kasteder.⁷⁹⁷

Mevsilî, temyiz sahibi iki evli çocuktan biri Müslüman olursa İslamiyet diğerine de teklif edilir görüşünü aktarmıştır. Hükümün sebebini zikrederken demiştir ki: Çünkü çocuk bir kul hakkı olarak İslamiyet'le muhataptır. Öyle ki o, kul haklarından dolayı mesul tutulur. Eğer İslamiyet'e girmezse eşinin zararını def ve hakkını ifa için araları ayrılır. Bu, Müslüman olanın dinini korumak üzere alınmış bir önlemdir.⁷⁹⁸

Bazı son dönem âlimlerimiz, ücretle öğretmenlik ve imamlığı caiz görmüşlerdir. Fetvâ da buna göredir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır. Dini işlerde ağırdan alma

---

⁷⁹⁵ Dönmez, "Maslahat", s.82

⁷⁹⁶ Mevsilî, III, 160.

⁷⁹⁷ Mevsilî, II, 103.

⁷⁹⁸ Mevsilî, III, 127.

ve tembellik ortaya çıkmıştır. Eğer buna cevaz verilmezse Kur'ân öğrenimi ve ezberlenmesi durur. Bu da dine açıkça zarar verir.⁷⁹⁹

Kâfirler bir şehir veya kalede kuşatıldıklarında onlara karşı mancınıklar kurulacağını, ekin ve ağaçlarının ifsâd edilip yakılacağını, onlara atış yapılacağını, Müslümanları kendilerine siper ederlerse, Müslümanların kâfirleri vurmaya kastederek o tarafa atış yapılabileceğini daha önce zikretmiştik. Mevsîlî niye böyle bir hüküm verildiğini açıklarken; düşman yurdunda mutlaka esir olarak orada bulunan veya ticâret için oraya gitmiş Müslümanlar ve çocukların olacağını, bu yüzden cihad yasaklanacak olursa cihadın hiçbir şekilde mümkün olmayacağını söylemiştir. Cihad da dinin, canın, malın ve neslin korunması için olmazsa olmazdır. Müslüman askerler mümkün olduğunca oradaki Müslümanları öldürmekten kaçınmalı, atış yaparken onları hedef almamalıdır.⁸⁰⁰

Eğer kâfirler içinde esir bulunan bir Müslüman veya zimmînin, onlara verdiği emân kabul edilecek olsaydı hiçbir zaman cihad edilemez ve cihaddan elde edilecek, dini, canı, malı, nesli koruma gibi maslahatlar elde edilemezdi. Çünkü kâfirler içinde daima bazı Müslüman veya zimmîler vardır. Bu sebeple Hanefî fakihler bunların verdiği emânın kabul olunmadığına hükmetmiştir.⁸⁰¹

Yine savaşlarda esir alınıp imkânsızlık sebebiyle taşınamayan köleler, onların ilerde Müslümanların dinine, canına, malına, namusuna verebileceği zararlar göz önünde bulundurularak, ölecekleri ıssız yerlere bırakılır.⁸⁰²

Canın Korunması:

Daha önce çokça defa zikrettiğimiz gibi, kim susuzluktan ölmekten korkar ve sadece şarap bulursa ondan ölemeyecek kadar içer sonra bırakır. Çünkü Allah (c.c)

---

⁷⁹⁹ Mevsîlî, II, 62.

⁸⁰⁰ Mevsîlî, IV, 127.

⁸⁰¹ Mevsîlî, IV, 131.

⁸⁰² Mevsîlî, IV, 133-134.

açlıktan ölmek üzere olan için leş, kan ve domuz eti yemesini helal saymıştır.⁸⁰³ Şarap haramlıkta ve zarûret halinde mübahlıkta bunlara benzer.⁸⁰⁴

“Kim bir canı kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur.”⁸⁰⁵ Kurtardığı kişinin, akrabası olması veya kurtaranın onu tanıyor olması gerekmez. Allah’ın vaadi geneldir. Atılmış çocukları kurtarmak için kaldırıp almak da; eğer ıssız yerlerde, kuyuda veya yırtıcı hayvanların yanında helak olmak üzereyse kişiye farzdır. Eğer kişi çocuğu almasa bile ölmeyeceğinden eminse o zaman alması mendubdur. Çünkü böylece kişi, saygı değer insan hayatını ihya etmiş olur.⁸⁰⁶

Kocasından üç talâkla ayrılıp iddet bekleyen kadın hakkındaki ayette buyruluyor ki: “Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.”⁸⁰⁷ Ölüm iddeti bekleyen kadın ise kendi ve çocuklarının rızkını aramak için dışarı çıkar. Yoksa ailece açlıktan helak olurlar. Kişinin öncelikli görevi kendi nefsinin ve bakmakla yükümlü olduklarınınkini korumaktır. Zaruret halinde diğer her şey teferruatır.⁸⁰⁸

Yine kadın, kocasının evinde hastalanırsa nafakası verilir. Hasta halde gelen kadın için de durum aynıdır. Çünkü kadın kocasının evinde tutulmaktadır ve geçimini te’min etmekten uzaktır. Bu görev kocaya aittir.⁸⁰⁹

Müslümanlar ihtiyaç halinde düşman ülkeye gıda, silah, hayvan te’mininde bulunabilir. Çünkü biz onlara bunları te’min edersek bu sayede ihtiyacımız olan ilaç ve diğer malzemeleri onlardan alabiliriz. Bir Müslümanın canını koruması için yaptığı her şey bir ibadettir ve yaptığı bu muameleler bazı durumlarda farz hükmünde bile olabilir.⁸¹⁰

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Kim bir zâlimin yanında onun razı olması için hak dışında bir şey söylese Allah (c.c) o zâlimin kalbini ona karşı gayrete

---

⁸⁰³ Bakara, 2/173

⁸⁰⁴ Mevsilî, IV, 108.

⁸⁰⁵ Mâide, 5/32.

⁸⁰⁶ Mevsilî, III, 32.

⁸⁰⁷ Talâk, 65/1.

⁸⁰⁸ Mevsilî, III, 194.

⁸⁰⁹ Mevsilî, IV, 6.

⁸¹⁰ Mevsilî, IV, 130.

getirir ve zâlimi ona musallat eder.”⁸¹¹ Fakat bu kişi öldürülmekten veya organlarından bazısının telef edilmesinden yahut malının alınmasından korkarsa, o zaman yalan konuşabilir. Çünkü bu durumda o zor ve baskı altındadır. Baskı altında kişinin dinini bile inkâr etme ruhsatı vardır. Amaç canı korumaktır ve can kutsaldır.⁸¹²

Yine kim susuzluktan ölmekten korkar ve sadece şarap bulursa ondan ölmeyecek kadar içer sonra bırakır. Çünkü açlıktan ölmek üzere olan için leş, kan ve domuz eti yemek helaldir. Şarap haramlıkta ve zarûret halinde mübahlıkta bunlara benzer.⁸¹³ Kişinin şarap içmesi; şarabın onun vücuduna vereceği zarardan ve başka bir takım zararlarından dolayı haramdır. Fakat kişinin şarabı içmeyi susuzluktan ölmesi onun şarabı içip de hasta olmasından çok daha kötü bir sonuçtur.

Hanefiler Hz. Ömer’den gelen rivayete dayanarak bir kişiyi öldüren grubun kısas olarak tamamının cezalandırılmasına hükmetmiştir. Bu sayede bu hukûkî açığın istismar edilmesi ve toplu cinayetlerin artması engellenmiş, böylece mübarek insan canı korunmuş olur.⁸¹⁴

Yine bir kimse bir kadının karnına vurur da kadın ölü bir cenin düşürürse, bu fiilden dolayı câninin akrabalarının bir gurre yani erkek veya kadın bir köle ya da elli dinar vermesi gerekir. Çünkü neticede cenin de bir insandır ve burada insan canına kastetme vardır. Eğer bu fiil cezalandırılmazsa cinayet işlemek için bir kapı aralanmış olur.⁸¹⁵

Hadd ve kısas cezaları, suçlunun aynı cezayı tekrar işlememesi için birer uyarı niteliğindedir. Yani temel amaç suçlunun acı çekmesi, acıdan ölmesi değil terbiye görmesidir. Onun için zinâ, hırsızlık, içki, kazf hadleri ve göz çıkarma cezasının hepsi birden bir kişiye gerekirse, cezalar sırayla uygulanır ve her cezadan sonra yaraların

---

⁸¹¹ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II, 227. (Had. no: 2380)

⁸¹² Mevsîlî, IV, 176.

⁸¹³ Mevsîlî, IV, 108. Bakara, 2/173.

⁸¹⁴ Mevsîlî, V, 33.

⁸¹⁵ Mevsîlî, V, 48.

iyileşmesi beklenir, yoksa suçlu telef olabilir ve suçlu dahi olsa haksız yere kimsenin canına kıyılamaz. Bu canın korunması ilkesine aykırıdır.⁸¹⁶

Nasıl suçlunun zarar görmemesi için had cezalarının arasını ayırıyorsak bazen de suçlu eğer zaten hastaysa cezasını tehir ederiz. Bunun için muhsan olmayan zânîye eğer hastaysa iyileşmeden celde cezası verilmez. Çünkü belki hemen cezalandırılırsa bu onun ölümüne sebep olur. Böyle bir şey meşrû değildir. Yine hamile kadın çocuğunu doğuruncaya kadar hadd cezasına çarptırılmaz. Çünkü bu çocuğunun zarar görmesine sebep olabilir.⁸¹⁷

Ceza verilirken suçlunun sağlık durumunu gözettiğimiz gibi suçluyu etkileyebilecek dış şartları da gözetmemiz gerekir. Mesela el kesme cezası çok soğuk ve çok sıcakta uygulanmaz. Aynı şekilde cezanın uygulanmasından sonra suçluda oluşan yaraların onun can güvenliğini tehdit etmediğinden emin olmamız gerekir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), el kesme cezasından sonra çok kan akmasını diye hırsızın elini dağlamıştır. Bunların hepsi canın korunmasına yönelik tedbirlerdir.⁸¹⁸

Yine birkaç defa hırsızlık yapan kimsenin sadece sağ eli ve sol ayağı kesilir, diğer seferlerde hapis cezası verilir. Çünkü insanın tamamen kolsuz ve bacaksız kalması onun için ölüm demektir. Hadd cezalarının maksadı arasında bu yoktur.⁸¹⁹

Dinen yasak olan bir şeyin uygulanması, dinin korumamızı emrettiği maslahatların (makâsıdı hamsenin) te'min edilmesi için gerekliyse artık yasak olan şey mübah hale gelmiş demektir. Hatta canı korumak için bu yasakları işlemek farzdır. Dokuma iplikleri ipekten yapılan elbisenin hususi olarak savaşta giyilmesi zarûret dolayısıyla icmâen caiz olur. Böyle bir elbiseyi savaşta giyen daha heybetli görünür ve silahın zararı daha fazla bertaraf edilir böylece can güvenliği sağlanmış olur.⁸²⁰

Neslin Korunması:

---

⁸¹⁶ Mevsîfî, IV, 102.

⁸¹⁷ Mevsîfî, IV, 117.

⁸¹⁸ Mevsîfî, IV, 92. el-Hâkim, *el-Müstredrek*, IV, 422. (Had. no: 8150); Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağir*, III, 313. (Had. no:2626)

⁸¹⁹ Mevsîfî, IV, 117.

⁸²⁰ Mevsîfî, IV, 168.

Muhsan olmayan kadına sopa cezası yanında sürgün cezası verilmesini uygun görülmemiştir. Çünkü ailesinin ve akrabalarının olduğu yerde bu utanç verici fiili işlemekten çekinmeyen kişi tanımadığı insanların olduğu yerde hiç çekinmez ve bu fiiline devam eder. Ayrıca sürgün edildiği yerde paraya da ihtiyacı olacağı için bu işi bir meslek haline getirir. Böylece daha fazla kişinin aynı günahı işlemesine sebep olur. Kadını sürgün etmekle bir fayda elde etmek beklenirken, daha çok zarara kapı aralanmış olur.⁸²¹

Akitlerde aslolan devamlılıktır. Muhayyerlik hakkı da yoksa normal şartlarda sağlıklı bir akit, ikâle akdi yapılmadığı sürece iptal olmaz. Ama eğer bir adam cariyesini satsa ve altı aydan az bir süre içinde cariyesi doğursa ve onun kendi çocuğu olduğunu iddia etse cariyeye ümmü veledi olur. Akit fesh olur ve aldığı parayı geri iade eder. Aksi halde çocuk köle olacaktı ve baba tarafından nesebi de sabit olmayacaktı. Bu da çocuk için çifte zarar doğurur. Zâhir olan helal bir ilişkinin varlığı ve çocuğun ondan olduğudur.⁸²²

Taraflar akit yaparlarken bazı faydalar elde etmek isterler. Eğer bir taraf yapılan akitle va'd edilen faydayı elde edemiyorsa akdi feshetme imkânına sahiptir. Evlilik de bir akittir ve normal şartlarda evliliği bitirme hakkı kocaya aittir. Fakat kadın kocasının zekerinin kesikliği ve onun iktidarsızlığı sebebiyle kocasından ayrılabilir. Çünkü bu kusurlar evliliğin asıl amacı olan cinsi faydalanma ve nesillerin türemesi amacının gerçekleşmesine engeldir ve problem erkekten kaynaklandığı için erkek boşamış gibi sayılır. Kadın bu büyük zarara katlanmak zorunda değildir.⁸²³

Evlenmek sünnettir fakat şiddetli bir şehvi taşkınlık ve arzu hissetme durumunda, kişinin haram olan zinâ fiilini işlemekten korkması ve bu fiili işleyeceğini kuvvetle zannetmesi durumunda evlenmesi vâciptir. Zinâ nesillerin karışmasına, aile yapısının bozulmasına, gayri meşrû çocukların doğmasına sebep olur. Onun için en büyük günahlardandır ve haramdan sakınmak, yerine getirilmesi gereken bir farzdır.⁸²⁴

---

⁸²¹ Mevsîfî, IV, 91.

⁸²² Mevsîfî, II, 134.

⁸²³ Mevsîfî, III, 159.

⁸²⁴ Mevsîfî, III, 94.

Yine nesillerin korunması için, fâsid nikâhla evlenen kadının, nikâhın feshinden sonra neseplerin karışmasını engellemek için ihtiyaten iddet beklemesi gerekir. İddet tefrik ile başlar.⁸²⁵

Müslüman sadece kendinden sorumlu değildir. Hal ve hareketleriyle çevresine örnek olmalıdır. Örneğin insanların testislerini burmak değil, testisleri alınmış buruk kimselerin hizmetçi olarak alınması bile yasaktır. Sebebi ise bu gibi kimselerin hizmetçi olarak kullanılmasının, insanlara sanki böyle bir şey normalmiş izlenimini vermesi ve böylece hizmetçilerin testislerinin burulmasına teşvikte bulunmuş olmasıdır. Bu da neslin korunması maslahatıyla taban tabana zıt bir durumdur.⁸²⁶

Malın korunması:

Malın korunması temel bir ilke olduğu için devlet, malını korumaktan aciz olan kimselere bu konuda yardımcı olmakla mükelleftir. Onun için hâkim mefkûdun malını korumak ve vekili olmayan sahadaki gelirlerini almak için bir kayyum tayin eder. Kayyum mefkûdun bozulmasından korktuğu mallarını satar. Mefkûda borcu olan borçlunun ikrar ettiği alacaklarını da tahsil eder.⁸²⁷

Kişi ölse de onun borçları devam eder. Çünkü kul hakkı ödenmediği sürece bâkidir. Eğer imkân varsa kişinin defin masrafları karşılandıktan sonra ilk olarak borçları ödenir ve borçları ödenmeden mirası pay edilemez. Bu sayede hem alacaklıların malları korunmuş olur hem de miras bırakanın borç ile diğer âleme gitmesi engellenmiş olur.⁸²⁸

Deve, inek, koyun ve benzeri hayvanları bulup sahibine teslim etmek üzere almak caizdir. Çünkü bu mallar zayi olmasından korkulan mallardır ve insanların mallarını korumak için bunları almak müstehabdır. Kul hakkı peygamberimizin hayatta olduğu dönemdeki gibi önemsenir bir şey olma özelliğini kaybetmiş ve insanlar

---

⁸²⁵ Mevsîfî, III, 118

⁸²⁶ Mevsîfî, IV, 174.

⁸²⁷ Mevsîfî, III, 42.

⁸²⁸ Mevsîfî, III, 11.

çekinmeden başkalarının mallarına göz diker olmuşlardır. Bu sebeple hayvanı almak yerinde bırakmaktan, onun sahibi için daha efdal sayılmıştır.⁸²⁹

Mütekaddimin Hanefî uleması, vakıf bir süreliğine kiraya verilebilir demişlerdir. Müteahhirun Hanefî uleması ise bir seneden fazla kiraya verilemez demişlerdir. Çünkü kira süresinin uzunluğu sebebiyle zâlimler vakfı mülk edinmesin ve vakıf alameti silinip mülkiyet alameti yerleşmesin istemişlerdir. Günümüzde zâlimler çoğalmış, zorbalanmış ve vakıf malını kendilerine helal saymışlardır.⁸³⁰

Hiç kimsenin başkasının malı üzerinde-aldığı gibi yerine bıraksa bile-izinsiz tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Kaldı ki başkasının malını izinsiz alıp ona herhangi bir zarar veren kişinin bu fiilinin cezasız kalması beklenemez. Bir kimse gasp ettiği hayvanın gözünü çıkarırsa; istihsân kâidesine göre hayvanın değerinin dörtte birini tazmin etmesi gerekir. Çünkü hayvanın iki gözü ve onu yürüten sahibinin iki gözü, hayvandan faydalanmak için olmazsa olmazdır. Hayvana verilen her zarar kişinin malını koruma hakkına bir tecavüzdür ve misliyle cezalandırılması gerekir.⁸³¹

Eğer gâsıp, gasp ettiği malı tamamen tükettiyse onun mislini geri vermesi, eğer misli yoksa gasp ettiği günkü kıymetini vermesi gerekir. Çünkü kıymet, aynın mislinin te'min edilemediği durumlarda ayn yerine geçer. Bu sayede hak sahibinin zararı giderilmiş ve hakkı ona ulaştırılmış olur.⁸³²

Bir kimse hayvanını başkasının evine sokar da ev sahibi o hayvanı dışarı çıkarır ve hayvan helak olursa tazmin etmez. Ama birisi başkasının evine elbisesini koyar da ev sahibi dışarı atarsa tazmin eder. Çünkü elbise eve zarar vermez ama hayvan zarar verir. Burada dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi eşyayı eve koyanın eve zarar vermemesi ikincisi ev sahibinin mala zarar vermemesidir. İkisi de yasaktır.⁸³³

---

⁸²⁹ Mevsîfî, III, 37.

⁸³⁰ Mevsîfî, III, 53.

⁸³¹ Mevsîfî, III, 72.

⁸³² Mevsîfî, III, 68.

⁸³³ Mevsîfî, III, 75.

Aklın Korunması:

el-İhtiyâr'da birçok yerde içki içmenin dinen yasak olduğu ve kötü görüldüğü belirtilmiş, içki içen insanın göreceği zararlardan bahsedilmiştir. İçki içen insanın aklı yönden göreceği zararı göze alarak bunu yaptığı ve tercih edilen görüşe göre sarhoşken işlediği suçlardan ve boşama gibi fiillerinden de sorumlu olacağı vurgulanmıştır. İçki içmenin tek mazeretinin de ölümden kurtulmak olduğu belirtilmiş, dayak ve hapis gibi tehditler yüzünden kişinin içki içmesinin caiz olmadığı aktarılmıştır.⁸³⁴

2.2.2. Hâciyyat

Bu tür maslahatlar, kişi için hayati bir durumda olmasa da te'min edilmezse onun hayatında büyük eksiklikler ve sıkıntılar oluşturacak maslahatlardır. Bu tür ihtiyaçlar fıkhıta genelde ruhsatlarla telafi edilir. Bir nevi tolerans dediğimiz bu ruhsatların kaynağı kimi zaman kitap ve sünnet iken, bunların olmadığı yerde kıyas, icmâ, istihsân ve maslahat-ı mürsele gibi delillerdir.⁸³⁵

Su bulunmadığı zaman kişi teyemmüm edebilir. Yine yıkama imkânının olmadığı durumlarda kurumuş pislikleri ovalamak temizlik için yeterlidir. Hayız kanı gibi tamamının temizlenmesi mümkün olmayan kirlerin izi temizliğe zarar vermez. Hükümlerdeki ortak nokta insanları güç yetirebileceğinden fazlasıyla sorumlu tutmama arzusudur.⁸³⁶

İlk zamanlarda kuyuların ve suyun haiz olduğu önemi düşünürsek, bazı pisliklerin kuyuya düşmesinin kuyunun temizliği açısından çok dikkate alınmamasını da maslahatın hâciyyat kısmında değerlendirebiliriz.⁸³⁷ Yine suyun o dönemlerde nasıl bulunduğunu ve ne kadar kıymetli olduğunu düşünürsek Hanefi fakihlerin, aslen necis saydığı yılan, kedi gibi hayvanların artığı suları neden necis saymadığını anlayabiliriz. Çünkü insanların o suya ihtiyacı vardır.⁸³⁸

⁸³⁴ Mevsîfî, IV, 83; IV, 102; II, 115; IV, 108; IV, 163-164.

⁸³⁵ Dönmez, "Maslahat", s.82

⁸³⁶ Mevsîfî, I, 23-31-37-39.

⁸³⁷ Mevsîfî, I, 20-21.

⁸³⁸ Mevsîfî, I, 22.

İnsan unuttukandır, hata yapabilir. Her hatası cezalandırılacak olsa hayat ona çekilmez olur. Onun ruhsatlara ihtiyacı vardır. Normal şartlarda içten okunan namazlarda dıştan okuyan imamın sehiv secdesi yapması gerekirken ulema, sakınılması mümkün olmayan miktarı bundan istisna etmiştir. O miktar da, kendisiyle namazın caiz olacağı miktardır. Kusurların küçük olanları bu örnekteki gibi affedilmiştir ki insanlar sürekli namazlarını iade etmek zorunda kalmassınlar ve huşu içinde ibadetlerini yapabilsinler.⁸³⁹

Yine hafızların ve öğrencilerin her secde ayeti okuduklarında secde yapmaları gerektiğine hükmedilseydi bu onlar için içinden çıkılmaz bir hale dönüşürdü. Belki de eğitimlerini bırakmalarına sebep olurdu. O zaman bir Kur'ân talebesi aynı secde ayetini yüz kere de okusa bir secde eder. Tercih edilen hüküm buna göredir.⁸⁴⁰

İnsanlar içinde hasta olanlar sürekli olacaktır ve onların ihtiyaçları vardır. Hastanın namaz kılması bile başlı başına bir olaydır. Namazın bir hazırlık faslı ve kılınıp biçimi vardır. Mevsilî yatalak hastanın dahi namaz kılma şeklini eserinde açıklamış, sürekli abdesti bozulan hastanın abdestini önemsemeden namazını kılması gerektiğini belirtmiştir. Bu hükümler hastaların ihtiyaçları için verilmiş genel kuralın dışında istihsân deliline dayalı hükümlerdir.⁸⁴¹

Yine bazen bazı ibadetlerin ifa edilmesi birden çok şartın bir arada bulunmasını gerektirebilir. Cuma bunlardan biridir. Hanefî âlimler, kişi Cuma'nın şartlarını yerine getiremezse öğleyi kılsın demiştir. Bu hükme ıssız yerlerde yaşayan veya çeşitli sebeplerle bulunduğu yerden ayrılıp cemaate katılması mümkün olmayan kişilerin ihtiyacı vardır.⁸⁴²

Devlet işlerinde bürokrasinin vatandaşı yorup işlerini aksattığı gibi bazen İslam hukûkunda da böyle aksaklıklarla karşılaşmak mümkündür. Fakihin amacı işleri mümkün olduğunca kolaylaştırmak ve insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Zekâta niyet şarttır. Ama kişi zekâtı parça parça veriyorsa her seferinde niyet etmektense en başta malı ayırırken niyet etmesi yeterli olmalıdır. Kolaylık bunu gerektirir. Ya da kişi tüm malını

---

⁸³⁹ Mevsilî, I, 78.

⁸⁴⁰ Mevsilî, I, 81.

⁸⁴¹ Mevsilî, I, 83.

⁸⁴² Mevsilî, I, 89.

bağışladıysa ona sen zekâtını vermedin diyemeyiz. Zekâtını bağışladığı malın içinde verdiği hükmederiz. Çünkü bağış ve zekâtın verilmiş amaçları aynıdır ve mantık bunu gerektirir. Hüküm buna göredir.⁸⁴³

Mezhepte Ebu Yusuf'un görüşü kabul görmemiş ve yanlışlıkla zekâtını hakkı olmayan birine verenin zekâtı geçerli sayılmıştır. Çünkü insanlar hata yapabilir. Zekât verecek kişi eğer zekâtı yanlış kişiye verirse onun kabul olmayacağını bilirse şüphe içinde düşüp zekât verecek kimse bulamayabilir. Belki de zekât vermekten vazgeçer. Bu da fakirlerin mağdur olmasına yol açar.⁸⁴⁴

Oruç günün çoğu kısmını kapsar ve tüm ay boyunca devam eder. İnsanın bu kadar uzun süre teyakkuzda bulunması bazen mümkün olmayabilir. Bazen unuttur yer içer, bazen elinde olmadan boğazına bir şey kaçar. Bazen de orucu sakatlama pahasına bazı ihtiyaçlarını görmesi gerekir. Mesela bir annenin bebeğine yedireceği yemeği onun aç kalmaması için ağzıyla ezip ona yedirmesi gerekebilir. Böyle durumlarda insandan takatinin üstünde şeyler beklenmemelidir. Beklenirse insanlar oruçtan soğuyabilir, bu tür şeyleri bahane ederek kendinde oruç tutmama hakkını bulabilir.⁸⁴⁵

el-İhtiyâr'da, hacc ibadeti meselesinde de hâciyyat prensibine dayalı hükümleri görmek mümkündür. Kişinin kendisine eziyet veren hayvanları ihramdayken dahi öldürebilmesi, gerektiğinde kişinin binekle tavaf yapabilmesi, ölen kişinin yerine vârislerinin hacca gidebilmesi bunlara örnektir. Çünkü hepsinde bir eziyeti giderme, acziyeti yok etme, Allah'a olan borcunu ödeyebilme amacı vardır.⁸⁴⁶

Hanefî âlimler alışverişten çok anlamayan, hesap yapamayan, kandırılmaya müsait kişilerin yararına olarak alışverişte şart muhayyerliğine cevaz vermiştir. Hatta satın aldığı şeyi denemek için ilk seferki giyme ve binme gibi fiillerini-onun aldanmasını en aza indireceği düşüncesiyle-caiz saymıştır.⁸⁴⁷

---

⁸⁴³ Mevsîlî, I, 108.

⁸⁴⁴ Mevsîlî, I, 130

⁸⁴⁵ Mevsîlî, I, 142-143.

⁸⁴⁶ Mevsîlî, I, 156-166-184.

⁸⁴⁷ Mevsîlî, II, 13.

Bazı akitler şekli bakımından caiz olmaması gerekirken ihtiyaç dolayısıyla caizdirler. Selem akdi elde olmayanın satımı olduğu için caiz değilken, müflis, acil paraya ihtiyacı olan tüccarların ihtiyacını karşılamak için caiz denmiştir. Yine ekmeğin her birinin boyutu farklı olduğu için tek tek satımı mümkün değilken insanların ihtiyacı sebebiyle satımına cevaz verilmiştir. Para da, tartıyla tartılır ama zaruret sebebiyle demir gibi tartılan diğer madenlerle faiz sayılmaksızın takas edilebilir. Fakat normal şartlarda tartılan malların farklı oranlarda değişimi faizdir.⁸⁴⁸

Aynı şekilde istisna akdi de elde olmayanın satımı olmasına rağmen caiz sayılmıştır. Çünkü insanların halk arasında uygulamakta oldukları bir akdin yasaklanması ticari hayatta sıkıntılar meydana getirir, yerinin başka akitlerle doldurulması gerekir. Bu yapılamıyorsa mevcut akdin zararları yönleri törpülenerek ticari hayata kazandırılması gerekir.⁸⁴⁹

Menfaatin satımı demek olan icâre aslen yasaktır. Ama Mevsilî'nin de tercih ettiği şekilde istihsânen caizdir. Çünkü insanların her zaman ihtiyaç duyduğu şeyi mülk edinme imkânı yoktur. Ev alamaz ama kiralayabilir. Cariye alamaz ama sûtanne kiralayabilir. Araba alamaz ama kiralayıp belli bir süre binebilir. Bu sayede ihtiyacını karşılamış olur.⁸⁵⁰

Yine mühâyee, menfaatlerin mübadelesi olduğu için caiz olmaması gerekirken hisseli malların paylaşamadığı ve bu sebeple âtil kaldığı durumlarda hayat kurtarıcı bir akit olarak yerini almaktadır.⁸⁵¹

Normal şartlarda bir olayın şehâdetinde en azından bir erkek bulunması gerekirken kadınlara has durumlarda sadece kadınların şahitliğinin yeterli sayılmasının sebebi, böyle vakalarda şahitsiz kalınmasıdır. Eğer erkek şahitte ısrar edilecek olursa nikâh, iddet, bekâret, doğum gibi birçok olayda şaibeler meydana gelecek bunun etkileri miras, vasiyet gibi meselelere de sirayet edecektir. Çünkü bilindiği gibi marazı mevt halinde boşamada kadının mirası hak edip etmediği adamın iddet süresi içinde ölüp

---

⁸⁴⁸ Mevsilî, II, 40.

⁸⁴⁹ Mevsilî, II, 35-37.

⁸⁵⁰ Mevsilî, II, 53.

⁸⁵¹ Mevsilî, II, 84.

ölmediği ile alakalıdır. İddet süresi de hayızla bilinir. Hayzı da ancak kadınlar bilebilir. Görüldüğü gibi şahitliklik hukûkî meselelerde en önemli delil kaynağıdır. Onun için kişinin vakıf olduğu olaylarla ilgili şahitlik yapması farzdır.⁸⁵²

Erkek evlendiği eşini mehrini ödedikten sonra dilediği yere götürebilmekteydi. Ama zamanın bozulan şartları gereği gurbet ortamında gelinin eziyet çekmemesi adına Hanefi fakihler, erkeğin gelini dilediği yere götüremeyeceğine hükmetmiştir. Yeni ev demek yeni komşular, yeni ilişkiler demektir. Gittiği yerde kadın gerektiğinde yardımını isteyebileceği birini bulamayabilir, kötü komşular yüzünden evinde huzursuz olabilir. Belki de ailesinden uzakta olduğu için kötü niyetli kocası tarafından istismar edilebilir.⁸⁵³

Normal şartlarda bir olayda şahit sayısı en az iki olmalıdır. Ama bu şartın bazen insanları güç duruma düşürdüğü görülmektedir. Mesela ölüm sırasında genelde insanın yanında birden fazla kişi bulunmaz. Onun için Hanefiler ölüm şahitliği konusunda tek kişinin şahitliğini yeterli görmüştür. Yine vakıflar için şahitlik yapılmazken eski vakıfların yok olmasını engellemek için vakıfların var olduğu, kimin kurduğu, vakfın ne olduğu gibi asılları üzerine şahitlik yapılabileceğine hükmetmiştir. Bazen mevcut hükümler yeterli olmayabilir ve bazı takviyeler gerekebilir.⁸⁵⁴

Dâvanın hızlı bir şekilde yürümesi ve sonuca bağlanması ve insanların gündelik hayatlarına devam etmesi için bazen esnemeler yapılabilmektedir. Ölüm, hastalık, yolculuk gibi durumlarda asil şahidin yerine tâbi şahidin şehâdeti kabul edilir. Yine hasta ve yolcu müvekkilin yerine vekili geçebilir ki böylece dâva çabuk görülsün ve adalet hemen yerini bulsun.⁸⁵⁵

Kocası ölen veya ondan ayrılan kadın, iddet beklerken güzel kokular sürünmez, süslenmez, sürme çekmez, başa yağ sürmez ve kına sürünmez. Ama tedavi maksadıyla zarûreten gözüne sürme çekebilir. Daha evvel alışkanlık haline getirdiği için, sürme çekmeyi ve başına yağ sürmeyi bıraktığı takdirde bir hastalık meydana gelmesinden

---

⁸⁵² Mevsîfî, II, 150-151.

⁸⁵³ Mevsîfî, III, 122.

⁸⁵⁴ Mevsîfî, II, 154.

⁸⁵⁵ Mevsîfî, II, 162-169.

korkarsa sürme çekmesi ve yağ sürmesi mübah olur. Peygamberimiz (s.a.v) bunları yasaklamasına rağmen cevaz verilmesinin sebebi, Peygamberimizin ve dinimizin insan sağlığına verdiği önemin farkındalığından başka bir şey değildir. Normal şartlarda tahsîniyyat kısmında zikredeceğimiz bu hüküm, sağlık gibi ciddi bir durumu etkilediği için hâciyyat kısmında zikredilmiştir. Eğer bu hastalık insanı ölme derecesine getirecek olursa bu sefer kadının bu tedavileri uygulaması zarûrî olur.⁸⁵⁶

Hamamda kişinin vücudunu ovdurup masaj yaptırması mekruhtur. Çünkü bu nimet içinde şımarma manasına gelir. Ama yorgunluktan veya bir özür sebebiyle yapılırsa bir sakınca yoktur. Günümüzde fizik tedavi merkezlerinde özellikle ameliyatlardan sonra insanlar kaybettiği fiziksel yetilerini geri kazanmakta ve hayata tutunmaktadırlar. Bunda da masaj vardır. Ayrıca bazı insanlar fiziksel yapıları veya çalışma şartları gereği daha çabuk yıpranıp kendilerini toparlamak için masaja ihtiyaç duyabilirler.⁸⁵⁷

Savaşta, zâlimin zulmünü engellemek için yalan söylemek, facirin günahını engellemek için onun hakkında kötü konuşmak ve onu ihbar etmek caizdir. Gıybet sayılmaz. Çünkü zâlimin zararı insanlara anlatılmazsa veya zâlim devlet reisine ihbar edilmezse halkın göreceği zarar gıybetin vereceği zarardan kat kat fazladır. Burada daha hafif olan zarar tercih edilir. Maslahat bunu gerektirir.⁸⁵⁸

2.2.3 Tahsîniyyat

Bu tür maslahatlar ise zaruret veya ihtiyaç mertebesinde olmayıp, hayatı daha güzel kılmaya yarayan, insanlar arası sevgi, saygı ve muhabbeti artıran, iç ve dış temizliğimizi ve zarafetimizi te'mine yönelik adab-ı muaşeret kurallarıdır.⁸⁵⁹

Hediyeleşme insanların arasında sevgi tohumları ektiği için Peygamberimiz (s.a.v) tarafından tavsiye edilmiştir.⁸⁶⁰ Bu ise âlimlerimiz tarafından hâciyyat derecesinde, hayata renk ve güzellik katan tahsîni maslahatlar kategorisinde değerlendirilmiştir. Hanefilerin verdiği hükme göre kadı dâvadan önce kendisine hiç

---

⁸⁵⁶ Mevsîfî, III, 194.

⁸⁵⁷ Mevsîfî, IV, 179.

⁸⁵⁸ Mevsîfî, IV, 193.

⁸⁵⁹ Dönmez, "Maslahat", s. 82

⁸⁶⁰ Muvattâ, "Hüsnü'l-Huluk", 16; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 280 (Had. no: 11946).

hediyeye almayan birinin dâvadaki hediyesini kabul etmemelidir. Açıkça hediye veren bunu mahkeme için vermiş alan da hüküm için almış olur ve rüşvete benzer. Fakat aralarında dâvadan önce hediyeleşme adet olduysa alışılmışın dışına çıkılmadıkça caizdir.⁸⁶¹

Adabı muaşeret kuralları hayatımızı düzene sokan, güzelleştiren tahsîniyyat cinsinden maslahatları te'min eder. Örneğin kadı yargılama yaparken dâvalı ve dâvacıya eşit yaklaşmalıdır. İki hasım da kadının karşısında diz üstünde oturmalı, biri kadının sağ diğeri de sol tarafına oturmamalıdır. Kadı bakışlarıyla dahi olsa hasımlardan birine pozitif ayrımcılık yapmamalı, mağdur ve güçsüz olan taraf konuşmaktan korkar hale getirilmemelidir.⁸⁶²

Mevsîlî hibe bahsinde Peygamberimizin (s.a.v): “Hediyeleşin birbirinize olan sevginiz artsın hadisini zikretmiştir.⁸⁶³ Sevgi, bağlılık ve dayanışma Müslümanlar arasında olmazsa olmazdır. Çünkü Müslümanlar kardeştir ve Müslümanın, Müslüman kardeşinden başka dostu yoktur. Bu sevgi ve dayanışmanın sağlanmasının bir yolu da hediyeleşmeden geçmektedir. Nasıl hibe sevgiyi artırıyorsa hibeden geri dönme de sevgi ve güveni yok eder. Onun için babanın oğluna yaptığı hibe hariç hiçbir hibeden dönülemez. Baba da ancak ihtiyaç sebebiyle dönebilir.⁸⁶⁴

Daha önce zikrettiğimiz gibi, kocası ölen veya ondan ayrılan kadın iddet beklerken güzel kokular sürünmez, süslenmez, sürme çekmez, başa yağ sürmez ve kına sürünmez. Ancak bir mazeret sebebiyle bunları kullanabilir. Mesela bir tek elbisesi varsa o da boyalıysa zarûreten onu giyebilir. Çünkü örtülmesi gereken yerlerin örtülmesi kişi üzerine farzdır.⁸⁶⁵

Teri ve sümüğü silmek için ipek mendil kullanmak mekruhtur. Çünkü bu kibirden sayılan işlerdendir. Müslümanlar öteden beri adet haline getirdiklerinden, abdestten sonra ipek mendille kurulanmanın bir sakıncası yoktur. Bunu kibirlenmek için

---

⁸⁶¹ Mevsîlî, II, 92.

⁸⁶² Mevsîlî, II, 91-92.

⁸⁶³ *Muvattâ*, “*Hüsnü'l-Huluk*”, 16; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 280 (Had. no: 11946).

⁸⁶⁴ Mevsîlî, III, 54-58. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 296 (Had. no: 12010-12011).

⁸⁶⁵ Mevsîlî, III, 194.

yapıyorsa, bağdaş kurup duvara dayanmaktaki gibi mekruh olur, ama ihtiyaçtan dolayı yapıyorsa mekruh olmaz. Müslümanın her işi bir amaca göre olur ve onun her fiili bilinçlidir. Ameller sadece şekline göre değil, niyetlere göre de değer kazanır.⁸⁶⁶

Rivayet edildiğine göre Kulab savaşında ashabdan Arface burnunu kaybetmiş, o da gümüştten bir burun yaptırmış, ne var ki bu da pis koku vermişti. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v) ona altından bir burun yaptırmasını emretmişti. Müslümanın içiyle, dışıyla, huyuyla, tarzıyla, baştan ayağa, kalpten beyne Müslümandır. Üzerine giyindiği altın ve ipek içindeki kalbini etkiler. O kalbe kibir girmemelidir. Onun için altın eşya kullanmak Müslüman erkeğe haramdır. Ama kötü koku hem Müslümanı rahatsız eder hem de güzel ve latif yapısını zedeler. Onun için yukarıdaki misalde altın burun caiz kılınmıştır.⁸⁶⁷

Tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak sünnettir. Fakat dâri harbde düşmanın gözüne heybetli görünmek ve silahsızken tırnakları silah olarak kullanabilmek için bunları uzatmak mendubdur.⁸⁶⁸ Savaşta öncelikli olan temiz ve güzel görünmek değil, ihtişamlı ve tehlikeli görünmektir. Çünkü önceliklerimizi ihtiyaçlarımız belirler ve savaşta ihtiyacımız olan düşmanın gözünü korkutmaktır.

Zekâtın bir beldeden başka bir beldeye nakli mekruhtur. Kendi beldesinin fakirleri onun akraba ve komşuları hükmündedirler. Çünkü onlar malı görmüş ve tamâhlanmışlardır. Fakat eğer diğer beldede yakın akraba varsa, ona verilen zekâtla hem sıla-ı rahim yapılır hem de zekât borcu düşer. Onun için zekât verirken miktarına, zamanına dikkat ettiğimiz gibi, gizlice verip fakiri utandırmamaya, diğer fakirlere de gösterip onları tamahlandırmamaya, önce yakınımızdaki fakirlerden başlayıp gönüllerini mutlu etmeye ve akrabalık bağlarımızı güçlendirmeye dikkat etmeliyiz. Bunlar zekâtın âdablarındandır.⁸⁶⁹

Doyduktan sonra yemek haramdır. Çünkü fazla yemekle mal zayi edilmiş, beden de hastalığa sürüklenmiş olur. Bu ise israf ve savurganlıktır. “Âdemoğlu karnından daha

---

⁸⁶⁶ Mevsîfî, IV, 169.

⁸⁶⁷ Mevsîfî, IV, 169-170. Nesâî, “Ziyet”, 41. (Had no: 5161-5162).

⁸⁶⁸ Mevsîfî, IV, 178.

⁸⁶⁹ Mevsîfî, I, 130.

kötü bir kap doldurmuş değildir. Şayet bu mutlaka yapılacaksa, karnın üçte biri yemeğe, üçte biri içmeğe, üçte biri de soluk alıp vermeye ayrılmalıdır.”⁸⁷⁰ Müslümanın midesindeki ağzına gelecek kadar yemesi güzel bir davranış değildir ve dışarıdan hoş görünmez.

Kesim esnasında bıçağı iliğe ulaştırmak veya hayvanın başını kesip koparmak mekruhtur. Ama yine de bu hayvanın eti yenebilir. Rasûlullah (s.a.v), kesilen koyunun iliğine bıçağın ulaştırılmasını yasaklamıştır. Keserken başını koparmak hayvana azap verir ve bunun bir faydası yoktur. Burada kerahet, hayvana acı verilmesi dolayısıyladır. Peygamberimiz (s.a.v), kurbanlık hayvanını keserken merhametli davranana Allah da merhamet eder buyurmuştur.⁸⁷¹ Bir Müslümanın bir ibadeti yapması kadar nasıl yaptığı da önemlidir. Müslüman her hareketinde özenli ve düzenlidir. Hiç kimse onun yaptığından ötürü zarar görmez. Bu, hayvan dahi olsa böyledir.

Kişinin namazda elbisesiyle oynaması, parmak çıtlatması, ellerini böğrüne koyması, saçlarını toplaması, elbisesini sarkıtması, köpek oturuşuyla oturması, sağa sola bakınması, özürsüz bağdaş kurması mekruhtur. Namazı bozmasa da çirkinleştirir, huşuyu bozar. Namaz kılan kimsenin dışarıdan bakıldığı zaman namaz kıldığı belli olmalıdır. Bunlar namazın adablarındandır.⁸⁷²

Peygamberimiz (s.a.v), temizliğinin imandan olduğunu buyurmuştur.⁸⁷³ Onun için İslam medeniyeti temizliğe çok önem vermiştir. Cuma günü, iki bayramda ve ihram zamanı gusletmek sünnettir. Müstehab da denilmiştir. Çünkü bu günler insanların toplışıkları kalabalık günlerdir. İnsanların birbirlerinin çirkin kokularından rahatsız olmamaları için gusletmeleri müstehabdır.⁸⁷⁴

---

⁸⁷⁰ Mevsilî, IV, 185. *Müsned*, XXVIII, 422-423 (Had. no: 17186); Tirmîzî, “Zühd”, 47.

⁸⁷¹ Mevsilî, V, 14. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 214. (Had. no: 25361).

⁸⁷² Mevsilî, I, 67.

⁸⁷³ Müslim, “*Taharet*”, 1; Dârimi, “*Vudû*”, 2.

⁸⁷⁴ Mevsilî, I, 15.

2.3. Kesinlik Derecesi Bakımından Maslahatlar

2.3.1 Kat'î Maslahatlar

Mevsîlî'nin *el-İhtiyâr*'ında kat'î maslahat olarak zikredebileceğimiz maslahatlar, ayet ve hadislerle zikredilmiş kesin maslahatlar ve makâsîd-ı hamsede zarûriyyat cinsinden olan akılla kavrayabildiğimiz maslahatlardır. Şimdi bunları örneklerle açıklayalım.

Allah Teâlâ Tevbe sûresi 109. ayette Peygamberimize (s.a.v), Müslümanların mallarından zekât alması gerektiğini, bu sayede onların arınacağını, temizleneceğini ve yüceleceğini buyurmuştur. Emir Allah'ın emri vaat Allah'ın vaadidir. Allahın vaadi de haktır. İnsan zekât vermekle hem bu dünyada hem de öteki dünyada arınmış ve yüceltilmiş bir halde yaşamını sürdürecektir.⁸⁷⁵

Mevsîlî "Sizden kim hasta veya yolcu olursa diğer günlerde oruç tutar"⁸⁷⁶ ayetini zikrettikten sonra hastalık ve yolculuğun oruç tutmamak için yeterli mazeret olduğunu, hatta bu sebeple hastanın tutamayıp diğer günlerde tuttuğu orucun kaza değil edâ olacağını söylemiştir.⁸⁷⁷

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Biriniz hâkimlik vazifesine talip olursa mecliste oturmada, işaret ve bakışlarda hasımlara müsavi davransın."⁸⁷⁸ Hz. Ömer de bu hadisi açıklar mahiyette buyurdu ki: "Adaletli ol ki eşraftan olan kimse senin iltimasından tamâhlanmasın, zayıf kimse de senin haksızlık etmenden korkmasın. Onlardan birine farklı davranırsan diğerinin kalbi kırılır, dâvasını rahatça anlatamaz ve cevabını rahatça veremez."⁸⁷⁹ Peygamberimiz (s.a.v), yukarıdaki hadisinde herhangi bir yoruma kapalı şekilde adalet maslahatına açıkça vurgu yapmıştır.

"Kim bir canı kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur."⁸⁸⁰ Onun için kimsesi olmayan çocukları kurtarmak için kaldırıp almak; eğer ıssız yerlerde, kuyuda veya yırtıcı

---

⁸⁷⁵ Mevsîlî, I, 108.

⁸⁷⁶ Bakara, 2/184.

⁸⁷⁷ Mevsîlî, I, 143.

⁸⁷⁸ Dârekutnî, *Sünen*, V, 366. (Had. no: 4466)

⁸⁷⁹ Mevsîlî, II, 91-92.

⁸⁸⁰ Mâide, 5/32

hayvanların yanında ölmek üzereyse kişiye farzdır. Çünkü onu kurtarmamak demek dolaylı yoldan onu öldürmek demektir. Bu sefer de bu kişi bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibidir hükmüne duçar olur.⁸⁸¹

Allah Teâlâ: “Onların (anne ve çocukların) örf'e uygun olarak beslenmesi ve giyimi babaya aittir.”⁸⁸² buyurmuştur. Çünkü erkek, kadına bakmazsa vazifesi gereği genelde evde olan kadın ve onun çocukları, kadın nafaka te'min edemediği için açlıktan ölürlere. ⁸⁸³ Köle de kadın gibi sürekli evde bulunduğu için Peygamber Efendimiz(s.a.v): “Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin, ey Allah'ın kulları azab etmeyin.”⁸⁸⁴ buyurmuştur.⁸⁸⁵

“Gerek hafif gerekse ağır olarak savaşa çıkın.”⁸⁸⁶ Mevsilî bu ayeti açıklarken seferberlik ilanına değinmiş ve seferberlik ilanında tüm Müslümanların savaşa katılması farzı ayndır demiştir. Çünkü bu zamanlar makâsıd-ı hamse olarak adlandırdığımız maslahatların tümünü korumak için tek fırsattır. Her Müslüman hem kendinden hem tüm Müslümanlardan, sorumludur.⁸⁸⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah (c.c) her şeyde insana sevap ihsan eder. Kul kaldırıp ağzına götürdüğü lokmadan dahi sevap kazanır.”⁸⁸⁸ Yemeyen insan aslında intihar etmiş demektir ve insanın böyle yapması Kur'ân-ı Kerim'in muhkem ayetiyle yasaklanmıştır.⁸⁸⁹

Mevsilî “Kısasta sizin için hayat vardır.”⁸⁹⁰ ayetini zikretmiş ve bu ayetteki kat'î maslahatı açıklarken demiştir ki: İnsan nefsanî arzularına uymaya, kötü fiilleri işlemeye,

---

⁸⁸¹ Mevsilî, III, 32.

⁸⁸² Bakara, 2/233.

⁸⁸³ Mevsilî, IV, 3.

⁸⁸⁴ İbn Mace, “Edeb”, 10.

⁸⁸⁵ Mevsilî, IV, 13.

⁸⁸⁶ Tevbe, 9/41.

⁸⁸⁷ Mevsilî, IV, 125.

⁸⁸⁸ Tirmizî, “Vesâyâ”, 2116.

⁸⁸⁹ Mevsilî, IV, 184.

⁸⁹⁰ Bakara, 2/179.

başkalarına zarar vermeye, zayıfı ezmeye meyillidir. Kıyas sayesinde insan bu duygularına ket vurmaya öğrenir.⁸⁹¹

Allah (c.c) buyurdu ki: “Maktulün ailesine belli bir diyet vardır.”⁸⁹² Mevsîlî bu ayeti şöyle açıkladı: Öldürme sebebiyle diyet ödemenin vâcip kılınmasında büyük hikmet vardır ki, o da insanın binasını yıkımlara karşı korumak ve kanının boşa akmasına mani olmaktır.⁸⁹³ Diyet ödemek zorunda kalmak istemeyen insan karşısındaki insanın canına kıyma ihtimalinden bile korkacak ve ona çok dikkatli yaklaşacak böylece olası kazalar en aza inecektir.

Hacca gidecek olan kişinin hacc parasından ayrı kendinin ve ailesinin aslî ihtiyaçlarını karşılayacak parasının olması gerekir. Çünkü hacc Allah (c.c) hakkı olarak farz kılınmıştır ve aslî ihtiyaçlar ve ailenin nafakası Allah hakkından önce gelir. Çünkü Allah (c.c) zengin, onlar fakirdir.⁸⁹⁴ Kişinin ailesinin hatta başkalarının nafakasını te'min ederek kazanacağı sevap, o parayla yapacağı ibadetin sevabından fazladır. Çünkü insanların en hayırlısı onlara faydalı olandır.

Baba çocuğuna bakmazsa çocuğu ölebilir. Onun için ona bakmaya mecburdur. Eğer çocuğuna nafaka te'min etmekten geri durursa hapsedilir. Çünkü böyle yaparsa çocuğu ölüme terk etmiş olur. Çocuğun canı ne kadar değerliyse yetişkininki de öyledir. Bu sebeple hapisteki mahkûm kişi hastalanırsa ve ona hapisteyken bakacak biri bulunamazsa ölmemesi için hapisten çıkarılır. Eğer ona bakacak biri varsa hapisten çıkarılmaz.⁸⁹⁵

2.3.2. Zannî Maslahatlar

Bu kısımda *el-İhtiyâr*'da Hanefilerin daha çok maslahat-ı mürsele delilini kullanarak aklî yöntemle ulaştığı hükümlere ve zannî bilgi veren hadis-i şeriflerle sabit, içerdiği maslahat hakkında ihtilafa düşülmüş meselelere yer vereceğiz.

---

⁸⁹¹ Mevsîlî, IV, 83.

⁸⁹² Nisa, 4/92.

⁸⁹³ Mevsîlî, V, 39.

⁸⁹⁴ Mevsîlî, I, 150.

⁸⁹⁵ Mevsîlî, II, 97.

Eğer kadı, dâvanın sıhhatini etkileyecek düzeyde bir kederi varsa, uykusuzsa, sinirliyse, aç-susuzsa veya karşılması gereken insani ihtiyaçları varsa dâvadan çekilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hâkim sinirliken hüküm vermez.”⁸⁹⁶ Başka bir rivayette “tokken (aşırı)” diye rivayet edilmiştir.⁸⁹⁷ Çünkü bu durumlarda sağlıklı düşünemez. Yine acıkmasına sebep olacağı için dâva günü hâkimin nafile oruç tutması mekruhtur. Yine dâvadan bıkmaması için kadının uzun süre oturmaması ve arada dinlenmesi gerekir.⁸⁹⁸

Cenaze taşınırken cemaatin cenazenin arkasından gitmesi daha uygundur. Mevsilî bunun sebebini cemaatin tabutu taşınırken görüp daha çok ibret alması olarak açıklamıştır.⁸⁹⁹

Kişinin sokakta bulduğu kaybolmuş hayvanı sahibine teslim etmek üzere alması müstehabdır. Çünkü zamanımızda umûmîyetle böyle şeyler zayi olur.⁹⁰⁰

Eskiden insanların istedikleri vakit camiye girebilmeleri için camilerin kapılarının açık olması gerektiğine hükmedilirdi. Şimdi ise hırsızların girmemesi için namaz vakitleri dışında kapalı tutulması caizdir.⁹⁰¹

Eğer hava şartları çok kötüyse, güneş tutulması gibi bir sebepten dolayı gündüz hava, görmeyi zorlaştıracak derecede karanlıksa veya dışarısı düşman (veya terör olayı gibi bir sebep) dolayısıyla namaza gitmek için güvenilir değilse namazı evde kılmak mübahtır. Cemaatle namaz kılmak en önemli sünnetlerden olmasına rağmen ihtiyaç anında bu ruhsat insanlara çok faydalı olmaktadır.⁹⁰²

---

⁸⁹⁶ Buhârî, “*Ahkâm*”, 13; Müslim, “*Ekziye*”, 7; Nesâî, “*Âdâbu'l-Kudât*”, 32.

⁸⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 36 (Had. no: 4603).

⁸⁹⁸ Mevsilî, II, 92-93.

⁸⁹⁹ Mevsilî, I, 102.

⁹⁰⁰ Mevsilî, III, 35.

⁹⁰¹ Mevsilî, IV, 177.

⁹⁰² Mevsilî, I, 76.

Hanefilerce verilen, öğrenciler ve öğretmenleri aynı secde ayetini birden çok kez okusa dahi bir kere tilavet secdesi yapmayla mükellef tutma hükmü, onlara eğitim ve öğretimde kolaylık sağlamak için verilmiştir.⁹⁰³

Zekât verirken arpa ve buğday yerine onun kıymeti verilebilir. Hatta kişinin elinde bulunan deve, elbise gibi şeylerin cinsinden zekâtını vermesi onlar için daha kolay olacaktır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) de deveden zekât olarak deve alınmasını buyurmuştur.⁹⁰⁴ Düşünüldüğü zaman bunda bir ferahlık ve rahatlık olduğu görülür.⁹⁰⁵

Fıtır sadakası da buğday veya undan yarım sa, arpa veya unundan, hurma ve kuru üzümünden bir sa veya bunların kıymetinin verilmesidir. Fakat Ebû Yusuf bu konuda şöyle söylemiştir: “Benim için sadaka olarak un buğdaydan, dirhem de undan iyidir. Çünkü o zengin için daha kolay, fakir için daha faydalıdır.”⁹⁰⁶

Hanefi âlimler fecri sadıktan sonra oruca niyet edilebileceğine hükmetmiştir. Bu sayede fecirde uyuyakalanların, fecrin tam zamanını bilmeyenlerin, hayız ve nifas kanı fecirden sonra kesilenlerin, yevmi şekk günü oruç tutmak isteyenlerin sıkıntıya girmeden oruca niyet edebilmelerini istemiştir.⁹⁰⁷

Köleye veya çocuğa ticaret için izin vermenin faydası çocuklar ve kölelerin bu sayede maddi tasarrufta bulunarak, para kazanıp kar sağlamalarıdır. Zarar etmesi de mümkünse de beklenti bu iznin faydalı olması yönündedir. Bu sebeple bu işlemde zannî bir maslahat vardır.⁹⁰⁸

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Alıcısı olmadığımız halde başkasını teşvik için malın fiyatını yükseltmeyin.”⁹⁰⁹ Çünkü bunu yapan kişi, malı almaya

---

⁹⁰³ Mevsilî, I, 81.

⁹⁰⁴ Ebû Dâvud, “Zekât”, 11; İbn Mâce, “Zekât”, 16.

⁹⁰⁵ Mevsilî, I, 110.

⁹⁰⁶ Mevsilî, I, 131.

⁹⁰⁷ Mevsilî, I, 135-136.

⁹⁰⁸ Mevsilî, II, 109.

⁹⁰⁹ Buhârî, “Buyû”, 64-70; Müslim, “Nikâh”, 6.

gönüllü olan kişiyi zarara sokup hakkına girer, malı satan kişiyle de haksızlık üzerine anlaşarak kul hakkı yer, yenmesine vesile olur.⁹¹⁰

Tevliye satışının caiz olmasının sebebinin Mevsîfî, bir şey satın almak isteyip alacağı şeyin piyasasını bilmediği için aldanmaktan korkan insanların maslahatını te'min olarak açıklamıştır.⁹¹¹

Müzâraa ve mudârebe akitleri de parası, arazisi, ağacı olup da çalışma imkânı olmayan ile çalışma imkânı olup diğer imkânları olmayan kişilerin birlikte ortak iş yapabilmeleri için vardır. Her zaman kâr etmeleri mümkün olmasa da ortaklar gelir elde ederlerse belli oranlarda bölüşürler. Zarar ederlerse çalışan çalıştığı ile kalır, sermaye sahibinin de malından eksilmiş olur.⁹¹²

Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Bilesiniz ki kadınları ancak velileri evlendirebilirler ve kadınlar da ancak denkleri olan kadınlarla evlensinler.”⁹¹³ buyurmuştur. Fakat denklikle tam olarak neyin kastedildiği âlimler arasında tartışmalıdır. Denklik sadece zenginlikte midir, yoksa dinde midir, yoksa soy, güzellik gibi ek kıstaslar getirilebilir mi? Onun için tam olarak kat'i bir maslahattan söz etmek burada mümkün değildir.⁹¹⁴

Köpek, pars ve yırtıcı hayvanların eğitilmiş olsun veya olmasın satılmaları caizdir. Çünkü bu hayvanlar bekçilik ve avcılık için faydalıdır. Bu hayvanlardan elde edilmesi beklenen zannî bir maslahat vardır. Yine bunların; yılan, akrep, keler ve kirpi gibi haşeratın aksine miras ve vasiyet olarak bırakılması da caizdir. Çünkü haşerat insan için faydasız fakat bunlar faydalıdır.⁹¹⁵

Hür ve köle veya Müslüman ve zimmî aynı anda bir çocuk hakkında nesep iddia etseler köleye karşı hür, zimmîye karşı Müslüman tercih edilir. Çünkü bu çocuk için daha faydalıdır.⁹¹⁶ Belki köle veya zimmî, çocuğu anlayıp ona şefkat ve merhametle yaklaşma

---

⁹¹⁰ Mevsîfî, II, 27.

⁹¹¹ Mevsîfî, II, 29.

⁹¹² Mevsîfî, III, 86

⁹¹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VII, 215-392 (Had. no: 13760-13761-14383)

⁹¹⁴ Mevsîfî, III, 112

⁹¹⁵ Mevsîfî, II, 10.

⁹¹⁶ Mevsîfî, III, 34.

açısından hür ve Müslümana göre daha ideal bir veli olabilir. Ama hür ve Müslümanın çocuğa karşı daha faydalı olma olasılığı daha yüksek bir ihtimaldir. Bu sebeple bu hükümde zannî bir maslahat vardır.

Lukatayı bulanın onu alması efdaldır. Çünkü bu sayede onun hainin eline geçmesini engellemiş olur. Eğer zayi olmasından korkuyorsa alması vâciptir. Bu sayede insanların hakkını zayi olmaktan korumuş olur. Ama bu kişinin malı alıp daha sonra nefesine uyması da mümkündür. Eğer kendinden emin değilse onu almasa daha iyi olur.⁹¹⁷

Bir kervansarayın kapısının önünde bir köprü var ve o köprü kullanılmadan kervansaraya girilmiyorsa, o köprüde vakıf malı değilse, kervansarayın gelirleriyle o köprüyü tamir etmek caizdir. Çünkü burada umûmun maslahatı hâkimdir. Fakat bu maslahatı te'min hayati bir mesele olmadığı için ve bu konuda herhangi bir nass da bulunmadığı için bu maslahat zannîdir.⁹¹⁸

Hanefi mezhebine göre kadın kendi kendini evlendirebilir. Kadının buluşa ererken eksik olduğuna dair görüşe karşı demiştir ki: “Velayet babında esas olan artma ve eksilmeye bakılmaksızın mutlak akıl ve buluşdur. O da kadında mevcuttur. Nice kadınlar vardır ki erkekleden daha sağlam görüşlüdür ve kendi maslahatını daha iyi bilir.”⁹¹⁹ Bu meselede açıkça görmekteyiz ki Hanefiler kadınların aklî melekesine güveniyor ve onlara göre kadınlar kararlarında özgür bırakılırlarsa kendi maslahatlarına uygun olan eşi seçebilirler.

Eğer kızın velisi memleketten uzaklaşmış ve o arada kızına uygun bir talip çıkmışsa, normal şartlarda erkeğin velinin gelmesini beklemesi gerekirken, erkek beklemek istemezse, bir daha kıza uygun bir talibin çıkmayacağı varsayılır ve babanın yerine dede (veya sırayla asabeden biri) veli olur ve kızı evlendirir. Çünkü eğer hak uzak olan veliye geçmezse küçük kızın maslahatı yok olur.⁹²⁰

---

⁹¹⁷ Mevsîfî, III, 35

⁹¹⁸ Mevsîfî, III, 51.

⁹¹⁹ Mevsîfî, III, .105.

⁹²⁰ Mevsîfî, III, 109-110.

Savaş sonunda esir elde edilirse devlet reisinin onları öldürme veya köle kılma arasında tercihte bulunması gerekir. Bu kararı verirken olası sonuçları düşünür ve hangi durumun Müslümanlar için daha faydalı olacağına karar verir.⁹²¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) fiyatlara narh konulmasını, fiyatları belirleyenin Allah (c.c) olduğunu buyurarak uygun görmemiştir.⁹²² Fakat işler değişir ve satıcılar ürünlerini fahiş fiyatlarla satmaya başlarsa tüketicinin hakkını korumak için narh koymak gerekir. Devlet reisinin hangi durumun maslahata uygun olduğuna karar verip ona göre hükmünü vermesi gerekir.⁹²³

Halk arasında makam mevki sahibi yüksek şahsiyetlere, eşek, domuz, köpek gibi laflar söylemek ta'zir cezasını gerektirir. Çünkü bu gibi kimseler bu sözlerin kendisine söylenmesi halinde incinirler. Ama avamdan olan cahil kimse incinmez. Aslında avam da bu tarz sözlere incinebilir fakat yüksek şahsiyetlerin bu tarz sözlerden avama göre daha büyük yaralar alacağı düşünülür.⁹²⁴

2.3.3. Mevhum Maslahatlar

Bu bölümde zikredeceğimiz maslahatlar aslında var olduğu sanılan fakat daha önemli faydaların te'minini engelleyeceğinden dolayı dikkate alınmaması gereken maslahatlardır.

Kişi hapis veya dayak tehdidi ile içki içemez, leş yiyemez, küfre giremez, Müslüman malını telef edemez. Çünkü hapis ve dayakla ortaya çıkacak olan zarar içkiden, küfürden meydana gelecek olan zararın yanında bir şey değildir. Kâide şudur ki ancak ölümden korkulması durumunda içki içmek, leş yemek, başkasının malını yemek mübahtır. Allah (c.c) buyurdu ki: "Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa saldırmadan ve haddi aşmadan yemesinde günah yoktur."⁹²⁵ Ne dayak ne de hapis tehdidiyle yukarıdaki fiiller gerçekleştirilemez. Bu fiiller gerçekleştirilemiyorsa riddet zaten gerçekleştirilemez. Çünkü küfür bu günahları işlemekten daha ağırdır. Fakat ölümle

---

⁹²¹ Mevsîfî, IV, 133.

⁹²² İbn Mâce, "Ticârât", 27; Tirmizî, "Büyü", 73.

⁹²³ Mevsîfî, IV, 172.

⁹²⁴ Mevsîfî, IV, 101.

⁹²⁵ Bakara, 2/173.

veya bir azanın telef edilmesiyle tehdit edilmek zaruret halidir ve zorlama geçerlidir. Hürmet bakımından azalar, can gibidir.⁹²⁶

Normal şartlarda sulh akdi Allah ve resulünün övdüğü bir akittir. Çünkü böylece problemler ortadan kalkmış, orta yol bulunmuş olur. Hatta sulha ilk yanaşan taraf, eli güçlü olduğu halde sulhe yönelen taraf, ahirette darlıktan huzura çıkarılmakla müjdelenmiştir. Ama haddlerde sulh caiz değildir. Çünkü haddler Allah hakkıdır ve toplum düzenini sağlamak için konulmuştur. Hadd cezalarında tüm toplumun hakkı vardır. Başkasının hakkına karşılık bedel almak caiz değildir. Yine umûmî yolda yapılan gölgelik veya küçük bir pencere hakkında sulh yapılamaz. Çünkü o yolda herkesin hakkı vardır ve sadece kendi payına düşen hakkı almak mümkün değildir.⁹²⁷

Sokakta bulunan malın, kaybedene sadece aynıyla fayda sağlayacağı ve sahibine malın yerine kıymeti verilse makbule geçmeyeceği düşünülebilir. Bu sebeple bulunan mal satılmayıp, masrafları karşılanarak elde tutulabilir, sahibi ortaya çıkınca da masraflar ondan tahsil edilebilir. Böylece ona iyilik yapılmış olunur. Fakat bu iki veya üç gün için geçerlidir. Daha sonra mal, hayvan ise satılmalıdır ki ona verilen yem, hayvanın fiyatını geçmesin. Yoksa hayvan sahibine iyilik yapacağız derken kötülük yapmış, onu borçlu hale getirmiş oluruz.⁹²⁸

2.4. Kapsadığı Kişiler Bakımından Maslahatlar

2.4.1. Âmm Maslahatlar

Kur'ân-ı Kerîm'de verilmiş hükümlerin çoğu ve farz-ı kifaye olarak nitelendirilen emirler “âmm maslahatlar” kategorisindedir ve umûmun menfaatlerini gözetir. Çoğu zaman hedeflenen maslahat Müslümanların hepsini birden kapsamasa da halkın çoğunu ilgilendirir. Umûmu ilgilendiren maslahatlar Allah hakkı olarak isimlendirir ve bu maslahatların korunmasından sultan sorumludur. Sultan bu hakların korunması için valilerden, hâkimlerden, kolluk kuvvetlerinden ve başka kimselerden destek alır. Kısas ve hadd cezaları insanların umûmun hakkına tecavüz etmesinin önüne

---

⁹²⁶ Mevsîfî, II, 115.

⁹²⁷ Mevsîfî, III, 5.

⁹²⁸ Mevsîfî, III, 35.

geçmek için uygulanır. Allah Teâlâ toplumsal düzenin bozulmaması için bazı yasaklar koymuş ve bu yasaklara karşı gelenlerin hadd cezasıyla cezalandırılmasını istemiştir. Örneğin zinâ yasağı, aile yapısının korunması ve nesillerin bozulmaması için; içki ve kumar yasağı, Müslümanların birbirlerine kin ve düşmanlık beslememeleri, dağılmamaları için; adam öldürme yasağı, toplumsal güven ve huzur ortamının sağlanması ve kin, nefret ve düşmanlık ortamının oluşmaması için konulmuş yasaklardandır. *el-İhtiyâr*'da bu tür yasaklara verilmiş ceza hükümlerini bulmak mümkündür. Aşağıdaki ilk örnek bu minvalde değerlendirilebilir.

Allah Teâlâ: “Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) salahiyet verdik.⁹²⁹ buyurmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de şöyle buyurmuştur: “Öldüreni öldürünüz.”⁹³⁰ İnsan tabiatı ve kötü nefisler, özellikle çöllerde yaşayanlar, akıl ve adaletin prensiplerinin cayan cahiller zulme ve düşmanlığa meylederler ayrıca yapılan haksızlığın intikamını fazlasıyla almak isterler. Eğer tecavüz ve zulümden sakındırarak cezalar ve cinayet dengi kisas meşrû olmasa cehalet, hamiyet ve asabiyet sahibi insanlar cinayet işlemeye ve kendine yapılanın kat kat öcünü almaya cüret ederlerdi. Bu da insanların telef olmasına yol açardı. Bunda gizlenemez bir fesad vardır. Hikmet, cinayetleri ve cinayetlere karşı kat kat öç almayı önleyecek kisas ve cezaların meşrû olmasını gerektirir ki zulüm ve tecavüz kapısı temelli kapansın. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.”⁹³¹

Umûmun maslahatını ilgilendiren hükümlerin önemli bir kısmı Müslümanların ortak kullanım alanlarının adaletli bir şekilde kullanılmasına yöneliktir. Örneğin bir kimsenin duvarı umûmî yola doğru meyleder ve Müslüman olsun, zimmî olsun; bir kimse ondan duvarını yıkmasını ister de, yıkılması mümkün olan bir zaman içinde yıkmaz ve o da devrilip zarara yol açarsa; bu zarar tazmin edilir. Bu şekilde tüm halkın menfaati sağlanmış olur.⁹³²

Bir kimse umûma ait yola, aydınlatma yeri, oluk, hela veya dükkân çıkartırsa, halktan herhangi bir kimsenin onun hakkında dâvacı olmaya hakkı vardır. Çünkü umûmî

---

⁹²⁹ İsrâ, 17/33.

⁹³⁰ Ebû Dâvud, “*Diyât*”, 7; Tirmîzî, “*Diyât*”, 18.

⁹³¹ Mevsilî, V, 25-26. Bakara, 2/179.

⁹³² Mevsilî, V, 51.

yoldan yaya ve binek üzerinde geçmek herkesin hakkıdır.⁹³³ Ama devlet başkanı gölgelik ve benzerlerinde umûmî bir maslahat görürse sulh yapması caizdir. Sulhdan elde edilen geliri de beytûlmâlde koyar.⁹³⁴

Seyhun, Ceyhun, Nil, Fırat ve Dicle gibi büyük nehir ve vadilerin sularından su alma, arazilerini sulama, değirmenlerinde kullanmak üzere insanlar eşittir. Ammeye zarar vermeyecekse bu suların üzerine dolap da konulabilir. Ama ammeye zarar veriyorsa bu sulardan faydalanmaya kimsenin hakkı yoktur. Çünkü onlardan zararın defedilmesi vâciptir. Yine nehrin kenarındaki set kırılıp su, arazi ve köyleri yok ederse, dolap ve değirmen için kıyı yarılıp taşkına sebep olunursa halk bundan zarar görür.⁹³⁵

Yine bu nehirlerin yataklarının temizlenmesi beytûlmâlde aittir. Bunların menfaati ammeye ait olduğu için masrafları da onlara aittir. Eğer beytûlmâlde hiç para olmaz ise umûmun nehirden faydalanabilmesi ve zararlarının giderilebilmesi için halk nehri temizlemeye zorlanır. Kim de temizlemeyi reddederse ammenin zararını engellemek için çalışmaya zorlanır. Umûmî zararı defetmek için hususi zarar göze alınır.⁹³⁶

Bir kervansarayın kapısının önünde bir köprü var ve o köprü kullanılmadan kervansaraya girilmiyorsa, o köprüde vakıf malı değilse, kervansarayın gelirleriyle o köprüyü tamir etmek caizdir. Çünkü burada umûmun maslahatı hâkimdir. Yine mescit dar geliyor ve yanında da umûmî bir yol var ise o yol mescide katılır. Yol dar gelirse de cami tarafına genişletilir. Müslümanlar için daha faydalı olana göre amel edilir.⁹³⁷

Ticari hayat Müslümanların en çok birlikte olduğu alanlardandır. Peygamberimiz sık sık Müslümanların pazarlarını gezer ve onları, Müslüman tüccarların nasıl olması gerektiği hakkında uyarırdı. Mesela “Bizi aldatan bizden değildir.”⁹³⁸ derdi. Onun için iktisat alanında insanların birbirlerine karşı olan hak ve yükümlülüklerini

---

⁹³³ Mevsîlî, V, 50.

⁹³⁴ Mevsîlî, III, 7.

⁹³⁵ Mevsîlî, III, 79.

⁹³⁶ Mevsîlî, III, 83.

⁹³⁷ Mevsîlî, III, 51.

⁹³⁸ Müslim, “İman”, 164-“Fiten”, 16.

düzenleyen ayrıntılı hükümlere ihtiyaç vardır. Şimdi *el-İhtiyâr*'da zikredilen örneklerden bazılarını ele alalım.

Sultanın pazar fiyatlarına narh koyması gerekmez. Ama yiyecek sahipleri malını satarken fahiş fiyatlar koyarsa bu konuda uzman kişilere danışarak narh koymasında bir sakınca yoktur. Böylece umûmun hakkı kaybolmaktan korunmuş olur. Eğer sultan halkın helak olmasından korkarsa da karaborsacıların ellerinden mallarını alıp halka dağıtabilir. Bu açlık durumunda kullanılan ruhsata benzer.⁹³⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: “Müslümanların gıda maddesini saklayıp stok eden kimseyi Allah (c.c) cüzzam ve iflas ile vurur.”⁹⁴⁰ İhtikârla Müslüman halk darlık ve sıkıntıya düşürüldüğü için caiz değildir. Çünkü bu yiyeceklerde halkın hakkı vardır.⁹⁴¹ Şehirlinin tarladaki adına satım yapması mekruhtur. Çünkü bunda da ihtikâr vardır. Bu da şöyle olur. Tarladaki ürünü hasat eden, malı getirir. Şehirli malı ondan alır ve fiyatı, aldığı zamanki piyasa fiyatının oldukça üzerine çıkıncaya kadar bekletir. Bu da şehir halkının zararına olur.⁹⁴²

Ebû Hanife'ye göre ekmeğin taneleri arasındaki ağırlık, kızarmışlıktaki büyük farklardan dolayı ekmeğin tane ile satımı caiz değildir. İmameyne göre ise caizdir. Çünkü insanların buna ihtiyaçları vardır. Tercih edilen görüş de budur.⁹⁴³

Peygamberimiz buyurmuştur (s.a.v) ki: “Cinsleri farklı olmak üzere peşin olarak istediğiniz gibi satım yapın. Veresiyede hayır yoktur.”⁹⁴⁴ Bu umûmî bir kâidedir. Fakat paralar bundan istisna edilmiştir. Paranın tartılan bir şey olmasına rağmen tartıyla satılan mallarla selami insanların ihtiyacına binaen zarûreten caiz kılınmıştır.⁹⁴⁵ Yoksa insanlar sadece takas yöntemiyle alışveriş yapmak zorunda kalırlardı ve bu da birçok sıkıntıyı beraberinde getirirdi.

---

⁹³⁹ Mevsilî, IV, 172.

⁹⁴⁰ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 246.

⁹⁴¹ Mevsilî, IV, 171.

⁹⁴² Mevsilî, II, 27.

⁹⁴³ Mevsilî, II, 35.

⁹⁴⁴ Müslim; *“Müsâkât”*, 15.

⁹⁴⁵ Mevsilî, II, 37.

Bir şeyi satın almaya gücü yetmeyen insanlar, onu kiralar ve faydalanırlar. Toplum içinde böyle çok insan vardır. İnsanların ihtiyacı dolayısıyla kıyasa aykırı olarak caiz kılınmıştır. Çünkü menfaatler elle tutulamazlar ve elde bulunmayan şeyin satımı caiz değildir. Mezhepte hüküm, umûmî maslahatı te'min gereği icârenin cevazından yana kullanılmıştır.⁹⁴⁶

Umûmun araziler üzerindeki maslahatını ele alan *el-İhtiyâr*'daki bazı hükümleri inceleyelim. Kim haraç arazisini ekmekten ve haracını ödemekten aciz kalırsa arazisi kiralanır ve haracı kira gelirinden alınır. Eğer araziye kiralayan yoksa arazi satılır, haraç bedeli gelirinden tahsil edilir ve kalan arazi sahibine verilir. Bura da umûmun faydası için katlanılan özel bir zarar vardır ve caizdir.⁹⁴⁷

Kasabaya yakın olan ölü araziye Müslüman veya gayr-i müslim sahip değildir. Çünkü âdete göre insanlar kasabaya yakın yerleri ortak menfaatleri için kullanır, orada harman dövüp savurur, davarlarını otlatırlar. Halk bu araziden odun te'min etmekte ise birilerinin gelip burayı ihya etmesi caiz olmaz.⁹⁴⁸

İslam dini Müslüman halkın sahip olduğu en büyük maslahattır ve dinin korunmasını te'mine yönelik pek çok hükmü Mevsîli'nin eserinde bulmak mümkündür. Biz daha önceki bölümlerde bunları zikrettiğimiz için burada sadece ikisini zikredeceğiz.

Seferberlik halinde cihad farzı ayndır. "Gerek hafif gerekse ağır olarak savaşa çıkın."⁹⁴⁹ Genel seferberlik ilan edildiğinde gücü yeten bütün müminler savaş için yola çıkarlar. Çünkü İslamiyeti yüceltmek ve müşrikleri bozguna uğratmak ancak Müslümanların birlik olmasıyla mümkündür.⁹⁵⁰

İmamın ve öğretmenin ücret alması caizdir. Çünkü son dönemlerde insanlar bu işlere eskiden olduğu gibi önem vermemeye başlamışlardır. Bu sebeple dini öğretecek öğretmen ve namaz kıldırarak bilgi ve takva sahibi imam bulmak mümkün olmamaya başlamıştır. Eğer belirli bir ücret ödenerek nafakası karşılanmazsa kendini bu işlere

---

⁹⁴⁶ Mevsîlî, II, 53.

⁹⁴⁷ Mevsîlî, IV, 154.

⁹⁴⁸ Mevsîlî, III, 76.

⁹⁴⁹ Tevbe, 9/41.

⁹⁵⁰ Mevsîlî, IV, 125.

adayacak öğretmen ve imam bulmak neredeyse mümkün değildir. Eğer buna cevaz verilmezse Kur'an öğrenimi ve ezberlenmesi durur.⁹⁵¹

Son olarak dâvalarda umûmî maslahatı te'min için alınmış bazı önlemleri inceleyelim, şahitlik ve emânet malın tazmini meseleleriyle ilgili birer meseleyi ele alalım.

Dini meselelerde sadece adil kimselerin şahitliği kabul edilirken, muâmelatta fâsık kişinin şahitliği de kabul edilir. Çünkü insanlar arasında fâsık çoktur. Eğer biz şahitlikte adaleti şart koşsak insanlar sıkıntıya düşer. Dinde de sıkıntıya yer yoktur⁹⁵²

Emânet alan kimsenin emânet aldığı malı kasıtsız olarak helak etmesi halinde tazmin etmesi beklenmez. Çünkü eğer tazmin gerekseydi insanlar emânet almaktan kaçınırlar ve bu da açık bir zarar ortaya çıkarırdı.⁹⁵³

2.4.2. Hâs Maslahatlar

Toplumun tamamını ilgilendirmeyen sadece belli bölgede yaşayan veya belli özellikleri bulunan gruplara hitap eden maslahatlardır. Aslında “Âmm maslahatlar” da genelde tüm topluma hitap etmez ama bir durumdan herkesin fayda sağlayabilmesi zaten her zaman mümkün değildir. Âmm maslahatın aksine “hâs maslahat” zaten tüm topluma faydalı olmayı hedeflemez. Belli grupları hedef alır. Çünkü insanlar yaşadıkları bölgelere, sahip oldukları toplumsal statüye, milletine, yaş aralıklarına, cinsiyetine ve onları farklı kılan nice özelliklerine göre diğerlerinden ayrılır ve bazen diğerlerinden daha farklı hukûkî muameleye ve hükümlere ihtiyaç duyar. Bu sebeple onlar için özel hükümler verilir. Bunlara hâs hükümler ve bu hükümlerden elde edilmesi amaçlanan maslahatlara da “hâs maslahatlar” denir. Şimdi Hanefilerin kendilerine özel hüküm verdiği gruplardan bazılarını ve haklarında verilen hükümleri ele alalım.

---

⁹⁵¹ Mevsîfî, II, 62.

⁹⁵² Mevsîfî, IV, 173.

⁹⁵³ Mevsîfî, III, 26.

Göçebeler:

Kürtler, Türkmenler göçebe halklardır. Bunlar gibi sürekli ikamet edip mekan tutmayan halkların sahralarda, meralarda ikamet niyetiyle yerleşmeleri caizdir. Çünkü oralar örfen onlar için geçici süreliğine de olsa şehirlinin ve köylünün evleri gibi ikamet mevkileridir. Onun için ibadetlerini sanki mukimmiş gibi ifa ederler.⁹⁵⁴

Yaşlı kadınlar:

Kadınların cemaate katılmaları icmâ ile mekruhtur. Çünkü onların cemaate katılmalarıyla erkekler ve kadınlar iç içe olur ve bundan fitne doğması beklenir. Fakat bu yasak genç kadınlar için geçerlidir. Yaşlılar ise sabah, akşam ve yatsı namazlarında cemaate katılabilirler. Çünkü yaşlı kadın fitne sebebi değildir ve cemaate katılma maslahatından geri kalması gerekmez. Ayrıca bu vakitlerde fâsıklar kendi işleriyle meşguldürler.⁹⁵⁵ Kadınlarla ilgili verilen hüküm onların geneline atfedilebilirdi. Fakat yaşlı kadınların, yasakla ulaşılmaması gereken amacın kapsamının dışında olması sebebiyle, onların gereksiz yere cemaatten mahrum kalıp zarara girmesi istenmemiş ve onlar bu durumdan istisna edilmiştir.

Mukâtebe akdi yapan köle

Köle efendisinden habersiz hiçbir faaliyette bulunamaz. Ama mukâtebe akdi yapılan köle farklıdır. O ticaret faaliyetleri sırasında efendisi tarafından engellenemez. Çünkü engellenmesi kitabet akdinin feshi demektir. Efendisi, mukâtebe akdinde kölenin beldeden dışarı çıkmamasını şart koşarsa istihsânen köle çıkabilir. Çünkü bu şart akdın gereklerine terstir. Akdın gereği de kölenin ticaretinde serbest ve bağımsız olmasıdır.⁹⁵⁶ Bu sayede köle para kazanma imkânı bulacak ve özgürlüğünü kazanacaktır. Bu, ona özel tanınmış bir haktır.

---

⁹⁵⁴ Mevsîlî, I, 86.

⁹⁵⁵ Mevsîlî, I, 65.

⁹⁵⁶ Mevsîlî, IV, 38.

Kendilerine hibe yapılan akrabalar:

Hibeden dönmek caizdir ama yakın akraba, karı veya koca için yapılan hibeden dönmek caiz değildir. Çünkü bu kimselere yapılan hibenin amacı akraba arasındaki bağı güçlendirmek ve karı-koca arasındaki ülfet ve muhabbeti artırmaktır. Bunlara yapılan hibeden dönmeye ise ülfet ve bağı yok edilmesi vardır.⁹⁵⁷ Hibe yapanın zararına da olsa akrabalık bağlarının yok edilmesini ve akrabaların zarar görmesini engellemek adına bu yasak konmuştur.

Evham sahibi kişi:

Eğer kişi abdestinin olmadığından şüphe ediyorsa ve eğer bu ilk defa başına geliyorsa tekrar abdest alır. Fakat bu şüphe kişinin başına çokça defa geliyor ise zorluğu ve sıkıntıyı kaldırmak için kişi abdestini yenilemez.⁹⁵⁸ Bu özellikle evham sahibi kişilerin namazdan soğumasını engellemek ve iç huzuru içinde namaz kılmalarını sağlamak için verilmiş bir hükümdür.

Bulutlu bölgede yaşayanlar:

Amellerin en hayırlısı vaktinde kılınan namazdır. Lakin havanın bulutlu olduğu bir yerde sabah, öğle ve akşam namazının geciktirilmesi, ikindi ve yatsının ise erken kılınması müstehabdır. Bu, o bölgenin ahalisi için tanınmış bir kolaylıktır. Öyle ki öğle namazının geciktirilmesi zevelden önce kılınmasın diyedir. İkinci namazının erken kılınması kerahet vaktine kalmasın diyedir. Akşam namazının geç kılınması gün batmadan kılınmasın diyedir. Yatsı namazının erken kılınmasının sebebi de kar ve yağmur sebebiyle cemaat azalmasın diyedir.⁹⁵⁹

Dilsiz ve kör:

Akdin tamamlanması icab ve kabul ile olur. Ancak dilsiz olan bunu yapamayacağı için, alım ve satım dâhil tüm akitlerde anlaşılır işaretler ve yazı ile icab ve

---

⁹⁵⁷ Mevsilî, III, 58.

⁹⁵⁸ Mevsilî, I, 14.

⁹⁵⁹ Mevsilî, I, 44

kabulünü yerine getirebilir. K r de aynı haklara sahiptir.  nk  insanlar ilk zamanlardan günümüze kadar bu tür akitler yapmışlardır.⁹⁶⁰

Hünsâ:

Hünsâ-i müşkil, çift cinsiyet organına sahiptir. Onun için erkek mi kız mı olduğu bilinemez ve toplum düzenini sağlayan kurallarda hangi cinsin tarafında değerlendirilmesi gerektiğinde problem yaşanır. Örneğin sünnet edilmesi gerektiğinde sünnet etmek için ona bir cariye satın alınması gerekir.  nk  erkek de kadın da olması mümkün olduğu için, onu ne bir erkeğin ne de bir kadının sünnet etmesi caizdir. Ancak hünsâ-i müşkil erkek de olsa kadın da olsa cariyesinin onun cinsiyet organına bakması caizdir.⁹⁶¹ Bu sayede hünsâ'nın günaha girmesi  nlenmiş olur.

Özel bir sebeple bek retini kaybeden kız:

Cerahatten, atlayıp sıçramaktan, uzun müddet bekâr kalmaktan veya hayız kanamasından dolayı bekâret zarı yırtılan kızlar bakire sayılır. Nikâh sırasında konuşması beklenmez. Konuşursa insanlar onu bakire bildiği için öyle olmadığını öğrendiklerinde o, daha büyük bir utanç duyar ve bu büyük bir zarar doğurur.⁹⁶²

Annesinden başka emzireni olmayan  ocuk:

Annenin çocuğunu emzirme y k ml l ğu yoktur.  nk  emzirme  creti nafakadan karşılanır ve o da babaya aittir. Ama anneden başka emzirebilecek kimsenin olmadığı ortaya çıkarırsa veya  ocuk başka kimseyi emmek istemezse o zaman çocuğun zarar görmesini engellemek için çocuğu emzirmek anneye vâcip olur.⁹⁶³ Bu hüküm daha çok s tanneden emme imkânı olmayan fakir çocukların maslahatını te'min için verilmiş bir h k md r.

---

⁹⁶⁰ Mevsilî, II, 10.

⁹⁶¹ Mevsilî, III, 44.

⁹⁶² Mevsilî, III 106.

⁹⁶³ Mevsilî, IV, 10.

Aciz kişi:

Dilenmek haramdır. Allah çalışmaya gücü yeten kimsenin kazancını te'min edebilmek için çalışmasını emretmiştir. Ama gücü yetmeyen kimsenin istemesi, dilenmesi gerekir. Eğer dilenmez ve bu sebeple ölürse günahkâr olur.⁹⁶⁴ İnsanlar bir değildir. Kimisi kendi isteği dışında muhtaç olarak dünyaya gelir veya sonradan bir afet dolayısıyla muhtaç olur. Bu hüküm kendi kendisi için yeterli olmayan bireyler için verilmiş bir ruhsattır.

Yüksek şahsiyetteki kişi:

Avamdan olana edilen hakaret ile havastan olana edilen hakaret farklı değerlendirilir ve ikincisi ta'zir ile cezalandırılır. Fakih yahut yüksek bir şahsiyete 'Ey eşek!', 'Ey domuz!' denilmesi halinde ta'zir cezası verilir. 'Ey kz', 'Ey köpek' denilmesi durumunda da ta'zir cezası gerekir. Çünkü bu gibi kimseler bu sözlerin kendisine söylenmesi halinde incinirler. Ama avamdan olan cahil kimse incinmez.⁹⁶⁵

Bebeği olan kadın:

Kadının oruçluyken bebeği için ağzında lokma ezmesi orucu bozmaya sebep olabileceği için mekruhtur. Fakat çiğnemesi mecbur ise sakınca yoktur. Çünkü ocuğun sürekli yemek yemeye ihtiyaı vardır ve yetişkinler gibi kendini kontrol etme yetisi yoktur. Annenin onun zarar görmesinden korktuğunda orucunu bozması caiz ise onun için ağzında lokma ezmesi hayli hayli caizdir.⁹⁶⁶

Sarhoş:

İrtidadın şakası yoktur. Lafzen küfür kelimesini zikretmek riddet sebebidir. Ama sarhoşun irtidadı istihsân delili bakımından bir hüküm ifade etmez. Çünkü onun aklı yerinde değildir ve söyledikleriyle dinden çıkmayı kastetmediği muhtemeldir. Daima kişinin Müslüman olarak kalması için çareler aranır.⁹⁶⁷

---

⁹⁶⁴ Mevsilî, IV, 188.

⁹⁶⁵ Mevsilî, IV, 101.

⁹⁶⁶ Mevsilî, I, 143

⁹⁶⁷ Mevsilî, IV, 157.

Mücahid:

Sıradan kişi için yasak olan bazı şeyler olağanüstü haller içinde bulunduğu mücahidler için serbesttir. Savaş zamanında ipekten dokunmuş bir elbiseyi giyen daha heybetli görünür ve silahın zararı daha fazla bertaraf edilir. Bu sebeple savaş zamanında mücahidin bu tür dokunmuş elbiseyi giyme hakkı vardır.⁹⁶⁸ Yine tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak sünnettir. Fakat darı harbde düşmanın gözüne heybetli görünmek ve silahsızken tırnakları silah olarak kullanabilmek için bunları uzatmak mendubdur.⁹⁶⁹

Hasta:

Hasta eğer ayakta duramıyorsa veya durursa hastalığının artacağından korkuyorsa oturarak namazını kılar, rükû ve secdelerini yapar. Onu da yapamıyorsa imayla kılar. Oturarak imayla kılamıyorsa uzanarak imayla kılar.⁹⁷⁰ Bu hasta ve aciz olanın namazını eda edebilmesi için verilmiş bir ruhsattır ve sadece onun için geçerlidir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Dört kimse için Cuma namazı yoktur: Köle, hasta, yolcu ve kadın.”⁹⁷¹ Çünkü köle efendisine hizmetle meşguldür. Kadın kocasına hizmetle meşguldür. Hasta aczinden dolayı istisna edilmiştir. Kör içinse ihtilaf vardır. Ebû Hanife köre Cuma gerekmez derken imamen götüren biri olursa köre Cuma farzdır demiştir.⁹⁷²

Rivayet edildiğine göre Kulab savaşında ashabdan Arface burnunu kaybetmiş, o da gümüştan bir burun yaptırmış, ne var ki bu da pis koku vermişti. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v) ona altından bir burun yaptırmasını emretmişti. Bu bir zarûret olduğu için caizdir.⁹⁷³ Aslına bakılırsa altını kaşık çatal gibi sıradan eşyalarımızda bile kullanmak gösteriş ve kibri engellemek adına caiz değilken vücudun en görülen kısmında sergilemek haydi haydi uygun değildir. Fakat kişinin kokan bir burunla dolaşıyor olması onun ruhsattan faydalanabilmesi için yeterli bir mazerettir.

---

⁹⁶⁸ Mevsilî, IV 168

⁹⁶⁹ Mevsilî, IV, 178

⁹⁷⁰ Mevsilî, I, 82.

⁹⁷¹ Ebû Dâvud, “Tefrî’u Ebvâbi’l-Cuma”, 9.

⁹⁷² Mevsilî, I, 87.

⁹⁷³ Mevsilî, IV, 169-170. Nesâî, “Ziyet”, 41. (Had no: 5161-5162).

Hamamda kişinin vücudunu ovdurup masaj yaptırması mekruhtur. Çünkü bu nimet içinde şımarma manasına gelir. Ama yorgunluktan veya bir özür sebebiyle yapılırsa bir sakınca yoktur.⁹⁷⁴ Çünkü bazen masajda birçok şifa vardır. Öyleki masaj vücut ağrılarının geçmesinden ruhsal rahatlamaya kadar birçok faydalara sahiptir.

Hasta saniye iyileşinceye kadar celde cezası uygulanmaz. Yoksa ölebilir. Yine hamile kadın çocuğunu doğuruncaya kadar hadd cezasına çarptırılmaz. Çünkü bu çocuğunun zarar görmesine sebep olabilir.⁹⁷⁵ Bu hükümler hasta ve hamilenin can güvenliğini sağlayabilmek için verilmiş olağanüstü hükümlerdir.

İki kişinin arasını bulmak isteyen:

Peygamber Efendimiz buyurdu ki: “Yalan söylemek şu üç yerde uygun olur. İki kişiyi barıştırmakta, savaşta ve erkeğin karısını razı etmesinde.”⁹⁷⁶ Zâlimi zulmünden alıkoymak için yalan söylemek sulh babından olduğu için caiz görülmüştür.⁹⁷⁷ O zaman diyebiliriz ki bir erkeğin eşiyle evde problem yaşamamak için bazı şeyleri ondan gizlemesi, bir kişinin iki dostunun arasını yapabilmek için onlara yalan söylemesi, kendi durumlarına has olarak caizdir. Çünkü bu sayede, barışan kimseler mutlu ve huzurlu olurlar. Aile mutlu olursa amme de mutlu olur.

Susuz kalan:

Kim susuzluktan ölmekten korkar ve sadece şarap bulursa ondan ölemeyecek kadar içer sonra bırakır. Çünkü Allah (c.c) açlıktan ölmek üzere olan için leş, kan ve domuz eti yemesini helal saymıştır. Yukarıdakilerin haram olduğu gibi şarap da haramdır ve yine zaruret halinde yukarıdakilerin olduğu gibi şarap da helaldir.⁹⁷⁸

Peygamberimizin özel izin verdiği kişi:

Ebû Burde'nin şöyle bir rivayeti vardır: “Ya Rasûlallah (s.a.v) ben kurbanı bayram namazından evvel kestim. (Bunun kurban olmayacağını buyurdunuz. O halde)

---

⁹⁷⁴ Mevsilî, IV, 179.

⁹⁷⁵ Mevsilî, IV, 92.

⁹⁷⁶ *Müşned*, XXXV, 574 (Had. no: 27597)

⁹⁷⁷ Mevsilî, IV, 193.

⁹⁷⁸ Mevsilî, IV, 108. Bakara, 2/173.

bende sekiz dokuz aylık bir keçi vardır. Eti iki koyununkinden daha fazladır. Onu kurban etmem yeterli olur mu? dedim. Buyurdu ki; bu senin için yeterli olur ama, senden sonra hiçbir kimse için yeterli olmaz”⁹⁷⁹ Peygamber Efendimiz (s.a.v) ashabıyla daima iç içeydi ve sürekli onların hallerini gözetirdi. Bazen verdiği hükümleri uygulamanın kimilerine çok zor geleceğini fark ettiğinde onlara kolaylık sağlar, hükümlerde esnetme yapardı.

2.5 Etki Alanı Bakımından Maslahatlar

2.5.1 Dini Maslahatlar

Daha çok akılla kavranamayacak olan inanç ve ibadetlerle ilgili hükümler ve maslahatları bu kategoriye girer.

Kişinin su bulamadığı zaman teyemmüm yapması⁹⁸⁰, bayanların aybaşı halinde kılmadıkları namazlarını kaza etmeyip tutmadıkları oruçlarını kaza etmesi⁹⁸¹, sâime olan hayvandan zekât verilmesi⁹⁸², kurbanı yerine ulaşmayan hasta hacının başını tıraş edebilmesi⁹⁸³ gibi başta namaz, oruç, hacc, zekât ibadetleri olmak üzere daha önceki bölümlerde zikredilen ibadet ile ilgili tüm hükümler ve sarhoşun irtidadının kabul edilmemesi⁹⁸⁴ gibi inançla ilgili hükümler bu kısımda zikredilebilir.

2.5.2 Dünyevî Maslahatlar

Genellikle muâmelat ile ilgili, yeni olaylara geçiş yapmayı sağlayacak açık illetlere dayalı olan hükümler ve maslahatları bu kategoriye girer.

Îcab ve kabul ile anlaşmayı tamamladıktan sonra akdin bağlayıcı olacağı ve meclis muhayyerliğinin olmayacağı⁹⁸⁵, dilsizin satım ve diğer akitlerdeki anlaşılır işaretleri ile akdinin caiz olacağı,⁹⁸⁶ müşterinin bir şey taşımak için kiraladığı hayvanın üzerinde ne taşınacağı zikredilirse zikrettiğinden fazla yük taşıyamayacağı⁹⁸⁷,

⁹⁷⁹ Mevsilî, V, 21. Buhârî, “İydeyn”, 10; Müslim, “Edâhî”, 1.

⁹⁸⁰ Mevsilî, I, 23.

⁹⁸¹ Mevsilî, I, 31.

⁹⁸² Mevsilî, I, 112.

⁹⁸³ Mevsilî, I, 176

⁹⁸⁴ Mevsilî, IV, 157.

⁹⁸⁵ Mevsilî, II, 5.

⁹⁸⁶ Mevsilî, II, 10.

⁹⁸⁷ Mevsilî, II, 55.

ortaklıklarda deve, inek, koyun gibi aynı cins malların taksiminde ortakların paylaşımaya zorlanacağı⁹⁸⁸, sulhun ya ikrar ile ya sükût ile ya da inkâr ile olacağı⁹⁸⁹, lukatayı bulanın onu almasının efdal olacağı⁹⁹⁰ gibi daha önce muâmelat bahsinde zikredilen hükümlerin çoğu bu kategoriye girer.

---

⁹⁸⁸ Mevsilî, II, 78

⁹⁸⁹ Mevsilî, III, 5.

⁹⁹⁰ Mevsilî, III, 35.

SONUÇ

Mevsîlî'nin *el-İhtiyâr*'ı hakkında yapmış olduğumuz çalışma göstermiştir ki Hanefî mezhebinde bir mesele hakkında hüküm verirken maslahat düşüncesi oldukça etkili olmuştur. Kendinden önce teşekkül etmiş Hanefî fikhının bir derlemesi olan *el-İhtiyâr*'dan yola çıkarak diyebiliriz ki Hanefî fakihler fikhî meselelerde maslahatı te'min için başta Kur'an ve sünnet olmak üzere tüm şer'î delilleri, özellikle istihsân delilini bolca kullanmış, Mevsîlî de bu geleneğe paralel olarak hükümleri serdederken yeri geldiğinde bu hükümleri insanların maslahatını te'min açısından artısıyla eksisiyle ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.

Mevsîlî, eserinde meselelerde mümkün olduğunca İmam A'zam, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Züfer'in görüşlerini zikretmeye çalışmış, yeri geldiğinde diğer mezheplerin görüşlerini zikretmekten de kaçınmamıştır. Örnekler incelendiğinde görülmektedir ki Hanefî fetva literatürü son tercihlerde sadece İmam-ı A'zam'dan yana tavır takınılarak oluşmamış, hüküm verirken faydalı olduğu düşünüldüğünde mezhep içindeki diğer imamların görüşleri de tercih edilmiş ve İmam Muhammed, İmam Yusuf ve Züfer'in kavilleriyle de amel edilmiştir.

el-İhtiyâr'da zikredilen Hanefî mezhebine ait fetvalar incelendiği zaman göze çarpan ilk şey meselelerde zikredilen ayet ve hadislerin çokluğudur. Her ne kadar Hanefiler zaman zaman hadislere gereken ihtimamı göstermemekle suçlansa da *el-İhtiyâr* baştan sona incelendiği zaman görülmektedir ki çoğu fikhî mesele hadislerle delillendirilmiştir. Yine kişilerin maslahatını te'min etmeye yönelik hükümlerde hadislerden sıkça yardım alındığı görülmektedir. Hatta istihsân yönteminin uygulandığı meselelerde dahi hadis delil gösterilerek yapılan istihsâna azımsanmayacak miktarda rastlanır.

Hanefî fakihlerin istihsân yöntemi ile vermiş olduğu maslahata mebni hükümler çalışmamızın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. *el-İhtiyâr*'da özellikle ayet, hadis, örf ve zaruret sebebiyle yapılan istihsâna çokça rastlanır. Bir meselede kıyasa uygun olan hüküm zikredildikten sonra kıyasa muhalif olan istihsânın uygulandığını da sıkça görmek mümkündür.

Maslahat-ı mürsele delili de çalışmamızda önemli bir yer teşkil etmektedir. Giriş bölümünde zikredildiği gibi Hanefiler ilk dönemlerde maslahat-ı mürsele delilini başlı başına bir delil olarak zikretmese de, bu delile örf ve zaruret sebebiyle istihsân yöntemi içinde bolca yer vermiş; Şâri'in gözettiği bu maslahatları dikkate alarak çözümü olmayan benzer meselelere çözümler üretmişlerdir. Şâri'in toplum yararını gözetken, satıcının pazarda karşılanmasını ve ihtikârı yasaklayan hükümlerinin dikkate alınarak yine umumun zararını engellemek için umuma ait yollara hela, dükkân ve benzerlerinin bina edilmesinin yasaklanması bu kabildendir. Fakat bu delilin ibâdat ve ukûbat bahislerinde uygulama alanı, muâmelat bahsine bakıldığında yok denecek kadar azdır. Çünkü ibadet ve cezalarla ilgili meselelerde kulların maslahatı bizzat Allah (c.c) ve Peygamberimiz (s.a.v) tarafından te'min edilmiştir. Muâmelatta ise naslar tarafından hükmü belirlenmemiş fer'î meselelerin çokluğu maslahat-ı mürsele delilinin kullanımına alan açmıştır.

Hanefi mezhebinde örf ve ictihad ayrılmaz bir bütündür. *el-İhtiyâr*'da da fikhî meseleler incelenirken sık sık zamanın örf ve âdetinden, halkın teâmülünden bahsedilmiştir. Özellikle muâmelatta büyü' ve nikâh bahislerinde örfe göre verilmiş hükümlerden bahsetmek mümkündür. Eserde "Örfen talep edilen şey nassan şart koşulmuş gibidir" kâidesi de zikredilmiş, bu kâide gereğince insanlar arasında yaygın olana göre verilen hükmün onlar için daha pratik çözümler getireceği belirtilerek kâidenin geçtiği meseleler aktarılmıştır. Fakat *el-İhtiyâr* 7. yy'da yazılmış bir eser olmasına rağmen, eserde değişen örfelere göre verilmiş farklı hükümler çok fazla yoktur. Eserin bazı bölümlerinde insanların Peygamber Efendimizin (s.a.v) vefatından sonra ahlâken zayıflamaya başladığı ve zamanın kötüleştiği zikredilmiş, bu sebeple bazı hükümlerin uygulamasında değişikliğe gidildiği dile getirilmiştir. Şahitlerin adalet yönünden incelenmesinde daha titiz davranılması, suç işleme oranlarının artması sebebiyle suçlarda caydırıcı önlemlerin alınması, bulunan hayvan ve eşyaların alınarak güvenlik altına alınması bunlara örnek olarak zikredilebilir. Fakat bu örneklerin sayıca çok fazla olmaması, Mevsilî'nin yaşadığı dönemdeki örf ve âdetin Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanındaki örf ve adetle çok da farklılık arz etmediğini gösterir.

Yine meseleleri incelediğimizde gördük ki sedd-i zerâi Hanefî mezhebinde çokça kullanılan maslahatı celb, mefsedeti def yollarından biridir. Bu delil, ibadetle ilgili meselelerde, daha çok insanların ibadetlerini ifa ederken külfete girmelerini engellenmek için kullanılmıştır. Örnekler incelendiği zaman insanların ibadetlerini ifa ederken daha çok iki sebepten ötürü sıkıntıya düştüğü görülür: Birincisi ibadetin sıhhatini zedeleyecek yasak fiilleri işlemeleri (cinsel ilişki ile orucu bozmaları vb.) ve o ibadetin kazası ile mükellef tutulmaları, ikincisi de Allah'ın (c.c) emrettiğinden fazlasını yapmaya çalışarak kendilerini zora sokmalarıdır (namazı çokça uzatmaları vb.). Bunun önüne geçebilmek için de oruçlunun kendine çok güvenmiyorsa hanımına yaklaşmaması, imamın namazı çok fazla uzatmaması ve namazda cemaati sıkıntıya sokacak tilavet secdesi vb. eklemeler yapmaması gibi yasaklar konmuştur. Bu delil, muâmelat ile ilgili meselelerde ise daha çok akitler bölümünde gararın oluşmasına sebep olan amilleri ortadan kaldırmak için (bu sebeple konusu, tarafları, sermayesi belirsiz olan akidler yasaklanmış, akde faydası olmayan şartların konmaması emredilmiştir); hacr bölümünde, köle ile efendi, sefih ve çocuk ile velileri arasındaki ilişkilerde doğabilecek zararları ortadan kaldırmak ve her iki taraf için de en faydalı olanın sağlanması için; nikâh ile talak bölümlerinde ise neslin korunması amacını güden önlemlerin alınmasında kullanılmıştır. Bu delil, ukûbat ile ilgili meselelerde ise daha çok suçluların cezalandırılırken onlara hak ettiklerinden fazla cezanın uygulanmaması ve haksız yere onların canına ve vücut bütünlüğüne halel getirilmemesi, ayrıca toplumun da verilecek olan cezalardan mümkün olan en fazla faydayı te'min etmesi için gerekli önlemlerin alınmasında kullanılmıştır. Birçok örnekte görüldüğü üzere *el-İhtiyâr*'da sedd-i zerâi kabilinden zikredilen bu örneklerin birçoğu ayet ve hadislerle de desteklenmiştir.

Bilindiği üzere Hanefî mezhebi eserlerinde fikhî meselelerde delil olarak zikredilmiş şer'î illet mahiyetindeki küllî kâidelere rastlamak mümkündür. *el-İhtiyâr*'da da birçok küllî kâide zikredilmiştir. Fakat biz konumuz gereği sadece maslahat içerikli olanları inceledik. Aslında eserdeki maslahat içerikli birçok mesele bazı yönleriyle bir kâidenin başlığı altında açıklanabilirdi. Fakat ismen zikredilmediği için biz bu meseleleri hiçbir kâide başlığı altına almadık. Örneğin eserde “Meşakkat teysiri celbeder.” kâidesi altında zikredebileceğimiz birçok mesele vardır. Fakat bu kâide eserde hiç zikredilmemiştir. Yine “Zarar izale olunur.”, “Hâcet umûmî olsun husûsî olsun zarûret

menzilesine tenzil olunur.”, “Def’i mefâsıd, celbi menfaadan evladır.”, “Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr edilemez.” gibi kâideler içerik olarak eserde sıklıkla yer bulmakla birlikte ismen zikredilmeyen kâidelerdendir.

Netice olarak diyebiliriz ki Hanefi mezhebindeki maslahat düşüncesi, Mevsılî’nin eseri *el-İhtiyâr*’da önemli bir yere sahiptir. Zamanının fikhî birikimini ve klasiklerini değerlendiren Mevsılî, yaşadığı dönemin şartlarına göre Hanefi mezhebi açısından önemli bir eser ortaya koymuştur. Her ne kadar Mevsılî’nin yaşadığı dönem fikhin tedvin dönemi olup, dönemin şartları gereği onun, o ana kadar oluşmuş Hanefi birikiminden çok da farklı şeyler söyleme imkânı olmasa da, *el-İhtiyâr* incelendiğinde eserde Peygamber Efendimiz ’den (s.a.v) fikhin tedvin dönemine kadar verilmiş birçok hükmü, mezhepte bu hükümler arasında nasıl tercihte bulunulduğunu ve bu tercihlerde maslahat düşüncesinin etkisini açık bir şekilde görmek mümkündür.

Fikhin gelişme ve olgunlaşma çağında verilmiş bu hükümleri ve Hanefi fukahâ’nın bu hükümler arasındaki maslahat odaklı tercih metodunu bilmek, bize aynı birikimden faydalanıp günümüz problemlerine çözüm üretme yolunda imkân sağlayacaktır. *el-İhtiyâr* bu konuda bize güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yapılması gereken bu ve bunun gibi Hanefi mezhebi doktrininin genel çerçevesini çizebilmiş klasik eserleri inceleyip yeni olaylara yeni çözümler üretebilme metodunu öğrenmek, çağımızın çözüm bekleyen problemlerine insanların maslahatına uygun hükümler verebilmektir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak San'ânî, *Musannef*, thk. Habibü'r-Rahman el-Azmî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, I-XI, 1403.
- Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvud Kahire: Müessesetü'r-Risale Yayınevi, I-L, 2001.
- Apaydın, Yunus, "Kıyas", *DİA*, XXV, 529-539.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, 10. Baskı, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2013.
- Aydın, Mehmet Akif, "Borç", *DİA*, VI, 285-291.
- Aydın, Mehmet Akif, "Liân", *DİA*, XXVII, 172-173.
- Bağdadî, İsmail b. Mehmed Emin b. Selim el-Babani (1839-1920), *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Baktır, Mustafa, "Kâide", *DİA*, XXIV, 205-210.
- Bardakoğlu, Ali, "İstihsan", *DİA*, XXIII, 339-347.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed (458/1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- _____, *es-Sünenü's-Sâğîr*, I-IV, 1. Baskı, Pakistan: Camiatü'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, 1410/1989.
- _____, *Delâili'n-Nübüvve*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Boynukalın, Ertuğrul, "*İslam Hukukunda Gaye Problemi*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1998).
- Bozkurt, Nebi, "Kıyafet", *DİA*, XXV, 508-510.
- Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed (ö. 730/1330), *Keşfü'l-Esrâr*, Kahire, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256); *Sahîhu'l-Buhârî*, I-IX, Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necat, 1422.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Rukneddîn, *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Abdülazîm, Dîb, Katar, 1978.
- Çeker, Orhan, "Ebdân", *DİA*, X, 71-72.

- Çeker, Orhan, “Hünsa”, *DİA*, XVIII, 492.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen, (385/995), *es-Sünen*, I-VI, Müessesetü'r-Risale, 1424/2004.
- Dârimi, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, (255/869), *es-Sünen*, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1989.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Garar”, *DİA*, XXXIII, 366-371.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “İcma”, *DİA*, XXI, 417-431.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79-94.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Mühâyee”, *DİA*, XXXI, 509-511.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Seddi Zerâi”, *DİA*, XXXVI, 277-282.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Şüf'a”, *DİA*, XXXIX, 248-252.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. eş-Eş'ab el-Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *es-Sünen*, I-VII, thk. Şuayb el-Arnâvud, Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1430/2009.
- Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdülhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1351.
- Ebû Ya'lâ, Amed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsilî (ö.307), *el-Müsned*, I-XIII, 2. Baskı, Dâru's-Sekafeti'l-Arabiyye, 1412/1992.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, Kahire, 1322/1904.
- Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisabûrî (ö. 405), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, thk. Mustafa Tahir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hallâf, Abdü'l-Vehhâb, *İlm-ü Usûli'l-Fıkh*, Kuveyt, 1968, s. 84.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsîdü'ş-Şer'îati'l-İslâmiyye*, Tunus, 1985.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, (235/849), *el-Musannefî'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, I-VII, Riyad: Mektebetü Rüşd, 1409.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed, (354/965), *es-Sahîh*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnâvud, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım (ö.879/1474), *Tâcü't-Terâcim fi men Sannefe mine'l-Hânefiyye*, Şam: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.

- İbn Mâce, Ebu Abdullah Abdurrahman, (273/886), *es-Sünen*, I-II, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî (ö.711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdr, 1414.
- Karaman, Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukûku*, 16. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat: 2013.
- Kâtip Çelebi (ö.1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn*, Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1941.
- Kureşî, Abdulkadir b. Muhammed (ö.775/1373), *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, 1993.
- Kuzaî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (ö. 454/1062), *Müsned-i Şihâb*, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risale Yayınevi, 1407/1986.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Narh", *DİA*, XXXII, 390-391.
- *Makâsîd ve İctihad-İslam Hukûk Felsefesi Araştırmaları*, Ahmet Yaman (Ed.), İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010, s. 153-178.
- Mâlik b. Enes (ö.179/795), *Muvatta*, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Abu Dabi: Müessesetü Ziyad b. Sultan, 1425/2004.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud. b. Mevdud (683/1284), *el-İhtiyâr li-Ta'lili'l-Muhtâr*, I-V, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî (ö.261/875), *Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1991.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, (303/915), *es-Sünen*, Beyrut: Dâru'l Beşairi'l İslamiyye,2012.
- Önder, Muharrem, *Hanefî Mezhebinde İstihsân Anlayışı ve Uygulaması*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Pezdevî, Ebu'l-Hasan Fahrulislam, Ali b. Muhammed (ö.482/1089), *Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*, Kahire, ts., I-IV.
- Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukûk İlminin Esasları*, İbrahim Kâfi Dönmez (çev.), 21. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

- Şâfî, Muhammed b. İdris (ö.204/820), *el-Ümm*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1983.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-İ'tisâm*, Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyye, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed (ö.360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I-XXV, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1404/1983.
- _____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Tarık b. Ivazullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, I-X, Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1416/1995.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa (ö.279/892), *Sünen (el-Camiu's-Sahih)*, I-V, 2. Baskı, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbi el-Halebî, 1388/1968.
- Yaylalı, Davut, "*Mevsilî*", *DİA*, XXIX, 487-488.
- Yıldırım, Mustafa, *Mecellenin Külli Kâideleri*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed (ö.1343/1924), *İslam Hukûk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Zeylâî, Ebu Muhammed Cemalüddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (ö.762/1360), *Nasbü'r-Râye li Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, I-IV, thk. Muhammed Avvame, Beyrut: Müessesetür Reyyan, 1418/1997.
- Zirikî, Hayreddîn Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fârisî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dâru'l-İlim, 2002.